การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก
ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
A CASE STUDY OF THAI TRADITIONAL DRAMATIC PERFORMERS "CHAIYA-ANN MITCHAI LIKEY GROUP" AND HOW IT ADAPTS ITSELF TO SURVIVE

โดย

ขนิษฐา ทองชุ่ม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์
คณะนิเทศศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2556

A CASE STUDY OF THAI TRADITIONAL DRAMATIC PERFORMERS "CHAIYA-ANN MITCHAI LIKEY GROUP" AND HOW IT ADAPTS ITSELF TO SURVIVE

BY

KHANITTHA THONGCHUM

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT

OF THE REQUIREMENTS FOR

THE DEGREE OF MASTER OF COMMUNICATION ARTS

FACULTY OF COMMUNICATION ARTS

GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY

2013

วิทยานิพนธ์เรื่อง

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก
ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

โดย

ขนิษฐา ทองชุ่ม

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2556

ผศ.ดร. กัลยณา คล้ายแก้ว ประธานกรรมการสอบ	รศ. อรทัย ศรีสันติสุข กรรมการ
รศ.ดร. กำจร หลุยยะพงศ์ กรรมการ	ผศ.ดร. อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร. วรรณี ศุขสาตร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
24 กรกฎาคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

Thesis entitled

A CASE STUDY OF THAI TRADITIONAL DRAMATIC PERFORMERS "CHAIYA-ANN MITCHAI LIKEY GROUP" AND HOW IT ADAPTS ITSELF TO SURVIVE

by

KHANITTHA THONGCHUM

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Master of Communication Arts

Rangsit University
Academic Year 2013

Asst. Prof. Lucksana Klaikao, Ph. D.	Assoc. Prof. Orathai Srisantisuk
Examination Committee Chairperson	Member
Assoc. Dr. Kamjohn Louiyapong	Asst. Prof. Dr. Amornrat Tippalert
Member	Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Asst. Prof. Plt. Off. Vannee Sooksatra, D. Eng.)
Dean of Graduate School

July 24, 2014

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กิตติกรรมประกาศ

กว่าจะเป็นงานวิจัยเรื่องการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและอาลัยรักคุณยายสมทรง วิจิตร์ ที่ได้พาผู้วิจัยไปดูลิเกตั้งแต่เด็กจนโต จึงทำให้ผู้วิจัยชอบดูลิเกมากกว่าสื่ออื่น และยังเป็นแรงบันดาลใจในการเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้

ในกาลนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคุณไชยา มิตรชัยและทีมงานของคณะลิเกทุกฝ่าย ตลอดจนแม่ยก แฟนคลับ (คุณป้าชื่น) ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลความรู้ และอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยทุกอย่างจนสำเร็จ ขอขอบพระคุณอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) และผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์เป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณแม่มาลี ลุงนวล และพี่มาส ที่ช่วยสอนร้องรำ และอำนวยเครื่องแต่งกาย พร้อมแต่งหน้าทำผมให้กับผู้วิจัยในการแสดงลิเก ขอขอบพระคุณร้านหนังสือเทพกรบุ๊คส์ที่อำนวยไฟล์หนังสือลิเกให้กับผู้วิจัยโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้คำแนะนำ และเป็นที่ปรึกษาที่ดีมาโดยตลอด ขอขอบคุณครอบครัวที่ให้การสนับสนุน ส่งเสริม ดูแลเอาใจใส่ คอยให้กำลังใจ และให้ความสะดวกสบายในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี ขอขอบคุณเพื่อนๆ สำหรับกำลังใจที่มีมาอย่างไม่ขาดสาย พร้อมทั้งช่วยเหลือในการช่วยดูแลเรื่องการเสิร์ฟอาหาร ตลอดจนพี่โบที่ได้ช่วยแบ่งเบาภาระในการดำเนินการสอบเปิดและปิดเล่มวิทยานิพนธ์จนสำเร็จ

งานวิจัยเล่มนี้ เป็นงานวิจัยที่ผู้วิจัยทำด้วยความรัก และปรารถนาอยากให้งานวิจัยเล่มนี้เป็นประโยชน์ได้ไม่มากก็น้อย ซึ่งตั้งแต่ช่วงเวลาที่ได้เริ่มติดต่อประสานงาน ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลจนเสร็จสิ้นกระบวนการ น่าแปลกใจที่การดำเนินงานของผู้วิจัยเป็นไปด้วยความสะดวกเรียบร้อยและสำเร็จได้โดยง่าย ผู้วิจัยจึงขอกล่าวคำขอบพระคุณไปยังทุกท่านทั้งที่เอ่ยชื่อและไม่ได้เอ่ยชื่ออีกครั้งหนึ่ง

ขนิษฐา ทองชุ่ม
ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5507098 : สาขาวิชาเอก : นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต; นศ.ม.(นิเทศศาสตร์)

คำสำคัญ : การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด, สื่อพื้นบ้านประเภทลิเก, ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ขนิษฐา ทองชุ่ม: การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย อาจารย์ที่ปรึกษา: ผศ.ดร. อมรรัตน์ ทิพย์เสิศ, 361 หน้า.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบเนื้อหา ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ 3 วิธี คือ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการวิเคราะห์เอกสารต่างๆ ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ หัวหน้าคณะลิเก ผู้แสดงลิเก ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเก ผู้ชมลิเก และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จำนวน 23 คน โดยนำข้อมูลที่ได้มาตีความ สังเคราะห์ และสร้างข้อสรุปอันเป็นไปตามวัตถุประสงค์ทางการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า (1) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย พบว่า มีความเสื่อมถอยในแง่ของผู้ชม การร้อง ท่ารำ และเรื่องที่แสดง (2) รูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน พบว่า ในด้านรูปแบบ มีการปรับตัวในเรื่องของสถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง ในด้านเนื้อหา มีการปรับตัวในเรื่องของการรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง นอกจากนี้ ยังพบการปรับตัวในเรื่องของบทบาทหน้าที่ แนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในอนาคตอีกด้วย (3) ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้แก่ ปัจจัยภายใน พบว่า มีความสามารถของผู้แสดง การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง รูปร่างหน้าตา เวลา และสุขภาพ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย ทุนวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัย อายุของผู้แสดง จำนวนของผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ ฯลฯ ปัจจัยภายนอก พบว่า มีสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บริบทแวดล้อม ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชม แม่ยก คู่แข่ง สภาพอากาศ/สถานที่ ฯลฯ

ลายมือชื่อนักศึกษา ขนิษฐา ทองชุ่ม ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา .....

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5507098 : MAJOR: COMMUNICATION ARTS; M.A. (COMMUNICATION ARTS)

KEY WORDS : ADAPTING TO SURVIVE, TRADITIONAL DRAMATIC PERFORMANCE "LIKEY", CHAIYA-ANN MITCHAI LIKEY GROUP

KHANITTHA THONGCHUM: A CASE STUDY OF THAI TRADITIONAL DRAMATIC PERFORMERS "CHAIYA-ANN MITCHAI LIKEY GROUP" AND HOW IT ADAPTS ITSELF TO SURVIVE. THESIS ADVISOR: ASST. PROF. DR. AMORNRAT TIPPALERT, 361 p.

The purpose of this research is to examine the content, factors and obstacles that contribute to the survival of a Thai traditional dramatic performance called "Likey". It is specifically intended to investigate the Chaiya-Ann Mitchai Likey group by adopting three qualitative research methods, including participatory observation, in-depth interview and documentary analysis using the data collected from the head of the Likey group, performers, Pi-Phat ensemble instrument players, spectators, and others participants, in total 23 interviewees. The data are analyzed, synthesized and concluded according to the purposes of this research. The findings are as follows. (1) There has been a downward trend in terms of the number of spectators, the performance (singing and dancing), and the stories adopted by the group. (2) The contents of a local media case study of the Thai traditional dramatic performance group, Chaiya-Ann Mitchai Likey, found that there was improvisation, a stage, patterned cloths, props, scenes and actors. The adapted contents were dancing, singing, the plot and music. In the future, adaptation and improvisation could be important to both the survival of Likey and the Chaiya-Ann Mitchai Likey group. (3) The factors that influenced and obstructed the Chaiya-Ann Mitchai Likey group were the performers, the popularity of each individual, appearances, time and health, the group's financial and cultural capital, age, the number performers, Pi-Phat instrument players, maintenance of good relationships and management. In addition, other influential external factors were the current economic, social and cultural conditions, surrounding contexts, modernity, the advancement of technology, fan clubs, competitors, weather and location.

ลายมือชื่อนักศึกษา Khanittha Thongchum ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา Amornrat Tippalert

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ

		หน้า
กิตติกรรมประกาศ		**ก**
บทคัดย่อภาษาไทย		**ข**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		**ค**
สารบัญ		**ง**
สารบัญตาราง		**ช**
สารบัญรูป		**ซ**
บทที่ 1	**บทนำ**	**1**
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	1.2 ปัญหานำการวิจัย	19
	1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	19
	1.4 ขอบเขตการวิจัย	19
	1.5 นิยามศัพท์	20
	1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	22
บทที่ 2	**แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง**	**23**
	2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน	23
	2.2 แนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะ	30
	2.3 แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม	32
	2.4 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (functionalism)	41
	2.5 แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม (culture industry)	42
	2.6 SWOT Analysis	48
	2.7 ความเป็นมาของลิเกและประวัติลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	49
	2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	70
	2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย	77

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 3	**ระเบียบวิธีวิจัย**	**78**
	3.1 ขอบเขตการวิจัย	78
	3.2 แหล่งข้อมูลสำคัญ	78
	3.3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล	79
	3.4 วิธีการเก็บรวมรวมข้อมูล	80
	3.5 เครื่องมือในการวิจัย	82
	3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	85
	3.7 การนำเสนอข้อมูล	85
บทที่ 4	**คุณลักษณะของลิเก**	**87**
	4.1 วิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม)	88
	4.2 วิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัย	109
	4.3 การปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	186
บทที่ 5	**ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย**	**200**
	5.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	200
	5.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	228
	5.3 การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	247

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 6	**สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ**	**257**
	6.1 สรุปผลการวิจัย	257
	6.2 อภิปรายผล	285
	6.3 ข้อเสนอแนะ	312
บรรณานุกรม		**314**
ภาคผนวก		
ภาคผนวก ก.	ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์	322
ภาคผนวก ข.	ภาพบรรยากาศในการเก็บรวบรวมข้อมูล	353
ประวัติผู้วิจัย		**361**

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	สรุปการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกดั้งเดิมกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	197
5.1	สรุปคุณลักษณะด้านรูปแบบเนื้อหาเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	256
6.1	แสดงปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคสำคัญที่คณะลิเกในปัจจุบันสามารถนำไปเป็นแนวทางปรับใช้ได้	311

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

สารบัญรูป

หน้า

รูปที่

1.1	การแสดงลิเกฮูลูของชาวมุสลิมที่ยังนิยมและแสดงกันอยู่ทางภาคใต้ของไทย	8
1.2	การสวดคฤหัสถ์ต่อท้ายการแสดงลิเก	9
1.3	ลิเกทรงเครื่อง	10
1.4	การแต่งกายของผู้แสดงยุคลิเกลูกบท (คณะบุญเลิศ นาจพินิจ)	11
1.5	ลิเกเพชร	12
1.6	ลิเกลอยฟ้า	13
1.7	ลิเกไฮเทค ฉากเรื่องสังข์ทอง	14
1.8	ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	17
2.1	แผนภูมิแสดงพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน	26
2.2	แผนภาพแสดงแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า”	34
2.3	แผนภูมิแสดงการปรับตัว แบบแผนที่ 1: การแทนที่ (substitution)	36
2.4	แผนภูมิแสดงการปรับตัว แบบแผนที่ 2: การเพิ่มเข้ามาแทน (addition)	37
2.5	แผนภูมิแสดงการปรับตัว แบบแผนที่ 3: การปรับประสาน (articulation/hybridization)	38
2.6	แผนภูมิแสดงการปรับตัวในลักษณะการคงไว้/การปรับเปลี่ยน/การสร้างใหม่	39
2.7	แสดงการวิเคราะห์คุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์	43
2.8	กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	77
4.1	แสดงคุณลักษณะของลิเกดั้งเดิม	88
4.2	บริเวณหน้าวิกลิเกของท่านพระยาเพชรปาณี (ตรี)	90
4.3	อาจารย์หอมหวล นาคศิริ พระเอกลิเกทรงเครื่องชื่อดังในสมัยนั้น	91
4.4	แสดงตัวอย่างเวทีแสดงลิเกในอดีต	92
4.5	แสดงตัวอย่างเวทีลิเกในอดีตอีกแบบหนึ่ง	93

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป (ต่อ)

หน้า

รูปที่

4.6	แสดงตัวอย่างเวทีแสดงลิเกสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2	93
4.7	แสดงตัวอย่างการใช้ผู้แสดงลิเกชายล้วนในอดีต	96
4.8	แสดงตัวอย่างการเริ่มใช้ผู้แสดงหญิงเข้ามาในการแสดงลิเกในอดีต	96
4.9	แสดงตัวอย่างการแต่งกายของลิเกทรงเครื่อง	97
4.10	แสดงตัวอย่างการแต่งกายของลิเกภายหลังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2	98
4.11	แสดงการแต่งกายชุดลิเกลูกบทในอดีตยุคแรกเริ่ม	100
4.12	กอไผ่ของยอพระกลิ่น อุปกรณ์ประกอบการแสดงลิเกทรงเครื่อง เรื่อง พระมณีพิชัย ตอน ยอพระกลิ่นกินแมว	101
4.13	การแสดงลิเกทรงเครื่อง เรื่อง พระสุธน-มโนห์รา	105
4.14	แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์วงเครื่องห้าที่ใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องในอดีต	106
4.15	แสดงคุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	109
4.16	คุณไชยา มิตรชัย กำลังร้องเพลงอยากบอกรักลิเกร่วมสมัยไทย	110
4.17	ตัวอย่างการแสดงลิเกในบทละครโทรทัศน์ และบทภาพยนตร์	111
4.18	ตัวอย่าง VCD ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	112
4.19	ตัวอย่างโฆษณาทางโทรทัศน์ผลิตภัณฑ์ผงซักฟอก	112
4.20	แสดงแผนผังเวทีลิเกแบบดั้งเดิมโดยสังเขป	113
4.21	แสดงตัวอย่างเวทีลิเกแบบดั้งเดิมประกอบละครโทรทัศน์ เรื่อง บันทึกกรรม ตอน ลิเกลืมตาย แสดงโดยลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3	114
4.22	แสดงแผนผังเวทีลิเกแบบลอยฟ้าโดยสังเขป	115
4.23	แสดงเวทีลิเกลอยฟ้า	115
4.24	แสดงแผนผังเวทีลิเกแบบคอนเสิร์ตโดยสังเขป	116
4.25	แสดงเวทีลิเกคอนเสิร์ต	117

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป (ต่อ)

หน้า

รูปที่

4.26 แสดงเวทีลิเกไฮเทคโดยใช้จอแอลอีดีเป็นฉากลิเก 118
4.27 แสดงแผนผังเวทีลิเกไฮเทคโดยสังเขป 118
4.28 แสดงตัวอย่างเวทีลิเกไฮเทค 119
4.29 แสดงเวทีลิเกไฮเทคสุดอลังการของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 120
4.30 แสดงตัวอย่างการใช้ Effect ต่างๆ บนเวทีลิเกไฮเทค 120
4.31 แสดงตัวอย่างเวทีคอนเสิร์ตของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 121
4.32 คุณแอน มิตรชัยนางเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยกำลังแสดงช่วงคอนเสิร์ต 122
4.33 ผู้ชมร่วมยืนตรงถวายความเคารพในช่วงเพลงสรรเสริญพระบารมี 123
4.34 แสดงตัวอย่างการออกแขกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 123
4.35 แสดงตัวอย่างการรำถวายมือของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 124
4.36 แสดงตัวอย่างการมอบของรางวัลให้กับทางเจ้าภาพพร้อมกล่าวคำอวยพร 124
4.37 แสดงตัวอย่างช่วงการแสดงคอนเสิร์ตของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 125
4.38 แสดงตัวอย่างช่วงละครหรือช่วงลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 125
4.39 แสดงการลาโรงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 126
4.40 แสดงตัวอย่างการฝึกสอนลิเก 128
4.41 แสดงตัวอย่างคณะลิเกเด็กน้องมิตร มิตรชัย และคณะปังปอนด์ รำปาว มิตรชัย 128
4.42 แสดงการเปรียบเทียบการแต่งกาย 130
4.43 แสดงการแต่งกายลิเกลูกบทหญิงของผู้วิจัย 130
4.44 แสดงตัวอย่างชุดลิเกของพระเอกไชยา มิตรชัย 132
4.45 แสดงตัวอย่างเครื่องแต่งกายอื่นๆ 133
4.46 แสดงตัวอย่างชุดแขกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 133
4.47 แสดงตัวอย่างชุดรำฉุยฉายพราหมณ์ของคณะไชยา-แอน มิตรชัย 134
4.48 แสดงการแต่งกายหญิงปลอมเป็นชายของคุณจริยา มิตรชัย 134
4.49 แสดงตัวอย่างชุดแดนเซอร์ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 135

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป (ต่อ)

หน้า

รูปที่

4.50	แสดงตัวอย่างชุดที่ใช้ในงานเปิดตัวภาพยนตร์ Bollywood	135
4.51	แสดงตัวอย่างอุปกรณ์การแสดงต่างๆ	137
4.52	ตัวอย่างการแสดงภาพท่ารำแม่บทเล็ก	139
4.53	ตัวอย่างการแสดงภาพท่ารำเพื่อการสื่อสาร	140
4.54	แสดงตัวอย่างท่าทางเล็กน้อยที่สอดคล้องกันกับเครื่องแต่งกาย	141
4.55	แสดงตัวอย่างการรำที่สอดคล้องกันกับเครื่องแต่งกายของผู้แสดงและแสดงในเรื่องแบบประวัติศาสตร์	142
4.56	ขันใส่ดอกไม้ธูปเทียนในการเข้าพิธีจับมือ	144
4.57	หน้าพิธีไหว้ครู และหน้าพิธีไหว้พระภูมิเจ้าที่	144
4.58	แสดงตัวอย่างบรรยากาศพิธีไหว้ครู	145
4.59	แสดงตัวอย่างการเข้าพิธีครอบครูและจับมือของผู้วิจัย	146
4.60	แสดงตัวอย่างภายหลังจากการที่ผู้วิจัยเข้าพิธีจับมือและครอบครูเสร็จแล้ว	146
4.61	แสดงตัวอย่างการฝึกซ้อมรำออกเวทีบางส่วนของผู้วิจัย	147
4.62	แสดงตัวอย่างการรำออกเพลงเสมอของผู้วิจัย	147
4.63	แสดงตัวอย่างการรำชุดท่ารบของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	148
4.64	แสดงตัวอย่างบทร้องราชนิเกลิงและเจรจาของผู้วิจัย	150
4.65	แสดงตัวอย่างการเรียกประชุมบทก่อนขึ้นแสดงลิเก	154
4.66	แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์มอญเครื่องห้า	155
4.67	แสดงการใช้ดนตรีคาราโอเกะ	156
4.68	แสดงการใช้ดนตรีคาราโอเกะประกอบการแสดงในฉากเกี้ยวพาราสี	157
4.69	แสดงการใช้ดนตรีซาวด์แทรกประกอบการแสดง	157
4.70	แสดงชุ้มเครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสาร	158
4.71	แสดงการใช้เครื่องดนตรีไทยสากลและซาวด์แทรก	158
4.72	ผู้ชมท่านหนึ่งขว้างสิ่งของขึ้นเวทีใส่แม่เลี้ยง	160

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป (ต่อ)

หน้า

รูปที่

4.73 “ใจเป็นของกู ตัวเป็นของกู เสพย์สมกายกู เสน่หาเพียงกู” ผู้แสดงลิเกฝ่ายหญิงกำลังล้อเลียนคาถาทำเสน่ห์ของตัวละคร 161

4.74 เจ้าภาพว่าจ้างคุณไชยา มิตรชัย 162

4.75 การแสดงลิเกเด็กของคณะไชยา-แอน มิตรชัย 164

4.76 แสดงตัวอย่างตำแหน่งการนั่งเรียงตามลำดับยศถาบรรดาศักดิ์ 165

4.77 การแสดงลิเกผ่านโทรทัศน์ของพระเอกลิเกไชยา มิตรชัย 165

4.78 ตัวอย่างการส่งเสริมการขายสินค้า 166

4.79 ตัวอย่างรายการโทรทัศน์ 167

4.80 ตัวอย่างละครโทรทัศน์ 167

4.81 ตัวอย่างเพลงลูกทุ่ง 168

4.82 แสดงตัวอย่างการทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียง 169

4.83 ตัวอย่างการทำหน้าที่เพื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์ 170

4.84 ตัวอย่างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม 171

4.85 คุณไชยา มิตรชัยในวัยเด็ก 174

4.86 แสดงตัวอย่างการออกแขกของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว 176

4.87 แสดงตัวอย่างช่วงละครหรือช่วงลิเกของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว 176

4.88 แสดงพระนางคู่ขวัญคุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัย 177

4.89 แสดงตัวอย่างเครื่องแต่งกายของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว 179

4.90 คุณไชยา มิตรชัยในช่วงทำเทปเพลงการกุศล 180

4.91 แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า 181

4.92 แสดงตัวอย่างหน้าปกเทปการกุศล 183

4.93 แสดงตัวอย่างการลาโรง 189

4.94 แสดงตัวอย่างเทิดแบบสำเร็จของคุณไชยา มิตรชัย 190

4.95 แสดงตัวอย่างเครื่องแต่งกายตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการแสดงจนถึงปัจจุบัน 191

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป (ต่อ)

หน้า

รูปที่

4.96	แสดงตัวอย่างชุดแขกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	192
4.97	แสดงตัวอย่างการปรับตัวในด้านอุปกรณ์ประกอบการแสดงบางส่วน	193
4.98	แสดงตัวอย่างการเพิ่มอุปกรณ์ประกอบการแสดง	193
4.99	แสดงตัวอย่างท่ารำแบบชวาบางส่วน	194
4.100	แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์	195
4.101	แสดงตัวอย่างเครื่องดนตรีสากล	196
4.102	แสดงตัวอย่างการแต่งกายของลิเกฝ่ายชายรวมดาวคณะต่าง ๆ	197
5.1	แสดงตัวอย่างความสามารถของคุณไชยา-แอน มิตรชัย	202
5.2	คุณไชยา-แอน มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงที่สื่อมวลชนได้ให้ความสนใจตลอดมา	203
5.3	กิจกรรมมอบเค้กวันเกิดและตัวอย่างการสร้างความสัมพันธ์	213
5.4	แสดงตัวอย่างสังคมโซเชียลเน็ตเวิร์ค	217
5.5	แสดงตัวอย่างเทคโนโลยีส่วนหนึ่งที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำมาใช้	222
5.6	แสดงตัวอย่างผู้ชมทั้งไทยและเทศที่มาชมการแสดง	224
5.7	แสดงตัวอย่างเบื้องหลังของแม่ยกในการทำพวงมาลัยธนบัตรคล้องให้กับผู้แสดงที่ตนชื่นชอบ	226
5.8	ถ่ายภาพจากบนเวทีแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยแสดงตัวอย่างสภาพอากาศที่ไม่มีฝน	228
5.9	ข่าวแสดงตัวอย่างสุขภาพและการพักผ่อนไม่เพียงพอ	233
5.10	แสดงตัวอย่างจำนวนผู้แสดงที่มากเกินไป	236
5.11	แสดงเวทีแสดงของลิเกคณะไชยา-มิตรชัยและสถานที่ตั้งเวที	245
5.12	แสดงเวทีแสดงที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเช่าหามา	246
5.13	แสดงสภาพเวทีแสดงที่ได้รับผลกระทบจากฝน	246
5.14	แสดงบรรยากาศผู้ชมที่ได้รับผลกระทบจากฝน	247

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่		หน้า
5.15	แสดงคุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้านรูปแบบเนื้อหา	249
5.16	แสดงตัวอย่างชุดไก่ฟ้าลิเกและชุดพระลิเก	250
5.17	แสดงตัวอย่างชุดอินเดียลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย	251
5.18	แสดงตัวอย่างชุดเปรตลิเกและชุดรำฉุยฉายพราหมณ์	251
5.19	แสดงตัวอย่างปีก เครื่องประดับศีรษะ เล็บมโนราห์ที่ออกแบบใหม่ และม้าไม้ที่นำมาตกแต่งใหม่ด้วยเพชรที่ประดับชุดลิเก	252
5.20	แสดงตัวอย่างการรำฉุยฉายพราหมณ์	253
6.1	แผนภาพแสดง “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก	301
6.2	แสดงแนวทางการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในปัจจุบันและอนาคต	303

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

"ลิเก" เป็นสื่อพื้นบ้านที่มีคุณค่าและความสำคัญ เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ควรค่าแก่การบำรุงรักษา แต่ทุกวันนี้สื่อประเภทอื่นๆ เช่น สื่อละคร สื่อภาพยนตร์ สื่อเพลงลูกทุ่ง สื่อออนไลน์ สื่อต่างชาติ ฯลฯ ได้เข้ามามีอิทธิพลแทนที่สื่อพื้นบ้านอย่างลิเก จึงทำให้ลิเกนั้นต้องหาวิธีในการปรับตัวเองเพื่อความอยู่รอดในท่ามกลางกระแสความนิยมสื่ออื่น ซึ่งลิเกบางคณะก็ไม่สามารถดิ้นรนเพื่อปรับตัวเองให้อยู่รอดได้ทัน จึงทำให้ต้องล้มเลิกคณะลิเกไปเป็นจำนวนมาก เปรียบเสมือนลิเกเป็นดั่งต้นไม้ใกล้ตายเสียแล้ว ที่ได้แต่เฝ้ารอความหวังให้หวนคืนสู่ความนิยมอีกครั้ง เหตุนี้เอง จึงทำให้ผู้วิจัยรู้สึกห่วงใยอย่างสุดซึ้งถึงคุณค่าและความสำคัญของลิเกที่ไม่ค่อยมีใครมองเห็น และยังเป็นที่มาของคำถามว่าคณะลิเกที่ยังคงอยู่รอดได้ในท่ามกลางความไม่นิยมแล้วนั้น ยังอยู่รอดได้อย่างไรและมีการปรับตัวเองอย่างไรบ้าง จึงเกิดเป็นการศึกษาวิจัยเรื่อง "การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย" นี้ขึ้น ซึ่งได้นำสุดยอดลิเกดังคณะไชยา-แอน มิตรชัย มาเป็นตัวแทนของการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการวิจัย เนื่องจาก ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวในคุณลักษณะด้านต่างๆ ของการแสดงลิเกอย่างเห็นได้ชัด จนได้กลายเป็นต้นแบบของลิเกคณะอื่นๆ ตามมา เช่น เป็นต้นแบบในด้านการร้อง เครื่องแต่งกาย เวทีการแสดง ขั้นตอนการแสดง เป็นต้น จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกสนใจศึกษาลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อนำมาเป็นตัวแทนของคณะลิเกลูกบททั้งหมดในประเทศไทย โดยปรารถนาให้งานวิจัยนี้เป็นแนวทางให้สื่อพื้นบ้านลิเกหรือสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ได้นำไปปรับตัวเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางกระแสสื่อสมัยใหม่ให้ไม่เพิ่มการตายจากไปอีก นอกจากนี้ ยังปรารถนาให้งานวิจัยนี้ถูกเผยแพร่และสั่งสม เพื่อเก็บไว้เป็นมรดกแก่คนนิเทศศาสตร์รุ่นหลัง และยังเป็นข้อมูลความรู้อีกทางหนึ่งในวงการนิเทศศาสตร์ไทยในเชิงสุนทรียะแห่งการสื่อสาร ซึ่งต่อไปจะเป็นข้อมูลความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับลิเก และเพื่อเป็นประโยชน์แด่วงการอาชีพลิเกไทยสืบไปได้อีก การศึกษาวิจัยเรื่อง "การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย" เป็นการศึกษาและ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในแง่มุมต่างๆ ที่น่าสนใจ โดยใช้หลักแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดที่มาและความสำคัญของการวิจัยต่อไปนี้

"สื่อ" หรือ มีเดีย (media) มีอยู่มากมายหลากหลายชนิด สามารถเกิดขึ้นใหม่อย่างไม่รู้จบ และอาจตายจากไปได้อยู่เสมอ ต่างมีประโยชน์ในการทำหน้าที่เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสาร ให้ความบันเทิง สาระความรู้ ประชาสัมพันธ์ หรือเพื่อกาลใดๆ ที่เป็นประโยชน์ของมนุษย์ เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (electronic media) สื่อสิ่งพิมพ์ (printed media) สื่อออนไลน์ (online media) สื่อโฆษณา (advertisement media) สื่อใต้ดิน (indy media) สื่อพื้นบ้าน (folk media) สื่อดิจิตอล (digital media) สื่อละคร สื่อกิจกรรม สื่อเหลือง สื่อแดง เป็นต้น คำว่า "สื่อ" นั้น ได้มีนักเทคโนโลยีการศึกษาได้ให้นิยามความหมายของคำว่า "สื่อ" ไว้ดังนี้

Heinich และคณะ (1996) Heinich เป็นศาสตราจารย์ ภาควิชาเทคโนโลยีระบบการเรียนการสอน ของมหาวิทยาลัยอินเดียน่า (Indiana University) ให้คำจำกัดความคำว่า "media" ไว้ดังนี้

> "media is a channel of communication." ซึ่งสรุปความเป็นภาษาไทยได้ ดังนี้ "สื่อคือช่องทางในการติดต่อสื่อสาร" Heinich และคณะยังได้ขยายความเพิ่มเติมอีกว่า "media มีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน มีความหมายว่า ระหว่าง (between) หมายถึง อะไรก็ตาม ซึ่งทำการบรรทุก หรือนำพาข้อมูล หรือสารสนเทศ สื่อเป็นสิ่งที่อยู่ระหว่างแหล่งกำเนิดสารกับผู้รับสาร" (http://uto.moph.go.th, 16 มกราคม 2556)

A. J. Romiszowski (1992) ศาสตราจารย์ทางด้านการออกแบบ การพัฒนา และการประเมินผลสื่อการเรียนการสอน ของมหาวิทยาลัยซีราคิวส์ (Syracuse University) ให้คำจำกัดความคำว่า "media" ไว้ดังนี้

> "the carriers of messages, from some transmitting source (which may be a human being or an inanimate object) to the receiver of the message (which in our case is the learner)" ซึ่งสรุปความเป็นภาษาไทยได้ ดังนี้ "ตัวนำสารจากแหล่ง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

> กำเนิดของการสื่อสาร (ซึ่งอาจจะเป็นมนุษย์ หรือวัตถุที่ไม่มีชีวิต) ไปยังผู้รับสาร (ซึ่งในกรณีของการเรียนการสอนก็คือ ผู้เรียน)" (http://uto.moph.go.th, 16 มกราคม 2556)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า สื่อ "media" หมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตามที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนตัวกลางคอยเชื่อมต่อระหว่างแหล่งกำเนิดของสารกับผู้รับสาร (receiver) โดยนำพาข้อความ (massage) หรือสารสนเทศจากแหล่งกำเนิดของสารไปยังผู้รับสาร (receiver) ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น ผู้จัดละครส่งละครพื้นบ้านผ่านช่องทางการสื่อสารคือโทรทัศน์ไปยังคนดูทางบ้าน เป็นต้น ซึ่งสื่อ "media" โดยเฉพาะสื่อละคร ปัจจุบันได้ถูกหยิบมาเป็นเครื่องมือในการสร้างผลกำไรให้กับผู้ผลิตละคร หรือเจ้าของสื่อ (media ownership) เป็นจำนวนมาก เช่น บริษัท กันตนา บริษัท สามเศียร เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกที่สื่อละครกลายเป็นสื่อบริโภคนิยมหนึ่งแทนที่สื่อต่างๆ มากมาย ซึ่งได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่าบริโภคนิยมไว้ ดังนี้

ฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) เป็นนักคิดวิพากษ์สังคมบริโภคนิยม ได้ให้นิยามของคำว่า บริโภคนิยม "consumerism" ไว้ว่า

> บริโภคนิยมในเชิงความหมาย หรือการบริโภคเชิงสัญญะ ซึ่งสัญญะนั้นทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสิ่งอื่น นั่นหมายความว่า สิ่งของต่างๆ ไม่ได้มีคุณค่าในตัวมันเอง แต่ถูกประกอบขึ้นให้เป็นระบบคุณค่าระบบใดระบบหนึ่งเท่านั้น ความต้องการต่างๆ ทางวัตถุนั้น ไม่ได้เป็นเพียงแค่ต้องการวัตถุ แต่เป็นการช่วงชิงพื้นที่ของหน้าตาทางสังคม เพื่อไม่เป็นการถูกล้อ ถูกรังเกียจ ถูกเหยียดหยาม แต่ความจริงแล้วมันเป็นแค่การโอ้อวดเป็นการบริโภคจินตนาการเท่านั้นเอง (http://www.menzzz.com, 16 มกราคม 2556)

จากการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม ได้พบคำนิยามของคำว่า บริโภคนิยม "consumerism" ว่ามีความหมายดังต่อไปนี้อีกด้วย บริโภคนิยม "consumerism" หมายถึง "ค่านิยมหรือแบบแผนที่ผู้คนส่วนใหญ่บริโภค หรือ เสพสิ่งที่ตนเองไม่ได้ผลิต กลายเป็นผู้บริโภคเต็มตัว" (http://ronstop.wordpress.com, 16 มกราคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ดังนั้น บริโภคนิยม “consumerism” จึงหมายถึง สิ่งใดๆ ก็ตามที่ถูกผลิตขึ้น สามารถช่วงชิงพื้นที่ในการมีหน้ามีตาในสังคม และทำหน้าที่ในการเป็นตัวแทน เพื่อสนองตอบต่อความต้องการแก่คนส่วนใหญ่ในการบริโภคจินตนาการของสิ่งนั้นๆ โดยคนส่วนใหญ่ที่บริโภคไม่ได้เป็นผู้ผลิตขึ้น และเมื่อนำคำว่า สื่อ “media” กับคำว่า บริโภคนิยม “consumerism” มารวมกัน เกิดเป็นคำใหม่ว่า “สื่อบริโภคนิยม” (consumerism media) ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ความหมายว่า เป็นสื่อที่ผู้รับสารให้เป็นตัวแทนในการตอบสนองต่อความต้องการแก่ผู้รับสารส่วนใหญ่ในการเป็นสื่อที่ถูกบริโภคจินตนาการ และเป็นสื่อที่ผู้รับสารนั้นไม่ได้เป็นผู้ผลิตขึ้น ซึ่งสื่อละครถือเป็นสื่อบริโภคนิยม เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันสื่ออีกชนิดหนึ่งนับวันกลับถูกเมิน และเริ่มเลือนหายไปจากสังคมไทยปัจจุบัน อย่างสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ เช่น โขน ละครชาตรี ลิเก ลำตัด โนรา เป็นต้น สื่อเหล่านี้เป็นสื่อที่เคยรุ่งเรือง หรือเป็นสื่อบริโภคนิยม (consumerism media) ในครั้งอดีต และเคยมีบทบาทสำคัญในสังคมแทนที่สื่อในสมัยปัจจุบัน ซึ่งได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านไว้ดังนี้

สมควร กวียะ (2529) กล่าวว่า

> สื่อพื้นบ้านคือวัฒนธรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์และสั่งสมมาแต่อดีต กลายเป็นเครื่องมือที่รับส่งและเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ และเอกลักษณ์ปรากฏให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี และการละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีการ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งชีวิต (http://www.oknation.net, 16 มกราคม 2556)

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2527) กล่าวว่า

> สื่อพื้นบ้านมิได้หมายถึงการแสดงละครเท่านั้น แต่หมายถึงรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มคน หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นความเคยชินเป็นประเพณีขึ้น และครอบคลุมถึงประเพณีเรื่องภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกันอีกด้วย (http://www.oknation.net, 16 มกราคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ดังนั้น สื่อพื้นบ้านจึงหมายถึง การสื่อสารที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถูกสั่งสมและเก็บเกี่ยวเพื่อสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสารของคนในท้องถิ่นหรือสังคมนั้นๆ เช่น ประเพณีวิ่งควาย จังหวัดชลบุรี การละเล่นพื้นบ้านหัวล้านชนกัน การแสดงลำตัด สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา เป็นต้น ซึ่งสื่อพื้นบ้านบางชนิดถูกจัดให้เป็นวัฒนธรรมชั้นสูง (high culture) เช่น การแสดงโขน นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านทุกชนิดยังเป็นสื่อที่มีมาก่อนสื่อมวลชนจะเกิดขึ้น อีกทั้งยังสามารถจำแนกสื่อพื้นบ้านตามคุณสมบัติออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้ (1) รูปแบบที่เป็นวัจนภาษา เช่น คำคม ภาษิต คำกลอน เพลงกล่อมเด็ก นิทาน พญา สรภัญญะ เทศน์มหาชาติ เป็นต้น (2) รูปแบบที่เป็นพฤติกรรม เช่น ความเชื่อ การละเล่น งานเฉลิมฉลอง ประเพณี เทศกาล ดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น (3) รูปแบบที่เป็นวัตถุ เช่น เครื่องแต่งกาย ผ้าพื้นเมือง อาวุธพื้นบ้าน อาหาร ของใช้ หัตถกรรม งานปูนปั้น เป็นต้น (4) รูปแบบที่เป็นอวัจนภาษา เช่น อากัปกิริยา การเต้นรำ ภาพวาด เป็นต้น เสกสรร พรหมพิทักษ์

สื่อพื้นบ้านจึงเป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมพื้นบ้านอันเป็นการสื่อสารเชิงสุนทรียะที่มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถทำประโยชน์ในการมีบทบาทหน้าที่ให้กับท้องถิ่นหรือชุมชนอย่างหลากหลาย นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการได้กล่าวถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านไว้ ดังนี้

> กาญจนา แก้วเทพ (2539) กล่าวถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตามแนวคิดสำนักหน้าที่นิยมว่า เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันย่อยสถาบันหนึ่งของสังคม และเปรียบสถาบันต่างๆ ของสังคมว่าเป็นเหมือนอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายที่ต่างทำหน้าที่ของตนเองเพื่อความเป็นอยู่ของร่างกายโดยรวม กล่าวคือส่วนประกอบย่อยทุกส่วนจะต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด เพื่อความมีเสถียรภาพของสังคมโดยรวม (http://www.oknation.net, 16 มกราคม 2556)

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ ยังได้กล่าวว่า นักวิชาการเยอรมันสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ได้เปรียบเทียบถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนว่า

> สื่อพื้นบ้านมีหน้าที่มากมายกว่า ดังเช่น (1) ทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ ตัวอย่างเช่น เพลงลำตัด และประเพณีดึงครกดึงสาก (2) สร้างความสามัคคี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ตัวอย่างเช่น ประเพณีการแข่งขันระหว่างหมู่บ้าน (3) ทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่ ตัวอย่างเช่น ในประวัติศาสตร์เมื่อมีการเก็บภาษีอย่างรุนแรง ดังเช่น ภาษีผักบุ้ง ขณะลิเกที่เข้าไปเล่นให้กษัตริย์ทอดพระเนตรก็ได้สอดใส่คำร้องเรียนลงไปด้วย (4) ช่วยให้คนพัฒนาด้านภูมิปัญญา ตัวอย่างเช่น การเล่นปริศนาคำทาย และการดูภาพชาดกตามฝาผนังโบสถ์ (5) ทำหน้าที่ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง ตัวอย่างเช่น เพลงกล่อมเด็กมีเนื้อหาเรื่องการเมืองสอดแทรกอยู่ (6) มีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ตัวอย่างเช่น ตัวตลกในลิเกหรือหนังตะลุงมักเป็นชื่อคนในท้องถิ่นรวมถึงแสดงทัศนะต่อความเป็นไปในชุมชน (7) มีหน้าที่ให้ความบันเทิงเหมือนสื่อมวลชนโดยทั่วไป (http://www.oknation.net, 16 มกราคม 2556)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อชุมชนในด้านต่างๆ มากมาย เช่น การทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ สร้างความสามัคคีระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่ ช่วยให้คนพัฒนาด้านภูมิปัญญา ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง มีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ให้ความบันเทิงเหมือนสื่อมวลชนโดยทั่วไป สื่อพื้นบ้านจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชุมชนตั้งแต่ครั้งบรรพกาล

แต่ปัจจุบันสื่อพื้นบ้านได้เกิดการสูญสลายและผ่อนความนิยมลงไปมาก การปรับตัวดัดแปลงตนเองเพื่อความอยู่รอดนั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นมากในปัจจุบันนี้ จนบางครั้งขาดผู้สืบทอด เพราะถูกคนรุ่นหลังมองว่าสื่อพื้นบ้านเป็น “สื่อของผู้สูงอายุ” ทำให้ขาดศิลปินผู้สืบทอดสื่อพื้นบ้านและขาดผู้ชมสื่อพื้นบ้านในที่สุด ซึ่งสื่อพื้นบ้านที่คงดำรงอยู่ได้ และมองเห็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในยุคปัจจุบันได้อย่างชัดเจนที่สุด เห็นทีจะไม่พ้นสื่อพื้นบ้านประเภท “ลิเก” เนื่องจาก ลิเกมีลักษณะเฉพาะในการนำสิ่งต่างๆ ที่กำลังนิยมอยู่ในช่วงนั้น นำมาดัดแปลงให้เข้ากับการแสดงของตนเอง เช่น เมื่อเพลงลูกทุ่งกำลังโด่งดังก็นำเพลงลูกทุ่งมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการแสดง แต่จะไม่นำเพลงลูกทุ่งมาลบร้างตนเองจนไม่เหลือความเป็นลิเก เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้พบบทสัมภาษณ์ของพระเอกลิเกชื่อดัง อ. พงษ์ศักดิ์ สวนศรี ที่ได้กล่าวถึงลิเกไว้ว่า “ถ้าเป็นในตลาดลิเกจริงๆ วีซีดีของลิเกถือว่ายังโอเคอยู่ แต่ถ้าเป็นการแสดงแล้วจะมีคณะใหญ่ๆ เท่านั้นที่ยังอยู่ได้ เรื่องนี้ในอนาคตน่าเป็นห่วง” (http://thaimisc.pukpik.com, 16 มกราคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อย่างไรก็ตาม วิธีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกแต่ละคณะนั้น ย่อมมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของผู้ชมและบริบทอื่นๆ ซึ่งต้องมีความยืดหยุ่น และสามารถรองรับต่อความต้องการของผู้ชมแต่ละประเภทได้ จึงจะสามารถอยู่รอดและไม่ตายจากสังคมไป ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าประวัติและความเป็นมาที่สำคัญของลิเกไว้ดังต่อไปนี้ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์ , 16 มกราคม 2556)

ลิเก เป็นละครผสมระหว่างการพูด การร้อง การรำ และการแสดงกิริยาท่าทางตามธรรมชาติ โดยมีวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบ ทำนองเพลงหลักที่ใช้สำหรับร้องดำเนินเรื่อง เรียกว่า รานิเกลิง (รา-นิ-เกฺลิง) หรือ ราชนิเกลิง (ราด-นิ-เกฺลิง) ส่วนทำนองอื่นๆ ที่ใช้สำหรับร้องรำและประกอบกิริยาท่าทาง นำมาจากเพลงของละครรำและเพลงลูกทุ่งซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น ผู้แสดงที่รับบทชายจริงหญิงแท้จะด้นบทพูดและบทร้องด้วยตนเองตามท้องเรื่องที่หัวหน้าคณะลิเกหรือเรียกกันทั่วไปว่าโต้โผกำหนดให้ก่อนการแสดง บางครั้งมีการบรรยายเรื่องและตัวละครจากหลังเวที เพื่อให้ผู้ชมเข้าใจง่ายขึ้น เนื้อเรื่องมักเป็นการชิงรักหักสวาทและอาฆาตล้างแค้นย้อนไปในอดีตหรือในปัจจุบัน โครงเรื่องมักซ้ำกันจะต่างกันที่รายละเอียด

นอกจากนี้ ลิเกยังสามารถแบ่งออกเป็นยุคต่างๆ ได้ดังนี้ ยุคลิเกสวดแขก คือ ยุคที่ชาวไทยมุสลิมเดินทางจากภาคใต้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชการที่ 3 แล้วได้นำการสวดสรรเสริญพระเจ้าประกอบการตีรำมะนา (กลองหน้าเดียวตีประกอบลำตัดในปัจจุบัน) เข้ามาด้วย ต่อมาในสมัยรัชการที่ 5 ลูกหลานชาวไทยมุสลิมก็ใช้ภาษาไทยแทนภาษามลายู สำหรับการแสดงลิเกสวดแขกนั้น ผู้แสดงชายนั่งล้อมเป็นวงกลม มีคนตีรำมะนาเสียงทุ้มและแหลม 4 ใบ หรือ 1 สำรับ การแสดงเริ่มด้วยการสวดสรรเสริญพระเจ้าเป็นภาษามลายู จากนั้นก็ร้องเพลงด้นกลอนภาษามลายูตอนใต้ เรียกกันว่า ปันตุน หรือลิเกบันตน ต่อมาแปลงจากภาษามลายูเป็นภาษาไทย การแสดงบางครั้งมีการประชันวงร้องตอบโต้กันจนกลายมาเป็นลำตัดในปัจจุบัน ลิเกดั้งเดิมนี้มีลักษณะคล้ายลิเกที่ยังคงแสดงกันอยู่ทางภาคใต้ของไทย คือ ลิเกฮูลู และลิเกบารัต ซึ่งมีความแตกต่างทั้งด้านที่มาและภาษาที่ใช้ ลิเกฮูลูนั้น คำว่า ฮูลู แปลว่า เหนือ สันนิษฐานว่ามาจากรัฐกลันตัน ซึ่งอยู่ทางเหนือของประเทศมาเลเซียและจะใช้ภาษาสูง ส่วนลิเกบารัตนั้น คำว่า บารัต แปลว่า ตะวันตก สันนิษฐานว่ามาจากฝั่งตะวันตกของประเทศมาเลเซีย มีการใช้ภาษาง่ายๆ และตลกขบขันมากกว่า โดยปกติลิเกสวดแขกแสดงบนลานดิน หรือเวทียกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร กว้าง 5 เมตร ลึก 3.5 เมตร ไม่มีฉาก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นักดนตรีนั่งเรียงอยู่หน้าเวที เครื่องคนตรีประกอบด้วยกลองรำมะนา กลองแขกตัวผู้ (เสียงสูง) และกลองแขกตัวเมีย (เสียงต่ำ) ซออู้ หรือซอเรอเบอ (คล้ายซอสามสายแต่มีสองสาย) และโหม่ง 1 ใบ เริ่มแสดงเวลาค่ำ ประมาณ 20.00 น. เริ่มด้วยการโหมโรงเพื่อเรียกคนดูและร้องเพลงยอดนิยมเพื่อเอาใจคนดู ก่อนที่จะต่อด้วยการร้องเพลงโดยพ่อเพลง ซึ่งเรียกว่า ตุนยอรอ ร้องเพลงที่เรียกว่า มะยาหยีลากู แปลว่า เพลงนำ เนื้อเพลงอาจหยิบยกปัญหาบ้านเมือง หรือปัญหาเศรษฐกิจมาร้อง เน้นความตลกขบขันอันเกิดจากการเสียดสี และการสัมผัสกลอนที่ความหมายอาจไม่เกี่ยวข้องกันเลย ส่วนการแต่งกาย แต่งเป็นแบบพื้นบ้าน สวมกางเกงขายาว ใส่เสื้อเชิ๊ต ถ้าเป็นงานใหญ่อาจสวมหมวก นุ่งผ้าปาเต๊ะทับกางเกง เรียกว่า กาอัน ปัจจุบันทั้งลิเกฮูลูและลิเกบารีตยังคงได้รับความนิยม และมีการแสดงอยู่ทางภาคใต้

รูปที่ 1.1 การแสดงลิเกฮูลูของชาวมุสลิมที่ยังนิยมและแสดงกันอยู่ทางภาคใต้ของไทย

ที่มา: http://nfe-bachok3.blogspot.com “ศิลปะการแสดงดีเกร์ฮูลูหรือดีเกร์บารัต”, 9 เมษายน 2556

ยุคลิเกออกภาษา คือ ยุคที่ลิเกนำเพลงออกภาษาของการบรรเลงปี่พาทย์ และการสวดคฤหัสถ์ในงานศพ สมัยรัชกาลที่ 5 มาเพิ่มเข้าไปในการแสดง ลิเกเพลงออกภาษาเป็นการแสดงล้อเลียนชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครในขณะนั้น ด้วยการนำการแต่งกาย น้ำเสียงในการพูดภาษาไทยปนกับภาษาของตนเอง และเพลงที่ขับร้องในหมู่ชาวต่างชาติเหล่านั้นมาล้อเลียนเป็นที่สนุกสนาน ผู้ชมนิยมกันมาก เมื่อลิเกนำมาใช้ก็เริ่มต้นการแสดงด้วยการสวดแขกเป็นการออกภาษามลายู เพราะถือว่าเป็นการแสดงที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิริมงคลแล้วจึงต่อด้วยภาษาอื่นๆ เช่น มอญ จีน ลาว ญวน พม่า เขมร ญี่ปุ่น ฝรั่ง ชวา อินเดีย ตะลุง (ปักษ์ใต้) ความสนุกสนานอยู่ที่ทำนองเพลง ซึ่งมีทั้งจำทำนองมาจากเพลงของชาติต่างๆ และแต่งเพิ่มขึ้น รวมถึงเครื่องดนตรีหลายชนิดที่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นำมาเล่นประกอบ เช่น กลองยาวตีประกอบเพลงสำเนียงพม่า กลองตุ๊กตีประกอบเพลงตะลุง กลองเปิงมางคอกตีประกอบเพลงมอญ กลองแขกตีประกอบเพลงแขก นอกจากนี้ ผู้ชมยังสนุกกับการร้องสร้อยเพลงภาษาต่างๆ สร้อยเพลงเหล่านี้ หากไปถามคนพม่า คนจีน หรือคนฝรั่ง อาจบอกว่าฟังไม่เข้าใจ เนื่องจากออกเสียงเพี้ยนคำไปมาก แต่ก็สร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้ชม การแสดงออกภาษาเป็นการแสดงตลกชุดสั้นๆ ติดต่อกันไป ต่อมาปรับปรุงการแสดงมาเป็นเริ่มต้นด้วยสวดแขก แล้วต่อด้วยชุดออกภาษาแสดงเป็นละครเรื่องยาวอีก 1 ชุด

รูปที่ 1.2 การสวดคฤหัสถ์ต่อท้ายการแสดงลิเก

ที่มา: (สุรพล วิรุฬห์รักษา, จตุพร ศิริสัมพันธ์, 2553 : 18", 16 มกราคม 2556

ยุคลิเกทรงเครื่อง การแสดงลิเกออกภาษาในส่วนที่เป็นสวดแขกกลายเป็นการออกแขก มีผู้แสดงแต่งกายเลียนแบบชาวมลายูออกมาร้องเพลงอำนวยพร มีตัวตลกถือขันน้ำตามออกมาให้ผู้แสดงเป็นแขกประพรมน้ำมนต์เพื่อเป็นสิริมงคล ส่วนที่เป็นชุดออกภาษากลายเป็นละครเต็มรูปแบบ ซึ่งวงรำมะนายังคงใช้บรรเลงตอนออกแขก แต่ใช้ปี่พาทย์บรรเลงในช่วงละคร เครื่องแต่งกายหรูหราเลียนแบบข้าราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเรียกว่า ลิเกทรงเครื่อง ลิเกทรงเครื่องแสดงในโรง (วิก) และเก็บค่าเข้าชมเกิดขึ้น โดยคณะของพระยาเพชรปาณี ข้าราชการกระทรวงวัง ซึ่งนำแสดงโดยภรรยาของตน วิกพระยาเพชรปาณี ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองหน้าวัดราชนัดราม ประมาณ พ.ศ. 2440 ลิเกทรงเครื่องแพร่หลายไปทั่วภาคกลางอย่างรวดเร็ว มีวิกลิเกเกิดขึ้นมากมาย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ต่อมามีการนำเนื้อเรื่องและขนบธรรมเนียมของละครรำมาใช้ จนถึงขั้นแสดงเรื่องอิเหนา ตามบทพระราชนิพนธ์ เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ใน พ.ศ. 2584 ลิเกทรงเครื่องก็ประสบปัญหาการขาดแคลนวัสดุเครื่องแต่งกาย ซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศ เช่น ผ้าและเพชรเทียม จนในที่สุดการแต่งกายชุดลิเกทรงเครื่องก็หมดไป วงรำมะนาที่ใช้กับการออกแขกก็เปลี่ยนไปใช้วงปี่พาทย์แทน เพื่อเป็นการประหยัด เพลงรานิเกลิง หรือเพลงลิเกเกิดขึ้นโดยนายดอกดิน เสือสง่า ในยุคลิเกทรงเครื่องนี้เอง และต่อมนายหอมหวน นาคศิริ ได้นำเพลงรานิเกลิงไปร้องด้นกลองสดอย่างยาวหลายหลายคำกลอน ทำให้มีชื่อเสียงและมีลูกศิษย์มากมาย ช่วงปลายยุคนี้เริ่มมีการออกอากาศลิเกทางวิทยุ

รูปที่ 1.3 ลิเกทรงเครื่อง

ที่มา: http://www.sac.or.th “ลิเกทรงเครื่อง”, 9 เมษายน 2556

ยุคลิเกลูกบท อยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงช่วงภายหลังสงคราม รวมเวลานานประมาณ 10 ปี ลิเกในยุคนี้ แต่งกายแบบสามัญ คือ เสื้อคอกลมแขนสั้น โจงกระเบนมีผ้าคาดพุงคล้ายเครื่องแต่งกายของลำตัดในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะเป็นช่วงที่อยู่ในสภาวะขาดแคลนแต่การแสดงลิเกก็ยังเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง เนื้อเรื่องที่แสดงเปลี่ยนไปเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ ซึ่งอาศัยพื้นฐานของบทละครนอก และละครพันทางอยู่มาก (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553) เป็นลิเกที่เกิดระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ลิเกทรงเครื่องประสบปัญหาการ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขาดแคลนวัสดุเครื่องแต่งกาย ซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศ วงรำมะนาที่ใช้แสดงในช่วงออกแขกก็เปลี่ยนไปใช้วงปี่พาทย์แทน เพื่อเป็นการประหยัด ลิเกในยุคนี้ ผู้ชายแต่งกายแบบสามัญ คือ ใส่เสื้อคอกลมแขนสั้น นุ่งโจงกระเบน มีผ้าคาดพุง หญิงใส่เสื้อแบบพื้นๆ นุ่งซิ่น ห่มสไบ แต่การแสดงลิเกก็ยังเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง เนื้อเรื่องที่แสดงเปลี่ยนไปเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ อาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวถึงลิเกลูกบทไว้ว่า เป็นวิธีบรรเลงแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยม เมื่อร้องและบรรเลงเพลงสามชั้นเป็นแม่บทจบไปแล้ว ก็ต่อท้ายด้วยเพลงเล็กๆ สั้นๆ ที่มีชั้นเชิงกระฉับกระเฉงหรือเพลงภาษาต่างๆ เป็นลูกบทอีกเพลงหนึ่ง แล้วจึงออกลูกหมดแสดงว่าจบ เมื่อร้องและบรรเลงเพลงลูกบทเป็นภาษาใด ก็ให้ตัวแสดงชุดภาษานั้นออกมา

รูปที่ 1.4 การแต่งกายของผู้แสดงยุคลิเกลูกบท (คณะบุญเลิศ นาจพินิจ)
ที่มา: (สุรพล วิรุฬห์รักษา, จตุพร ศิริสัมพันธ์, 2553 : 22) 16 มกราคม 2556

ยุคลิเกเพชร หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติก็มีการตกแต่งเครื่องแต่งกายลิเกตัวพระให้หรูหราอีกครั้ง แต่มิได้กลับไปใช้รูปแบบลิเกทรงเครื่อง เริ่มต้นด้วยการสวมสนับเพลา แล้วนุ่งผ้าโจงทับอย่างตัวพระของละครรำ สวมถุงน่องสีขาวเหมือนลิเกทรงเครื่อง เอาแถบเพชร หรือเพชรหลามาทำสังเวียนคาดศีรษะ ประดับขนนกสีขาวของลิเกทรงเครื่อง คาดสะเอวเพชร แถบเชิงสนับเพลาเพชร ฯลฯ มาเป็นลำดับ ส่วนผ้านุ่งใช้ผ้าไหมที่นำเข้ามาจากเมืองจีน เพราะเนื้อแข็ง นุ่งแล้วอยู่ทรงไม่ยับ สำหรับชุดลิเกตัวนาง ไม่ค่อยมีแบบแผน ส่วนใหญ่เป็นชุดราตรียาวสมัยนิยม มีเครื่องประดับ เช่น มงกุฎ สายสร้อย กำไล ฯลฯ แต่ไม่หรูหราเท่าตัว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พระ การแสดงลิเกยุคนี้มีความหลากหลาย เพราะพยายามนำการแสดงประเภทอื่นๆ เข้ามาเสริมเพื่อให้การแสดงเป็นที่นิยมอยู่เสมอ เช่น เพลงลูกทุ่งยอดนิยม เพลงจากภาพยนตร์อินเดีย เต้นอะโกโก้ การนำม้าขึ้นมาขี่รบกันบนเวที การทำฉากสามมิติให้ดูสมจริง เป็นต้น ลิเกได้มีการแพร่ภาพทางโทรทัศน์เป็นประจำ หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจเสนอข่าวเรื่อง ลิเก โรงละครแห่งชาติให้การยอมรับ และจัดให้มีการแสดงลิเกขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 โดยคณะลิเกของนายสมศักดิ์ ภักดี ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เริ่มขยายหน้าเวทีให้กว้างออกไปกว่าเดิมเกือบ 2 เท่า

รูปที่ 1.5 ลิเกเพชร

ที่มา: http://board.212cafe.com “FreeWebboardduangkeaw”, 9 เมษายน 2556

ยุคลิเกลอยฟ้า เป็นยุคที่เวทีลิเกเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมที่มีเวทีดนตรีอยู่ทางขวาของผู้แสดง มาเป็นเวทีที่วางเครื่องดนตรีอยู่บนยกพื้นหลังเวทีการแสดงให้ผู้ชมได้เห็นวงดนตรีทั้งวง และได้ขยายขนาดเวทีการแสดงออกไปจากประมาณ 6 เมตร เป็น 12 เมตร แต่ไม่มีหลังคา จึงเรียกว่าลิเกลอยฟ้า เครื่องแต่งกายตัวพระในยุคนี้เพิ่มเครื่องเพชรมากขึ้น คือ มีแผงประดับศีรษะเพชรแทนขนนก เสื้อรัดรูปปักเพชรที่เกิดขึ้นในปลายยุคลิเกเพชรก็เพิ่มจำนวนเพชรจนเต็มไปทั้งตัว ผ้านุ่งกลายเป็นแบบสำเร็จรูปปักเพชรทั้งผืน ส่วนเครื่องประดับต่างๆ ก็เพิ่มจำนวนเพชรขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ประมาณ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เริ่มมีการนำเรื่อง “ผู้ชนะสิบทิศ” บทละครพันทางของอาจารย์เสรี หวังในธรรมซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในขณะนั้นมาแสดงเป็นลิเก และแต่งตัวแบบละครพันทาง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 1.6 ลิเกลอยฟ้า

ที่มา: http://board.212cafe.com “FreeWebboardduangkeaw”, 9 เมษายน 2556

ยุคลิเกไฮเทค เป็นการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมกับการแสดงลิเก ซึ่งในปัจจุบันอาจเรียกได้ว่ายุคลิเกไฮเทคเป็นยุคที่ 7 หรือยุคล่าสุดของลิเกเลยก็ว่าได้ เนื่องจากเทคนิคนี้เริ่มขยายไปสู่คณะลิเกที่ค่อนข้างมีทุนทรัพย์เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ซึ่งมักจะเป็นลิเกคณะใหญ่ๆ ที่ได้นำเทคโนโลยีนี้เข้าไปสอดแทรกในฉากลิเกของตนแต่ก็ยังคงฉากของเก่าอยู่บ้าง คือ ฉากหลืบซ้ายและขวาเพื่อบดบังลิเกในการเดินเข้าออกนั่นเอง ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกแล้วได้พบว่า ปัจจุบันลิเกมีการนำสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาผสมผสานเข้ากับการแสดงลิเกของตนเอง ซึ่งสามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชมลิเกเป็นอย่างมาก โดยเมื่อปี พ.ศ. 2555 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดงาน “มหัศจรรย์มรดกไทย...ลิเก” ขึ้น ณ ห้างสรรพสินค้าสยามพารากอน ซึ่งรวบรวมเหล่าศิลปินลิเกชื่อดังมาร่วมแสดงลิเกในครั้งนี้ เช่น พงษ์ศักดิ์ สวนศรี, ดวงแก้ว ลูกท่าเรือ, ไชยา มิตรชัย, ผาภูมิ มาลัยนาค เป็นต้น โดยใช้นิทานพื้นบ้าน เช่น สังข์ทอง พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ มาเป็นท้องเรื่องในการแสดงลิเก โดยใช้เทคนิคมัลติมีเดีย แสง สี เสียง แทนฉากผ้าใบหรือฉากไม้ที่มีอยู่แต่เดิม โดยฉายฉากลิเกบนหน้าจอแอลอีดีขนาดใหญ่ สามารถสับเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่องที่ดำเนินอยู่ได้อย่างรวดเร็วทันใจ เช่น ฉากป่า ฉากท้องพระโรง ฉากสนามรบ ฉากห้องนอน หรือฉากบ้านเรือนต่างๆ นอกจากนี้ ภาพฉากแอลอีดียังสามารถเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับภาพบรรยากาศฉากได้อีกด้วย เช่น ฉากเวทมนตร์อภินิหารต่างๆ ฉากเหาะเหินเดินอากาศ ซึ่งฉาก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หลังจะเคลื่อนย้ายตามผู้แสดงได้ หรือฉากในป่าเขาก็จะมีนก มีผีเสื้อบินให้เกิดความสมจริง เป็นต้น ซึ่งสามารถสร้างความดึงดูดใจให้กับผู้ชมลิเกทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ช่วยเสริมความตื่นตา ตื่นใจ ความสนุกสนาน ตื่นเต้นในการรับชมลิเกได้อย่างมีอรรถรสมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ ผู้แสดงลิเกต้องอาศัยการฝึกซ้อมและการท่องบทให้แม่นยำและทันต่อฉากที่ถูกสับเปลี่ยนด้วย

รูปที่ 1.7 ลิเกไฮเทค ฉากเรื่องสังข์ทอง

ที่มา: http://www.manager.co.th “ลิเกไทยไฮเทค ไม่ตกยุค”, 14 มิถุนายน 2556

นอกจากนี้ ลิเกยังสามารถแบ่งออกเป็นประเภทได้ 4 ประเภท ดังนี้

1) ลิเกบันตน เริ่มด้วยร้องเพลงบันตน (เพี้ยนจาก ปันตน) เป็นภาษามาลายูก่อน ต่อมาก็แทรกคำไทยเข้าไปบ้าง ดนตรีก็ใช้กลองรำมะนา จากนั้นก็แสดงเป็นชุดๆ ต่างภาษา เช่น แขก ลาว มอญ พม่า ต้องเริ่มด้วยชุดแขกเสมอ ผู้แสดงแต่งตัวเป็นชาติต่างๆ ร้องเอง พวกตีรำมะนาเป็นลูกคู่ มีการร้องเพลงบันตน แทรกอยู่ในระหว่างการแสดงแต่ละชุด

2) ลิเกลูกบท หมายถึง การแสดงผสมกับการขับร้องและบรรเลงเพลงลูกบท ร้องและรำไปตามกระบวนเพลง ใช้เครื่องดนตรีปี่พาทย์ประกอบแทนรำมะนา แต่งกายตามที่นิยม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในสมัยนั้น แต่แต่งสีฉูดฉาดมากขึ้น ผู้แสดงเป็นชายล้วน เมื่อแสดงหมดแต่ละชุด ปี่พาทย์ก็จะบรรเลงเพลง 3 ชั้น ที่เป็นแม่บทขึ้นอีก ก่อนจะออกลูกหมดเป็นภาษาต่างๆ ชุดอื่นต่อไปใหม่

3) ลิเกทรงเครื่อง เป็นการผสมผสานระหว่างลิเกบันตนและลิเกลูกบท มีท่ารำเป็นระเบียบแบบแผน แต่งตัวคล้ายละครรำ แสดงเป็นเรื่องยาวๆ อย่างละคร โดยเริ่มด้วยการโหมโรงและบรรเลงเพลงภาษาต่างๆ เรียกว่า “ออกภาษา” หรือ “ออกสิบสองภาษา” เพลงสุดท้ายเป็นเพลงแขก “ออกแขก” พอปี่พาทย์หยุดเล่น พวกตีรำมะนาก็ร้องเพลงบันตนแล้วแสดงชุดแขกเป็นการคำนับครู ใช้ดนตรีปี่พาทย์รับ ต่อจากนั้นก็แสดงตามเนื้อเรื่อง ลิเกทรงเครื่องเป็นประเภทที่ผู้แสดงลิเกเคยนิยมเล่น

4) ลิเกป่า เป็นศิลปะการแสดงที่เคยได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในภาคใต้ โดยเฉพาะในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดทางภาคใต้ทั่วไป แต่ในปัจจุบันลิเกป่านั้นมีเหลืออยู่น้อยมาก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า เดิมลิเกป่า จะมีแสดงให้ดูทุกงาน ไม่ว่าจะเป็นงานวัด บวชนาค หรืองานศพ โดยมีเครื่องดนตรีประกอบการแสดง 3 อย่าง คือ กลองรำมะนา 1 ถึง 2 ใบ กรับ 1 คู่ และ ฉิ่ง 1 คู่ บางคณะอาจจะมีโหม่ง และทับด้วย ลิเกป่าจะมีนายโรงเช่นเดียวกับหนังตะลุง และมโนราห์ และโรงสำหรับการแสดงก็คล้ายกับโรงมโนราห์ ผู้แสดงลิเกป่าในคณะหนึ่งๆ จะมีประมาณ 6-8 คน ถ้ารวมลูกคู่ด้วยก็จะมีจำนวนคนพอๆ กับมโนราห์หนึ่งคณะ การแสดงลิเกป่าจะเริ่มด้วยการโหมโรง “เกริ่นวง” ต่อจากเกริ่นวง แขกขาวกับแขกแดงจะออกมาเต้น และร้องเพลงประกอบ โดยลูกคู่จะรับไปด้วย หลังจากนั้นจะมีผู้ออกมาบอกเล่าเรื่อง แล้วก็จะเริ่มแสดงต่อ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553)

5) ลิเกคอนเสิร์ต จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจ พบว่า ลิเกที่แสดงอยู่ในปัจจุบันนั้นได้พัฒนามาจากลิเกทรงเครื่อง ซึ่งเป็นการแสดงแบบดั้งเดิมแล้วถูกปรับแต่งตามปัจจัยแวดล้อมโดยการนำคอนเสิร์ตเข้ามาผสมผสานกับการแสดงลิเก จึงเรียกว่า ลิเกคอนเสิร์ต ลิเกคอนเสิร์ตจะเริ่มต้นด้วยการโหมโรงด้วยการบรรเลงเพลงปี่พาทย์ ต่อมาเป็นการรำถวายมือเพื่อเป็นการคำนับครู และออกแขกโดยการโชว์ตัวผู้แสดงที่ด้านหน้าเวที ต่อจากนั้น จะเป็นการแสดงคอนเสิร์ตโดยจัดไฟ แสง สี เสียง อย่างเวทีคอนเสิร์ต ผู้แสดงลิเกเปลี่ยนชุดเป็นนักร้องและหางเครื่องพักเสียงเครื่องดนตรีปี่พาทย์ และเปลี่ยนเป็นดนตรีคาราโอเกะทันที เพลงที่ใช้ร้องมักเป็นเพลงตามคำขอจากแม่ยกหรือเจ้าภาพที่หางาน ซึ่งมักเป็นเพลงลูกทุ่งที่กำลังนิยมหรือเป็นเพลงที่ผู้ขอเพลงชอบเป็นพิเศษ ต่อจากนั้น ผู้แสดงจะเปลี่ยนเป็นชุดลิเกและเข้าสู่การแสดงลิเกตามท้องเรื่อง แต่ปัจจุบันการนำเพลงลูกทุ่งมาร้องเพื่อเรียกเงินรางวัลจากแม่ยกนั้น ไม่สามารถทำได้อย่างถูกกฎหมายเสียแล้ว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เนื่องจาก เป็นการผิดกฎหมายตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 31 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดรู้อยู่แล้วหรือมีเหตุอันควรรู้ว่างานใดได้ทำขึ้นโดยละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งแก่งานนั้นเพื่อหากำไร ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการละเมิดลิขสิทธิ์...” (http://www.ecdpolice.com, 19 มิถุนายน 2556) ซึ่งได้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2556 ดังนั้น การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยการนำเพลงลูกทุ่งมาผสมผสานกับการแสดงลิเกเพื่อให้คนดูกลับมาสนใจการแสดงลิเกอีกครั้งนั้น คงถึงทางตันเสียแล้ว

จากข้อมูลความรู้ข้างต้น จะเห็นว่าลิเกเป็นสื่อพื้นบ้านที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความงาม และสามารถสืบต้นสายปลายเหตุของการเกิดได้ มีบันทึกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน อาทิ เช่น การปรับเปลี่ยนตนเองในด้านการร้อง การรำ รูปแบบการแสดง การแต่งกาย ตลอดจนการนำสื่ออื่นมาปรับแต่งกับตนเองให้มีความสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่งหากเปรียบลิเกเป็นดั่งต้นไม้ ลิเกคงจะเป็นต้นไม้พันธ์หนึ่งที่เจริญอยู่ในป่าสุนทรียะ ที่มักถูกรดน้ำ พรวนดิน ใส่ปุ๋ยโดยผู้สูงอายุเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อถึงคราวสิ้นผู้คนกลุ่มนี้ไปฉะไหนเลยจะถามหาความเหี่ยวเฉา และความสูญพันธ์ไปมิได้ เมื่อไม่มีลูกหลานผู้ใดมาดูแลต้นไม้ลิเกต่อ ต้นไม้ลิเกนี้จะหาเรี่ยวแรงจากที่ใดมาผลักตนเองให้ผลิดอกผลัดผลให้เมล็ดพันธุ์ร่วงหล่นสู่พื้นดินได้ หากยังมองหาคุณค่าของลิเกไม่เห็น ต้นลิเกจะเจริญงอกงามอยู่ในป่าสุนทรียะต่อไปได้อย่างไร

ซึ่งเมื่อกล่าวถึงลิเกนั้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสชมลิเกมาตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบันเกือบ 20 ปี ชมการแสดงตั้งแต่ต้นจนจบทุกครั้ง จดจำหน้าตาของผู้แสดงได้ทุกคน มองเห็นการปรับตัวในด้านต่างๆ ของลิเกที่ชมอยู่บ่อยๆ ได้ดี เช่น รูปแบบและเนื้อหา เครื่องแต่งกาย ฉาก เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ลิเกจึงเป็นเหตุผลในการถูกเลือกจากสื่อพื้นบ้านทั้งหมดของไทย และจากการที่ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลเบื้องต้นนั้น พบว่า จำนวนคณะลิเกที่มีแนวโน้มของความอยู่รอดอยู่ในปัจจุบันนี้ โดยอาศัยวิธีการสืบค้นจากการติดประกาศทางแฟนเพจเฟสบุ๊ค (fanpagefacebook) และจำนวนยอดในการกดไลค์ (like) หรือจากการแชร์ (share) จากเว็ปไซต์ (website) แหล่งรวมคลิปวิดีโออย่างยูทูป (youtube) ดูจำนวนยอดผู้เข้าชมคลิป และเว็ปไซต์ลิเกอื่นๆ อีกมากมาย หรือตามแผงจำหน่ายวีซีดีการแสดงสื่อพื้นบ้าน จากรายการสื่อโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และตามงานแสดงมหรสพทั่วไป จนพบรายชื่อคณะลิเกที่ยังทำการแสดงอยู่ในประเทศไทยอย่างเป็นที่น่าตกใจมาก ว่ายังมีคณะลิเกอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยเลย แต่ส่วนใหญ่คณะลิเกที่ค้นพบนั้นเป็นลิเกคณะเล็กๆ และยังไม่ตรงตามความต้องการของผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เท่านั้น ส่วนการแสดงลิเกที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาครั้งนี้ คือ การแสดงของลิเกภาคกลาง เนื่องจาก ลิเกภาคกลางนั้น เป็นลิเกที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสชมการแสดงมาตั้งแต่เด็ก คือ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในปัจจุบัน มีหลักฐานการเดินสายทำการแสดงอย่างสม่ำเสมอ เป็นลิเกคณะใหญ่ และผู้วิจัยมองเห็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย”

รูปที่ 1.8 ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: http://www.siambig.com “ไชยา มิตรชัย”, 9 เมษายน 2556

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เป็นลิเกที่มีชื่อเสียงมากทั้งในวงการลิเก วงการเพลงลูกทุ่ง หรือในวงการบันเทิงก็ดี และมีคุณสมบัติตรงตามที่ผู้วิจัยต้องการตามกฎเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ล่วงหน้า ซึ่งเห็นชอบแล้วตามความเหมาะสมของอาจารย์ที่ปรึกษา 5 ประการ ดังนี้

1) จะต้องทำการแสดงมาแล้ว 10 ปี ขึ้นไป

2) จะต้องมีงานแสดงอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 30 ครั้ง/ปี

3) มีการปรับตัวที่เห็นชัดตามลักษณะทางกายภาพ เช่น มีการเพิ่มเติม ปรับเปลี่ยน หรือผสมผสาน เป็นต้น

4) จะต้องเป็นลิเกที่อยู่ในยุคลิเกไฮเทค เนื่องจากเป็นยุคล่าสุดที่มีการปรับตัว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5) จะต้องเป็นลิเกประเภทลิเกลูกบท เนื่องจากเป็นประเภทที่ยังทำการแสดงอยู่ในปัจจุบัน

ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย เป็นลิเกที่อยู่ในยุคลิเกเพชร-ยุคลิเกไฮเทค อยู่ในประเภทลิเกลูกบทคอนเสิร์ต เป็นลิเกภาคกลางอยู่ในจังหวัดอ่างทอง ทำการแสดงลิเกมาแล้ว 30 ปี ภูมิลำเนาเดิมอาศัยอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต่อมาได้ย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากตามที่อยู่ปัจจุบัน ซึ่งในระยะเวลา 1 ปี ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย จะมีงานแสดงตามคำว่าจ้าง และงานแสดงอื่นตามวาระ เช่น งานจากสื่อบันเทิง งานบันทึกการแสดง เป็นต้น โดยเฉลี่ย 70 ครั้ง/ปี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีการปรับตัวที่เห็นได้ชัดตามลักษณะทางกายภาพ เช่น การเพิ่มเติมคอนเสิร์ตเพลงลูกทุ่ง ฉากไฟแสงสีเสียงที่อลังการมากขึ้น การเพิ่มนักแสดงรุ่นใหม่ เป็นต้น

นายเสมา สมบูรณ์ หรือไชยา มิตรชัย เริ่มแสดงลิเกเมื่ออายุได้ 10 ขวบ เป็นตัวชูโรงให้กับคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว นำรายได้และสิ่งของบริจาคมากมายเข้ามายังวัดสระแก้วเป็นจำนวนมาก และได้เข้าวงการบันเทิงเป็นพระเอกตอนเด็กในละครพื้นบ้าน เรื่อง เจ้าชายน้อย ละครเรื่องพยัคฆ์สองแผ่นดิน นอกจากนี้ ยังเป็นนักร้องในผลงานเพลงชุดแรกใช้ชื่อเด็กกำพร้า ซึ่งโด่งดังมากในกลุ่มญาติโยมที่มาบริจาคสิ่งของ แต่มาเป็นที่รู้จักในสาธารณชนและโด่งดังมาก ในผลงานเพลงชุดกระทงหลงทาง เพลงไม่ธรรมดา ฯลฯ

ภายหลังจากการที่หลวงพ่อฉบับ ขันติโก เจ้าอาวาสวัดสระแก้วมรณภาพ ไชยา มิตรชัยและลูกวงตัดสินใจแยกคณะลิเกออกมาจากวัดสระแก้ว ซึ่งตอนนั้นวัดสระแก้วมีคณะลิเกเด็กกำพร้าเกิดขึ้นมาอีกหลายรุ่น และได้ใช้ชื่อคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยจนถึงปัจจุบัน ต่อมาได้ก่อตั้งบริษัท เอ มิตรชัย (ไทยแลนด์) จำกัด เพื่อใช้บันทึกการแสดงลิเกสดของคณะ ไชยา มิตรชัยได้มีผลงานในวงการบันเทิงออกมาอีกมากมาย อธิ เช่น ผลงานละครโทรทัศน์ เพลงลูกทุ่ง วีซีดีการแสดงลิเก ภาพยนตร์ หนังสือ และรางวัลเกียติยศมากมายจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ จริยา มิตรชัย น้องสาวของไชยา มิตรชัย นางเอกประจำคณะก็มีผลงานในวงการบันเทิงไม่แพ้กัน เช่น ผลงานเพลงลูกทุ่งเพลงอินเดีย ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์บอลลิวู้ดของประเทศอินเดีย ฯลฯ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากประวัติและผลงานของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยพอสังเขป จะเห็นว่าลิเกภาคกลางคณะนี้มีความเหมาะสมและน่าสนใจที่จะนำมาเป็นตัวแทนของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกในการศึกษาวิจัยเรื่อง การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกเป็นอย่างมาก ซึ่งจะทำการศึกษาภายใต้รายละเอียดของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ตามหัวข้อต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.2 ปัญหานำวิจัย

1) ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของรูปแบบเนื้อหาตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันอย่างไร

2) ปัจจัยใดที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

3) ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

3) เพื่อวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในขอบเขตการวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” นั้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาเป็นตัวแทนในการศึกษาด้านรูปแบบเนื้อหา ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งผู้วิจัยเดินทางไปตาม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จังหวัดต่างๆ โดยรถยนต์ส่วนตัวที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเดินสายไปทำการแสดง ระหว่างเดือนมิถุนายน-เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2556 เวลา 12.00-01.00 น. หรือตั้งแต่เริ่มตั้งเวทีไปจนถึงเก็บเวทีการแสดง โดยมีขอบเขตอยู่ที่จังหวัดในภาคกลาง ภาคตะวันออก และกรุงเทพมหานครหรือปริมณฑล ในการศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 23 คน ได้แก่ หัวหน้าคณะลิเก ผู้แสดงลิเก ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเก ผู้ชมลิเก และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การชมการแสดง การใช้ชีวิต การร่วมธรรมเนียมปฏิบัติ การหัดลิเก การแสดงลิเก การร่วมกิจกรรมภายในคณะลิเก ตลอดจนการติดตามเป็นแฟนคลับ และการวิเคราะห์เอกสาร ได้แก่ ผลการวิจัย บทความ หนังสือ ข้อมูลจากสื่อออนไลน์ เป็นต้น พร้อมบันทึกภาพ เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่มาวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งจะใช้สมุดโน๊ต ปากกา กล้องถ่ายภาพ โปรแกรมบันทึกเสียง โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ เป็นอุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.5 นิยามศัพท์

1) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด หมายถึง คณะลิเกที่ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในแง่ของเทคโนโลยี สังคม วัฒนธรรม โดยประยุกต์หรือพลิกผันคุณลักษณะ (attribute) เก่าบางประการ ให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ เพื่อให้อยู่รอดต่อไป ตามกฎเกณฑ์ 5 ประการ ดังนี้ (1) จะต้องทำการแสดงมาแล้ว 10 ปี ขึ้นไป (2) จะต้องมีงานแสดงอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 30 ครั้ง/ปี (3) มีการปรับตัวที่เห็นชัดตามลักษณะทางกายภาพ เช่น มีการเพิ่มเติม ปรับเปลี่ยน หรือผสมผสาน เป็นต้น (4) จะต้องเป็นลิเกที่อยู่ในยุคลิเกไฮเทค เนื่องจากเป็นยุคล่าสุดที่มีการปรับตัว (5) จะต้องเป็นลิเกประเภทลิเกลูกบท เนื่องจากเป็นประเภทที่ยังทำการแสดงอยู่ในปัจจุบัน

2) สื่อพื้นบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์และสั่งสมมาแต่อดีต เป็นการละเล่นที่มีรูปแบบของการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนกับกลุ่มคน

3) ลิเก หมายถึง เป็นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านของคนไทยภาคกลาง

4) ลิเกไฮเทค หมายถึง เป็นลิเกยุคล่าสุดของพัฒนาการลิเก เป็นการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมกับการแสดงลิเก โดยใช้เทคนิคมัลติมีเดียบนหน้าจอแอลอีดีขนาดใหญ่แทนฉากลิเกแต่เดิม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5) ลิเกคอนเสิร์ต หมายถึง เป็นการนำเอาการแสดงคอนเสิร์ตเพลงลูกทุ่งมาผสมผสานเข้ากับการแสดงลิเก โดยจัดไฟ แสง สี เสียง อย่างเวทีคอนเสิร์ต ผู้แสดงลิเกสวมชุดนักร้องและชุดหางเครื่อง การแสดงคอนเสิร์ตจะเริ่มแสดงก่อนการแสดงลิเกตามท้องเรื่อง

6) ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย หมายถึง เป็นคณะลิเกภาคกลางอยู่ในจังหวัดอ่างทอง ซึ่งมีคุณสมบัติตรงตามที่ผู้วิจัยต้องการตามกฎเกณฑ์การคัดเลือกคณะลิเกที่มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดตามที่ตั้งไว้

7) รูปแบบเนื้อหา หมายถึง สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

8) ราชนิเกลิง หมายถึง กลอนเพลงที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำมาร้องในการแสดงลิเกเป็นหลัก มีการเอื้อนคำที่ไพเราะ มีสัมผัสคำอย่างบทกลอน โดยมีวงปี่พาทย์เป็นเครื่องดนตรีเข้าจังหวะ

9) เครื่องแต่งกาย หมายถึง เครื่องประดับ และเสื้อผ้าที่ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำมาแต่งกาย โดยแบ่งตามบทบาทการแสดง เพศ อายุ สัตว์ ภูติผี ฯลฯ

10) อุปกรณ์ประกอบการแสดง หมายถึง อาวุธ พาหนะ ภาชนะ ฯลฯ ที่ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้นำมาใช้ในการแสดงลิเก

11) ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรค หมายถึง สิ่งใดๆ ก็ตามที่ส่งผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้พัฒนาขึ้นหรือด้อยลง ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

12) ปัจจัยภายใน หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายในคณะลิเก ซึ่งส่งผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคณะลิเก โดยอาจเป็นปัจจัยทั้งที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่ ความสามารถของผู้แสดง การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง รูปร่างหน้าตา เวลาและสุขภาพ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย ทุนวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัย อายุของผู้แสดง จำนวนของผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ บทบาทหน้าที่ของลิเก ฯลฯ

13) ปัจจัยภายนอก หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายนอกคณะลิเก ซึ่งส่งผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคณะลิเก โดยอาจเป็นปัจจัยทั้งที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บริบทแวดล้อม ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชม แม่ยก คู่แข่ง สภาพอากาศ/สถานที่ บทบาทหน้าที่ของลิเก ฯลฯ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) เพื่อนำผลการวิจัยเรื่อง การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ไว้เป็นข้อมูลทางด้านวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ให้พอกพูนมากขึ้น

2) เพื่อนำผลการวิจัยเรื่อง การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย ไว้เป็นแนวทางในการศึกษาการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสายอาชีพลิเกต่อไป

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยนี้เพื่อให้เกิดความกระชับ ผู้วิจัยจะใช้คำย่อ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยว่า ลิเกไชยาฯ ในการนำเสนอ

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” นี้ เป็นการศึกษาการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จากอดีตสู่ปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1) แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน
2) แนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะ
3) แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม
4) ทฤษฎีหน้าที่นิยม (functionalism)
5) แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม (culture industry)
6) SWOT Analysis
7) ความเป็นมาของลิเกและประวัติลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
8) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9) กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน

เมื่ออาณาบริเวณมีจำนวนผู้คนอาศัยรวมกันอยู่เป็นเวลานาน จนก่อเกิดเป็นชุมชนหนึ่งๆ ขึ้น แต่ละชุมชนต่างสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนเองมากมาย ซึ่งบางวัฒนธรรมก็อาจเป็นสื่อพื้นบ้านที่สามารถพบเห็นได้เฉพาะพื้นที่อันเป็นเอกลักษณ์ที่มีความหลากหลาย แตกต่าง คล้ายคลึง หรือผิดเพี้ยนกันออกไป เช่น สื่อพื้นบ้านประเภทลิเก เมื่อคนภาคใต้นำลิเกภาคกลางไปแพร่กระจายสู่พี่น้องของตนเอง ลิเกภาคกลางก็จะถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนภาคใต้ ให้มีรูปแบบการแสดง การแต่งกาย และภาษา ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองขึ้นมา เรียกการแสดงลิเกของทางภาคใต้ว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ฮูลู หรือลิเกภาคกลางเมื่อคนภาคอีสานนำลิเกภาคกลางไปแพร่กระจายสู่พี่น้องของตนเอง จะถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนเองให้มีความสนุกสนานมากขึ้น ตามลักษณะอุปนิสัยของชาวอีสาน เรียกลิเกทางภาคอีสานว่า หมอลำซิ่ง เป็นต้น นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านยังสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เป็นกลุ่มก้อน ก่อเกิดความสามัคคีย่อยๆ ภายในชุมชนขึ้น เช่น การว่าจ้างคณะลิเกให้มาทำการแสดงในชุมชน เนื่องในงานใดงานหนึ่ง คนที่มีความสามารถเรื่องอาหารก็จะทำครัวเพื่อเลี้ยงคณะลิเก ส่วนคนที่สามารถไถที่ดินได้ก็ทำการจัดเตรียมสถานที่สำหรับก่อโรงลิเกให้โล่งเตียน ในบางครั้ง ความสามัคคีที่เกิดขึ้นโดยมีสื่อพื้นบ้านเป็นจุดกลาง ก็สามารถเกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนขึ้นมาได้อย่างไม่รู้ตัว เมื่อปรากฏการณ์ของสื่อพื้นบ้านมีความน่าสนใจเช่นนี้ จึงมีนักวิชาการทางสายวัฒนธรรมได้กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านไว้หลากหลายมิติ ความว่า

“สื่อพื้นบ้าน” หมายถึง สื่อทุกชนิดที่มาก่อนหน้าที่สื่อมวลชนจะเกิดขึ้นมา และในขณะเดียวกันสื่อเหล่านี้ ทำหน้าที่เชื่อมโยงและถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความหมาย และอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 17 อ้างถึงในสมสุข หินวิมาน, 2548ข, : 31)

ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 17 อ้างถึงในกิติมา สุรสนธิ 2542, : 12) ได้ให้ความหมายสื่อพื้นบ้านไว้ว่า เป็นสื่อที่เกิดหรือถูกพัฒนา เพื่อนำมาใช้ภายในสังคมหรือท้องถิ่นนั้นๆ มานาน จนเป็นที่รู้จักและนิยมในการใช้สื่อนั้นๆ ในการถ่ายทอดเรื่องราวความเชื่อต่างๆ อาทิ การเล่านิทานตำนาน หรือรูปแบบการเต้นรำ ฟ้อนรำของท้องถิ่น จนกลายมาเป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมของท้องถิ่นไป

ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 18 อ้างถึงในศรัณยา สินสมรส, 2546, : 11) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้าน เป็นรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อมาจนเกิดความเคยชินเป็นประเพณี และครอบคลุมถึงประเพณี ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯลฯ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกัน ดังนั้น สื่อพื้นบ้านจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “สื่อประเพณี” สื่อพื้นบ้านจึงครอบคลุมการแสดงต่างๆ เช่น เพลง ระบำ ละคร การละเล่น และการกีฬา ที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสาร

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 18 อ้างถึงในรจเรศ ฉรงค์ราช, 2548, : 16) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้าน หมายถึง ถ้อยคำ การกระทำสิ่งที่ได้ฟัง และสิ่งที่ได้เห็น อันทำให้รู้ถึงความเป็นท้องถิ่นนั้นๆ เป็นการแสดงออกที่เกิดจากคนในท้องถิ่น และได้รับการยอมรับจากคนในท้องถิ่นเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิง ให้ข้อมูลข่าวสาร อบรมสั่งสอน และให้การศึกษา นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านยังหมายรวมถึงประเพณี ธรรมเนียม ความเชื่อ และการปฏิบัติที่เป็นตัวตนของศิลปินพื้นบ้านเอง

จากการให้ความหมายสื่อพื้นบ้านของนักวิชาการหลายท่าน ผู้วิจัยสามารถกล่าวถึงการให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านได้ ดังนี้ สื่อพื้นบ้าน หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สื่อประเพณี เป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนสื่อกลางคอยเชื่อมโยง และถ่ายทอดสิ่งต่างๆ ระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อกระจายข้อมูลข่าวสาร การอบรมสั่งสอน ให้การศึกษา เช่น สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช ที่มีการอบรมสั่งสอน การให้ความรู้ต่างๆ ที่หมอเพลงเดินทางไปประสบพบเจอมาว่าเพลงให้คนชมฟัง สื่อถึงความหมาย ความบันเทิง อารมณ์ความรู้สึก หรือสุนทรียภาพมากมาย ฯลฯ เป็นสื่อที่มีการได้ฟังและได้เห็นที่ทำให้รู้สึกถึงความเป็นท้องถิ่น เป็นสื่อที่มีมาก่อนสื่อมวลชนจะเกิดขึ้นอันเป็นสื่อที่เกิดหรือถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นที่รู้จักและนิยมชมชอบของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอด หรือมีการสืบทอดจากคนผู้เป็นเจ้าของสื่อวัฒนธรรมสู่คนรุ่นหลัง มีการถ่ายทอดเรื่องราว ความเชื่อต่างๆ เช่น ตำนาน การฟ้อนรำ การละเล่น ละคร การกีฬา ฯลฯ จนเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ยังครอบคลุมถึง ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯลฯ ที่คนในชุมชนได้กำหนดความหมายให้เข้าใจตรงกัน อันเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสื่อสาร และการปฏิบัติตนของศิลปินพื้นบ้าน อย่างหมอเพลงโคราชที่นอกจากจะเป็นศิลปินแล้วยังเป็นปราชญ์ชาวบ้านด้วย จึงเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนชาวโคราชมาก นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านยังมีหน้าที่เป็นเสมือนปูนที่คอยเกาะเกี่ยวผู้คนในสังคม (social cement) ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ผสานสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้นอีกทางหนึ่ง ซึ่งจะเห็นว่าสื่อพื้นบ้านมีความสำคัญต่อคนในชุมชน โดยแทรกตัวอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนตามท้องถิ่นต่างๆ อย่างไม่รู้ตัว

2.1.1 พัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน

พัฒนาการของสื่อพื้นบ้านถ้าเรามองจากมิติความหมาย สื่อพื้นบ้านจะมีลักษณะเป็นสื่อเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และเป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนใดชุมชนหนึ่งเท่านั้น ที่อิงกับเรื่อง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม Pibulsongkram Rajabhat University

กาลเวลาเป็นสำคัญ แต่เนื่องด้วยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปประกอบกับเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ทันสมัย จึงเป็นสาเหตุทำให้สื่อพื้นบ้านได้มีการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและมีการพัฒนาการ ดังนี้

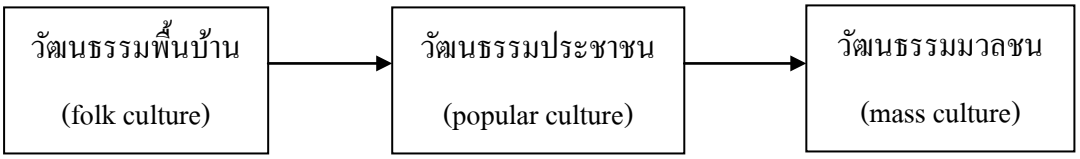

รูปที่ 2.1 แผนภูมิแสดงพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน
ที่มา: ทิพย์พธู กฤษสุนทร, 2552

ทิพย์พธู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2545 : 200) กล่าวว่า วัฒนธรรมนั้นไม่มีความแตกต่างกัน หากแต่เป็นคำที่อยู่ในระนาบเดียวกัน ดังนี้ เริ่มต้นจากวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือสื่อพื้นบ้าน (folk culture) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหรือสื่อที่ใช้กันภายในคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เช่น การแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเคยทำการแสดงอยู่ที่ จ. อ่างทอง ต่อมาได้รับการเผยแพร่ออกไปมากขึ้น จากเมื่อก่อนจะแสดงเฉพาะในเขต จ. อ่างทอง ก็เริ่มขยายพื้นที่ไปยังทุกภูมิภาคของจังหวัดต่างๆเช่น จ.ฉะเชิงเทราชลบุรี ลพบุรี นครสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงกับผู้ชมยังเหนียวแน่น แม้ย้ายถิ่นฐานผู้ชมก็ยังตามไปชมการแสดงอยู่อย่างเดิม ดังนั้น ปรากฏการณ์การสื่อสารดังกล่าว จึงทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านถูกก้าวขั้นและเรียกการพัฒนาการของวัฒนธรรมนี้ว่า วัฒนธรรมประชาชน (popular culture) และเมื่อโลกเข้าสู่สังเวียนแห่งโลกาภิวัตน์ท้ายที่สุดสื่อพื้นบ้านอย่างลิเก โขน ลำตัด หมอลำ หรือโนรา ฯลฯ ต่างถูกนำเสนอผ่านทางสื่อทัศนูปกรณ์ เช่น ถูกบันทึกการแสดงเป็นแผ่นซีดี วีซีดี เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการศึกษา อนุรักษ์ หรือเพื่อจำหน่าย ถูกเผยแพร่ทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ซึ่งเทคโนโลยีสมัยใหม่เหล่านี้สามารถแพร่กระจายวัฒนธรรมต่อมวลชนทั่วไปอย่างไม่จำกัดพื้นที่ และมีการปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดรับกับเงื่อนไขต่างๆ ของสื่อมวลชนได้ เช่น งดใช้ภาษาที่ไม่สุภาพมากในการแสดง หรือการกำหนดให้ผู้แสดงเล่นตามสคริปบทเดียวกันกับสคลิปบทผู้ถือกล้อง เพื่อความสอดคล้องกันในการถ่ายทำ ทั้งนี้ ระหว่างผู้แสดงกับผู้ถ่ายทำจะต้องมีการตกลงกันก่อน เป็นต้น ปรากฏการณ์การสื่อสารดังกล่าวจึงถูกพัฒนาขึ้น กลายเป็นวัฒนธรรมมวลชน (mass culture) ตามแผนภาพที่ 2.1

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.1.2 ประเภทของสื่อพื้นบ้าน

ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2549ข : 437) จำแนกคุณสมบัติของสื่อพื้นบ้านในความหมายที่กว้างขวางแบบแนวคิดสัญวิทยา (semiology) ที่ถือว่าทุกอย่างล้วนเป็นสัญญะทั้งสิ้น โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ

1) รูปแบบสื่อที่เป็นวัจนภาษา (verbal form) มีขอบเขตกว้างตั้งแต่ คำคม ภาษิต บทกลอน เพลงพื้นบ้าน เพลงสอนเด็ก เรื่องเล่า ตำนาน ปริศนา คำทาย เป็นต้น

2) รูปแบบสื่อที่เป็นพฤติกรรม (behavior form) เช่น ความเชื่อพื้นบ้าน ประเพณี ธรรมเนียม วิธีการรักษาพยาบาล งานเฉลิมฉลอง การเล่นเกมและการละเล่นต่างๆ

3) รูปแบบสื่อเป็นวัตถุ (material form) เช่น งานฝีมือ การผลิตข้าวของเครื่องใช้ เครื่องตกแต่งร่างกาย เสื้อผ้า วิธีการทำอาหาร เป็นต้น

4) รูปแบบสื่อที่เป็นอวัจนภาษา (non-verbal form) เช่น การแสดงอากัปกิริยา การเต้นรำ การวาดภาพ หรือการเขียนอักษรบนฝาผนัง เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อทำการวิเคราะห์การแสดงลิเกโดยใช้รูปแบบสื่อพื้นบ้านตามที่นักวิชาการสายคติชนวิทยา (folklorist) กาญจนา แก้วเทพได้แบ่งประเภทไว้นั้น การแสดงลิเกเป็นสื่อการแสดงพื้นบ้านที่มีรูปแบบสื่อครบทั้ง 4 ประเภท ดังนี้

1) มีรูปแบบสื่อที่เป็นวัจนภาษา (verbal form) คือ มีเนื้อร้องที่เป็นลักษณะกลอนสัมผัสคำ ซึ่งมีหลายประเภทโคลงกลอนให้เลือกใช้ การร้องเป็นลักษณะแบบลูกเอื้อนตามแต่ผู้แสดงจะประดิษฐ์เสียง เรียกการร้องนี้ว่า ราชนิเกลิง เริ่มใช้ร้องเป็นฉากแรกที่ออกทำการแสดงจนจบเรื่อง หรือเมื่อเปลี่ยนอารมณ์ เปลี่ยนความรู้สึก เปลี่ยนเหตุการณ์ สลับกับการพูด ซึ่งภาษาจะใช้ถ้อยคำแบบคำราชาศัพท์ในการเจรจา หรือเป็นภาษาท้องถิ่นโต้ตอบกันตามแต่บทบาทการแสดงที่ได้รับ มีเนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดงลิเกตามเรื่องเล่า ตำนาน เช่น พระอภัยมณี จันทโครพ ผู้ชนะสิบทิศ ฯลฯ และเรื่องดัดแปลงอีกมากมาย เช่น ผู้ชนะใจนาง เพชรสีดำ น้ำตาแม่ ฯลฯ มักสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ศักดินา ขนบธรรมเนียมประเพณีได้อย่างชัดเจน

2) รูปแบบสื่อที่เป็นพฤติกรรม (behavior form) คือ ก่อนทำการแสดงลิเกทุกครั้ง ผู้แสดงหรือหัวหน้าคณะจะต้องทำพิธีการไหว้ครู เพื่อเป็นการระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ คือ พ่อแก่ ได้ระลึกถึงครูลิเกที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ทางการแสดงแก่ตน เพื่อให้เกิดสมาธิและถือเป็นการเอาฤกษ์เอาชัยในการทำการแสดงครั้งนั้นๆ ซึ่งจะเห็นว่า ลิเกเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่มีการผูกติดกับ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ความเชื่อในเรื่องของการครอบครูด้วย ผู้แสดงลิเกจะต้องผ่านพิธี “ไหว้ครู” อันแสดงถึงความเคารพครูบาอาจารย์

3) รูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ (material form) เห็นได้จากการใช้เครื่องดนตรีไทยในการแสดง ซึ่งเป็นงานฝีมืออันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะขาดไม่ได้ในการแสดงลิเก มีการผลิตเครื่องตกแต่งร่างกาย เช่น เครื่องประดับเพชรต่างๆ ของลิเกที่ทำจากโลหะ หนัง หรือพลาสติก แบ่งออกเป็นเครื่องประดับลิเกชายและหญิง เสื้อผ้า เช่น ชุดลิเกที่ถูกออกแบบและตัดเย็บด้วยความประณีต สวยงาม แบ่งออกเป็นชุดลิเกชาย ชุดลิเกหญิง ชุดออกแขก ชุดตัวตลก และชุดอื่นๆ เพื่อประกอบการแสดงอีกมากมาย

4) รูปแบบสื่อที่เป็นอวัจนภาษา (non-verbal form) เช่น การแสดงอากัปกิริยา ดีใจ เสียใจ เย้อหยัน ฯลฯ การร่ายรำและท่วงท่าประดิษฐ์ที่อ่อนช้อยสวยงามในขณะร้องราชนิเกลิงหรือขณะเจราจา การวาดภาพหรือการเขียนตัวอักษรบนฉากไม้หรือผ้าใบลิเก เช่น รูปฉากพระราชวังป่า ทุ่งนา ฯลฯ หรือการเขียนชื่อคณะลิเกลงบนฉาก เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีวิธี “การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อ” (attributes) ซึ่งอาจารย์กาญจนา แก้วเทพได้นำการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อไปใช้ในการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการรู้จัก และทำความเข้าใจต่อการทำงานกับสื่อพื้นบ้านนั้นๆ ให้ถ่องแท้ ดังที่ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ, 2549 : 148) ได้อธิบายไว้ว่า การวิเคราะห์คุณลักษณะมีฐานรากปรัชญาตามหลักพุทธศาสนาที่ว่า “จะทำงานกับสิ่งใดก็ต้องรู้จักธรรมชาติของสิ่งนั้นให้กระจ่างเสียก่อน” จากแนวทางที่เป็นปรัชญานี้ เมื่อแปรมาเป็นหลักวิชาการก็จะได้คำตอบว่า การรู้จักคุณลักษณะ/องค์ประกอบ/ส่วนประกอบ จะให้ประโยชน์ในแง่ “การจัดการ” กับสิ่งนั้น และเป็นหลักการว่า “ยิ่งรู้จักมาก ก็จะยิ่งจัดการได้มากขึ้นเช่นกัน”

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าสำหรับสื่อพื้นบ้านอย่างการแสดงลิเกนั้น การวิเคราะห์คุณลักษณะเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยความเข้าใจคุณลักษณะของการแสดงลิเกด้วย เพื่อสามารถดึงประโยชน์ในการจัดการกับสื่อพื้นบ้านมาใช้ในด้านต่างๆ อย่างเหมาะสม เช่น ถ้าต้องการใช้ประโยชน์จากสื่อพื้นบ้านก็สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับความต้องการได้ หรือองค์ประกอบใดที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ เช่น การไหว้ครู การรำถวายมือ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.1.3 สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง

ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2550 : 45) ได้แบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านเพื่อให้สอดรับกับการทำงานพัฒนาสื่อพื้นบ้าน เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่มีความหลากหลาย ซึ่งคุณลักษณะ “ความหลากหลาย” (diversity) นี้ จะเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นของสื่อพื้นบ้าน เนื่องจาก แหล่งผลิต กระบวนการสร้างสรรค์ของกลุ่มผู้ใช้ รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านมีลักษณะกระจายตัว (decentralized) จึงควรจำแนกสื่อพื้นบ้านออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) สื่อพื้นบ้านประเภทพิธีกรรม เช่น เทศน์มหาชาติ ประเพณีกินหมูล้างดิน ประเพณีสู่ขวัญควาย เป็นต้น

2) สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง เช่น รำสวดในงานศพ (จ. จันทบุรี) ซีละ (จ. สงขลา) ดาระ (จ. สตูล) เป็นต้น

3) สื่อพื้นบ้านประเภทวัตถุ เช่น แทงหยวก (จ. เพชรบุรี) แกะตัวหนังตะลุง (จ. สงขลา) หมวกกุยโล้ย (จ. นครปฐม) เป็นต้น

เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาการแสดงลิเกตามเกณฑ์การแบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านแล้ว การแสดงลิเกจัดอยู่ในสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง เพราะการแสดงลิเกจำเป็นต้องมีการร่ายรำประกอบการร้องแบบราชนิเกลิง มีการเจรจาที่ใช้ภาษาตามบทบาท โดยมีเครื่องดนตรีไทยให้จังหวะหรือบรรเลงเพลงตามเหตุการณ์ต่างๆ ตามท้องเรื่อง ซึ่งคล้ายคลึงกับตัวอย่างที่อาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ได้ยกไว้ในข้อที่ 2. สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง เช่น รำสวดในงานศพ (จ. จันทบุรี) ซีละ (จ. สงขลา) ดาระ (จ. สตูล) เป็นต้น

นอกจากนี้ ลักษณะเด่นของสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง เป็นสื่อที่สามารถดึงดูดใจผู้คนให้เข้ามาชม หรือมีส่วนร่วมได้ง่ายกว่าสื่อพื้นบ้านประเภทพิธีกรรมหรือสื่อพื้นบ้านประเภทวัตถุ เนื่องจากสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงสามารถสร้างสุนทรีภาพทางการสื่อสาร ที่งอกงามภายในใจของผู้มายลได้ ราวกับผู้ยลเป็นดั่งกลุ่มแมลงที่มองเห็นแสงไฟนั่นเอง นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงยังสามารถกำหนดรูปแบบการเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ชมได้ เช่น ลิเก ลำตัด เพลงโคราช ฯลฯ กลุ่มผู้ชมคือคนทุกเพศทุกวัย ส่วนโขนหลวงมักถูกถวายการแสดงให้กับเชื้อพระวงศ์ได้ทอดพระเนตรเนื่องในงานราชพิธีต่างๆ ของสำนักพระราชวัง เป็นต้น แต่สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงก็มีลักษณะด้อยอยู่เช่นกัน คือ เจ้าของวัฒนธรรมมักปฏิบัติโดยปราศจากความเข้าใจทางคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน เช่น เจ้าของวัฒนธรรมไม่ค่อยให้ความสำคัญในการสร้างเจ้าของวัฒนธรรมรุ่นใหม่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เพื่อการสืบทอด จึงทำให้สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงไม่ค่อยยั่งยืน ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยได้มองเห็นถึงความสำคัญในการเรียนรู้ถึงคุณลักษณะเฉพาะของสื่อพื้นบ้านแล้ว ก็จะได้นำคุณลักษณะเฉพาะของสื่อพื้นบ้านนี้ มาเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของการแสดงลิเก เพื่อให้ลิเกคณะอื่นๆ ได้นำไปปรับใช้กับคณะลิเกของตนเองให้เหมาะสมต่อไป

การแสดงลิเกเป็นสื่อพื้นบ้านที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม ความเป็นตัวตนของคนไทยในชุมชนหรือภูมิภาคต่างๆ เช่น ลิเกใต้ เรียกว่า ลิเกฮูลู มีรูปแบบการแสดง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย หรือภาษา และวิธีการร้องที่ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับลักษณะของคนภาคใต้ เป็นต้น นอกจากนี้ การแสดงลิเกยังเป็นเครื่องมือทางการสื่อสารพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่คอยเชื่อมโยงคนในชุมชน เพื่อแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารให้กับคนในชุมชนนั้นๆ ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นสื่อที่ใช้สร้างความหมายร่วมกัน (shared meaning)” ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2550) ส่วนด้านเนื้อเรื่องของลิเกยังสะท้อนถึงเหตุการณ์สังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติ หรือค่านิยมของคนในแต่ละยุคสมัยของสังคมไทยได้ การศึกษาถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนี้ จะช่วยทำให้เห็นการปรับตัวของการแสดงลิเกในหลากหลายด้าน ผ่านลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อแสวงหาแนวทางในการปรับประยุกต์ให้เหมาะสม อันนำมาซึ่งความเป็นตัวชี้วัดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของการแสดงลิเกในชุมชนอีกทางหนึ่ง

2.2 แนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะ

จากแนวคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) เรื่องการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural production and reproduction) ที่บ่งบอกว่าการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งต้องทำให้ครบทุกองค์ประกอบกระบวนการสื่อสาร และยังเป็นสิ่งที่ประกันความต่อเนื่องในความยืนยาวของแต่ละวัฒนธรรมให้สืบทอดต่อไป

อย่างไรก็ตาม การแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะสามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อการดำรงอยู่และการสืบทอดได้ก็ตาม แต่ก็พบร่องรอยบางอย่างเริ่มเกิดขึ้นในความเปลี่ยนแปลงของตัวสื่อ อย่างเรื่องการสืบทอดผู้ชม เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ, 2549 : 31) ที่ระบุว่าปัญหาหลักระดับวิกฤตของสื่อพื้นบ้านทุกชนิด คือ การหดตัวหรือหายตัวของผู้ชมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ในเชิง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปริมาณผู้ชมของสื่อพื้นบ้านทุกประเภทจะมีปริมาณผู้ชมลดลงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะกลุ่มผู้รับสารที่เป็นคนรุ่นใหม่ ภาพที่เห็นเป็นปกติของการแสดง การละเล่น การประกอบพิธีกรรมของสื่อพื้นบ้านก็คือ จะมีแต่คนเฒ่าคนแก่เท่านั้นที่มาร่วมมาดูมาชม จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยที่สื่อพื้นบ้านจะได้ฉายาว่าเป็น “สื่อของผู้อาวุโส” เท่านั้น นอกจากจะถดถอยในแง่ของปริมาณแล้ว ในแง่ของคุณภาพผู้ชมสื่อพื้นบ้านรุ่นใหม่นั้น มีรสนิยมต่ำลง เพราะดูไม่เป็นแยกแยะไม่ออก หรือดูแล้วไม่เข้าใจอย่างถึงแก่น

ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดแนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวคิดในการอธิบายการสืบทอดผู้ชม (receiver) ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ, 2548 : 21) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าหากสื่อพื้นบ้านต้องการพัฒนาตลาดผู้ชมให้มีคุณภาพขึ้นมาแล้ว สื่อพื้นบ้านจำเป็นต้องจัดขั้นบันไดปลาโจนให้ผู้รับสารรุ่นใหม่ค่อยๆ ไต่ขึ้นไปแบบบันไดปลาโจน โดยขั้นแรกๆ อาจจะต้องเอารสนิยมของผู้รับสารเป็นตัวตั้ง (audience-centered) ซึ่งอาจจะเป็นสื่อพื้นบ้านแบบกลายพันธุ์แล้ว แล้วค่อยๆ ไต่ไปสู่ขั้นที่เอาศิลปินเป็นตัวตั้ง (sender-centered) หรือเป็นแบบตัวจริงเสียงจริง

ถึงแม้กระบวนการสืบทอดในทุกองค์ประกอบการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดตัวศิลปิน (sender) ผู้ชม (receiver) รูปแบบและเนื้อหา (message) การหาช่องทางใหม่ๆ (channel) ก็ดี ดูเหมือนว่าในเรื่องการสืบทอดศิลปินหรือผู้ส่งสารจะไม่ค่อยวิตกกังวลในเรื่องการสืบทอดผู้ชมมากนัก แต่ในเรื่องของกระบวนการสื่อสารการสืบทอดผู้ชมถือเป็นหัวใจสำคัญเลยทีเดียว และเป็นภารกิจที่ยากมากกว่าการสืบทอดตัวศิลปินเสียอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองหา “ผู้รับสารที่ดูเป็น” (smart audience) นั้น ดูเหมือนจะเป็นปัญหาใหญ่ต่อวงการลิเกด้วยซ้ำ ซึ่งเมื่อย้อนรอยถอยหลังถึงกลุ่มผู้ชมในอดีตมักจะใช้เวลาในการสั่งสมประสบการณ์ในการชมอย่างยาวนาน เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้จักคิดตรองในเนื้อเรื่องแต่ละเรื่องของการแสดงลิเก เป็นต้น จึงทำให้ผู้ชมในอดีตมักเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ (by nature)

ซึ่งปัจจุบัน ผู้ชมที่มีทุนความรู้เกี่ยวกับการแสดงลิเกมีน้อยลงมาก ทำให้ไม่เข้าใจในอรรถรสของสื่ออย่างลึกซึ้ง ประกอบกับรสนิยมและความเข้าใจศิลปะของผู้ชมเลือนหายไป จึงไม่มีความชื่นชมและรับสุนทรียภาพทางศิลปะ (art appreciation) เท่าใดนัก ดังนั้น กระบวนการสร้างและพัฒนาผู้ชมให้มีความรู้และดูศิลปะเป็นนั้น จะนิ่งนอนใจคงไม่ได้ จึงควรเร่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้ชมด้วยแบบแผนอย่างเป็นระบบ (by plan)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ทางด้านศิลปินลิเกควรต้องใช้ขั้นบันไดศิลปะสำหรับผู้รับสารรุ่นใหม่ให้ค่อยๆ ไต่บันไดขึ้นไปแบบ “บันไดปลาโจน” บันไดขั้นแรกๆ อาจใช้รสนิยมที่เด็กหรือวัยรุ่นชอบก่อน โดยให้สัมผัสกับ “การแสดงลิเกแบบประยุกต์” ที่มีดนตรีสากลหรือการแสดงสมัยใหม่ผสมลงไป แม้ผู้รับสารมือใหม่อาจจะรู้สึกไม่ชื่นชมกับสุนทรียะเท่าใดนัก แต่เมื่อได้รับการฝึกฝนและเรียนรู้ในการสั่งสมประสบการณ์การชมลิเกไปเรื่อยๆ ก็จะค่อยๆ ไต่บันไดไปจนถึงขั้นของการเป็น “ผู้รับสารที่ดูเป็น” (smart audience) เมื่อถึงเวลานั้น ก็จะสามารถตีความหมายหรือถอดรหัสทางวัฒนธรรม (cultural code) ที่ถูกซ่อนอยู่ และกลายเป็นผู้ชมลิเกแบบดั้งเดิมที่สามารถซึมซับอรรถรสอย่างลึกซึ้งได้ในที่สุด

2.3 แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม

สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อของชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่ในชุมชนมากมาย ผ่านกระบวนการปรับแต่ง เพื่อพัฒนาสื่ออย่างต่อเนื่องยืนยาวในพื้นที่นั้นๆ (area-based) จึงมีลักษณะการสั่งสมเป็นชั่วอายุคน ถูกคัดสรรและสืบทอดจนได้คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ให้ทำหน้าที่ตามความเหมาะสมแก่ชุมชน

ในนิยามของวัฒนธรรมมีการกำหนดคุณสมบัติเอาไว้ว่า วัฒนธรรมทุกชนิดจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยน ปรับแปลง ประยุกต์ (adaptive) ซึ่งสื่อพื้นบ้านก็เช่นเดียวกันที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยน ปรับแปลง ประยุกต์ เนื่องจากมีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (dynamic) ดังนั้น เมื่อวัฒนธรรมทุกชนิดสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นมาแล้ว ก็จะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมใดที่ไม่สามารถปรับตัวได้ก็จะต้องสูญไป เมื่อย้อนรอยถอยหลังไปดูสื่อพื้นบ้านจะพบว่า สื่อพื้นบ้านต่างๆ ที่อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน ล้วนผ่านกระบวนการปรับประยุกต์ทั้งสิ้น

การศึกษาการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนี้ ได้นำหลักเกณฑ์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านที่ผู้วิจัยได้เลือกเกณฑ์มาวิเคราะห์เพื่อใช้อธิบาย และทำให้เห็นภาพการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของการแสดงลิเกได้อย่างชัดเจนขึ้นดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.3.1 หลักเกณฑ์การปรับตัวตามแนวดิ่ง (vertical) และแนวนอน (horizontal)

เมื่อวัฒนธรรมและสื่อพื้นบ้านมีความจำเป็นในการปรับตัว ผู้วิจัยจึงพิจารณาการปรับประยุกต์ของวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ที่เปรียบให้สื่อพื้นบ้านเป็นต้นไม้ โดยได้แนวคิดนี้มาจากนักวิชาการฝรั่งเศสชื่อ Claude Levi-Strauss ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2550 : 21) เสนอว่าวัฒนธรรมมีส่วนที่เป็นพื้นผิวและส่วนที่อยู่ข้างล่าง ซึ่งในการศึกษาการปรับตัวของวัฒนธรรมจะต้องวิเคราะห์ทั้งในแนวดิ่ง (vertical) และในแนวนอน (horizontal) โดยผู้วิจัยได้แสดงแผนภาพแสดงแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ซึ่งได้เทียบเคียงองค์ประกอบมาจากแผนภาพของทิพย์พฐู กฤษสุนทร, 2552 ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านเพลงโคราช ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

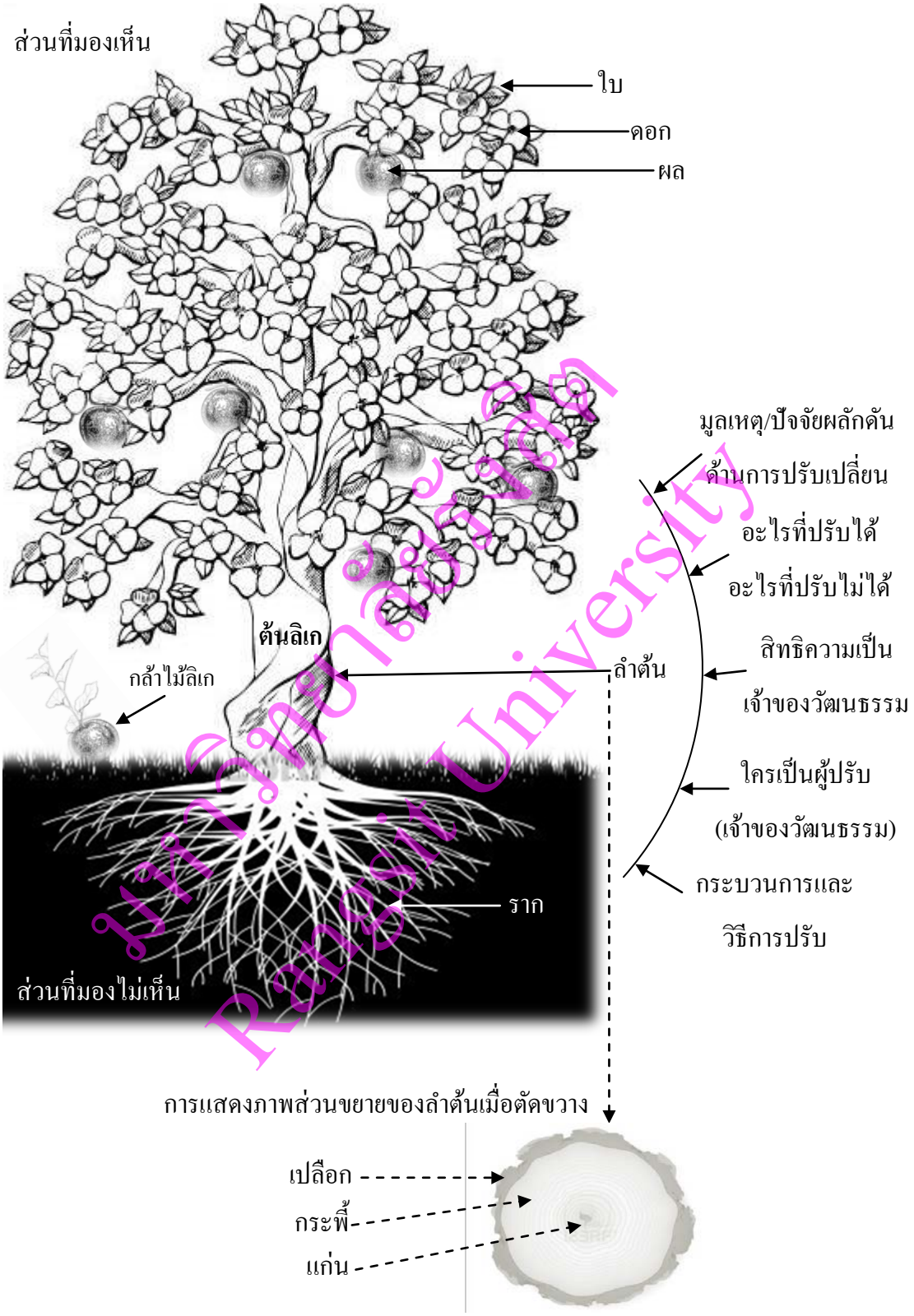

รูปที่ 2.2 แผนภาพแสดงแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า”

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรามคำแหง Ramkhamhaeng University

หลักเกณฑ์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในแนวดิ่ง (vertical) ซึ่งมีองค์ประกอบ 2 ส่วน ที่แยกกันไม่ออก หากเปรียบเทียบสื่อพื้นบ้านเป็นดั่งต้นไม้ ส่วนที่มองเห็นได้ (visible part) คือ ส่วนที่เป็นลำต้น ดอก ผล ใบ ที่สามารถมองเห็น จับต้อง สัมผัสได้ เปรียบได้กับส่วนที่เป็นรูปแบบ (form) ของสื่อพื้นบ้าน และส่วนที่มองไม่เห็น (invisible part) คือ ส่วนที่เป็นราก เป็นองค์ประกอบของการแสดงลิเกที่ไม่สามารถมองเห็นได้ อาจจะต้องใช้การตีความ วิเคราะห์จึงจะเข้าใจ เปรียบเทียบได้กับส่วนที่เป็นเนื้อหา คุณค่า ความหมาย ตัวตน

เมื่อผู้วิจัยได้นำหลักเกณฑ์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในแนวดิ่ง (vertical) มาวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วน คือ ส่วนที่มองเห็นได้ (visible Part) และส่วนที่มองไม่เห็น (invisible part) พบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีส่วนที่มองเห็นได้ (visible part) จากอดีต คือ รูปแบบเนื้อหา เช่น บทร้องราชนิเกลิงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังเป็นของเดิมอยู่ยังไม่มีการปรับเปลี่ยน และส่วนที่เพิ่มใหม่คือการแสดงคอนเสิร์ตซึ่งแต่เดิมไม่มี เป็นต้น ต่อมาส่วนที่มองไม่เห็น (invisible part) อดีต คือ การไหว้ครูของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยซึ่งปัจจุบันยังคงทำอยู่ และส่วนที่ปรับเปลี่ยนคือการคิดหาวิธีปรับตัวเพื่อความอยู่รอดอยู่เสมอ เป็นต้น

หลักเกณฑ์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในแนวนอน (Horizontal) จะแบ่งสื่อพื้นบ้านตามชั้นของต้นไม้ ออกเป็น 3 ชั้น คือ เปลือก (ส่วนนอกสุด) กระพี้ (ส่วนถัดเข้ามา) และแก่น (อยู่วงในที่สุด) การแบ่งชั้นทั้ง 3 ของต้นไม้นี้ จะโยงใยมาถึงเรื่อง “การปรับเปลี่ยน” เพราะโดยธรรมชาติของต้นไม้แล้ว เปลือกเป็นสิ่งที่ปรับได้และเปลี่ยนอยู่เสมอ กระพี้จะปรับได้บางส่วน แต่แก่นนั้นเป็นสิ่งที่ต้องธำรงรักษาเอาไว้ให้เหมือนเดิม

ต่อมาผู้วิจัยได้นำหลักเกณฑ์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในแนวนอน (Horizontal) มาวิเคราะห์ พบว่า เปลือก (ส่วนนอกสุด) ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้มีการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายอยู่เสมอ เช่น ใช้เพชรลิเกราคาแพงเพื่อเพิ่มความระยิบระยับและหรูหราให้กับชุดลิเกมากขึ้น เป็นต้น กระพี้ (ส่วนถัดเข้ามา) เช่น ฉากลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะมีการเปลี่ยนแค่บางส่วนและเหลือส่วนที่จำเป็นไว้ เช่น เปลี่ยนฉากหลังจากฉากภาพเขียนเป็นฉากผ้าม่านแต่ยังคงฉากผ้าใบหรือฉากไม้ไว้บดบังผู้แสดงที่ทางเข้า-ออกเช่นเดิม เป็นต้น และสุดท้ายคือแก่น (อยู่วงในที่สุด) ในส่วนนี้จะเป็นส่วนที่คงไว้คือลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะทำการไหว้ครูก่อนทำการแสดงทุกครั้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องธำรงรักษาไว้ให้เหมือนเดิม เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.3.2 หลักเกณฑ์การปรับตัวตามสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม

หลักเกณฑ์ที่ต้องคำนึงถึงในการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน คือ สิทธิเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งไม่ว่าการปรับประยุกต์หรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดในคุณลักษณะต่างๆ ของสื่อพื้นบ้านจะต้องเป็นไปตามความเห็นชอบของเจ้าของวัฒนธรรม เช่น มีส่วนใดบ้างที่ปรับเปลี่ยนได้ และส่วนใดบ้างที่ปรับเปลี่ยนไม่ได้ เนื่องจาก ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านมีการปรับตัวสูง แต่ในการปรับประยุกต์แต่ละครั้งจะต้องทราบว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการเลือกปรับเปลี่ยน ซึ่งผู้ที่ปรับเปลี่ยนจะต้องเป็นเจ้าของวัฒนธรรม หรือเป็นพลังที่มาจากภายนอก อย่างเช่น ธุรกิจ หรือการสนับสนุนที่ไม่เข้าใจหลักอย่างแท้จริงของหน่วยงานต่างๆ และสิ่งที่สำคัญคือจะต้องทราบเป้าหมายของการปรับเปลี่ยนว่าจะปรับเปลี่ยนเพื่อใคร เพื่ออะไร หรือเป็นการปรับเปลี่ยนที่ผืนต่อความเห็นชอบของเจ้าของวัฒนธรรมหรือไม่

2.3.3 หลักเกณฑ์การปรับตัวเรื่อง 3 รูปแบบของการผสมผสาน

ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ, 2548 : 44) ได้อธิบายว่า การปรับประยุกต์วัฒนธรรมแบบหนึ่งมักจะมีการผสมผสานระหว่างสิ่งเก่าหรือวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่กับสิ่งใหม่หรือวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามา การพบกันระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่นี้มีอยู่ 3 แบบแผน คือ

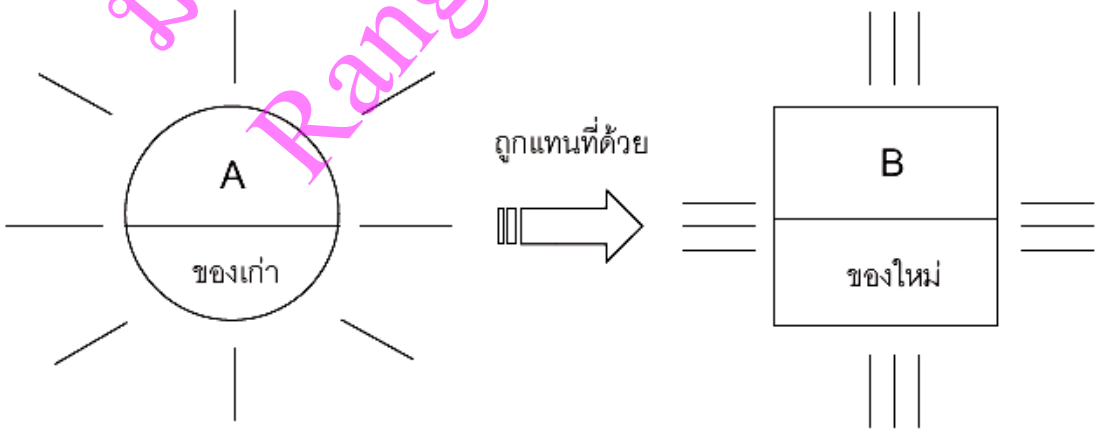

รูปที่ 2.3 แผนภูมิแสดงการปรับตัว แบบแผนที่ 1: การแทนที่ (substitution)
ที่มา: ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, 2552

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในแบบแผนนี้ ของเก่า A จะถูกแทนที่ด้วยของใหม่ B ทั้งหมด แบบแผนนี้เป็นยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมา ในกรณีของสื่อพื้นบ้าน เช่น การนำเอาความบันเทิงด้วยสื่อพื้นบ้านออกไป แล้วนำเอาการฉายภาพยนตร์ การแสดงคอนเสิร์ตเข้ามาแทน

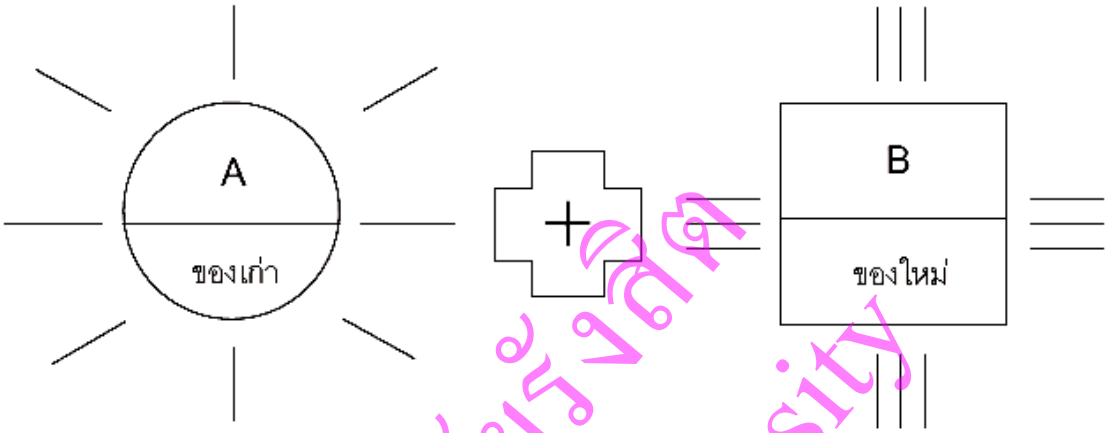

รูปที่ 2.4 แผนภูมิแสดงการปรับตัว แบบแผนที่ 2: การเพิ่มเข้ามาแทน (addition)
ที่มา: ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, 2552

เป็นแบบแผนที่เก็บทั้งของใหม่และของเก่าเอาไว้ด้วยกัน เช่น ในเทศกาลหรืองานบุญต่างๆ ก็มักจะมีทั้งสื่อพื้นบ้านแบบเก่า เช่น โนรา ลิเก ลำตัด พร้อมๆ กับสื่อสมัยใหม่ เช่น ภาพยนตร์ การแสดงดนตรีลูกทุ่ง ลูกกรุง ประชันกันไป แบบแผนการเอาของเก่ากับของใหม่มาไว้ทั้งคู่นี้ จะใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขที่ต้องมีทรัพยากรมากพอที่จะใช้ได้ทั้งของเก่าและของใหม่ควบคู่กันไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

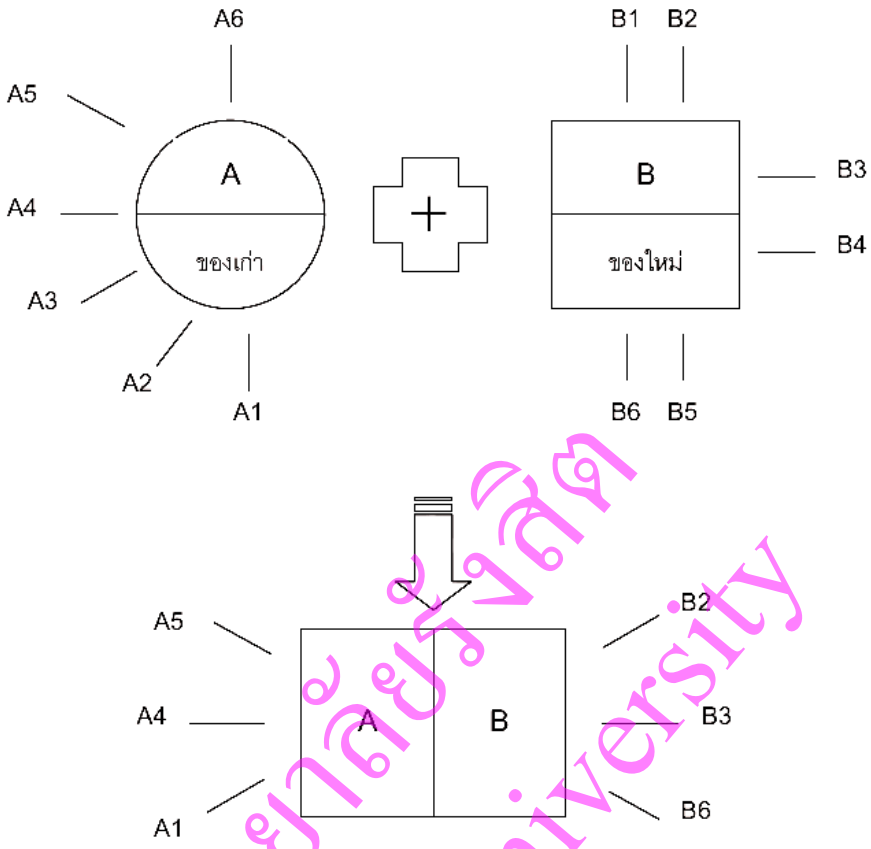

รูปที่ 2.5 แผนภูมิแสดงการปรับตัว แบบแผนที่ 3: การปรับประสาน (articulation/hybridization)
ที่มา: ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, 2552

แบบแผนที่ 3 นี้มีลักษณะเป็นลูกผสมด้วยการนำเอาคุณลักษณะบางอย่างจากของเก่า (A) มาบวกผสมกับคุณลักษณะบางอย่างจากของใหม่ (B) แล้วผสมผสานกันออกมาเป็นลูกผสม (AB)

2.3.4 หลักเกณฑ์การปรับตัวเรื่องการคงไว้/การปรับเปลี่ยน/การสร้างใหม่

ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ, 2548 : 42) ได้แบ่งมิติการวัดการปรับตัวตามประเภทของสื่อพื้นบ้านอันหมายรวมถึงกรณีของการแสดงลิเก (ยุคลิเกออกภาษา ยุคลิเกทรงเครื่อง ยุคลิเกลูกบท ยุคลิเกเพชร และยุคลิเกลอยฟ้า ยุคลิเกสวดแขก) เป็น 3 มิติ คือ

1) การคงไว้เหมือนเดิม คือ คุณลักษณะเดิมที่ถูกเปลี่ยนแปลงไป
2) การปรับเปลี่ยน คือ คุณลักษณะเดิมที่ถูกเปลี่ยนแปลงไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

3) การสร้างใหม่ คือ คุณลักษณะใหม่ที่ถูกใส่เพิ่มเติมเข้ามา

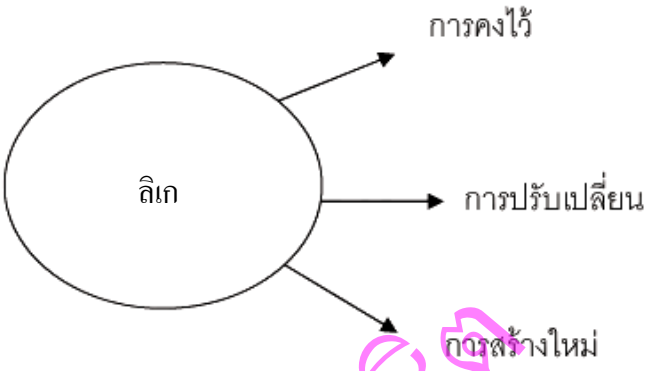

รูปที่ 2.6 แผนภูมิแสดงการปรับตัวในลักษณะการคงไว้/การปรับเปลี่ยน/การสร้างใหม่

ที่มา: ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, 2552

จะเห็นว่า ปัจจัยเรื่องศักยภาพในการปรับเปลี่ยนถือเป็นตัวชี้ขาดหนึ่งในการอธิบายการอยู่รอดของสื่อพื้นบ้าน เนื่องจาก วัฒนธรรมต่างๆ รวมถึงการแสดงลิเกเมื่อสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นแล้วก็จะต้องปรับตัวเอง และเปลี่ยนแปลงตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมที่ปรับตัวเองสำเร็จเท่านั้นจึงอยู่รอดได้

เมื่อผู้วิจัยนำหลักเกณฑ์การปรับตัวเรื่องการคงไว้/การปรับเปลี่ยน/การสร้างใหม่มาพิจารณากับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น พบว่า ในส่วนที่คงไว้ คือ การโหมโรง การออกแขก การแสดงลิเก ใช้ดนตรีปี่พาทย์ ฯลฯ ซึ่งส่วนที่ปรับเปลี่ยนนั้น คือ รูปแบบเวทีที่เปลี่ยนจากเวทียกพื้นไปเป็นเวทีลอยฟ้า ส่วนฉากนั้นเปลี่ยนจากฉากผ้าเป็นฉากผ้าใบและเริ่มใช้ฉากจอแอลซีดี เป็นต้น ต่อมาคือการสร้างใหม่ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้นำคอนเสิร์ตมาแทรกไว้ในลำดับการแสดง จึงยกระดับตนเองจากที่เป็นลิเกลูกบทกลายเป็นลิเกลูกบทคอนเสิร์ต เป็นต้น

2.3.5 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน

การปรับตัวหรือความเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้านต่างมีสาเหตุหรือมีปัจจัยเข้ามาเป็นผลกระทบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งได้มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุของในการปรับตัวหรือเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้านที่ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 34 อ้างถึงในจิตตนา หนูณะ, 2533 : 118) ได้ทำการวิเคราะห์ถึงประเด็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสลายของรองเง็งตันหยงไว้ ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ ได้แก่ วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง ภาพยนตร์ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อบันเทิงจากเขตเมือง เช่น รำวง ดิสโกเธค

ข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้านรองเง็งตันหยงเอง ซึ่งได้แก่

1) กระบวนการสืบทอดจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ หรือบุคคลในละแวกเดียวกัน

2)โอกาสในการแสดงลดน้อยลง เนื่องจากมีสื่อสมัยใหม่อย่างรำวง ดิสโกเธค แบบชาวบ้านเข้ามาแทนที่

3) จำนวนรายได้ที่น้อยลงทำให้รองเง็งตันหยงหลายคณะต้องล้มเลิกไป

4) ความสามารถในการปรับปรุงดัดแปลงตนเองขาดการนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับสื่อสมัยใหม่ จึงทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ของตนเองไป

5) การเสื่อมความนิยมของผู้ชมเนื่องมาจากสื่อสมัยใหม่เข้ามาแทนที่

6) ขาดการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

7) ขาดการสนับสนุนจากทางราชการ

ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 35 อ้างถึงในธีรเดช ชื่นประภานุสรณ์, 2538บทคัดย่อ) ได้พบว่า ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนเสื่อมความนิยมลง ได้แก่

1) การลดจำนวนของผู้ชม

2) อิทธิพลของสื่อมวลชนและความบันเทิงสมัยใหม่

3) ข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้านเอง เช่น การใช้ผู้แสดงทั้งชายและหญิงเป็นจำนวนมาก และปัญหาด้านรายได้ของผู้แสดง

ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 35 อ้างถึงในนิธิมา ชูเมือง, 2544 : 56) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเสื่อมความนิยมของเพลงชาวบ้านว่า

1) เกิดจากพ่อเพลงแม่เพลง เช่น ความชราภาพ โอกาสเล่นมีน้อย ไม่มีผู้สืบทอด

2) ผู้ชม เช่น มีโอกาสในการเลือกมหรสพสิ่งบันเทิงใจมาก ไม่มีการจัดแสดง

3) สาเหตุทางด้านสังคมและอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศ เช่น การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การกระจายของวัฒนธรรมต่างประเทศอย่างรวดเร็วโดยสื่อสมัยใหม่ การขาดการบันทึกที่เป็นหลักฐาน สภาพการณ์บ้านเมืองบีบบังคับ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในการศึกษาการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ผู้วิจัยได้นำปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงนี้ไปเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกด้วย

2.4 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (functionalism)

แนวคิดหลักของสำนักหน้าที่นิยม (functionalism) เปรียบเทียบสังคมกับร่างกายมนุษย์ โดยถือว่าร่างกายทั้งหมดเป็นระบบใหญ่ ระบบใหญ่นี้ จะประกอบด้วยระบบย่อยๆ ซึ่งต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน ประสานงานกัน (interdependence) และจะต้องทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เพื่อรักษาเสถียรภาพ (stability) ของทั้งระบบเอาไว้ ดังนั้น การสื่อสารในฐานะเป็นระบบย่อยส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการดำรงอยู่เป็นสังคมของมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นแรงเกาะเกี่ยวทางสังคม (social cement) ที่ยึดโยงสายสัมพันธ์ของคนในชุมชน และพยายามทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสังคม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนอยู่เสมอ

การแสดงลิเกเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีบทบาทหน้าที่ต่างๆ อย่างมากมาย และหลากหลายต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย ชาวบ้านในชุมชนนิยมหาการแสดงลิเกไปเล่นในแทบทุกงานที่มีการชุมนุมของผู้คน ทั้งในงานมงคลหรืองานอวมงคล อีกทั้ง ยังคงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล และชุมชนได้ในหลายมิติ

แม้บริบทของสังคมจะมีการเปลี่ยนไปจากเดิมมากเพียงใด แต่ทว่าลิเกก็ยังคงดำรงอยู่ในท้องถิ่นได้ ทั้งนี้ อาจแสดงให้เห็นว่าลิเกต้องมีบทบาทหน้าที่ หรือกลยุทธ์ในการปรับประยุกต์ภารกิจหรือหน้าที่บางอย่าง จึงทำให้ลิเกยังคงตอบสนองความต้องการของชุมชนต่อไปได้ สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ได้ใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ตามงานวิจัย “การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา” ของทิพย์พฐู กฤษสุนทร, 2552 โดยจะศึกษาบทบาทหน้าที่ของลิเกที่มีปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคม ทั้งนี้ ได้แบ่งหน้าที่ตามเงื่อนไขด้านเวลา และการเปลี่ยนผ่านของสื่อในแต่ละยุค ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ หน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ ดังนี้ ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552 : 38 อ้างถึงในขนิษฐา นิลผึ้ง, 2549 : 141)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

1) หน้าที่ที่สืบเนื่อง ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่องจากอดีต เป็นที่ยอมรับและเห็นได้ชัดแม้สังคมเปลี่ยนแปลงไป แต่สื่อพื้นบ้านงานปูนปั้นก็ยังทำหน้าที่เช่นเดิม

2) หน้าที่ที่หายไป หมายความถึงหน้าที่เก่าที่เคยมีและในปัจจุบันไม่มีหน้าที่เรื่องนั้นๆ อีกแล้ว ซึ่งพบว่า เป็นหน้าที่ในการดึงคนเข้าไปสู่พระพุทธศาสนา เนื่องจาก มีโรงเรียน หนังสือ และสื่อต่างๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน

3) หน้าที่ที่คลี่คลาย เป็นหน้าที่ที่ประยุกต์หน้าที่เก่าที่มีมาตั้งแต่เดิม หน้าที่ดังกล่าวนี้ ได้แก่ หน้าที่ในการสร้างอาชีพขึ้นใหม่โดยมุ่งหวังเรื่องรายได้มากกว่าการก้าวขึ้นไปเป็นช่างปูนปั้นที่ได้เรียนรู้จากวัสดุการทำงานอย่างลึกซึ้งเหมือนในอดีต และหน้าที่ในการเป็นเครื่องประดับตกแต่งสถานที่นอกเหนือจากวัดและวัง เช่น โรงพยาบาล สถานีรางรถไฟฟ้า พระนครคีรี ร้านขายขนมเมืองเพชร และโรงแรม ซึ่งการปรับเปลี่ยนหน้าที่เหล่านี้ได้ขยายไปสู่มิติทางเศรษฐกิจมากขึ้น

4)หน้าที่ที่เพิ่มใหม่ ที่ได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาใหม่ๆ ในสังคมนั้น พบว่างานปูนปั้นเมืองเพชรได้เพิ่มหน้าที่ด้านการท่องเที่ยวที่ได้นำอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นมาแปรเปลี่ยนไปเป็นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในเชิงพาณิชย์แก่บุคคลภายนอก และการนำปูนปั้นมาทำหน้าที่เป็นของที่ระลึก รวมถึงหน้าที่เป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษา

ในการทำหน้าที่สื่อพื้นบ้านลิเกนั้น มีหน้าที่บางอย่างเป็นส่วนที่มองเห็นได้ (visible) เช่น การให้ความบันเทิง แจ้งข้อมูลข่าวสาร และวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (invisible) เช่น การประสานความสัมพันธ์ ความสามัคคี ระหว่างกลุ่มคนในชุมชน เป็นต้น ในการวิจัยนี้ จึงได้นำเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านมาวิเคราะห์ว่าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ทำหน้าที่ใดที่จัดเป็นหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ เพื่อได้ทราบถึงลักษณะของบทบาทหน้าที่ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม (culture industry)

การวิเคราะห์อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนั้น ธีโอดอร์ อะดอร์โน และแมกซ์ ฮอร์ไคเมอร์ ศดานันท์ แคนยุกต์, (2552อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ,2551:257-264) นักวิชาการจากสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ทุกวันนี้ในระบบทุนนิยมไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมแบบใด เช่น การร้องรำทำเพลง งานศิลปะ ฯลฯ ล้วนเป็นสินค้าที่ได้รับการผลิตขึ้น โดยนายทุนอุตสาหกรรมที่จะขายป้อนกลับมาให้กับมวลชนได้เสพ เพราะฉะนั้น แทนที่เราจะเรียกสินค้าชนิดนี้ว่า

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

“วัฒนธรรมของมวลชน” เราควรจะเรียกวิธีการผลิตดังกล่าวว่า “อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม” มากกว่า เนื่องจาก กระบวนการผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมนั้น มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมที่ผ่านระบบสายพานการผลิตขนานใหญ่ (mass production) แพร่กระจายไปในวงกว้าง (mass distribution) และบริโภคกันแบบเป็นล่ำเป็นสัน (mass consumption) และในที่สุด คุณค่า ความหมาย สุนทรียะแห่งวัฒนธรรมเหล่านั้นก็จะถูกลิดรอนลง ภายใต้วิถีการผลิตดังกล่าว หากสกัดคุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์ สามารถสรุปได้ดังภาพต่อไปนี้

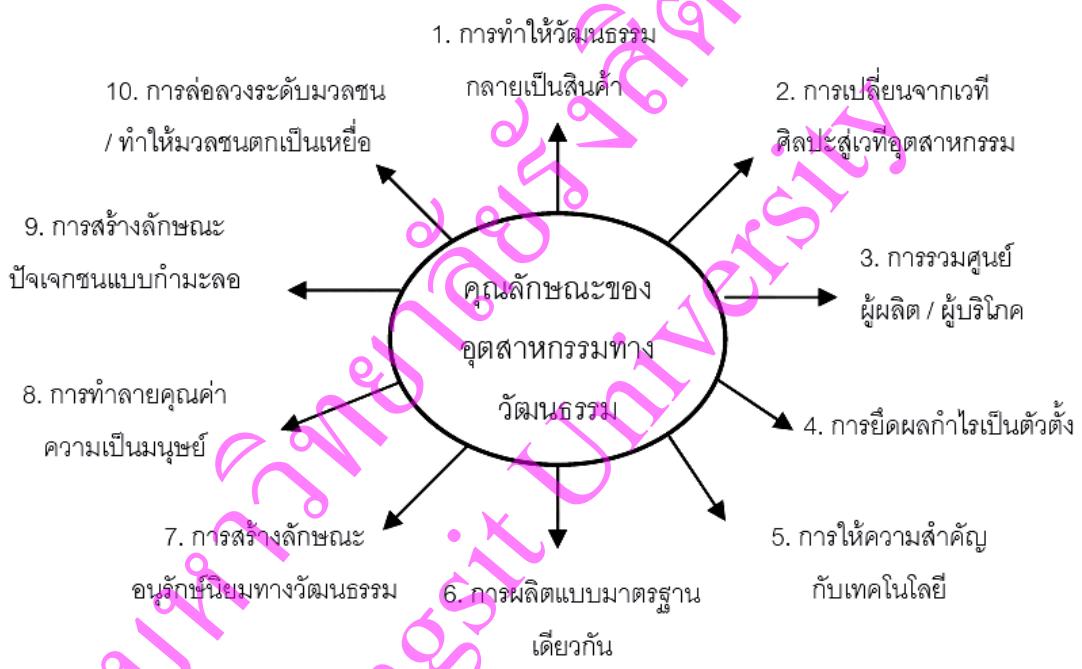

รูปที่ 2.7 แสดงการวิเคราะห์คุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์

ที่มา: ศดานันท์ แคนยุกต์, 2552

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์คุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โน และฮอร์ไคเมอร์ทั้ง 10 ประการนั้น พบว่า ลิเกยังไม่ถูกแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เป็นระบบอุตสาหกรรมทั้งหมด ซึ่งคุณลักษณะที่ลิเกถูกเปลี่ยนนั้นมีอยู่ 4 คุณลักษณะด้วยกัน คือ การทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า (commodification of culture) การผลิตแบบมาตรฐานเดียวกัน (standardisation) การสร้างลักษณะปัจเจกชนกำมะลอ (pseudo-individualisation) และการล่อลวงระดับมวลชน/ทำให้มวลชนกลายเป็นเหยื่อ (mass deception/victimisation) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า (commodification of culture) เอกลักษณ์อย่างหนึ่งของการผลิตวัฒนธรรมอุตสาหกรรม คือ การขายทุกอย่างที่ขวางหน้า ไม่ใช่เพียงแค่การขายสินค้าที่เป็นวัตถุธรรมเท่านั้น แม้แต่วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมก็ถูกเป็นสินค้าได้เช่นกัน ตั้งแต่ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ เวลาและพื้นที่ คุณค่า ความหมาย รวมไปถึงชีวิตของมนุษย์ เช่น การซื้อตัวบุคลากรในบริษัทธุรกิจหลายแห่ง หรือวลีที่พูดว่า “การค้าแข้ง” ของนักฟุตบอล ซึ่งแปลนัยยะได้ว่า ระบบทุนนิยมได้นำแข้งของมนุษย์มาผลิตเป็นสินค้าไปแล้ว

ดังนั้น เมื่อนำลิเกมาวิเคราะห์ตามคุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โน และฮอร์ไคเมอร์ในเรื่องการทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า (commodification of culture) พบว่า การแสดงลิเกได้มีการบันทึกการแสดงของตนเองเป็นซีดีและวีซีดีออกจำหน่าย หรือมีการเผยแพร่การแสดงลิเกผ่านสื่อมวลชน เช่น ในรูปแบบของละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ การโฆษณาสินค้า เป็นต้น จึงทำให้การแสดงลิเกกลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกแปลงเป็นสินค้า ซึ่งสามารถเห็นได้ชัดจากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ที่ตั้งบริษัท เอ มิตรชัย (ไทยแลนด์) จำกัด เพื่อผลิตและจำหน่ายผลงานการแสดงลิเกของตนเองให้เป็นสินค้าตัวหนึ่งของบริษัทฯ เป็นต้น

การผลิตแบบมาตรฐานเดียวกัน (standardisation) คำว่า การผลิตแบบเป็นมาตรฐานเดียวกัน เป็นคำสำคัญที่อะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์เสนอขึ้น เพื่ออธิบายลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมที่ผลิตผลงานออกมาเหมือนๆ กัน จนเป็นมาตรฐานเดียว เช่น การผลิตเพลงลงซีดีแล้ววางจำหน่าย ทำให้ผู้ฟังที่ไม่ว่าเป็นใครหรืออยู่แห่งหนใดก็ต้องเสพงานเพลงที่เหมือนๆ กัน

เมื่อผู้วิจัยได้นำคุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์ในเรื่องการผลิตแบบมาตรฐานเดียวกัน (standardisation) พบว่า การแสดงลิเกมีการผลิตซีดีและวีซีดีบันทึกการแสดงออกจำหน่ายทำให้เกิดเป็นกระบวนผลิตแบบมาตรฐานเดียวกัน ผลงานจึงออกมาเหมือนๆ กัน จนเป็นมาตรฐานเดียว

การสร้างลักษณะปัจเจกชนกำมะลอ (pseudo-individualisation)ในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม แม้ทุกคนจะเสพวัฒนธรรมเดียวกันแบบซ้ำซากและเป็นมาตรฐานเดียว แต่ระบบทุนนิยมก็มีกลยุทธ์ทำให้เรารู้สึกราวกับว่า วัฒนธรรมที่เสพไปนั้นมีความแตกต่างจากคนอื่นๆ ด้วยการสร้างลักษณะความเป็นปัจเจกชนแบบกำมะลอ ทั้งนี้ อะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์ได้อธิบายว่า แม้จะทำการผลิตแบบมาตรฐานเดียวกันก็ตาม แต่อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมก็พยายามอ้างอวดความเป็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ต้นฉบับหรือความเป็นหนึ่งเดียว (originality/uniqueness) ทั้งๆ ที่โดยเนื้อในแล้ว ความเป็นหนึ่งเดียวดังกล่าว ไม่เคยมีอยู่จริง ตัวอย่างการอ้างอวดดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรณีของสื่อโฆษณา ที่แม้จะขายสินค้าที่ถูกผลิตออกมาเหมือนๆ กัน ให้กับมวลชนจำนวนมาก แต่โฆษณาก็จะบอกว่า สินค้าที่เราบริโภคนั้นเป็น “เอกลักษณ์ของเอกบุรุษ” “สวยอย่างที่ไม่มีใครเลียนแบบได้” หรือ “เคล็ดลับความงามของสาวรุ่นใหม่” แม้ว่าเสื้อผ้าหรือเครื่องสำอางเหล่านั้น ก็ไม่ต่างจากที่คนอื่นๆ เขาเสพกันได้

เมื่อได้นำคุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์ในเรื่องการสร้างลักษณะปัจเจกชนกำมะลอ (pseudo-individualisation) พบว่า ซีดีและวีซีดีบันทึกการแสดงของลิเกนั้นจะเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งผู้ชมซีดีหรือวีซีดีลิเกจะเสพวัฒนธรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกันก็ตาม แต่อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมก็พยายามอ้างอวดความเป็นต้นฉบับหรือความเป็นหนึ่งเดียว (originality/uniqueness) ทั้งๆ ที่ความเป็นหนึ่งเดียวนั้นไม่เคยมีอยู่จริง เช่น การจำหน่ายซีดีหรือวีซีดีการแสดงของลิเกคณะหนึ่งซึ่งถูกผลิตออกมาเหมือนๆ กันให้กับมวลชนจำนวนมาก แต่ก็จะมีข้อความเขียนอยู่บนปกซีดีหรือวีซีดีลิเกว่า เป็นลิเกเงินล้าน พระเอกเสียงหวาน พระเอกลิเกยอดฮิต ลิเกทีวี เป็นต้น

การล่อลวงระดับมวลชน/ทำให้มวลชนกลายเป็นเหยื่อ (mass deception/victimisation) เคล็ดลับที่สำคัญประการหนึ่งของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม ก็คือ กระบวนการเปลี่ยนปัจเจกบุคคล (individual) ให้กลายเป็นมวลชน (mass) ความหมายของมวลชนในที่นี้หมายความว่า เป็นคนจำนวนมากที่มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม แต่ในการรวมตัวกันนั้น คนที่อยู่ในกลุ่มกลับไม่มีสายสัมพันธ์ระหว่างกัน (social bonds) แต่อย่างใด เช่น บรรยากาศของมวลชนที่ไปดูหนัง หรือเชียร์ฟุตบอลในสนามกีฬา ที่แม้ด้านหนึ่งจะมีคนจำนวนมากมารวมอยู่ในเวลาและพื้นที่เดียวกัน แต่คนกลุ่มนี้ก็ไร้รากความสัมพันธ์ระหว่างกัน อะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์เห็นว่า ปรากฏการณ์เช่นนี้ เป็นการหลบหนี (escapism) ของผู้คนไปอยู่ในโลกที่แตกต่างจากชีวิตประจำวัน และที่สำคัญการรวมตัวกันของคนที่ขาดสายสัมพันธ์ดังกล่าว จะทำให้มวลชนมีลักษณะแตกตัวออกจากกัน (atomised) เหมือนกับแกะจำนวนมากที่รวมตัวอยู่เป็นฝูง เพราะฉะนั้น คนกลุ่มนี้จะถูกต้อนหรือชักจูงไปในทิศทางไหนได้โดยง่าย เช่น กลุ่มมวลชนในคอนเสิร์ตฮอลล์ ที่เมื่อนักร้องสั่งให้กรี๊ด ส่งเสียง หรือชูมือขวา มวลชนเหล่านั้น ก็มีแนวโน้มจะทำตามที่นักร้องหรือระบบอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมกำกับไว้โดยง่าย จนในที่สุด ผู้บริโภควัฒนธรรมเหล่านั้นก็จะกลายเป็นเหยื่อ (victims) ในกระบวนการผลิตนั่นเอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์คุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมตามนัยยะของอะดอร์โน และฮอร์ไคเมอร์ในเรื่องการล่อลวงระดับมวลชน/ทำให้มวลชนกลายเป็นเหยื่อ (mass deception/victimisation) พบว่า มีนักทุนนิยมใช้การแสดงลิเกต้อนหรือชักจูงให้มวลชนมาชมลิเกแล้วให้ผู้แสดงลิเกเชิญชวนหรือพูดชักจูงมวลชนนั้นให้ทำตามสิ่งที่บอก เช่น การเชิญชวนให้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งในพรรคของตน การใช้ลิเกในการพูดเชิญชวนให้มวลชนใช้บริการสินค้าของตน เป็นต้น

จากแนวคิดของอะดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์ เป็นรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเพื่อเข้าสู่ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ทำให้ระบบถูกเปลี่ยนเป็นระบบอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม อย่างเช่นวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ซึ่งเมื่อลิเกได้รับผลกระทบจากความแปรเปลี่ยนทางสังคม ก็ทำให้ลิเกต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองไปในลักษณะต่างๆ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการใช้แนวคิดเรื่องอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์อดีต-ปัจจุบัน ของกระบวนการการผลิตวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น จะสามารถทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นการคงไว้หรือการปรับตัวของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้มากขึ้น

2.6 SWOT Analysis

ลัดดาวัลย์ ทองชอุ่ม, (2550 อ้างถึงในนันทิยา หุตานุวัติ, 2545 : 1-8) ได้ให้ความหมายและกระบวนการวิเคราะห์ SWOT Analysis ไว้ว่า เป็นการวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน กระบวนการวิเคราะห์ SWOT กลยุทธ์เป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นสำหรับองค์กรเพราะองค์กรใช้กลยุทธ์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของตน โดยกลยุทธ์ของแต่ละองค์กรจะถูกกำหนดตามธรรมชาติ และลักษณะขององค์กรนั้นๆ ทั้งนี้ องค์กรจะกำหนดกลยุทธ์ได้นั้น ต้องรู้สถานภาพหรือสภาวะขององค์กรของตนเสียก่อน ซึ่งในความหมายของ SWOT เป็นคำย่อมาจากคำว่า Strengths, Weaknesses, Opportunities และ Threats

Strengths คือ จุดแข็ง หมายถึง ความสามารถและสถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นบวก ซึ่งองค์กรนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรทำได้ดี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

Weaknesses คือ จุดอ่อน หมายถึง สถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นลบและด้อยความสามารถ ซึ่งองค์กรไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรทำได้ไม่ดี

Opportunities คือ โอกาส หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการขององค์กร

Threats คือ อุปสรรค หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กรไม่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อองค์กร

บางครั้ง การจำแนกโอกาสและอุปสรรคเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะทั้งสองสิ่งนี้สามารถเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจทำให้สถานการณ์ที่เคยเป็นโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคได้ และในทางกลับกัน อุปสรรคอาจกลับกลายเป็นโอกาสได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ องค์กรมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ของตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์แวดล้อม

2.6.1 การวิเคราะห์ SWOT Analysis แบบจับคู่

นอกจากการ SWOT โดยวิเคราะห์ทีละด้านแล้ว ยังมีวิธีการ SWOT อีกแบบที่น่าสนใจ บางครั้งเราอาจจับคู่ทำการวิเคราะห์แบบนี้ได้

SO วิเคราะห์พร้อมกันเลยว่า เรามีจุดแข็งอะไรและมีโอกาสอะไรที่สนับสนุนจุดแข็งนั้น เช่น ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีคุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัย ซึ่งเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง สามารถดึงความสนใจจากผู้ชมได้มากเป็นพิเศษ และประจวบกับเป็นผู้ที่มีหน้าตาดี อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่มีความสามารถหลายด้าน จึงทำให้มีโอกาสในการถูกว่าจ้างไปแสดงลิเกหรือมีงานโชว์ตัวเพิ่มสูงขึ้น

ST วิเคราะห์ว่า เรามีอุปสรรคอะไรบ้าง และเราจะสามารถใช้จุดแข็งแก้ไขอุปสรรคนั้นได้อย่างไร เช่น การแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อเข้าหน้าฝนงานว่าจ้างลิเกจะลดลง ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีจุดแข็งตรงที่เป็นทั้งนักแสดงและนักร้องเพลงลูกทุ่งจึงมีงานโชว์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตัว งานอัดรายการโทรทัศน์ งานละคร งานพรีเซนต์เตอร์สินค้า งานบันทึกการแสดงลิเก ฯลฯ อยู่เสมอ จึงทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังมีรายได้ทดแทนในส่วนที่ขาดหายไปในช่วงหน้าฝน

WO วิเคราะห์ว่า มีสภาพแวดล้อมภายนอกอะไรบ้างที่เอื้อโอกาสให้เราแล้ว แต่ถ้าเรายังมีจุดอ่อนอะไรที่จะทำให้เราฉกฉวยโอกาสนั้นไม่ได้ เช่น ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นลิเกที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมมากจึงมีโอกาสในการถูกว่าจ้างสูง แต่จุดอ่อนคือมีค่าว่าจ้างแพงมากจึงทำให้จุดอ่อนตัดโอกาสการถูกว่าจ้างไป

WT วิเคราะห์ว่า มีสภาพแวดล้อมภายนอกอะไรบ้างที่เป็นอุปสรรคกับเรา และยังกระทบกับจุดอ่อนของเราโดยตรงด้วย เช่น ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีจุดอ่อนคือค่าว่าจ้างราคาสูง ประจวบกับในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจไม่ค่อยดี จึงทำให้ผู้ว่าจ้างที่มีฐานะน้อย-ปานกลางไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอต่อการว่าจ้างลิเกราคาแพง เป็นต้น

การทำ SWOT จะช่วยให้ไหวตัวทันสถานการณ์ และมีการเตรียมความพร้อมกับการปรับเปลี่ยนของสภาพแวดล้อม บางครั้งเมื่อโอกาสมาถึง องค์กรจะได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ทันและเต็มที่ แต่ทั้งนี้ การทำ SWOT ทีมงานต้องมีความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างธุรกิจของตัวองค์กรเองอย่าลืมว่า เราต้องวิเคราะห์โดยอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เป็นจริง

จากการที่ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงความสำคัญในการวิเคราะห์ SWOT Analysis มีความเห็นว่า กระบวนการนี้สามารถนำมาวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย หรือบริษัท เอ มิตรชัย (ไทยแลนด์) จำกัด ในแง่ของการเป็นองค์กรได้ เนื่องจาก สื่อพื้นบ้านประเภทนี้มีการสืบทอดวัฒนธรรมออกไปเป็นวงกว้าง สามารถมองเห็นได้จากจำนวนของคณะลิเกที่พบเห็นทั่วไป ซึ่งคณะลิเกทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นคู่แข่งด้วยกันทั้งสิ้น จึงทำให้ลิเกเกิดการแย่งส่วนแบ่งทางการตลาดกันเองและยังรวมไปถึงสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นอย่างเช่น หมอลำ ลำตัด หนังตะลุง โนรา เป็นต้น ก็จัดเป็นคู่แข่งข้ามประเภทสื่อพื้นบ้านของลิเกเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีสื่อใหม่อย่างสื่อภาพยนตร์กลางแปลง โคโยตี้ วงดนตรีลูกทุ่ง/สตริง ฯลฯ ที่มักยื้อแย้งส่วนแบ่งทางการตลาดโดยถูกว่าจ้างให้มาแสดงแทนสื่อพื้นบ้านเช่นลิเกอีกด้วย ดังนั้น การวิเคราะห์ SWOT Analysis จึงเป็นหนทางหนึ่งในการปรับตัวของลิเก เพื่อแสวงหาผลกำไรในยุคที่วัฒนธรรมแปลเปลี่ยนเป็นระบบอุตสาหกรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.7 ความเป็นมาของลิเกและประวัติลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

2.7.1 ความเป็นมาของลิเก

ลิเกเป็นละครผสมระหว่างการพูด การร้อง การร้อง การรำ และการแสดงกิริยาท่าทางตามธรรมชาติ โดยมีวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบ ทำนองเพลงหลักที่ใช้สำหรับร้องดำเนินเรื่องเรียกว่า รานิเกลิง (รา-นิ-เกฺลิง) หรือ ราชนิเกลิง (ราด-นิ-เกฺลิง) ส่วนทำนองอื่นๆ ที่ใช้สำหรับร้องรำและประกอบกิริยาท่าทาง นำมาจากเพลงของละครรำและเพลงลูกทุ่งซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น ผู้แสดงที่รับบทชายจริงหญิงแท้จะด้นบทพูดและบทร้องด้วยตนเองตามท้องเรื่องที่หัวหน้าคณะลิเกหรือเรียกกันทั่วไปว่าโต้โผกำหนดให้ก่อนการแสดง บางครั้งมีการบรรยายเรื่องและตัวละครจากหลังเวที เพื่อให้ผู้ชมเข้าใจง่ายขึ้น เนื้อเรื่องมักเป็นการชิงรักหักสวาทและอาฆาตล้างแค้นย้อนไปในอดีตหรือในปัจจุบัน โครงเรื่องมักซ้ำกันจะต่างกันที่รายละเอียด

การแสดงลิเกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ โหมโรงดนตรี เพื่อเรียกผู้ชมและให้ผู้แสดงเตรียมพร้อมออกแขก เพื่อต้อนรับผู้ชม ขอบคุณเจ้าภาพ แนะนำการแสดงและผู้แสดง ละครเป็นการดำเนินเรื่องเป็นฉากสั้นๆ ติดต่อกันไปอย่างรวดเร็ว การแสดงลิเกแสดงทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน ช่วงกลางวันจะเริ่มแสดงตั้งแต่ 09.00 นาฬิกา เป็นต้นไป จนถึงเวลาหยุดพักเที่ยงแล้วแสดงต่อจนถึงเวลาประมาณ 16.00 นาฬิกา ส่วนช่วงกลางคืนเริ่มแสดงตั้งแต่ 20.00 นาฬิกา ถึง 24.00 นาฬิกา

คณะลิเกเป็นการรวมตัวเฉพาะงาน โดยผู้แสดงลิเกแบ่งหน้าที่ตามเพศ รูปร่าง และความชำนาญ เป็นพระเอก พระรอง นางเอก นางรอง ตัวโกง ตัวตลก และนางอิจฉา โต้โผหรือหัวหน้าคณะจ้างผู้แสดงอิสระที่ต่างมีเครื่องแต่งกายของตัวเองมาร่วมกันแสดงเป็นคราวๆ ไป ผู้ชมลิเกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจและการศึกษาน้อย ซึ่งมักเป็นสตรีวัยกลางคน การให้รางวัลแก่ผู้แสดงลิเก คือ การมอบพวงมาลัยคล้องคอประดับธนบัตร สำหรับผู้ชมสตรีจำนวนหนึ่งที่มีความนิยมผู้แสดงชายบางคนเป็นพิเศษ โดยติดตามไปชมการแสดงเป็นประจำและให้รางวัลเป็นเงินทองจำนวนมากอยู่เสมอ ผู้ชมกลุ่มนี้เรียกว่า แม่ยก ซึ่งก็คือ แม่ที่ลิเกยกย่อง

การแต่งกายและเครื่องแต่งกายของลิเก การแต่งกายของลิเกมักมีสีสันสดใส ใช้แป้งฝุ่นสีขาวผัดหน้าและลำตัวให้ดูผ่อง แต่งหน้าทาปากสีฉูดฉาด เขียนคิ้วเข้ม ติดขนตาปลอมยาว เครื่อง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แต่งกายลิเกชาย มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย เสื้อคอกว้างแขนสั้นหรือยาวแนบตัวปักเพชรเทียม สนับเพลาหรือกางเกงรัดขายาวครึ่งน่องปักเพชรที่เชิง ผ้านุ่งสำเร็จรูปปักเพชรสวมทับกางเกง สวมถุงน่องสีขาว ส่วนเครื่องประดับทำด้วยเพชรเทียม ประกอบด้วย เกี้ยว ปิ่น สังเวียน (แถบเพชรคาดศีรษะในระดับหน้าผาก) ขนนก ต่างหู สร้อยคอ เข็มขัด แหวน กำไลมือ และกำไลเท้า เครื่องแต่งกายลิเกหญิง มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งในแบบไทยประเพณีและแบบสากลที่เป็นชุดราตรียาวปักเพชร เครื่องประดับทำด้วยเพชรเทียม มักประกอบด้วย มงกุฎ สร้อยคอ ต่างหู สังวาล และกำไลมือ

เวทีลิเกหรือโรงลิเก เป็นเวทีที่สร้างชั่วคราว ยกพื้นมีหลังคา แบ่งพื้นที่เป็น 3 ส่วน คือ เวทีแสดง เวทีดนตรี และหลังเวที ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้แสดงใช้พักผ่อน เวทีแสดงมีผ้าระบายแขวนเป็นกรอบเวที โดยมีชื่อคณะและสถานที่ติดต่ออย่างชัดเจน การจัดพื้นที่ของเวทีลิเกปัจจุบันมี 2 แบบ คือ แบบเดิม มีเวทีดนตรีอยู่ถัดเวทีแสดงไปทางขวาของผู้แสดง และแบบใหม่มีเวทีดนตรีเป็นยกพื้นอยู่ด้านหลังเวทีแสดง ฉากลิเกมี 2 แบบ คือ ฉากเดี่ยว ทำด้วยผ้าใบเขียนเป็นรูปท้องพระโรงพร้อมหลืบผ้าใบเขียนสีอีก 1 คู่ มีผ้าระบายเขียนชื่อคณะอยู่ด้านบน ส่วนฉากชุดทำด้วยผ้าใบเขียนสีเป็นสถานที่ต่างๆ ตามท้องเรื่อง เช่น ท้องพระโรง ห้องรับแขก ป่า ถ้ำ น้ำตก แต่ละฉากม้วนเก็บไว้เหนือเวทีแสดง ส่วนอุปกรณ์ประกอบฉากเป็นตั่งหรือเตียงไม้ขนาดพอนั่งแสดงได้ 3 คน มีตั่งเพียงตัวเดียวซึ่งใช้ได้เอนกประสงค์

ที่มาของลิเกและพัฒนาการ ลิเกมาจากคำ จิเก ซึ่งเป็นคำมลายูถิ่นหรือยาวีทางภาคใต้ของไทย ใช้เรียกการแสดงที่ผู้ชายนั่งล้อมวงร้องเพลงสรรเสริญพระอัลเลาะห์ ประกอบรำมะนาหนึ่งสำรับซึ่งมี 4 ใบ ต่อมา จิเก เป็นการไหว้ครูและเบิกโรงของละครที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) คนดูเรียกการแสดงโดยรวมว่า ยี่เก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ขณะเป็นมกุฎราชกุมาร ทรงเรียกว่า ลิเก เมื่อ พ.ศ. 2452 ลิเกจึงเป็นชื่อทางการแต่นั้นมา (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553)

ลิเก เป็นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านของคนไทย เกิดขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คำว่า ลิเก เพี้ยนมาจากคำว่า ซิเกร์ ในภาษาเปอร์เซีย อันหมายถึงการอ่านบทสรรเสริญเป็นการรำลึกถึงอัลลอฮ์ พระเจ้าในศาสนาอิสลาม พระครูศรีมหาโพธิคณารักษ์ (สวาสดิ์ กิตติมา) วัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี ได้กล่าวถึงลิเกไว้ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 หน้า 43 ว่า พวกมุสลิมนิกายชีอะห์ หรือเจ้าเซ็นจากเปอร์เซีย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นำสวดลิเกที่เรียกว่า ดิเกร์ เข้ามาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 4 กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงบันทึกว่า ยี่เก นั้น เพี้ยนมาจาก จิเก ในบันทึกกล่าวว่า พวกแขกเจ้าเซ็นได้ สวดถวายตัวในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อ พ.ศ. 2423และต่อมาคิดสวดแผลงเป็นลำนำต่างๆ คิดลูกหมดเข้าแกมสวด ร้องเป็นเพลงต่างภาษา และทำตัวหนังเชิด โดยเอารำมะนาเป็นจอ ลิเกจึงกลายเป็นการละเล่นขึ้น ต่อมามีผู้คิดเล่นลิเกอย่างละคร คือ เริ่มร้องเพลงแขก แล้วต่อไปเล่นอย่างละครรำ และใช้ปี่พาทย์อย่างละคร ดังนั้น จึงแบ่งลิเกเป็นยุคต่างๆ ได้ดังนี้ (http://www.thaiart.in.th, 16 มกราคม 2556)

ยุคลิเกสวดแขก คือ ยุคที่ชาวไทยมุสลิมเดินทางจากภาคใต้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชการที่ 3 แล้วได้นำการสวดสรรเสริญพระเจ้าประกอบการตีรำมะนา (กลองหน้าเดียวตีประกอบลำตัดในปัจจุบัน) เข้ามาด้วย ต่อมาในสมัยรัชการที่ 5 ลูกหลานชาวไทยมุสลิมก็ใช้ภาษาไทยแทนภาษามลายู สำหรับการแสดงลิเกสวดแขกนั้น ผู้แสดงชายนั่งล้อมเป็นวงกลม มีคนตีรำมะนาเสียงทุ้มและแหลม 4 ใบ หรือ 1 สำรับ การแสดงเริ่มด้วยการสวดสรรเสริญพระเจ้าเป็นภาษามลายู จากนั้นก็ร้องเพลงดั้นกลอนภาษามลายูตอนใต้ เรียกกันว่า ปันตุน หรือลิเกบันตน ต่อมาแปลงจากภาษามลายูเป็นภาษาไทย การแสดงบางครั้งมีการประชันวงร้องตอบโต้กันจนกลายมาเป็นลำตัดในปัจจุบัน

ยุคลิเกออกภาษา คือ ยุคที่ลิเกนำเพลงออกภาษาของการบรรเลงปี่พาทย์ และการสวดคฤหัสถ์ในงานศพ สมัยรัชกาลที่ 5 มาเพิ่มเข้าไปในการแสดง ลิเกเพลงออกภาษาเป็นการแสดงล้อเลียนชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครในขณะนั้น ด้วยการนำการแต่งกาย น้ำเสียงในการพูดภาษาไทยปนกับภาษาของตนเอง และเพลงที่ขับร้องในหมู่ชาวต่างชาติเหล่านั้นมาล้อเลียนเป็นที่สนุกสนาน ผู้ชมนิยมกันมาก เมื่อลิเกนำมาใช้ก็เริ่มต้นการแสดงด้วยการสวดแขกเป็นการออกภาษามลายู เพราะถือว่าเป็นการแสดงที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิริมงคลแล้วจึงต่อด้วยภาษาอื่นๆ เช่น มอญ จีน ลาว ญวน พม่า เขมร ญี่ปุ่น ฝรั่ง ชวา อินเดีย ตะลุง (ปักษ์ใต้) ความสนุกสนานอยู่ที่ทำนองเพลง ซึ่งมีทั้งจำทำนองมาจากเพลงของชาติต่างๆ และแต่งเพิ่มขึ้น รวมถึงเครื่องดนตรีหลายชนิดที่นำมาเล่นประกอบ เช่น กลองยาวตีประกอบเพลงสำเนียงพม่า กลองตุ๊กตีประกอบเพลงตะลุง กลองเปิงมางคอกตีประกอบเพลงมอญ กลองแขกตีประกอบเพลงแขก นอกจากนี้ ผู้ชมยังสนุกกับการร้องสร้อยเพลงภาษาต่างๆ สร้อยเพลงเหล่านี้ หากไปถามคนพม่า คนจีน หรือคนฝรั่ง อาจบอกว่าฟังไม่เข้าใจ เนื่องจากออกเสียงเพี้ยนคำไปมาก แต่ก็สร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้ชม การแสดงออกภาษา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เป็นการแสดงตลกชุดสั้นๆ ติดต่อกันไป ต่อมาปรับปรุงการแสดงมาเป็นเริ่มต้นด้วยสวดแขก แล้วต่อด้วยชุดออกภาษาแสดงเป็นละครเรื่องยาวอีก 1 ชุด (http://www.thaiart.in.th, 16 มกราคม 2556)

ตัวอย่างบทเพลง 12 ภาษา (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553)

เส่เหลเมา

"เส่เหลเมา ผู้เดียว บั้นฟาง ไปซื้อช้าง ผู้เผือกขาว ไปซื้อช้าง ที่เชียงแสน เชียงดาว เห่อ เห่ย ซิมาเหย่ ซิมาหน้าน้อง นางเนียม ซันซาย อย่าฮักอย่าลาย ก็บ่เทียมคนจน..."

กราวแขกเงาะ

"พวกเราเหวย วันนี้สนุกวา เกรียงกราวฉาวฉ่า เฮฮาอยู่สนั่น
ยิ่งยวดกวดขัน เกณฑ์กันเข้ากองทัพ แต่งตัวเสร็จสรรพ จะไปจับมอญ
มั่วมาปี่ปอน จับมอญได้มัดมา..."

จีนขิมเล็ก

"โยธาฮาเฮบ้างสรวล ขับครวญตามภาษาอัชฌาสัย
ร้องเป็นลำนำทำนองใน เรื่องขงเบ้งเมื่อใช้อุบายกล
ขึ้นไปนั่งบนกำแพงแกล้งตีขิม พยักยิ้มให้ข้าศึกนึกฉงน
ไพรีมิได้แจ้งแห่งยุบล ให้เลิกทัพกลับพล รีบหนีไป"

สร้อยญวน

"เทิ่ม เทิ่ม เย้ว เจ๊กเปาตะละจี่แม่เย้ว เจ๊กเปา เจ๊กเปากงยี่ ตะละจี่จ๋า หนูมากงไถ่ แฮกดอย กึงจ๋าหนูเอย"

ยุคลิเกทรงเครื่อง การแสดงลิเกออกภาษาในส่วนที่เป็นสวดแขกกลายเป็นการออกแขก มีผู้แสดงแต่งกายเลียนแบบชาวมลายูออกมาร้องเพลงอำนวยพร มีตัวตลกถือขันน้ำตามออกมาให้ผู้แสดงเป็นแขกประพรมน้ำมนต์เพื่อเป็นสิริมงคล ส่วนที่เป็นชุดออกภาษากลายเป็นละครเต็มรูปแบบ ซึ่งวงรำมะนายังคงใช้บรรเลงตอนออกแขก แต่ใช้ปี่พาทย์บรรเลงในช่วงละคร เครื่องแต่งกายหรูหราเลียนแบบข้าราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเรียกว่า ลิเกทรงเครื่อง ลิเกทรงเครื่อง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แสดงในโรง (วิก) และเก็บค่าเข้าชมเกิดขึ้น โดยคณะของพระยาเพชรปาณี ข้าราชการกระทรวงวัง ซึ่งนำแสดงโดยภรรยาของตน วิกพระยาเพชรปาณี ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองหน้าวัดราชนัดราม ประมาณ พ.ศ. 2440 ลิเกทรงเครื่องแพร่หลายไปทั่วภาคกลางอย่างรวดเร็ว มีวิกลิเกเกิดขึ้นมากมาย ต่อมามีการนำเนื้อเรื่องและขนบธรรมเนียมของละครรำมาใช้ จนถึงขั้นแสดงเรื่องอิเหนา ตามบทพระราชนิพนธ์ เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ใน พ.ศ. 2584 ลิเกทรงเครื่องก็ประสบปัญหาการขาดแคลนวัสดุเครื่องแต่งกาย ซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศ เช่น ผ้าและเพชรเทียม จนในที่สุดการแต่งกายชุดลิเกทรงเครื่องก็หมดไป วงรำมะนาที่ใช้กับการออกแขกก็เปลี่ยนไปใช้วงปี่พาทย์แทน เพื่อเป็นการประหยัด เพลงรานิเกลิง หรือเพลงลิเกเกิดขึ้นโดยนายดอกดิน เสือสง่า ในยุคลิเกทรงเครื่องนี้เอง และต่อมนายหอมหวน นาคศิริ ได้นำเพลงรานิเกลิงไปร้องด้นกลองสดอย่างยาวหลายหลายคำกลอน ทำให้มีชื่อเสียงและมีลูกศิษย์มากมาย ช่วงปลายยุคนี้เริ่มมีการออกอากาศลิเกทางวิทยุ

ยุคลิเกลูกบท อยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงช่วงภายหลังสงคราม รวมเวลานานประมาณ 10 ปี ลิเกในยุคนี้ แต่งกายแบบสามัญ คือ เสื้อคอกลมแขนสั้น โจงกระเบนมีผ้าคาดพุงคล้ายเครื่องแต่งกายของลำตัดในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะเป็นช่วงที่อยู่ในสภาวะขาดแคลนแต่การแสดงลิเกก็ยังเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง เนื้อเรื่องที่แสดงเปลี่ยนไปเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ ซึ่งอาศัยพื้นฐานของบทละครนอก และละครพันทางอยู่มาก (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15,สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553) เป็นลิเกที่เกิดระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ลิเกทรงเครื่องประสบปัญหาการขาดแคลนวัสดุเครื่องแต่งกาย ซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศ วงรำมะนาที่ใช้แสดงในช่วงออกแขกก็เปลี่ยนไปใช้วงปี่พาทย์แทน เพื่อเป็นการประหยัด ลิเกในยุคนี้ ผู้ชายแต่งกายแบบสามัญ คือ ใส่เสื้อคอกลมแขนสั้น นุ่งโจงกระเบน มีผ้าคาดพุง หญิงใส่เสื้อแบบพื้นๆ นุ่งซิ่น ห่มสไบ แต่การแสดงลิเกก็ยังเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง เนื้อเรื่องที่แสดงเปลี่ยนไปเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ อาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวถึงลิเกลูกบทไว้ว่า เป็นวิธีบรรเลงแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยม เมื่อร้องและบรรเลงเพลงสามชั้นเป็นแม่บทจบไปแล้ว ก็ต่อท้ายด้วยเพลงเล็กๆ สั้นๆ ที่มีชั้นเชิงกระฉับกระเฉงหรือเพลงภาษาต่างๆ เป็นลูกบทอีกเพลงหนึ่ง แล้วจึงออกลูกหมดแสดงว่าจบ เมื่อร้องและบรรเลงเพลงลูกบทเป็นภาษาใด ก็ให้ตัวแสดงชุดภาษานั้นออกมา

ยุคลิเกเพชร หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติก็มีการตกแต่งเครื่องแต่งกายลิเกตัวพระให้หรูหราอีกครั้ง แต่มิได้กลับไปใช้รูปแบบลิเกทรงเครื่อง เริ่มต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ด้วยการสวมสนับเพลา แล้วนุ่งผ้าโจงทับอย่างตัวพระของละครรำ สวมถุงน่องสีขาวเหมือนลิเกทรงเครื่อง เอาแถบเพชร หรือเพชรหลามาทำสังเวียนคาดศีรษะ ประดับขนนกสีขาวของลิเกทรงเครื่อง คาดสะเอวเพชร แถบเชิงสนับเพลาเพชร ฯลฯ มาเป็นลำดับ ส่วนผ้านุ่งใช้ผ้าไหมที่นำเข้ามาจากเมืองจีน เพราะเนื้อแข็ง นุ่งแล้วอยู่ทรงไม่ยับ สำหรับชุดลิเกตัวนาง ไม่ค่อยมีแบบแผน ส่วนใหญ่เป็นชุดราตรียาวสมัยนิยม มีเครื่องประดับ เช่น มงกุฎ สายสร้อย กำไล ฯลฯ แต่ไม่หรูหราเท่าตัวพระ การแสดงลิเกยุคนี้มีความหลากหลาย เพราะพยายามนำการแสดงประเภทอื่นๆ เข้ามาเสริมเพื่อให้การแสดงเป็นที่นิยมอยู่เสมอ เช่น เพลงลูกทุ่งยอดนิยม เพลงจากภาพยนตร์อินเดีย เต้นอะโกโก้ การนำม้าขึ้นมาขี่รบกันบนเวที การทำฉากสามมิติให้ดูสมจริง เป็นต้น ลิเกได้มีการแพร่ภาพทางโทรทัศน์เป็นประจำ หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจเสนอข่าวเรื่อง ลิเก โรงละครแห่งชาติให้การยอมรับ และจัดให้มีการแสดงลิเกขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 โดยคณะลิเกของนายสมศักดิ์ ภักดี ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เริ่มขยายหน้าเวทีให้กว้างออกไปกว่าเดิมเกือบ 2 เท่า

ยุคลิเกลอยฟ้า เป็นยุคที่เวทีลิเกเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมที่มีเวทีดนตรีอยู่ทางขวาของผู้แสดง มาเป็นเวทีที่วางเครื่องดนตรีอยู่บนยกพื้นหลังเวทีการแสดงให้ผู้ชมได้เห็นวงดนตรีทั้งวง และได้ขยายขนาดเวทีการแสดงออกไปจากประมาณ 6 เมตร เป็น 12 เมตร แต่ไม่มีหลังคา จึงเรียกว่าลิเกลอยฟ้า เครื่องแต่งกายตัวพระในยุคนี้เพิ่มเครื่องเพชรมากขึ้น คือ มีแผงประดับศีรษะเพชรแทนขนนก เสื้อรัดรูปปักเพชรที่เกิดขึ้นในปลายยุคลิเกเพชรก็เพิ่มจำนวนเพชรจนเต็มไปทั้งตัว ผ้านุ่งกลายเป็นแบบสำเร็จรูปปักเพชรทั้งผืน ส่วนเครื่องประดับต่างๆ ก็เพิ่มจำนวนเพชรขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ประมาณ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เริ่มมีการนำเรื่อง “ผู้ชนะสิบทิศ” บทละครพันทางของอาจารย์เสรี หวังในธรรมซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในขณะนั้นมาแสดงเป็นลิเก และแต่งตัวแบบละครพันทาง...ฯลฯ

ยุคลิเกไฮเทค เป็นการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมกับการแสดงลิเก ซึ่งในปัจจุบันอาจเรียกได้ว่ายุคลิเกไฮเทคเป็นยุคที่ 7 หรือยุคล่าสุดของลิเกเลยก็ว่าได้ เนื่องจากเทคนิคนี้เริ่มขยายไปสู่คณะลิเกที่ค่อนข้างมีทุนทรัพย์เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ซึ่งมักจะเป็นลิเกคณะใหญ่ๆ ที่ได้นำเทคโนโลยีนี้เข้าไปสอดแทรกในฉากลิเกของตนแต่ก็ยังคงฉากของเก่าอยู่บ้าง คือ ที่กั้นฉากเวทีซ้ายและขวาเพื่อบดบังลิเกในการเดินเข้าออกนั่นเอง ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกแล้วได้พบว่า ปัจจุบันลิเกมีการนำสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาผสมผสานเข้ากับการแสดงลิเกของตนเอง ซึ่งสามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชมลิเกเป็นอย่างมาก โดยเมื่อปี พ.ศ. 2555 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดงาน “มหัศจรรย์มรดกไทย...ลิเก” ขึ้น ณ ห้างสรรพสินค้าสยามพารากอน ซึ่งรวบรวมเหล่าศิลปินลิเกชื่อดังมาร่วมแสดงลิเกในครั้งนี้ เช่น พงษ์ศักดิ์ สวนศรี, ดวง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แก้ว ลูกท่าเรือ, ไชยา มิตรชัย, ผาภูมิ มาลัยนาค เป็นต้น โดยใช้นิทานพื้นบ้าน เช่น สังข์ทอง พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ มาเป็นท้องเรื่องในการแสดงลิเก โดยใช้เทคนิคมัลติมีเดีย แสง สี เสียง แทนฉากผ้าใบหรือฉากไม้ที่มีอยู่แต่เดิม โดยฉายฉากลิเกบนหน้าจอแอลอีดีขนาดใหญ่ สามารถสับเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่องที่ดำเนินอยู่ได้อย่างรวดเร็วทันใจ เช่น ฉากป่า ฉากท้องพระโรง ฉากสนามรบ ฉากห้องนอน หรือฉากบ้านเรือนต่างๆ นอกจากนี้ ภาพฉากแอลอีดียังสามารถเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับภาพบรรยากาศฉากได้อีกด้วย เช่น ฉากเวทมนตร์อภินิหารต่างๆ ฉากเหาะเหินเดินอากาศ ซึ่งฉากหลังจะเคลื่อนย้ายตามผู้แสดงได้ หรือฉากในป่าเขาก็จะมีนก มีผีเสื้อบินให้เกิดความสมจริง เป็นต้น ซึ่งสามารถสร้างความดึงดูดใจให้กับผู้ชมลิเกทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ช่วยเสริมความตื่นตาตื่นใจ ความสนุกสนาน ตื่นเต้นในการรับชมลิเกได้อย่างมีอรรถรสมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ ผู้แสดงลิเกต้องอาศัยการฝึกซ้อมและการท่องบทให้แม่นยำและทันต่อฉากที่ถูกสับเปลี่ยน

ขั้นตอนการแสดงลิเก (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553) การแสดงลิเกแบ่งได้เป็น 4 ช่วง คือ โหมโรง ออกแขก ละคร และลาโรง

1) โหมโรง เป็นการบรรเลงปี่พาทย์ตามธรรมเนียมการแสดงละครรำของไทย เพื่อบูชาเทพยดาและครูบาอาจารย์ พร้อมทั้งอัญเชิญมาปกปักรักษาและอำนวยความสำเร็จให้แก่การแสดง เป็นช่วงเตือนให้ผู้แสดงเตรียมตัวให้พร้อม และยังเป็นสัญญาณแจ้งแก่ประชาชนที่อยู่ทั้งใกล้และไกลเวทีแสดง ให้ได้ทราบว่าจะมีการแสดงลิเกและใกล้เวลาลงโรงแล้วจะได้ชักชวนกันมาชมเพลงที่บรรเลงเรียกว่า โหมโรงเย็น ประกอบด้วยเพลงชั้นสูงหรือเพลงหน้าพาทย์ 13 เพลง บรรเลงตามลำดับ คือ สาธุการ ตระ รัวสามลา ต้นเข้าม่าน ปฐม ลา เสมอ เชิดฉิ่ง เชิดกลอง ชำนาญ กลมกราวใน และวา ถ้าโหมโรงมีเวลาน้อยก็ตัดเพลงลงเหลือ 4 เพลง คือ สาธุการ ตระ กราวใน และวา

2) ออกแขก เป็นการแสดงเพื่อคำนับครู อวยพรผู้ชม ขอบคุณเจ้าภาพ แนะนำเรื่อง รวมทั้งอวดฝีมือการร้องรำของผู้แสดง และความหรูหราของเครื่องแต่งกาย เพื่อให้ผู้ชมสนใจและเตรียมพร้อมที่จะชมต่อไป ออกแขกเป็นการเบิกโรงของลิเกโดยเฉพาะ การออกแขกมี 4 ประเภท คือ ออกแขกรดน้ำมนต์ ออกแขกหลังโรง ออกแขกรำเบิกโรง และออกแขกอวดตัว

2.1) ออกแขกรดน้ำมนต์ โต้โผ คือ หัวหน้าคณะหรือผู้แสดงอาวุโสชายแต่งกายแบบแขกมลายูบ้าง ฮินดูบ้าง มีผู้ช่วยเป็นตัวตลกถือขันน้ำตามออกมา ผู้เป็นแขกร้องเพลงออกแขก ชื่อว่า เพลงซัมเซ เป็นภาษาไทยสำเนียงมลายู จบแล้วกล่าวสวัสดีและทักทายโดยออกมุกตลกต่างๆ และเล่าเรื่องที่จะแสดงให้ผู้ชมทราบ จบลงด้วยแขกประพรมน้ำมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การแสดง และเป็นการอวยพรให้ผู้ชม การออกแขกรดน้ำมนต์ในปัจจุบันไม่มีแสดงแล้ว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.2) ออกแขกหลังโรง โต้โผหรือผู้แสดงชายที่แต่งตัวเสร็จแล้วช่วยกันร้องเพลงซัมเซอยู่หลังฉากหรือหลังโรง แล้วจึงต่อด้วยเพลงประจำคณะ ที่มีเนื้อเพลงอวดอ้างคุณสมบัติต่างๆ ของคณะ จากนั้นเป็นการประกาศชื่อและอวดความสามารถของศิลปินที่มาร่วมแสดง ประกาศชื่อเรื่อง และเนื้อเรื่องย่อที่จะแสดง แล้วลงท้ายด้วยเพลงซัมเซอวยพรผู้ชม

2.3) ออกแขกรำเบิกโรง คล้ายออกแขกหลังโรง โดยมีการรำเบิกโรงแทรก 1 ชุด ก่อนลงท้ายด้วยเพลงซัมเซอวยพรผู้ชม รำเบิกโรงนี้มักแสดงโดยลูกหลานของผู้แสดงที่มีอายุน้อยๆ เป็นการฝึกเด็กๆ ให้เจนเวที เป็นการรำชุดสั้นๆ สำหรับรำเดี่ยว เช่น พม่ารำขวาน พลายชุมพล มโนราห์บูชายัญ หรือชุดที่คิดขึ้นเอง เช่น ชุดแขกอินเดีย ในกรณีที่เป็นการแสดงเพื่อแก้บนรำเบิกโรงนี้จะเป็นรำเพลงช้าและเพลงเร็ว โดยผู้แสดงชาย หญิง 2 คู่ ตามธรรมเนียมของการรำแก้บนละคร ซึ่งเรียกว่า รำถวายมือ เมื่อจบรำเบิกโรงแล้ว ข้างหลังโรงจะร้องเพลงซัมเซอวยพรผู้ชม

2.4) ออกแขกอวดตัว เป็นการออกแขกที่คล้ายกับออกแขกรำเบิกโรง แต่เปลี่ยนจากรำเดี่ยวหรือรำถวายมือมาเป็นการอวดตัวแสดงทั้งโรง ผู้แสดงทุกคนจะแต่งเครื่องลิเก นำโดยโต้โผหรือพระเอกอาวุโสร้องเพลงประจำคณะ ต่อด้วยการแนะนำผู้แสดงเป็นรายตัว จากนั้นผู้แสดงออกมารำเดี่ยว หรือรำหมู่ หรือรำพร้อมกันทั้งหมด คนที่ไม่ได้รำก็ยืนรอ เมื่อรำเสร็จแล้วก็ร้องเพลงซัมเซอวยพรผู้ชม แล้วทยอยกันกลับเข้าไป

3) ละคร เป็นการแสดงตามเรื่องราวที่โต้โผซึ่งเป็นผู้กำหนดขึ้นก่อนการแสดงเพียงเล็กน้อย โดยเล่าเรื่องพร้อมทั้งแจกแจงบทบาทด้วยปากเปล่าให้ผู้แสดงแต่ละคนฟังในขณะกำลังแต่งหน้าหรือแต่งตัวกันอยู่ที่หลังโรง การแสดงจะเริ่มต้นหลังจากจบการออกแขกแล้ว ส่วนโต้โผจะคอยกำกับอยู่ข้างเวทีจนกว่าเรื่องจะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ในกรณีที่เกิดปัญหา เช่น การแสดงเชื่องช้า ตลกฝืด ตัวแสดงบาดเจ็บ โต้โผก็จะพลิกแพลงให้เรื่องเดินต่อไปได้อย่างราบรื่น ผู้แสดงทุกคนต้องรู้บท รู้หน้าที่ สามารถด้นบทร้องและบทเจรจาของตนให้เป็นไปตามแนวเรื่องของโต้โผได้ตลอดเวลา

ลิเกเริ่มการแสดงในช่วงละครด้วยฉากตัวพระ แต่ในระยะหลังๆ นี้ มักเปิดการแสดงด้วยฉากตัวโกง เพื่อให้การดำเนินเรื่องรวบรัด ฉากตัวโกงเป็นฉากอึกทึกครึกโครมทำให้ผู้ชมตื่นเต้นและติดตามชมการแสดง การดำเนินเรื่องแบ่งออกเป็นฉากสั้นๆ ติดต่อกันไปอย่างรวดเร็ว ยิ่งดึกหรือยิ่งใกล้จะจบการแสดงก็ยิ่งคึกคัก ตื่นเต้น โลดโผน ตลกโปกฮา จนถึงมีฉากตลกเป็นฉากใหญ่ให้ผู้ชมครื้นเครงแล้วรีบรวบรัดจบเรื่อง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จบบริบูรณ์แต่ผู้ชมก็ไม่สนใจ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

3.1) การแสดงในฉากแรกๆ เป็นการเปิดตัวละครสำคัญในท้องเรื่อง ผู้แสดงจะส่งสัญญาณให้นักดนตรีบรรเลงเพลงสำหรับรำออกจากหลังเวที เช่น เพลงเสมอ หรือเพลงมะลิซ้อน เมื่อรำวนซ้ายมาถึงหน้าตั่งหรือเตียงที่วางอยู่กลางเวทีก็นั่งลง หรือรำท่าถวายมือยกเท้าจะขึ้นไปนั่ง แต่กลับยืนอยู่หน้าเตียงแล้วร้องเพลงแนะนำตัวเอง และตัวละครที่สวมบทบาทพร้อมทั้งร้องเพลงขอบคุณผู้ชมและออดอ้อนแม่ยก เพลงที่ใช้เป็นเพลงไทยอัตราสองชั้น ด้นเนื้อร้องเอง จากนั้นร้องเพลงลูกทุ่งยอดนิยม 1 เพลง แล้วจึงดำเนินเรื่อง ร้อง รำ และด้นตลอดไปจนจบฉาก เพลงร้องด้นดำเนินเรื่อง เรียกว่า เพลงลิเก ที่เรียกว่าเพลงรานิเกลิงหรือราชนิเกลิง เมื่อตัวแสดงหมดบทในการออกมาครั้งแรกแล้ว ก็ลงโรงด้วยการร้องเพลงแจ้งให้ผู้ชมทราบว่า ตนคิดอะไรและจะเดินทางไปไหน จากนั้นปี่พาทย์ทำเพลงเสมอให้ผู้แสดงรำออกไป

3.2) การแสดงในฉากต่อๆ ไป ผู้แสดงเดินกลายท่าออกมา ผู้บรรยายหลังโรงจะแจ้งสถานที่และสถานการณ์ในท้องเรื่องให้ผู้ชมทราบ แล้วจึงดำเนินเรื่องไปจนจบฉากอย่างรวดเร็ว เมื่อผู้แสดงหมดบทบาทของตนเองก็จะร้องเพลงด้วยเนื้อความสั้นๆ แล้วกลับออกไปด้วยเพลงเชิด ซึ่งใช้สำหรับการเดินทางที่รวดเร็ว

3.3) การแสดงในฉากตลกใหญ่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ผู้ชมชื่นชอบ ผู้แสดงจะเวียนกันออกมาแสดงมุกตลกต่างๆ โดยมีตัวตลกตามพระ คือ ผู้ติดตามพระเอก กับตัวโกง เป็นผู้แสดงสำคัญในฉากนี้ ส่วนเนื้อหามักเป็นเรื่องที่ตัวตลกตามพระหามุกตลกมาลงโทษตัวโกง ทำให้ดูสะใจและพึงพอใจที่คนไม่ดีได้รับโทษตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

3.4) การแสดงในฉากจบ มักเป็นฉากตัวโกงพ่ายแพ้แก่พระเอก ผู้แสดงเรื่องทั้งหมดออกมาไล่ล่ากัน ประฝีปากและฝีมือกัน โดยในตอนสุดท้ายพระเอกเป็นฝ่ายชนะส่วนตัวโกงพ่ายแพ้และได้รับบาดเจ็บสาหัสต้องหนีไป หรือยอมจำนนอยู่ ณ ที่นั้น การแสดงก็จบลงโดยไม่มีการการตายบนเวที เพราะถือว่าเป็นเรื่องอัปมงคล ผู้แสดงมักทำท่านิ่งเพื่อแสดงให้ทราบว่าการแสดงจบลงแล้ว

4) ลาโรง เป็นธรรมเนียมการแสดงละครไทยที่มีการบรรเลงปี่พาทย์ลาโรง ผู้แสดงกราบอำลาผู้ชม โต้โผกล่าวขอบคุณผู้ชม และเชิญชวนให้ติดตามชมการแสดงคณะของตนในโอกาสต่อไป

ส่วนประกอบของการของการแสดง ส่วนประกอบที่สำคัญของการแสดงลิเก คือ การด้น การร้องและการเจรจา การรำ การแต่งกายและการแต่งหน้า เวที ฉาก ดนตรี เรื่องที่นิยมแสดง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

1)การค้น ลิเกเป็นการแสดงละครที่อาศัยการด้นเป็นปัจจัยหลัก การด้น หมายถึง การคิดเรื่องที่จะแสดง บทเจรจา และบทร้อง ท่ารำ และอุปกรณ์การแสดงในทันทีทันใด โดยมิได้เตรียมตัวมาก่อน ทั้งนี้ เพราะโต้โผและผู้แสดงมีประสบการณ์ที่สั่งสมมาก่อนแล้ว ดังนั้น การด้นจึงมักเป็นการนำเรื่อง คำกลอน และกระบวนรำ ซึ่งอยู่ในความทรงจำกลับมาใช้ในโอกาสที่เหมาะสม น้อยครั้งที่โต้โผต้องด้นเรื่องใหม่ทั้งหมด หรือผู้แสดงต้องด้นกลอนร้องใหม่ทั้งเพลง

1.1) การด้นเรื่อง โต้โผหรือหัวหน้าคณะจะคิดโครงเรื่องสำหรับการแสดงครั้งนั้น โดยพิจารณาจากจำนวนผู้แสดงที่มาร่วมกันแสดง ตลอดจนความชำนาญเฉพาะบทของผู้แสดงแต่ละคน เรื่องที่แต่งก็นำมาจากเค้าโครงเรื่องเดิมๆ ที่เคยใช้แสดง แต่ดัดแปลงให้เหมาะกับการแสดงในครั้งนั้นๆ ผู้แสดงมีจำนวนประมาณ 7-15 คน ขึ้นกับผู้ว่าจ้างต้องการลิเกโรงเล็กหรือโรงใหญ่ ถ้าเป็นลิเกโรงเล็กมีผู้แสดงน้อย เนื้อเรื่องมักเน้นพระเอกนางเอกเพียงคู่เดียว ถ้าเป็นลิเกโรงใหญ่มีผู้แสดงมาก มักสร้างให้มีตัวละครตั้งแต่รุ่นพ่อต่อมาถึงรุ่นลูก หรือเป็นเรื่องที่มีพระเอกนางเอก 2 คู่

1.2) การด้นบทร้องบทเจรจา ผู้แสดงจะด้นบทเจรจาและบทร้องตลอดการแสดงลิเก สำหรับบทเจรจานั้น ผู้แสดงสามารถด้นสดได้ทั้งหมด เพราะเป็นภาษาพูดที่เข้าใจง่าย ไม่มีใจความที่ลึกซึ้ง ส่วนบทร้องมีเพลงและรูปแบบคำกลอนของเพลงไทย และเพลงราชนิเกลิงกำกับ ประกอบด้วยคำร้องซึ่งเป็นเนื้อร้องตอนต้นที่มีหลายคำกลอนและคำลง ซึ่งเป็นเนื้อร้องตอนจบที่มีเพียง 1 คำกลอน การด้นบทร้องมีศิลปะ 3 ระดับ ระดับสูง คือ การด้นคำร้องและคำลงขึ้นมาใหม่หมดทั้งเพลง ระดับกลาง คือ การด้นคำร้องมาสัมผัสกับกลอนของคำลงที่ตนจำมา ระดับล่าง คือ การด้นคำร้องและคำลงที่ลักจำมาหรือจ้างคนเขียนให้มาใช้ทั้งเพลง

1.3) การด้นท่ารำ ลิเกจะเน้นการร้องบทกลอนและน้ำเสียง ส่วนการรำเป็นเพียงส่วนประกอบ ดังนั้น ผู้แสดงจึงไม่เคร่งครัดในการรำให้ถูกต้อง ทั้งๆ ที่นำแบบแผนมาจากละครรำ การรำของลิเกจึงเป็นการย่างกรายของแขนและขา ส่วนการใช้มือทำท่าทางประกอบคำร้องที่เรียกว่า รำตีบท ตามธรรมเนียมของละครรำมีเพียงไม่กี่ท่า นอกนั้นผู้แสดงจะรำกรีดกรายตามที่เห็นงาม การด้นท่ารำอีกลักษณะหนึ่งเป็นการรำแสดงความสามารถเฉพาะตัวของผู้แสดงบางคนในท่ารำชุดที่กรมศิลปากรได้สร้างสรรค์เป็นมาตรฐานเอาไว้แล้ว แต่ผู้แสดงลิเกลักจำมาได้ไม่หมด ก็จะด้นท่ารำให้เต็มเพลง โดยการรำแต่ละครั้งจะไม่เหมือนกัน

1.4) การด้นทำอุปกรณ์การแสดง การแสดงลิเกมีการสมมติในท้องเรื่องมากมาย และไม่มีการเตรียมอุปกรณ์การแสดงไว้ให้ดูสมจริง นอกจากดาบ ดังนั้น ผู้แสดงจำเป็นต้องหาวัสดุใกล้มือในขณะนั้น มาทำเป็นอุปกรณ์ที่ตนต้องการใช้ เช่น เอาผ้าขนหนูมาม้วนเป็นตุ๊กตาแทนทารก เอาผ้าขาวม้ามาคลุมตัวเป็นผี เอาดาบผูกกับฝาหม้อข้าวเป็นพัดวิเศษ เอาผ้าขาวม้าผูกเป็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หัวปล่อยชาย แล้วขี่คร่อมเป็นม้าวิเศษ การคิดทำอุปกรณ์การแสดงอย่างกะทันหันเช่นนี้ มุ่งให้ความขบขันเป็นสำคัญและผู้ชมก็ชอบมาก

2) การร้องการเจรจา การร้องและการเจรจาของลิเกมีลักษณะเฉพาะ ผู้แสดงจะเปล่งเสียงร้องและเสียงเจรจาเต็มที่แม้จะมีไมโครโฟนช่วย จึงทำให้เสียงร้องและเจรจาค่อนข้างแหลม นอกจากนั้น ยังเน้นเสียงที่ขึ้นนาสิก คือ มีกระแสเสียงกระทบโพรงจมูก เพื่อให้มีเสียงหวาน การร้องเพลงสองชั้นและเพลงราชนิเกลิงนั้น ผู้แสดงให้ความสำคัญที่การเอื้อนและลูกคอมาก ในการร้องเพลงสองชั้นผู้แสดงร้องคำหนึ่งปี่พาทย์บรรเลงรับท่อนหนึ่ง เพื่อให้ผู้แสดงพักเสียงและคิดกลอน ส่วนการเจรจานั้น ผู้แสดงพูดลากเสียงหรือเน้นคำมากกว่าการพูดธรรมดาเพื่อให้ได้ยินชัดเจน อนึ่ง คำที่สะกดด้วย “น” ผู้แสดงลิเกจะออกเสียงเป็น “ล” นับเป็นลักษณะของลิเกอีกอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ลิเกนิยมแสดงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ที่มีกษัตริย์เป็นตัวเอก แต่ผู้แสดงมักใช้คำราชาศัพท์ที่ไม่ถูกต้อง ด้วยสาเหตุ 2 ประการคือ ความไม่รู้ และความตั้งใจให้ตลกขบขัน

3) การรำการรำ การแสดงลิเกใช้กระบวนรำและท่ารำตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย โดยแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ รำเพลง รำใช้บท หรือรำตีบท และรำชุด

3.1) รำเพลง คือ การรำในเพลงที่มีกำหนดท่ารำไว้ชัดเจน เช่น เพลงช้า-เพลงเร็ว เพลงเสมอ ผู้แสดงพยายามรำเพลงเหล่านี้ ให้มีท่ารำและกระบวนรำใกล้เคียงกับแบบฉบับมาตรฐานให้มากที่สุด

3.2) รำใช้บทหรือรำตีบท คือ การรำทำท่าประกอบคำร้องและคำเจรจา เป็นท่าที่นำมาจากละครรำและเป็นท่าง่ายๆ มีประมาณ 13 ท่า คือ ท่ารัก ท่าโศก ท่าโอด ท่าชี้ ท่าฟาดนิ้ว ท่ามา ท่าไป ท่าตาย ท่าคู่ครอง ท่าช่วยเหลือ ท่าเคือง ท่าโกรธ และท่าป้อง ซึ่งเป็นท่าให้สัญญาณปี่พาทย์หยุดบรรเลง

3.3) รำชุด คือ การรำที่ผู้แสดงลิเกลักจำมาจากท่ารำชุดต่างๆ ของกรมศิลปากร เช่น มโนห์ราบูชายัญ ซัดชาตรี และพลายชุมพล แต่ผู้แสดงจำได้ไม่หมด จึงแต่งเติมจนกลายไปจากเดิมมาก ท่ารำบางชุดเป็นท่ารำที่ลิเกคิดขึ้นเองมาแต่เดิม เช่น พม่ารำขวาน และขี่ม้ารำทวน จึงมีท่ารำต่างไปจากของกรมศิลปากรโดยสิ้นเชิง การรำของลิเกต่างกับละคร กล่าวคือ ละครรำเป็นท่า แต่ลิเกรำเป็นที ซึ่งหมายความว่า การรำละครนั้น ผู้รำจะรำเต็มตั้งแต่ท่าเริ่มต้นจนจบกระบวนท่าโดยสมบูรณ์ แต่การรำลิเกนั้น ผู้แสดงจะรำเลียนแบบท่าของละคร แต่ไม่รำเต็มกระบวนรำมาตรฐาน เช่น ตัดทอนหรือลดท่ารำบางท่า รำให้เร็วขึ้น ลดความกรีดกราย ในขณะเดียวกันผู้แสดงลิเกตัวพระนิยมยกขาสูง และย่อเข่าต่ำกว่าท่าของละครรำ อีกทั้งนิยมเอียงลำตัว และเอนไหล่ให้ดูอ่อนช้อยกว่าละคร

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4) การแต่งกายและการแต่งหน้า การแต่งกายของลิเกมีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของตนเองมากกว่าเรื่องอื่นๆ โดยเครื่องแต่งกายของผู้แสดงชายมีลักษณะชัดเจนกว่าผู้แสดงหญิง เครื่องแต่งกายลิเกแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ชุดลิเกทรงเครื่อง ชุดลิเกลูกบท และชุดลิเกเพชร แบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคลิเกทรงเครื่อง ยุคลิเกลูกบท และยุคลิเกเพชร

4.1) ชุดลิเกทรงเครื่อง เป็นรูปแบบเครื่องแต่งกายของลิเกแบบเดิม เมื่อเริ่มมีลิเกในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยตัวพระเลียนแบบการแต่งกายของข้าราชสำนักในยุคนั้น คือ มีสายสะพายจากไหล่ซ้ายไปขวา บางครั้งติดอินทรธนู ติดพู่จอมพลเรือ ส่วนตัวนาง ระยะแรกสวมเสื้อแขนหมูแฮม ห่มสไบ นุ่งผ้ายกทองจีบหน้านาง ต่อมาใช้สังวาลอย่างตัวพระ ติดผีเสื้อเพชรเทียมที่โบ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อวัสดุที่ใช้สร้างเครื่องลิเก ซึ่งต้องนำเข้ามาจากต่างประเทศขาดแคลน ชุดลิเกทรงเครื่องก็หมดไป คงเหลือให้เห็นเฉพาะในการแสดงสาธิตเท่านั้น

4.2) ชุดลิเกลูกบท เป็นชุดเครื่องแต่งกายลำลองของคนไทยในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่นิยมแต่งในการแสดงเพลงพื้นบ้าน เมื่อวัสดุที่ใช้สร้างชุดลิเกทรงเครื่องขาดแคลน ผู้แสดงจึงหันมาแต่งกายแบบลำลองที่เรียกว่า ชุดลิเกลูกบท บางครั้งแต่งอย่างละครพันทางและนำเครื่องแบบทหารมาใช้ในการแสดง

4.3) ชุดลิเกเพชร เป็นชุดที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยการนำเพชรซีก และแถบเพชรเทียมมาประดับเครื่องแต่งกายชุดลิเกลูกบท สวมเสื้อกั๊กทับเสื้อตัวเดิมให้ดูหรูหราขึ้น จากนั้นก็เพิ่มความวิจิตรขึ้นจนกลายเป็นเครื่องเพชรแทบทั้งชุด สำหรับเครื่องแต่งกายของผู้แสดงหญิงมีแบบหลากหลาย แต่ไม่ประดับเพชรมากเท่าชุดของผู้แสดงชาย

การแต่งหน้า ลิเกเริ่มมีการแต่งหน้าเลียนแบบละครรำในยุคลิเกทรงเครื่อง สมัยก่อนใช้วิธีการผัดหน้าโดยใช้แป้งฝุ่นจีนสีขาวผัดให้หน้าเนียน เอาก้านธูปเหลาแหลมๆ จุ่มน้ำแล้วฝนกับหมึกจีนแท้งสีดำๆ เขียนคิ้ว จากนั้นจึงนำลิ้นจี่หรือชาด เป็นกระดาษสีแดง ขนาด 2×2 นิ้ว พับกลางให้ด้านสีแดงไว้ข้างนอก ใช้ริมฝีปากที่เลียน้ำลายชุ่มแล้วแม้มลงไปบนกระดาษ สีแดงก็จะติดริมฝีปาก แต่ในปัจจุบันเริ่มด้วยการทารองพื้นสีชมพูแล้วทาแป้งแข็ง ทาเปลือกตาด้วยสีฟ้าหรือเขียวสำหรับชาย และสีม่วงหรือบรอนซ์สำหรับผู้หญิง เขียนขอบตาด้วยสีดำ ทาปากและแก้มด้วยสีแดงจัด ผัดหน้าด้วยแป้งฝุ่น จากนั้นเขียนคิ้วและรงแรเงาสันจมูกให้ดูโด่งแล้วติดขนตาปลอมเป็นขั้นตอนสุดท้าย ส่วนตัวโกงมักเขียนหนวดเขียนคิ้วให้ดูเข้ม ตัวตลกมักแต่งหน้าแปลกๆ ให้ดูตลกขบขัน เช่น ผัดหน้าจนขาววอก เขียนปากให้กว้างเกินจริง การแต่งหน้าของลิเกจำเป็นต้องใช้สีจัด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

และเส้นหนา เพื่อให้รับกับเครื่องแต่งตัวที่มีสีสันประดับเพชรแพรวพราวอันเป็นความชำนาญของผู้แสดงที่รู้จักแก้ไขจุดบกพร่องของตนเอง พระเอกลิเกบางคนเมื่อล้างหน้าออกแล้วจำแทบไม่ได้

5) เวที เมื่อกล่าวถึงเวทีลิเก ต้องย้อนไปถึงกำเนิดวิกลิเก เนื่องจากยังคงมีผู้คนที่เรียกสถานที่สำหรับชมการแสดงลิเกว่า วิกลิเกหรือวิกยี่เก คำว่า วิก นี้ มาจากคำว่า week ในภาษาอังกฤษที่แปลว่า สัปดาห์ เนื่องจากโรงละครสมัยก่อนที่ชื่อว่า ปริ๊นซ์เธียเตอร์ ของเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง ซึ่งปิดประกาศหน้าโรงว่า วิกนี้ แทนคำว่า โรง จึงเรียกกันต่อๆ มา วิก ลิเกที่เก่าแก่ที่สุดน่าจะเป็นของพระยาเพชรปาณี (ตรี) ตั้งอยู่หน้าวัดราชนัดดารามวรวิหาร ใกล้กับป้อมมหากาฬ หลังกำแพงเมืองริมคลองโอ่งอ่าง ซึ่งถ้าข้ามคลองไปเป็นภูเขาทองวัดสระเกศ ลักษณะของวิกลิเกดั้งเดิมนั้น มักปลูกเป็นโรงมีหลังคาจั่ว ทางเข้าอยู่หน้าจั่วเป็นประตูเล็กๆ มีม่านกั้นเวลาแสดง ด้านข้างทั้งสองข้างเป็นที่ขายตั๋ว เดินตรงเข้าไปเป็นเวทีใหญ่ บนเวทีทางซ้ายและขวามีคอกเตี้ยๆ จุคนดูได้คอกละ 4-5 คน เรียกว่าชั้นบ็อกซ์ ตรงกลางเวทีปูพรหมผืนใหญ่ ตั้งเตียงทางขวาเป็นวงปี่พาทย์ ฉากหลังเป็นผ้าผืนใหญ่สีสด ไม่เขียนภาพอย่างปัจจุบัน ด้านหลังเป็นที่แต่งตัว รอบๆ เวทีเป็นเก้าอี้มีพนัก 2-3 แถว ถัดไปเป็นอัฒจันทร์โดยรอบ สูงชัน 3-4 ชั้น ต่อมาได้เกิดวิกลิเกลักษณะนี้อีกหลายแห่ง และศัพท์ที่เรียกว่า ปิดวิก คือ การแสดงนอกสถานที่ของคณะลิเก โดยการสร้างรั้วชั่วคราวปิดล้อม วางเก้าอี้เรียงต่อๆ กัน ให้ผู้ชมซื้อตั๋วเข้าไปนั่งชมการแสดง ในปัจจุบันเวทีลิเกมี 2 แบบ คือ เวทีลิเกแบบเดิม และเวทีลิเกลอยฟ้า

5.1) เวทีลิเกแบบเดิม เป็นเวทีติดดินหรือยกพื้นเล็กน้อย ทำด้วยไม้ มีหลังคาที่เป็นทรงหมาแหงน แบ่งพื้นที่เป็น 3 ส่วนคือ เวทีแสดง หลังเวที ซึ่งใช้สำหรับเตรียมตัวก่อนออกแสดงหรือพักผ่อน และเวทีดนตรี เวทีลิเกมีขนาดมาตรฐานคือ กว้าง 6 เมตร ลึก 6-8 เมตร มีฉากผ้ากั้นกลางสูง 3.5 เมตร หน้าฉากเป็นเวทีแสดง หลังฉากเป็นหลังเวที ถัดจากเวทีแสดงไปทางขวามือของผู้แสดงเป็นเวทีดนตรีสูงเสมอกัน ขนาดกว้าง 3 เมตร ลึก 4 เมตร บนเวทีแสดงมีตั่งอเนกประสงค์ตั้งกลางประชิดกับฉาก

5.2) เวทีลิเกลอยฟ้า เป็นเวทีที่พัฒนาขึ้นประมาณ พ.ศ. 2525 โดยขยายความกว้างของเวทีแสดงออกไปเป็น 10-12 เมตร ลึก 4-5 เมตร สูง 1 เมตร เวทีดนตรีอยู่ตรงกลางระหว่างเวทีแสดงกับหลังเวที ยกสูงจากพื้นเวทีแสดง 1.50-2.00 เมตร ลึกประมาณ 2.5 เมตร มีฉากไม้อัดเขียนลายอยู่ด้านหลังวงดนตรี หลังเวทีกว้าง 12 เมตร ลึก 4-5 เมตร ไม่มีหลังคา หน้าเวทีแสดงมีเสาแขวนป้ายผ้าบอกชื่อคณะลิเกยาวตลอดหน้ากว้างของเวที สองข้างเวทีมีหลืบไม้อัด สำหรับบังผู้แสดงเข้าออก ตรงกลางเวทีแสดงตั้งตั่งอเนกประสงค์ เป็นทั้งราชอาสน์ของพระราชา เตียงของยาจก ภูเขา กำแพงเมือง หรือเป็นอะไรก็ได้แล้วแต่จะสมมติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

6) ฉาก เป็นฉากผ้าใบเขียนเป็นภาพต่างๆ ด้วยสีที่ฉูดฉาด ฉากลิเกแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ฉากชุดเดี่ยว ฉากชุดใหญ่ และฉากสามมิติ

6.1) ฉากชุดเดี่ยว มีฉากผ้าใบ 1 ชั้น เป็นฉากหลัง เขียนภาพท้องพระโรง ขนาด 3.5×5 เมตร หรือใช้ผ้าใบ 2 ผืน เป็นหลืบอยู่ทางด้านซ้ายและขวาของเวที เขียนเป็นภาพประตูสมมติให้เป็นทางเข้า-ออกของผู้แสดง และมีระบายผ้าเขียนชื่อคณะลิเกอีก 1 ผืน ฉากชุดเดี่ยวนี้ เป็นฉากมาตรฐานของลิเกที่จัดแสดงเพียงคืนเดียว

6.2) ฉากชุดใหญ่ มีฉากผ้าใบเช่นเดียวกับฉากชุดเดี่ยว แต่ฉากหลังมีหลายผืน เขียนเป็นภาพแสดงสถานที่ต่างๆ ที่การแสดงลิเกมักใช้ดำเนินเรื่อง เช่น ฉากท้องพระโรงแทนเมือง ฉากป่า ฉากอุทยาน ฉากกระท่อม ฉากแต่ละผืนจะม้วนกับแกนไม้ไผ่ ซึ่งแขวนซ้อนกันอยู่เหนือเวที หลังตั่งอเนกประสงค์ โดยจะคลี่ออกมาใช้หรือม้วนเก็บขึ้นไปเมื่อเปลี่ยนฉาก ฉากชุดใหญ่จะมีสีสัน ถ้าเจ้าภาพต้องการเป็นพิเศษหรือมีการแสดงติดต่อกันหลายเดือน

6.3) ฉากสามมิติ มีฉากผ้าใบที่เขียนให้ดูคล้ายจริง เช่น ฉากป่า จะมีฉากหลังเขียนเป็นทิวทัศน์ของป่าจริงๆ และมีผ้าใบเขียนเป็นต้นไม้ เถาวัลย์ ฯลฯ ตัดเจาะเฉพาะลำต้นและใบ แขวนห้อยสลับซับซ้อนกัน มีแสงสีสาดส่องเห็นฉากลึกเป็นสามมิติ ฉากสามมิติจะมีหลายฉากเพื่อให้เหมาะแก่การแสดงลิเกประเภทปิดวิกซึ่งเก็บค่าเข้าชมการแสดง โดยแสดงเรื่องหนึ่งติดต่อกันหลายคืนจนจบ และต้องแสดงความงดงามสมจริงของฉากเพื่อให้ผู้ชมติดใจกลับมาชมอีก

7) ดนตรี ดนตรีสำหรับการแสดงลิเก บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ 2 แบบ คือ วงปี่พาทย์ไทย และวงปี่พาทย์มอญ เพลงที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงในอัตราสองชั้นที่ใช้กับละครรำของไทยกับเพลงลูกทุ่งยอดนิยมที่ผู้แสดงลิเกนำมาร้องเพื่อเรียกความสนใจจากผู้ชม

7.1) เพลง เพลงที่ใช้ในการแสดงมีสารพัดชนิด ทั้งเพลงไทยอัตราสองชั้นและชั้นเดียว เพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง เพลงต่างชาติ อาจแบ่งเป็นเพลงตามจารีต เพลงตามบท และเพลงตามใจ ลิเกมีอิสระในการเลือกใช้เพลงต่างๆ ซึ่งปรับเปลี่ยนตามเหตุการณ์และความนิยมของผู้ชม

7.2) เพลงตามจารีต คือ เพลงที่ใช้เป็นแบบแผนในการแสดงลิเก ซึ่งนำมาจากละครรำที่นิยมใช้เป็นมาตรฐาน ได้แก่ เพลงโหมโรง ใช้บรรเลงเพื่อสักการบูชาและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พร้อมทั้งเป็นการเรียกผู้ชมก่อนการแสดงด้วย โดยเริ่มจากเพลงสาธุการ ตระ รัวสามลา ฯลฯ ไปจนถึงเพลงวา ซึ่งจะเป็นสัญญาณว่าลิเกเริ่มแสดงแล้ว เพลงออกแขก คือ เพลงที่ลิเกร้องขึ้นต้นด้วย เห่ เฮ เฮ เฮ้ ใช้ทำนองเพลงซัมเซและเพลงบุหลันยาวา เพลงร้องด้น เป็นเพลงที่ร้องเพื่อดำเนินเรื่องให้รวดเร็ว ซึ่งแต่ก่อนลิเกใช้เพลงหงส์ทอง ต่อมาใช้เพลงรานิเกลิง เพลงกิริยา คือ เพลงที่ใช้ประกอบกิริยาต่างๆ อันเป็นแบบแผนของละครรำ ได้แก่ เพลงเสมอ ใช้เมื่อตัวลิเกจะไปมาอย่าง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รีบร้อนและเมื่อรบกัน เพลงโอด ใช้เมื่อถึงตอนโศกเศร้า ร้องไห้ เพลงรัว ใช้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน เช่น แปลงกาย

7.3) เพลงตามบท คือ เพลงร้องอันเป็นเพลงไทยเดิม ใช้ร้องส่งบทโศก บทรัก บทโกรธและอื่นๆ ขึ้นอยู่กับท้องเรื่อง โดยจะเลือกร้องให้เหมาะกับบทนั้น เช่น บทโศก นิยมใช้เพลงลาวครวญ พญาโศก ธรณีกันแสง สร้อยสน ส่วนบทรัก นิยมใช้เพลงรานิเกลิง มะลิซ้อน กล่อมนารี เสี่ยงเทียน

7.4) เพลงตามใจ คือ เพลงที่ตัวลิเกหรือปี่พาทย์นำมาใช้แสดงตามใจชอบในสถานการณ์ต่างๆ กัน เช่น ใช้บรรเลงเพื่อยืดเวลา เนื่องจาก ลิเกยังแต่งตัวไม่เสร็จ เพลงที่นิยมร้องมากในปัจจุบัน คือ เพลงลูกทุ่ง ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนเนื้อเรื่องบางตอนให้เข้ากับท้องเรื่อง ลิเกบางคณะนำกลองชุดฝรั่งมาตีเสริมกับวงปี่พาทย์ได้อย่างกลมกลืน และเรียกว่า ลิเกลูกทุ่ง

เครื่องดนตรี ลิเกยุคแรกๆ ที่เรียกว่า ลิเกบันตน ใช้แต่กลองรำมะนาเป็นเครื่องดนตรีประกอบการแสดง เมื่อเกิดลิเกลูกบทขึ้นมาจึงใช้เครื่องปี่พาทย์ วงปี่พาทย์ไทยและวงปี่พาทย์มอญ เป็นวงที่ใช้เครื่องดนตรีคล้ายคลึงกัน ต่างกันที่ตะโพนกับฆ้องวง ตะโพนมอญมีขนาดใหญ่กว่าตะโพนไทย ฆ้องวงมอญวางตั้งฉากกับพื้น ส่วนฆ้องวงไทยวางราบกับพื้น เครื่องดนตรีที่สำคัญได้แก่ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ปีใน ปี่นอก ปี่มอญ ปี่ชวา ขลุ่ย ฉิ่ง ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ กลองทัด ตะโพนไทย ตะโพนมอญ และเปิงมางคอก เครื่องดนตรีดังกล่าวของปี่พาทย์แต่ละวงมีจำนวนต่างกัน เครื่องดนตรีที่สำคัญและจะขาดไม่ได้ คือ ระนาดเอก ฆ้องวงใหญ่ ตะโพนมอญ ตะโพนไทย และฉิ่ง

8) เรื่องที่นิยมแสดง ลิเกในยุคแรกๆ และลิเกลูกบทตลอดจนการแสดงออกภาษา เป็นการแสดงชุดสั้นล้อเลียนท่าทางชนชาตินั้นๆ เนื้อหาสาระจึงไม่มีอะไรมากไปกว่าความตลก ต่อมาลิเกได้พัฒนารูปแบบเป็นละครนอก ละครใน ละครพันทาง เช่น ราชาธิราช ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี เรื่องที่ลิเกนิยมนำมาแสดงขึ้นอยู่กับว่าตลาดหรือผู้ชมกำลังนิยมเรื่องใด เรื่องจากวรรณคดีเหล่านี้ ลิเกเรียกว่า เรื่องนารีสีใสหรือนารีศรีไสย์ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการชิงรักหักสวาท มักเป็นนิทานพื้นบ้านประเภทจักรๆ วงศ์ๆ หรือเล่าเป็นนิยาย ซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งไว้แล้วหรือแต่งขึ้นใหม่ การแต่งเรื่องลิเกนั้น ผู้แต่งหรือ คนเรื่อง จะกำหนดแต่โครงเรื่องเท่านั้น ส่วนรายละเอียดต่างๆ ตัวลิเกเล่นสดเอาเองตามความสามารถของตัวแสดงลิเกไม่เคยเล่นจนจบเรื่อง ผู้แสดงเองก็มักไม่ค่อยทราบว่าเรื่องจะจบอย่างไร เพราะคนเล่าเรื่องจะเล่าให้ฟังเป็นระยะ โครงเรื่องของลิเกอาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ประเภทพระเอกล้างแค้นตัวโกง นางเอกล้างแค้นพระเอกฝ่าแฝด ซึ่งอีกคนหนึ่งดีอีกคนหนึ่งชั่ว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เรื่องที่นิยมเล่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีหลายเรื่อง ขอยกตัวอย่างเรื่องจันทโครบ ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบและติดใจของคนดูมากเรื่องหนึ่ง มีเรื่องย่อว่า พระจันทโครบมาร่ำเรียนวิชากับพระเจ้าตา (ฤาษี) จนสำเร็จลากลับเมือง พระเจ้าตามอบผอบวิเศษพร้อมกำชับไม่ให้เปิดดูระหว่างทาง แต่ความอยากรู้อยากเห็นพระจันทโครบจึงลืมคำสั่งพระเจ้าตาแอบเปิดผอบดูพบนางโมราก็หลงรัก ต่อมาขณะที่เดินทางอยู่ในป่าก็พบกับโจรป่า โจรใช้กำลังเพื่อเข้าแย่งชิงนางโมรา พระจันทโครบเสียทีทำพระขรรค์หลุดมือ เรียกให้นางโมราช่วยหยิบส่งให้ แต่นางโมรากลับส่งมีดไปให้โจร พระจันทโครบถูกโจรฆ่าตาย นางโมรายอมเป็นเมียโจร โจรเห็นว่านางโมราเป็นคนไม่ดีจึงทิ้งนางไว้กลางป่า นางโมราหิวโหยมากเดินมาพบพระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นเหยี่ยวคาบเนื้อมาลองใจ นางอยากกินก็ยินดียอมแลกเนื้อกับการเป็นเมียเหยี่ยว พระอินทร์จึงสาปให้นางเป็นชะนีตั้งแต่นั้นมา

องค์ประกอบอื่นๆ ของลิเก นอกจากการแสดงแล้ว ลิเกยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่สำคัญที่ทำให้สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การผสมโรง ผู้ชม แม่ยก สถานภาพของผู้แสดง และการประยุกต์เพื่อการสื่อสาร

8.1) การผสมโรง หมายถึง การที่ผู้แสดงลิเกมารวมตัวกันเป็นคณะเพื่อเปิดการแสดงครั้งหนึ่ง เดิมคณะลิเกเป็นการรวมตัวที่ค่อนข้างถาวร มีหัวหน้าคณะหรือโต้โผ โดยมีลูกโรงคือ ผู้แสดงทุกคน กินอยู่ด้วยกัน และอยู่ร่วมกันเป็นระยะเวลานาน ผู้แสดงเหล่านี้มักเป็นญาติพี่น้องกัน แต่อาจมีผู้แสดงที่ไม่ใช่เครือญาติมาร่วมแสดงเป็นครั้งคราว

8.2) คณะลิเก หมายถึง บุคคลกลุ่มเล็กที่ประกอบด้วยโต้โผ ทำหน้าที่จัดหาหรือรับงานมาแสดง โดยมีภรรยาและลูกหลานอีก 2-3 คน เป็นแกนนำในการแสดง จากนั้นก็เรียกผู้แสดงที่เคยร่วมงานกันมาผสมโรงให้มีจำนวนเพียงพอที่จะแสดงในแต่ละครั้งได้ ผู้แสดงทุกคนมีเครื่องแต่งกายและเครื่องแต่งหน้าของตนเอง ในส่วนของวงดนตรีก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้รับการว่าจ้างโต้โผลิเกแล้ว โต้โผวงปี่พาทย์ก็ไปเรียกนักดนตรีที่เคยเล่นประจำวงมาร่วมกันบรรเลง เมื่องานแสดงลิเกครั้งนั้นเสร็จสิ้นลงแล้ว ทุกคนก็แยกย้ายกันไปรองานหรือหางานใหม่

8.3) การแบ่งหน้าที่ในคณะ ในการแสดงลิเกครั้งหนึ่ง จะประกอบด้วยโต้โผ ซึ่งมีหน้าที่จัดการเรื่องการเงิน รับการติดต่อว่าจ้างให้ไปแสดง ติดต่อตัวลิเก เครื่องไฟ ปี่พาทย์ ผู้กำกับการแสดง คือ คนเรื่อง หรือคนบอกเรื่องตามภาษาของลิเก มีหน้าที่บอกเรื่องที่จะแสดง คุมการเข้าออกของผู้แสดง ผู้แสดง ปกติจะมี 10 ตัว ขึ้นไป เป็นชายและหญิง ส่วนมากจะมีผู้ชายมากกว่า เพราะต้องเดินเรื่องเล่นเป็นตัวต่างๆ ตามท้องเรื่อง มักได้แก่ พระเอก นางเอก ตัวพ่อ ตัวแม่ ตัวตลกตามพระ ตัวตลกตามนาง ตัวพระรอง ตัวนางรอง ตัวโกง ตัวอิจฉา ตัวตลกตามโกง ตัวเบ็ดเตล็ด ตัวเด็ก เป็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ต้น ช่าง ทำหน้าที่ติดตั้งฉาก เครื่องไฟ เครื่องขยายเสียง แต่ปัจจุบันอาจจ้างบริษัทแสงสีเสียงมาจัดให้ ปี่พาทย์ คือ พวกนักดนตรี จำนวนแล้วแต่ขนาดของวงปี่พาทย์

8.4) ผู้ชม ผู้ชมลิเกนั้นไม่จำกัดเพศและวัย แต่ส่วนใหญ่มักเป็นสตรีวัยกลางคนขึ้นไป กลุ่มรองลงมา คือ เด็ก ส่วนวัยรุ่นและหนุ่มสาวมีน้อย ผู้ชมให้ความสนใจกับความสวยงามของผู้แสดง เครื่องแต่งกาย รวมทั้งคำกลอน การแสดงบทบาทในอารมณ์ต่างๆ และบทตลก ผู้ชมลิเกครั้งหนึ่งๆ จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความนิยมในตัวพระเอกลิเก ถ้าผู้ชมเกิดความพอใจผู้แสดงคนใด ซึ่งโดยมากจะเป็นตัวพระเอก ก็จะลุกขึ้นมาที่หน้าเวทีแล้วมอบเงินรางวัล หรือคล้องพวงมาลัยประดับธนบัตรเป็นรางวัล ผู้แสดงจะมารับรางวัลในช่วงที่ปี่พาทย์บรรเลงรับการร้องเพลง เงินรางวัลที่ได้รับจะเป็นของผู้แสดงคนนั้นโดยเฉพาะ

8.5) แม่ยก คือ ผู้ชมที่เป็นผู้หญิงซึ่งติดตามชมและสนับสนุนเงินรางวัลแก่ผู้แสดงชายหรือพระเอกลิเกคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ คำว่า แม่ยก มาจากคำที่ผู้แสดงเรียกผู้ชมกลุ่มนี้ว่า แม่ด้วยความยกย่อง เงินรางวัลจากแม่ยกเป็นรายได้ที่สำคัญที่ทำให้ลิเกยังคงอยู่ และเป็นสิ่งดึงดูดใจเยาวชนให้สนใจที่จะเข้าชมมาสืบทอดการแสดงลิเกให้คงอยู่ต่อไป

8.6) สถานภาพของผู้แสดงลิเก ผู้แสดงลิเกมี 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าของคณะลิเกที่สืบทอดอาชีพกันมา อีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ที่มาจากครอบครัวเกษตรกรยากจนที่ไม่ต้องการทนความยากลำบากในการทำนาทำไร่ หรือเป็นผู้ชอบการร้องรำทำเพลงก็มาขออาศัยกับโต้โผลิเก และฝึกหัดไปแสดงไปพร้อมกันประมาณ 2-3 ปี ก็สามารถออกโรงแสดงได้เต็มตัว ผู้แสดงลิเกส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย เมื่อมีอายุมากขึ้นก็เลิกแสดงลิเก เปลี่ยนสถานภาพไปเป็นโต้โผตั้งคณะลิเกของตนเอง ปัจจุบันผู้แสดงลิเกมีสถานภาพทางสังคมดีขึ้นกว่าแต่ก่อน สังคมยอมรับ และบางท่านก็ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ

8.7) การประยุกต์เพื่อการสื่อสาร การแสดงลิเกเป็นสื่อชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า สื่อพื้นบ้าน ที่เจาะจงคนดูเฉพาะกลุ่ม ต่างจากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ที่เป็นสื่อสมัยใหม่สำหรับมวลชน แม้ลิเกที่แสดงทางวิทยุหรือโทรทัศน์ก็ยังถือเป็นสื่อพื้นบ้าน เพราะคนดูยังเป็นคนเฉพาะกลุ่มเช่นเดิม ดังนั้น การส่งข่าวสารถึงกลุ่มคนดูลิเกให้ได้ผล นอกเหนือจากการใช้สื่อสมัยใหม่แล้ว ก็ควรส่งผ่านการแสดงลิเกด้วย การแสดงลิเกมีอิทธิพลโน้มน้าวใจคนดูเป็นอย่างมาก จึงมีการใช้ลิเกเพื่อส่งข่าวสารสำคัญที่กลุ่มคนดูลิเกอาจไม่ได้สนใจรับจากสื่ออื่นๆ เช่น เรื่องสาธารณสุข การป้องกันโรคไข้เลือดออกในปลายฤดูฝนต้นฤดูหนาว และการป้องกันโรคท้องร่วงในฤดูร้อน หรือการเมืองเกี่ยวกับการเชิญชวนประชาชนไปเลือกตั้ง และการรู้รักสามัคคีของคนไทย นอกจากนี้ ยังมีการใช้ลิเกเพื่อโฆษณาสินค้า และงานแสดงสินค้าอยู่เสมอ ลิเกจึงยังคงเป็นที่นิยมใช้สื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคมต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

8.8) ศิลปินลิเกที่สำคัญในอดีต ศิลปินลิเกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจากวิกต่างๆ มีจำนวนมากมาย อาทิ วิกพระยาเพชรปาณี วิกหม่อมสุภาพ วิกขุนวิจารณ์ แต่จะขอกล่าวถึงบุคคลสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงการเล่นลิเกในยุคต่างๆ เช่น นายดอกดิน เสือสง่า เป็นผู้คิดเพลงรานิเกลิงอันเป็นสัญลักษณ์ของลิเกในยุคปัจจุบัน นายชิน มือด้วน เป็นโต้โผคนแรกแห่งวิกตลาดทุเรียน (ตลาดบุศยพรรณ) บางลำพู นายนิ่ม โพธิเอี่ยม เป็นศิลปินผู้ไม่เคยด่างพร้อยในเรื่องชู้สาว ภายหลังนุ่งขาวห่มขาวเป็นผู้ทรงศีลอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร บรรดาศิลปินจึงยกย่องให้เป็นพิธีกรในพิธีไหว้ครูของลิเกทั่วประเทศ นายบุญยัง เกตุคง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) นายสังข์ พันธุ์ภักดี ผู้แต่งหนังสือลิเกเรื่องอิเหนา และเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นบทลิเกสมบูรณ์แบบ ออกจำหน่ายครั้งแรกในประเทศไทย ในที่นี้ขอกล่าวถึงบุคคลสำคัญ 2 คน คือ นายดอกดิน เสือสง่า และนายหอมหวน นาคศิริ ศิลปินชั้นครูที่คณะลิเกต่างๆ ส่วนใหญ่ในปัจจุบันต่างสืบทอดการแสดงมาจากบุคคลทั้งสองนี้

1) นายดอกดิน เสือสง่า (พ.ศ. 2407-2477) เป็นชาวนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นโต้โผลิเกที่มีชื่อเสียงโด่งดังได้คิดประดิษฐ์เพลงรานิเกลิงขึ้น ซึ่งเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องตรงลูกคู่รับว่า “รานิเกลิงเอ๋ย นิเกลิงจะกระอำ กระสอดแซวำ จะกระอำมวยเกลิง” คำร้องรานิเกลิงเป็นคำสั้นแต่กินใจความมากพอที่ผู้ชมฟังรู้เรื่อง อย่างบทเชิญชวนผู้ชมมาดูลิเกที่ว่า “ได้ยินเสียงแจ้วๆ นายดอกดินมาแล้ว ทำไมยังไม่ซื้อตั๋ว สองทุ่มอีกสักหน่อยก็จะปล่อยตัว” สาเหตุหนึ่งที่ลิเกคณะนายดอกดินเป็นที่นิยม คือ การแสดงบทบาทที่สมจริง นายดอกดินได้สร้างลูกศิษย์ไว้มากมาย ซึ่งต่างแยกย้ายไปสร้างคณะลิเก และมีลูกศิษย์ตามจังหวัดต่างๆ อาทิ นายเต๊ก เสือสง่า ไปตั้งตัวเป็นครูใหญ่ที่จังหวัดนครราชสีมา นางยุพิน เสือสง่า บุตรีคนสุดท้ายของนายดอกดิน เป็นโต้โผลิเกประจำอยู่ที่จังหวัดราชบุรี

2) นายหอมหวล นาคศิริ (พ.ศ. 2442-2521) ราชาลิเกและครูลิเกผู้ยิ่งใหญ่ของศิลปินลิเกในยุคปัจจุบัน เป็นชาวอยุธยา มีนิสัยชอบลิเกจึงติดตามคณะนายดอกดิน และครูแกรอยู่ระยะหนึ่งก่อนที่จะแยกไปตั้งคณะของตนเองชื่อ คณะหอมหวล ระยะแรกใช้วิธีเร่ไปแสดงตามต่างจังหวัด ภายหลังเข้ากรุงเทพฯ มาเปิดการแสดงที่วิกตลาดทุเรียน บางลำพู (ระหว่าง พ.ศ. 2477-2509) โดยมีการคิดค้นกลอนเข้าสู้กับลิเกคณะอื่นๆ ที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น รวมถึงการเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง เช่น สร้างกระท่อมให้ดูสมจริง ต่อมาจึงย้ายมาเล่นที่วิกตลาดนานา ในช่วงที่กำลังโด่งดังคณะลิเกของนายหอมหวลแตกสาขาออกไป โดยมีเลขกำกับ เช่น คณะหอมหวน 1 คณะหอมหวล 9 ทำให้ลิเกคณะหอมหวนสามารถเปิดการแสดงลิเกพร้อมกันได้ถึง 12 วิก ส่วนบรรดาลูกศิษย์ที่มีอยู่มากมาย เมื่อไปตั้งคณะลิเกเอง ส่วนใหญ่มีทั้งที่ใช้ชื่อตนหรือใช้ชื่อตน และมีคำว่า “ศิษย์หอมหวล” หรือ “หลานหอมหวล” ต่อท้าย เมื่อถึงช่วงเวลาที่นายหอมหวนเริ่มแก่ชรา และลูกศิษย์สามารถแยก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ย้ายไปตั้งคณะลิเกเองได้ เขาจึงประกาศเลิกคณะลิเกและบวชเป็นพระภิกษุหลายครั้ง โดยครั้งสุดท้ายได้เป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่วัดป่าเรไร จังหวัดนนทบุรี นายหอมหวนเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาลิเกยุคต่อจากนายดอกดิน โดยใช้กลอนแบบลำตัดเข้าผสม ร้องด้นหลายคำจึงลงให้ปี่พาทย์รับเสียครั้งหนึ่ง ทำให้น่าฟัง ดังตัวอย่างบทร้อง ดังนี้

“โอ้แม่สาวแสนสวย	พี่อยากจะขอปราศรัย
พี่สุดแสนรักใคร่	อย่าเสือกไสไล่ส่ง
แม่นุ่งผ้าสีใส่สายสร้อย	ทำให้พี่เสียวไส้
แม่สวยสิ้นไปทั้งนิสัย	ช่างถูกใจประสงค์
แม่เนื้อท้วมนุ่มนิ่ม	ทั้งเนื้อหนังก็อ่อนนุ่ม
มันยั่วใจหนุ่มหนุ่ม	สวยจริงแม่นวลอนงค์
ถ้าได้น้องหน้านวล	จะพาไปเที่ยวเขาน้อย
เดินทิ้งน่องหน่อยหน่อย	ร้องนอระนอยโหน่งโหน่ง
แม่ผมแหวกหว่างหวี	จะทำให้พี่ไหวหวั่น
แม่การะเวกเสียงหวาน	ทำให้หัวใจพี่โหว่ง
(ลง) เสียงกังวานหวานแว่ว	สวยจริงแม่แววแหวนวง...”

เมื่อความนิยมลิเกเริ่มตกต่ำลง เนื่องจากผู้ชมหันไปนิยมเพลงลูกทุ่งในช่วงที่สุรพล สมบัติเจริญ ราชาเพลงลูกทุ่ง กำลังโด่งดังมาก แต่หลังที่สุรพลเสียชีวิตใน พ.ศ. 2511 ก็เกิดวงดนตรีและนักร้องลูกทุ่งหน้าใหม่มากมาย และได้มีเหตุการณ์ที่นำพาให้ลิเกกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ในช่วงที่เกิดความผันผวนทางการเมือง และการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ราว พ.ศ. 2518 มีการจัดงานการกุศลเพื่อหาเงินช่วยเหลือบำรุงขวัญทหารและตำรวจตระเวนชายแดน โดยขอแรงดารายอดนิยมในยุคนั้น อาทิ สมบัติ เมทะนี อรัญญา นามวงศ์ มาจัดแสดงรายการลิเกดาราเป็นครั้งแรกที่สถานีวิทยุโทรทัศน์ ช่อง 3 ต่อมาลิเกดาราได้รวมกันจัดรายการกุศลรวมใจไปสู่แนวหน้า ณ โรงละครแห่งชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรด้วย โดยลิเกดาราได้จัดแสดงเรื่องทหารเสือราชินี การแสดงคราวนี้ถ่ายทอดโทรทัศน์ไปทั่วประเทศ ทำให้ลิเกดาราเป็นที่นิยมและได้รับเชิญไปแสดงตามจังหวัดต่างๆ หนังสือพิมพ์ลงข่าวให้ทุกครั้ง ข่าวลิเกดาราทำให้คนทั่วไปกลับมาตื่นตัวกับลิเกกันอีก ฐานะทางสังคมของลิเกที่มักถูกดูหมิ่นจึงขยับสูงขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หลังจากนายหอมหวล นาคศิริแล้ว พระเอกลิเกที่มีชื่อเสียงโด่งดังและได้รับความนิยมรุ่นต่อๆ มา ได้แก่ สมศักดิ์ ภักดี ไชยา มิตรชัย กุ้ง สุทธิราช รุ่ง สุริยา ลิเกเด็กศรราม น้ำเพชร มีโอกาสแสดงความสามารถในด้านอื่นๆ อีกด้วย โดยเป็นทั้งนักร้องเพลงลูกทุ่งและนักแสดงละครโทรทัศน์

ลิเก ยังคงเป็นศิลปะการแสดงอีกประเภทหนึ่งที่ได้รับความนิยมจากผู้ชมจำนวนหนึ่งอยู่ตลอดมา นอกเหนือจากความสามารถของผู้แสดง ความสวยงามของเครื่องแต่งกาย และการดำเนินเรื่องที่รวดเร็วเหมือนการนั่งชมละคร ลิเกซึ่งมิใช่ศิลปะการแสดงพื้นบ้านหรือของราชสำนักที่ต้องมีแบบแผนตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงได้โดยการผสมผสานวัฒนธรรมกับความทันสมัยให้คล้องจองกัน ปรับตัวให้เข้ากับความต้องการและรสนิยมของผู้ชมได้ตลอดเวลา จึงเป็นธุรกิจบันเทิงที่อยู่รอดได้ด้วยความนิยมของคนดูเป็นสำคัญ เมื่อใดลิเกพบคู่แข่งที่เหนือกว่า เช่น เพลงลูกทุ่ง ลิเกก็ขอยืมการร้องเพลงลูกทุ่งมาใช้ โดยปรับให้เข้ากับการแสดงของตน มิใช่เปลี่ยนการแสดงลิเกไปบรรเลงแต่เพลงลูกทุ่ง ทำให้ลิเกไม่หยุดนิ่งในเรื่องรูปแบบ ดังความเห็นของพระยาเพชรปาณี ผู้ริเริ่มตั้งวิกลิเกและลิเกทรงเครื่องว่า “คนที่ชอบดูลิเก ไม่เอาใจใส่ในการขับร้อง ฟ้อนรำหรือเพลงปี่พาทย์ ชอบแต่สามอย่าง คือ แต่งตัวให้สวยอย่างหนึ่ง เล่นให้ขบขันอย่างหนึ่ง กับเล่นให้เร็วทันใจอย่างหนึ่ง ถ้าฝืนความรู้สึกนี้คนก็ไม่ชอบดู” เมื่อชีวิตมนุษย์ยังเต็มไปด้วยเรื่องรัก โลภ โกรธ หลง ลิเกก็ยังคงอยู่คู่สังคมไทยไปนานเท่านาน (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 15, สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553)

2.7.2 ประวัติลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เป็นลิเกภาคกลางอยู่ในจังหวัดอ่างทอง ทำการแสดงลิเกมาแล้วประมาณ 30 ปี ภูมิลำเนาเดิมอาศัยอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต่อมาได้ย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากตามที่อยู่ปัจจุบัน ซึ่งในระยะเวลา 1 ปี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จะมีงานแสดงตามคำว่าจ้างและงานแสดงอื่นตามวาระ เช่น งานจากสื่อบันเทิง งานบันทึกการแสดง เป็นต้น โดยเฉลี่ย 70 ครั้ง/ปี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีการปรับตัวที่เห็นได้ชัดตามลักษณะทางกายภาพ เช่น การเพิ่มเติมคอนเสิร์ตลูกทุ่ง ฉากไฟแสงสีเสียงที่อลังการมากขึ้น การเพิ่มนักแสดงรุ่นใหม่ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ออกเป็น 2 ช่วง ใหญ่ๆ ด้วยกัน ดังนี้ ช่วงก่อนเข้าวงการปี พ.ศ. 2527 เป็นยุคแรกเริ่มของการหัดเล่นลิเกของเสมา สมบูรณ์ หรือไชยา มิตรชัย ด้วยวัยเพียง 10 ขวบ ซึ่งตอนนั้นเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยตอนแรกพ่อของเสมา สมบูรณ์ ครูฝึกสอนลิเกให้กับเด็ก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กำพร้าและเด็กยากจนวัดสระแก้ว อ. ป่าโมก จ. อ่างทอง นั้น ไม่ได้วางตัวให้ลูกชายของตนรับบทเป็นพระเอก แต่เนื่องจากขณะนั้น พระเอกที่ถูกวางตัวไว้เกิดไม่ใส่ใจในการแสดงลิเก เสมา สมบูรณ์ จึงถูกเลือกให้รับบทเป็นพระเอกแทน ด้วยเหตุผลที่ว่าครูฝึกสอนลิเกมีความสัมพันธ์เป็นพ่อของเสมา สมบูรณ์ ดังนั้น การควบคุมดูแลน่าจะเป็นไปโดยง่าย และได้ตั้งชื่อให้กับเสมา สมบูรณ์สำหรับใช้ในการแสดงว่า ไชยา มิตรชัย ซึ่งเป็นการนำชื่อของมิตร ชัยบัญชา และไชยา สุริยัน ซึ่งเป็นพระเอกภาพยนตร์ที่กำลังมีชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในขณะนั้นมาผสมกัน ไชยา มิตรชัย ออกทำการแสดงครั้งแรกที่ตลาดพระโขนง เป็นเวลา 9 คืน ซึ่งได้เลือกเรื่องที่จะแสดงไว้เพียง 2 เรื่องเท่านั้น เล่นสลับซับเปลี่ยนกันไปจนครบ 9 คืน อีกทั้งยังได้รับคำว่าจ้างให้วิ่งรอกไปทำการแสดงที่พระประแดงอีกด้วย ถึงแม้จะเล่นเรื่องซ้ำแต่คณะลิเกเด็กไชยา มิตรชัย ก็ยังคงเป็นที่นิยมของคนดู ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจมาก ทำให้การแสดงครั้งนั้น วัดสระแก้วได้รับเงินบริจาคเกือบหนึ่งล้านบาท ซึ่งจำนวนเงินที่ไชยา มิตรชัย ได้รับรางวัลส่วนตัวจากผู้ชมในครั้งนั้น ก็มีจำนวนเกือบหนึ่งแสนบาทอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีข้าวสารอาหารแห้งอีกประมาณหนึ่งร้อยกระสอบนำกลับมายังวัดสระแก้ว เพื่อให้วัดสระแก้วได้นำไปดูแลเด็กกำพร้าและเด็กยากจนที่มีจำนวนถึงสองพันคนได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตั้งแต่นั้นมาไชยา มิตรชัย ก็เป็นตัวชูโรงให้กับคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว นำรายได้และสิ่งของบริจาคมากมายเข้ามายังวัดสระแก้วอีกเป็นจำนวนมากอยู่หลายปี

ช่วงเข้าวงการ ราวปีพ.ศ. 2530-2531 เมื่อไชยา มิตรชัย กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นก็ถูกคัดเลือกให้ไปรับบทเป็นพระเอกตอนเด็กในละครพื้นบ้าน เรื่อง เจ้าชายน้อย ซึ่งเป็นละครเรื่องแรกในชีวิตของเขา และต่อด้วยละครเรื่องพยัคฆ์สองแผ่นดิน แต่ต่อมาหลวงพ่อฉบับ ขันติโก เจ้าอาวาสวัดสระแก้วเห็นว่าไชยา มิตรชัย ทำงานหนักเกินไปจึงขอให้ไชยา มิตรชัย พักงานละครไปช่วงหนึ่งซึ่งเป็นระยะเวลา 5 ปี และในขณะที่ไชยา มิตรชัยกำลังถ่ายทำละครเรื่องแรกอยู่นั้น คุณสุริยา ชินพันธุ์ ได้มีการติดต่อให้ไชยา มิตรชัย ไปเป็นนักร้องหลังจากที่ได้ไปชมผลงานการแสดงของไชยา มิตรชัย ที่ จ. ชลบุรี โดยใช้ชื่อผลงานเพลงชุดแรกว่า เด็กกำพร้า ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญและโด่งดังมากในเฉพาะกลุ่มญาติโยมที่มาบริจาคสิ่งของช่วยเหลือเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว โดยเทปคลาสเซ็ทนี้ไม่ได้นำออกจำหน่ายแต่อย่างใด แต่นำมาเป็นของที่ระลึกมอบให้แก่ญาติโยมที่มาบริจาคสิ่งของช่วยเหลือเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว ญาติโยมบางคนที่ได้รับเทปคลาสเซ็ทนี้เป็นของที่ระลึกก็บริจาคเงินให้กับทางวัดสระแก้วเป็นจำนวนหนึ่งหมื่นบาทเลยทีเดียว ดังนั้น ไชยา มิตรชัยจึงมีเทปคลาสเซ็ทออกมาอีกหลายชุด แต่มาเป็นที่รู้จักในสาธารณชนและโด่งดังมากในปี พ.ศ. 2540 ในผลงานเพลงชุดกระทงหลงทาง เพลงไม่ธรรมดา ฯลฯ ซึ่งได้มีการโปรโมทในสื่อมวลชนทั่วไป เช่น โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น ซึ่งเป็นภายหลังจากการที่หลวงพ่อฉบับ ขันติโกได้มรณภาพแล้ว ภายหลังจากการที่หลวงพ่อฉบับ ขันติโก เจ้าอาวาสวัดสระแก้วมรณภาพ ในปี พ.ศ. 2531 ไชยา มิตรชัย ได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ย้ายมาพักอาศัยกับพ่อและแม่ของเขา จึงเว้นช่วงห่างจากวัดสระแก้วมาประมาณหนึ่ง แต่ก็ยังตามไปช่วยเหลืองานต่างๆ ของวัดสระแก้วตามปกติ ซึ่งต่อมาได้เกิดคำใส่ร้ายจากผู้ไม่ประสงค์ดีภายในวัดสระแก้ว ประกอบกับลูกวงและตัวไชยา มิตรชัยเองก็เข้าสู่วัยผู้ใหญ่แล้ว จึงมีความเห็นว่าไม่เหมาะสมกับชื่อคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว เลยตัดสินใจแยกคณะลิเกออกมาจากวัดสระแก้ว ซึ่งตอนนั้นวัดสระแก้วก็มีคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วเกิดขึ้นมาอีกหลายรุ่น โดยได้เปลี่ยนชื่อเป็นลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และได้ก่อตั้งบริษัท เอ มิตรชัย (ไทยแลนด์) จำกัด เพื่อใช้บันทึกการแสดงสดของของคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งที่ผ่านมาไชยา มิตรชัย ได้มีผลงานในวงการบันเทิงออกมาอีกมากมาย อธิ เช่น ผลงานละคร เพลง วีซีดีการแสดงลิเก ภาพยนตร์ หนังสือ และรางวัลเกียติยศมากมาย จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ จริยา มิตรชัย น้องสาวของไชยา มิตรชัย ที่รับบทเป็นนางเอกของคณะไชยา-แอน มิตรชัย ก็มีผลงานในวงการบันเทิงไม่แพ้กัน เช่น ผลงานเพลง ละคร ภาพยนตร์ บอลลิวู้ดของประเทศอินเดีย เป็นต้น

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย” ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวน 10 เล่ม สามารถแบ่งออกเป็น 2 หมวด ได้แก่ หมวดงานวิจัยที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน และหมวดงานวิจัยที่เกี่ยวกับการปรับตัว ดังนี้

หมวดงานวิจัยที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 7 เล่ม ดังต่อไปนี้

กนิษฐา เทพสุด (2549) ได้ศึกษาการปรับประสานสื่อพื้นบ้านลิเกผ่านทางโทรทัศน์: กรณีศึกษาลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 พบว่า การแสดงลิเกในรายการลิเกรวมดาวดาราได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2518 ลิเกได้มีการพัฒนารูปแบบให้ทันสมัยขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของเครื่องแต่งกาย การอิงสื่อมวลชนในการหารายได้และชื่อเสียง และได้นำผู้ที่มีชื่อเสียงมาในวงการบันเทิงเป็นแขกรับเชิญ แต่ยังคงเอกลักษณ์ของลิเกไว้ เช่น การร้องด้วยรานิเกลิง ในส่วนของเนื้อหาที่ยังคงแสดงเกี่ยวกับการสู้รบ ชิงเมือง ชิงเมีย (รบ รัก โศก ตลก) ไว้ โดยอาจจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ด้านขั้นตอนการผลิตรายการโทรทัศน์มีการนำเสนอความเป็นตัวเองของผู้แสดงลิเก พยายามแสดงออกถึงความเป็นลิเกมากที่สุดด้วยการรำที่อ่อนช้อย คำร้องและการเจรจาหวังให้ผู้ชมมีอารมณ์ร่วม ในขณะที่ทำการแสดงเป็นกึ่งละคร

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

โทรทัศน์ มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนด้วย นั่นคือ การบันทึกเทป ส่วนฝ่ายผลิตรายการจะใช้เทคนิคเกี่ยวกับกล้องที่ใช้จับภาพแทนสายตาผู้ชม จับภาพทั้งการเคลื่อนไหว ขนาด และมุมภาพเพื่อให้สื่อถึงความรู้สึกสมจริง ดังนั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องเข้าใจถึงขั้นตอนการผลิตรายการ ซึ่งได้จากการลงมือทำจริง และวิธีครูพักลักจำ เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สำหับการปรับประสานสื่อพื้นบ้านให้เข้ากับสื่อโทรทัศน์นั้น สื่อพื้นบ้านจะต้องมีการปรับตัวมากกว่าสื่อโทรทัศน์ และจะต้องเข้าใจว่าสื่อโทรทัศน์นั้น ต้องมีบทโทรทัศน์ มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา พื้นที่ การจับภาพของกล้องโทรทัศน์ และคำนึงถึงผู้ชมในฐานะเป็นสื่อมวลชน เช่น ระมัดระวังเรื่องของการใช้ภาษาและกริยาที่ไม่สุภาพ การปรับประสานของสื่อพื้นบ้านและสื่อโทรทัศน์มีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกัน โดยมุ่งไปที่ความสัมพันธ์ในเชิงบวกมาเป็นแนวปฏิบัติ ซึ่งสื่อโทรทัศน์เองเป็นตัวส่งเสริมสื่อพื้นบ้านให้เข้าถึงผู้รับได้มากขึ้น หรือมีความเป็นสื่อรุก จึงเปรียบเสมือนช่องทางให้สื่อพื้นบ้านสามารถรุกเข้าถึงผู้รับสาร เนื่องจาก จะมีโอกาสได้รับชมมากขึ้น อีกทั้งการให้บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคมมาทำการแสดงก็เป็นกลยุทธ์อีกด้านหนึ่งของสื่อพื้นบ้านลิเก และยังเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรู้จัก และเข้าใจในสื่อพื้นบ้านได้มากยิ่งขึ้นนั่นเอง นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านลิเกยังใช้สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อรุก มีการบันทึกการแสดงสดในรูปแบบวีซีดี มีการจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยจำหน่ายตามแผงเทปและการขายทางอินเทอร์เน็ต สำหรับผู้ที่สนใจอยู่ต่างประเทศที่รักและชอบในสื่อพื้นบ้านลิเก และนี้เป็นการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านลิเกให้เข้ากับสื่อโทรทัศน์และมีการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตในการเผยแพร่ให้สื่อพื้นบ้านลิเกดำรงอยู่เป็นศิลปะประจำชาติตลอดไป

เฉิดฉันท์ ดอกแก้ว (2543) ได้ศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท พบว่า ผลการศึกษาทำให้เราทราบถึงรูปแบบและลีลาของลิเกลูกบทว่า มีฉันทลักษณ์ที่ถูกต้องตามหลักของกลอนลิเก แต่บางบทไม่ตรงกับฉันทลักษณ์ทั้งหมด เนื่องจากกลอนลิเกเป็นกลอนที่ไม่เคร่งครัดสัมผัส เพียงแต่มีเสียงใกล้เคียงก็ถือว่าใช้ได้ บางครั้งหากผู้แสดงขับร้องกลอนสด ก็อาจจะหาคำที่มาสัมผัสได้ไม่ทัน จึงต้องใช้เสียงที่ใกล้เคียง และบางบทมีลักษณะเป็นกลอนหัวเดียว สำหรับการใช้ภาษาของลิเกลูกบทนั้น ผู้แสดงเป็นปฏิภาณกวี ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการใช้ภาษา มีการเลือกสรรคำที่ไพเราะ ใช้สำนวนโวหาร และกวีโวหารได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง มีการใช้ภาพพจน์ ทำให้ผู้ชมได้รับรสภาษา และเกิดจินตนาการ สำหรับเนื้อหาทางด้านสังคมผู้แสดงสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม การศึกษา การเมือง การปกครอง และอาชีพของคนไทยได้อย่างชัดเจน ในบทสรุปผู้วิจัยได้สรุปเรื่องราวที่เกี่ยวกับลิเกลูกบทในทุกแง่มุม และให้ข้อเสนอแนะไว้สำหรับผู้ที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ฐปนรรฆ์ ตันสกุล (2547) ได้ศึกษาอาชีพลิเกในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า การประกอบอาชีพลิเก ได้รับพื้นฐานมาจากโขนและละครเป็นส่วนใหญ่ ส่วนแหล่งผู้ประกอบอาชีพ พบว่า ในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี มีคณะลิเกจำนวน 47 คณะ โดยเฉพาะตำบลปากแรตเป็นพื้นที่ที่มีคณะลิเกประกอบอาชีพมากที่สุด เนื่องจากอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบ้านโป่ง มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น เมื่อมีงานประจำปี งานประเพณี ต้องว่าจ้างให้คณะลิเกทำการแสดง จึงเป็นแหล่งที่คณะลิเกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก วิถีชีวิต ผู้ที่ประกอบอาชีพลิเกมีอาชีพเสริมเป็นส่วนมาก เนื่องจากการประกอบอาชีพลิเกไม่ใช่อาชีพหลัก เพราะไม่มีการแสดงเป็นประจำ อาชีพส่วนใหญ่ของผู้ประกอบอาชีพลิเก คือ รับจ้างและค้าขาย วิธีการประกอบอาชีพลิเก ในปัจจุบันมีสื่อเทคโนโลยีด้านการบันเทิงหลายรูปแบบ ทำให้ลิเกต้องปรับตัวผสมผสานกับเพลงลูกทุ่ง เพลงสากล หมอลำ ให้เข้ากับยุคสมัย ภูมิปัญญาในการสืบทอดมี 2 วิธี คือ (1)สืบทอดโดยตรงกับครูหรือบิดามารดา (2) ฝึกหัดด้วยตนเอง โดยแอบจำวิธีการแสดงของคนอื่นมาทดลอง จนเกิดความชำนาญแล้วจึงนำไปแสดง เรียกว่า ครูพักลักจำ

นิรมล เจริญหลาย (2547) ได้ศึกษาชีวประวัติและกระบวนท่ารำลิเกของทองเจือ โสภิตศิลป์ พบว่า ครูทองเจือ โสภิตศิลป์ เป็นศิลปินที่มีความสามารถในด้านศิลปะการแสดงลิเกทั้งตัวพระเอก ตัวนางเอก ตัวกษัตริย์ และยังสามารถขับร้องเพลงไทยเดิม และเพลงออกภาษาที่ใช้ในการแสดงลิเกได้หลายเพลง ซึ่งเป็นเพลงที่หาฟังได้ยากในปัจจุบัน รวมทั้งผลงานด้านการประพันธ์ทั้งบทลิเกที่ใช้แสดง 68 เรื่อง และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการแสดงลิเกอีกมากมาย จากการศึกษากระบวนท่ารำ พบว่า ครูทองเจือ โสภิตศิลป์ เป็นศิลปินลิเกที่อนุรักษ์กระบวนท่ารำที่รับสืบทอดมาจากศิลปินลิเกอาวุโสหลายท่าน ได้แก่ (1) กระบวนท่ารำเพลงเชิดตัวพระและตัวนาง ถือได้ว่าเป็นกระบวนท่ารำที่มีความสำคัญสำหรับตัวแสดงที่เป็นกษัตริย์ ใช้แสดงเป็นเพลงแรกเมื่อตัวละครขึ้นเวที (2) กระบวนท่ารำเพลงเสมอ ตัวพระและตัวนาง เป็นกระบวนท่ารำที่มีความสำคัญเช่นเดียวกับเพลงเชิด แต่ใช้ประกอบการเดินทางในระยะทางใกล้ (3) กระบวนท่ารำเพลงโอด ตัวพระและตัวนาง ศึกษาพบลักษณะการรำที่เรียกว่า ดอกไม้ไหว เป็นลักษณะการรำสะดุ้งตัว ถือเป็นลักษณะเฉพาะที่สืบทอดจากครูเต็ก เสือสง่า (4) กระบวนท่ารำไม้รบไทย หรือไม้รบดาบ 5 ไม้ (5) กระบวนท่ารำไม้รบจีน หรือไม้รบทวน 7 ไม้ ซึ่งพบว่ากระบวนท่ารำบางท่า ลิเกคณะอื่นๆ ยังคงใช้แสดงอยู่ ส่วนลักษณะการแสดงกระบวนท่ารำไม้รบไทยและไม้รบจีนของครูทองเจือ โสภิตศิลป์ จะแสดงต่อเนื่องกันตั้งแต่ไม้รบที่ 1 ถึงไม้รบสุดท้าย ในแต่ละไม้รบจะมีกระบวนท่ารำหลัก 1 ท่า ที่แตกต่างกันในแต่ละไม้ และมีท่ารำเชื่อมที่เหมือนกันทุกไม้ ซึ่งกระบวนท่ารำเหล่านี้ ไม่พบในการแสดงลิเกในปัจจุบัน ครูทองเจือ โสภิตศิลป์ เป็นทั้งนาฏยศิลปินและนักวิชาการที่มีบทบาทสำคัญอีก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ท่านหนึ่งต่อวงการลิเกในการอนุรักษ์ และสืบทอดการแสดงพื้นบ้าน และสร้างสรรค์งานวรรณกรรมนาฏศิลป์ให้เป็นที่ประจักษ์ในสังคมไทย

ประยุทธ วรรณอุดม (2549) ได้ศึกษากระบวนการต่อรองของหมอลำและผู้ชมหมอลำที่มีต่อบทบาทและอิทธิพลของระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม มีการวิเคราะห์ประเด็นหลัก 4 ประเด็น คือ (1) เส้นทางสายวัฒนธรรมของหมอลำมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนมาสู่ยุคอุตสาหกรรม วัฒนธรรมในปัจจุบัน ทำให้หมอลำอยู่ในวัฏจักรแบบอุตสาหกรรมทั้ง 3 ขั้นตอน คือ กระบวนการผลิต (production) กระบวนการกระจายสินค้า (distribution) และกระบวนการบริโภค (consumption) หมอลำ 3 ประเภทย่อย (sub genre) ที่ยังคงอยู่รอดได้ในยุคอุตสาหกรรมวัฒนธรรม คือ หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำแบบคอนเสิร์ต และหมอลำซิ่ง ซึ่งทั้งหมดนี้ ก็มีแบบแผนการเลือกสรรทางวัฒนธรรมคล้ายกัน จึงทำให้เป็นสินค้าของระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้ 2 ต้นทุนทางวัฒนธรรมได้ (2) ต้นทุนทางวัฒนธรรมของหมอลำมี 2 แบบ คือ ต้นทุนที่เป็นรูปธรรม และต้นทุนที่เป็นนามธรรม ซึ่งหมอลำก็ต้องมีการสร้างและการครอบครองต้นทุน มีการรักษา และการ “ต่อยอด” ต้นทุน หมอลำมีการใช้ต้นทุนเพื่อการต่อรองกับระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ขณะเดียวกันหมอลำก็มีปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของหมอลำลดลง (3) การต่อรองของหมอลำ ซึ่งมีการต่อรอง 3 อย่าง คือ การต่อรองด้านเพศ สภาพ ชนชั้น และเชื้อชาติ และจากการที่หมอลำมีต้นทุนทางวัฒนธรรมอยู่อย่างมากทั้งต้นทุนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จึงเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้หมอลำสามารถต่อรองกับอุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้ (4) การต่อรองของผู้ชมหมอลำ โดยการเป็นผู้ชมที่ชาญฉลาด สามารถต่อรองกับหมอลำในระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรมโดยการสร้างความหมายใหม่ และการวิพากษ์วิจารณ์งานศิลปะการแสดงหมอลำอย่างเป็นประชาธิปไตย ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการท้าทายทฤษฎีของอะดอร์โนแห่งสำนักแฟรงเฟิร์ตและทฤษฎีของวอลเดอร์เบนจามินว่า ทฤษฎีตะวันตกไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับหมอลำได้ครอบคลุมทุกอย่าง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้ทฤษฎีตะวันตกมาเป็นรากฐานเพื่อสร้างทฤษฎีใหม่ให้เป็นทฤษฎีตะวันออก เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของหมอลำและเกิดข้อค้นพบใหม่ (new finding) ว่า หมอลำที่จะสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงยุคอุตสาหกรรมวัฒนธรรมนั้น ต้องมีการรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมให้แข็งแกร่ง เช่น ศิลปะแบบหมอลำ การสร้างและสืบเชื้อสายผู้สืบทอดรุ่นใหม่ๆ มีการสร้างและการต่อยอดต้นทุนที่มีอยู่ มีการสร้างความหมายใหม่เพื่อการต่อรองทางความหมาย และมีการแตกตัวทางวัฒนธรรม โดยไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบของระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม องค์ประกอบทางวัฒนธรรมต่างๆ ดังกล่าว มีการยึดโยงกันอยู่อย่างเหนียวแน่นคล้ายกับ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รังผึ้ง จึงจะทำให้หมอลำสามารถต่อรองและยืนหยัดอยู่ในท่ามกลางกระแสอุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้ ผู้วิจัยจึงเรียกข้อค้นพบที่จะทำให้หมอลำคงอยู่ได้นี้ว่า “ทฤษฎีรังผึ้ง”

มงคล รติรุ่งโรจน์ (2549) ได้ศึกษาการศึกษาแรงจูงใจในการทำงานที่มีผลต่อความพึงพอใจของพนักงาน และความพึงพอใจของผู้ชมการแสดงธุรกิจบันเทองพื้นบ้าน คณะลิเกไชยา มิตรชัย พบว่า พนักงานมีแรงจูงใจและความพึงพอใจอยู่ในระดับสูง พนักงานที่มีการศึกษา รายได้ ฝ่ายงาน และอายุงานที่ต่างกัน มีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนพนักงานที่มีเพศต่างกัน มีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกัน ผู้ชมมีความพึงพอใจในการแสดงของคณะลิเกไชยา มิตรชัยอยู่ในระดับสูงมาก ผู้ชมที่มีอายุ การศึกษา และอาชีพต่างกัน มีความพึงพอใจในการแสดงของคณะลิเกไชยา มิตรชัยในด้านการแสดง และด้านการจัดการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนผู้ชมที่มีเพศต่างกัน มีความพึงพอใจในการแสดงของคณะลิเกไชยา มิตรชัยในด้านการแสดง และด้านการจัดการไม่แตกต่างกัน

หฤทัย ขัดนาค (2545) ได้ศึกษาการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 พบว่า การแสดงลิเกใน จ. พิษณุโลก เริ่มขึ้นหลังปี พ.ศ. 2460 ได้รับความนิยมสูงสุดในยุคชุมชนลิเกท่ามะปรางช่วงปี พ.ศ. 2502 และเสื่อมความนิยมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ถึงปัจจุบัน ด้านวิธีการแสดงลิเกสดบนเวทีมีองค์ประกอบต่างๆ เหมือนการแสดงลิเกในพื้นที่อื่นๆ แต่มีลักษณะเด่นตรงที่การร้อง และด้นกลอนสด รวมทั้งสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี สำหรับการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการแสดงลิเกโทรทัศน์ ผู้แสดงลิเกจะต้องมีการปรับตัวมากกว่าผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ เรียนรู้ว่าโทรทัศน์ต้องมีบทและมีข้อจำกัดเรื่อง เวลา พื้นที่ การจับภาพของกล้องโทรทัศน์ และคำนึงถึงผู้ชมในฐานะเป็นสื่อมวลชน เช่น ระมัดระวังเรื่องการใช้ภาษาและกริยาท่าทางที่ไม่สุภาพ ทั้งสองฝ่ายเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ได้จากการลงมือทำจริง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน และวิธีครูพักลักจำ

หมวดงานวิจัยที่เกี่ยวกับการปรับตัว มีจำนวนทั้งสิ้น 3 เล่ม ดังต่อไปนี้

ทิพย์พฐู กฤษสุนทร (2552) ได้ศึกษาการวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า เพลงโคราชมีการปรับตัวออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคเพลงโคราชดั้งเดิม ยุคเพลงโคราชแก้บน ยุคเพลงโคราชประยุคหรือซิ่ง และยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) โดยมีการปรับตัวในแต่ละคุณลักษณะ อันได้แก่ คุณลักษณะด้านรูปแบบและ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เนื้อหา คุณลักษณะด้านกระบวนการสื่อสาร คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่ คุณลักษณะด้านการสืบทอด คุณลักษณะด้านการต่อรอง และคุณลักษณะด้านเครือข่าย การปรับตัวในด้านต่างๆ นี้ เป็นผลมาจากปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การเข้ามาของสื่อบันเทิงสมัยใหม่ การดำเนินธุรกิจเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น เงื่อนไขของการเกิดอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี วิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ ผู้รับสารโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นลดน้อยลง การเข้ามาของหน่วยงานภายนอกอย่างโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) และการสืบทอดผู้รับสาร อย่างไรก็ดี แม้จะมีปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับตัวอย่างมากมายก็ตาม แต่ทว่าเพลงโคราชก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการต่อสู้ของตัวสื่อ อันได้แก่ การใช้ทุนวัฒนธรรมเดิมมาต่อรอง การแตกตัวสร้างประเภทใหม่ๆ อย่าง “เพลงโคราชประยุกต์” และ “เพลงโคราชซุปเปอร์แดนซ์” การรวมตัวเป็นสมาคม และคุณลักษณะของสื่อที่เป็นสื่อขนาดกลาง การสร้างเครือข่ายใหม่ๆ หรือการที่ศิลปินมีการขยายทักษะและศักยภาพในการสื่อสารของตนเองออกไปเฉกเช่นกัน สำหรับแนวทางในการปรับตัวของเพลงโคราชในอนาคตจำเป็นต้องนำการปรับตัวแบบแผน (by plan) ที่มีแนวคิด ทฤษฎีและความรู้เป็นพื้นฐานรองรับมาใช้ โดยคำนึงถึงสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม และยึดหลัก “เปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่น” เอาไว้ให้มั่น ประกอบกับควรนำกลยุทธ์การผสมผสานเก่าใหม่ (articulation) เข้ามาปรับใช้ เพื่อต่อรองและปรับประสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมตะวันตกให้เหมาะสม อย่างไรก็ดี เพลงโคราชควรจะมีทั้ง “ด้านที่อนุรักษ์และด้านที่ปรับประยุกต์” ไว้ทัดทานอำนาจซึ่งกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างวัฒนธรรม นอกจากนี้ เพลงโคราชไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเหมือนกันหมด แต่ควรมีความหลากหลายไว้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้ยังคงทำหน้าที่ตอบสนองภารกิจของชุมชน เพื่อนำมาซึ่งศักดิ์ศรีและความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้านในอนาคต

ลัดดาวัลย์ ทองชุ่ม (2550) ได้ศึกษา SWOT Analysis สหกรณ์การเกษตรหุบกะพงจำกัด เพื่อการพัฒนา พบว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกดังกล่าว ประกอบไปด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย เทคโนโลยี สำหรับปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่ทำให้เป็นโอกาสทางธุรกิจ ซึ่งปัจจัยเช่น จำนวนสมาชิกที่ยังสนับสนุนการใช้แรงงานการลงทุนในท้องถิ่น และสมาชิกยังไม่ย้ายถิ่นฐานและอยู่เป็นหลักแหล่งในเขตสหกรณ์ หน่วยงานราชการมีการปรับโครงสร้างเพื่อสนับสนุนและเพิ่มประสิทธิภาพในการช่วยเหลือสหกรณ์ สำหรับสภาพแวดล้อมภายในที่ทำให้เป็นจุดแข็งดังกล่าว ประกอบไปด้วย ด้านโครงสร้าง ด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านสินค้า/บริการ สำหรับปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในที่ทำให้เป็นจุดแข็งในการดำเนินธุรกิจ เช่น คณะกรรมการดำเนินการของสหกรณ์มีประสบการณ์ มีภาวะผู้นำสูง มีความสามารถตัดสินใจฉับไวทันต่อสถานการณ์ มีการติดตามผลการปฏิบัติงาน ในส่วนอุปสรรคและจุดอ่อนนั้น ผู้ศึกษามีข้อเสนอ เช่น สหกรณ์ควรมีการ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ส่งเสริมความรู้ด้านกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ของสหกรณ์ เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน และเพื่อการดำเนินการจะได้ไปในทิศทางเดียวกัน การเพิ่มตราสินค้า การส่งเสริมสหกรณ์บางอย่างจากทางราชการ อาจเหมาะสมกับบางสหกรณ์ต้องควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของสหกรณ์เอง ในการศึกษาครั้งนี้ สามารถนำไปปรับปรุงแผนกลยุทธ์ที่มีอยู่แล้วให้สมบูรณ์ขึ้น และตรงกับเป้าหมายในการดำเนินงานของสหกรณ์

ศดานันท์ แคนยุกต์ (2552) ได้ศึกษาการสื่อสารกับการสืบทอดและปรับตัวของสื่อพื้นบ้านตีโพน: ศึกษากรณีชุมชนบ้านไสหมาก ตำบลท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง พบว่า วัฒนธรรมการตีโพนของชุมชนบ้านไสหมาก ต. ท่าแค อ. เมือง จ. พัทลุง มีการสืบทอดและปรับตัวเป็น 3 ยุค คือ ยุคดั้งเดิม ยุคอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม และยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) โดยได้มีการสืบทอดและปรับตัวในลักษณะต่างๆ ตามความเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน ได้แก่ คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านตีโพนตามองค์ประกอบการสื่อสาร (SMCR) การวิเคราะห์ตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตีโพน ในแง่การดำรงคงอยู่และปรับตัวของการตีโพนนั้น เป็นผลมาจากทั้งปัจจัยภายใน คือ บริบทแวดล้อมของชุมชนเอง เครือข่ายภายในชุมชน และปัจจัยภายนอก คือ การเข้ามาประสานงานของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพัทลุง (กศน.) เทศบาลจังหวัดพัทลุง และการเข้ามาของหน่วยงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข ในการเข้ามาประสานงานเรื่องการตีโพนของหน่วยงานภายนอกเป็นลักษณะการหยิบยกต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่แล้วมาจัดวางรูปแบบการสืบทอดผ่านช่องทางใหม่ๆ โดยจากยุคดั้งเดิมที่วัฒนธรรมตีโพนเป็นสื่อที่ใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ อารมณ์/ความรู้สึก และการปฏิบัติ (K-A-P) ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างเห็นได้ชัด สำหรับในยุคอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนั้น โดยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปในเชิงปฏิบัติ (performance) กล่าวคือเป็นการให้ความสำคัญในเรื่องมิติการแข่งขัน การประชาสัมพันธ์เอกลักษณ์ของจังหวัดและส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก อย่างไรก็ดี เมื่อเข้ามาสู่ยุค สพส. ก็ได้มีการส่งเสริมการสืบทอด และร่วมแลกเปลี่ยนด้านองค์ความรู้ (knowledge) และอารมณ์/ความรู้สึก (attitude) ระหว่างเจ้าของวัฒนธรรม ตลอดจนเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษา ทั้งนี้ เพื่อให้กระบวนการการสืบทอดวัฒนธรรมตีโพนเป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบมากขึ้น

ในงานวิจัยข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นแนวทางเพื่อศึกษาวิเคราะห์ในส่วนของการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

รูปที่ 2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้ในการวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การลงสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะแสดงตนเป็นผู้วิจัยกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากเป็นงานวิจัยที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ ดังนั้น การเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เจาะลึก การลงสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมนั้น จึงเป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดสำหรับงานวิจัยนี้ เพื่อผลการวิจัยที่ระเอียด และมีประโยชน์ในการตอบคำถามนำวิจัย ผู้วิจัยจึงเลือกทำวิจัยเชิงคุณภาพ

3.2 แหล่งข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” สามารถแบ่งแหล่งข้อมูลสำคัญออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

3.2.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก

ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (เป็นผู้ที่แสดงลิเกอยู่ในคณะไชยา-แอน มิตรชัย มากกว่า 10 ปี) จำนวน 3 ท่าน เจ้าของคณะไชยา-แอน มิตรชัย จำนวน 1 ท่าน ผู้ชมลิเกคณะไชยา-

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แอน มิตรชัย จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้ชมรุ่นเก่า (เป็นผู้ที่ชมการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มากกว่า 10 ปี) และชมลิเกโดยให้รางวัลต่อผู้แสดงลิเก หรืออาจเป็นผู้ที่ไชยา-แอน มิตรชัยเรียกว่าแม่ยก จำนวน 3 ท่าน (2) ผู้ชมรุ่นใหม่ (เป็นผู้ที่ชมการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมากกว่า 5 ปี) จำนวน 3 ท่าน (3) ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ (เป็นผู้ที่ชมการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมากกว่า 10 ปี) และชมลิเกโดยไม่เคยให้รางวัลต่อผู้แสดงลิเก จำนวน 3 ท่าน (4) ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ที่ดูผ่านสื่อต่างๆ (เป็นผู้ที่ชมการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยผ่านสื่อต่างๆ มากกว่า 5 ปี) แต่ไม่เคยชมลิเกที่เวทีลิเกจริงมาก่อน จำนวน 3 ท่าน และผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (เป็นผู้ที่เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมากกว่า 10 ปี) จำนวน 3 ท่าน

3.2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรอง

ได้แก่ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องหรืออยู่ในช่วงที่ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ไม่จำกัดจำนวน ซึ่งเมื่อได้ข้อมูลการสัมภาษณ์แล้ว จึงนำมาทำการวิเคราะห์ถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ในบทนำ

3.3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีลำดับขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย คือ การเก็บข้อมูลตามกระบวนการสามเส้า เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ เจาะลึกที่สุด และเป็นความจริงตามกระบวนการสามเส้า ได้แก่ ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมแสดงตนในฐานะผู้วิจัย และข้อมูลที่ได้มาจากเอกสาร ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ได้ใช้ข้อมูลจากการนำเสนอลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยผ่านสื่อทัศนูปกรณ์ คือ วีซีดีบันทึกการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย รวมไปถึงบทความจากเว็บไซต์ต่างๆ ที่ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อนำมาประกอบการอธิบายเกี่ยวกับภูมิหลัง และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งมีลำดับขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยดังนี้ คือ

1) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการวิจัย เช่น ภูมิหลังของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ฯลฯ จากแหล่งข้อมูลความรู้ต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการเขียนบทนำวิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2) ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาเอกสารหรือสื่อทัศนูปกรณ์เกี่ยวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จากห้องสมุดและแหล่งรวบรวมงานวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการหาทิศทางหรือกรอบแนวคิดในงานวิจัยของตนเอง

3) เขียนโครงร่างงานวิจัยของตนเอง ประกอบด้วย บทที่ 1-3 เพื่อใช้เป็นทิศทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4) เตรียมคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกสำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก/รอง เพื่อออกแบบทิศทางและประโยชน์ในการไม่หลงทางในการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการสรุปและอภิปรายผลในบทสุดท้าย

5) เตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการออกสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ได้แก่ โทรศัพท์มือถือ โปรแกรมบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ สายชาร์จโทรศัพท์มือถือ ปากกาและสมุดจดบันทึก พาหนะ สัมภาระ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย กระเป๋าเดินทาง เพื่อเตรียมความพร้อมในการออกลงพื้นที่เก็บข้อมูล

6) สัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก/รอง รวมถึงการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะแสดงตนเป็นผู้วิจัย ในช่วงเดือนมิถุนายน-สิงหาคม พ.ศ. 2556 ณ สถานที่ทำการแสดงในจังหวัดภาคกลาง ภาคตะวันออก และปริมณฑล เมื่อได้คำสัมภาษณ์แล้วจะนำมาวิเคราะห์ข้อมูล

7) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก/รอง รวมถึงการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะแสดงตนเป็นผู้วิจัย เพื่อนำไปสรุปและอภิปรายผลในบทสุดท้าย

3.4 วิธีการเก็บรวมรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสืบค้นเอกสารและสื่อทัศนูปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย การเข้าสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะแสดงตนเป็นผู้วิจัย และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก/รอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ และเป็นจริงที่สุด ดังนี้

3.4.1 การสืบค้นเอกสารและสื่อทัศนูปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจากเอกสาร ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการนำเสนอลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ผ่านสื่อทัศนูปกรณ์ คือ วีซีดีบันทึกการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย รวมไปถึงบทความจากเว็บไซต์ต่างๆ ที่ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อนำไปเรียบเรียงในบทนำและดูการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดอีกทางหนึ่ง

3.4.2 การเข้าสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะแสดงตนเป็นผู้วิจัย

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” ผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์กับทางลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อเข้าไปศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย รวมทั้งได้ขอความอนุเคราะห์เข้าไปมีส่วนร่วมในการสังเกตการณ์ตั้งแต่เริ่มกระบวนการการตั้งเวทีแสดงจนจบการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย การชมการแสดงลิเกทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง การชมการแต่งกายของผู้แสดง การชมการทำงานในวงการบันเทิงของผู้แสดง เช่น การอัดรายการทางโทรทัศน์ เป็นต้น การเข้าไปใช้ชีวิตรวมกับผู้แสดงและแฟนคลับ การร่วมธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น การครอบครู เป็นต้น การหัดลิเก การแสดงลิเก การร่วมกิจกรรมภายในคณะลิเก เช่น กิจกรรมทอดกฐิน เป็นต้น ตลอดจนการติดตามเป็นแฟนคลับของผู้แสดงลิเก สังเกตพฤติกรรมของแฟนคลับ แม่ยก ฯลฯ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ในเรื่องการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดว่ามีสิ่งใดบ้างที่ปรับเปลี่ยนไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการวิจัย

3.4.3 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยได้เลือกบุคคลที่ต้องการสัมภาษณ์ไว้ จำนวน 23 ท่าน ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก

1) เจ้าของคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ คุณเสมา สมบูรณ์ หรือคุณไชยา มิตรชัย

2) ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ คุณสามารถ บุญรังศี คุณทัศนีย์ เจือจาน และคุณมนตรี ยิ้มละมัย

3) ผู้ชมลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย สามารถจำแนกกลุ่มผู้ชมในการสัมภาษณ์ได้ดังนี้ (3.1) ผู้ชมรุ่นเก่า จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ คุณสายพิณ แจ่มแจ้ง คุณพรรนี แบกซ์เตอร์ และคุณสมร แก้วผลึก (3.2) ผู้ชมรุ่นใหม่ จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ คุณเทพราตรี แสงทอง คุณฐาปณีย์ สีงาม และ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณปรารถนา ผาสุก (3.3) ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ คุณสะอาด ลิ้มประเสริฐ คุณเจริญศรี อุดม และคุณสมใจ อุดม (3.4) ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ที่ดูผ่านสื่อต่างๆ จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ คุณพรรษา นิงคะลี คุณกมลชนก ตะระโสภา และคุณพชรพร ยินดีสุข

4) ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ คุณสมชาย อัมวัฒน์ คุณประกาศิต สุขแซว และคุณสมประสงค์ ปิ่นเทศ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรอง

เป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องหรืออยู่ในช่วงที่ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด จำนวน 4 ท่าน ได้แก่ คุณอุดม สุขน้อย คุณชาญชัย อินผา อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ (ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงลิเก) และคุณมิตร มิตรชัย

3.5 เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” มีดังต่อไปนี้

แบบสัมภาษณ์

ตั้งคำถามแบบเป็นทางการ เพื่อใช้เป็นแนวในการกล่าวคำสัมภาษณ์เท่านั้น ส่วนในการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยได้ใช้น้ำเสียงที่สุภาพ ฟังสบาย ยิ้มแย้ม เป็นกันเอง และปรับคำพูดจากคำถามในการสัมภาษณ์ให้อยู่ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เพื่อสอดคล้องกับน้ำเสียง จึงเกิดความเป็นกันเองในระหว่างการสัมภาษณ์ และลดความเสี่ยงต่อการปกปิดได้ โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในแบบสัมภาษณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผล ซึ่งได้ตั้งประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

ประเด็นคำถามสำหรับสัมภาษณ์ผู้แสดง เจ้าของคณะและผู้ชม

ประเด็นรูปแบบเนื้อหา

1) บทร้องราชนิเกลิงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไร เปลี่ยนเพราะอะไร

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2) เนื้อเรื่องที่ใช้แสดงมีการปรับเปลี่ยนหรือคงไว้ เปลี่ยนเป็นเรื่องแบบใด เปลี่ยนเพราะอะไร

3) เรื่องที่แสดงยังคงเล่นเรื่องเดิมๆ หรือว่ามีการคิดเรื่องขึ้นใหม่หรือไม่ เช่น เรื่องอะไรบ้างเปลี่ยนเพราะอะไร

4) ท่ารำมีการปรับเปลี่ยนให้แตกต่างจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไร เช่นท่าอะไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

5) เครื่องแต่งกายมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

6) การแต่งกายมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

7) อุปกรณ์การแต่งหน้า-ตัวมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

8) อุปกรณ์การแสดงมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

9) การแสดงมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

ประเด็นปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ปัจจัยภายใน

1) ความสามารถของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

2) การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

3) รูปร่างหน้าตาของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

4) เวลาและสุขภาพมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

5) ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

6) ทุนวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัยมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

7) อายุของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

8) จำนวนของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

9) ผู้เล่นวงปี่พาทย์มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปัจจัยภายนอก

1) สภาพเศรษฐกิจมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

2) สังคมมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

3) วัฒนธรรมมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

4) บริบทแวดล้อมมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

5) ความทันสมัยมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

6) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

7) ผู้ชมมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

8) แม่ยกมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

9) คู่แข่งมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ อย่างไร

ประเด็นอื่นๆ

มีข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอย่างไรต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ประเด็นคำถามสำหรับสัมภาษณ์ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์

1) ในการบรรเลงปี่พาทย์ในแต่ละช่วงอารมณ์ของการแสดงหรือการบรรเลงบทราชนิเกลิงมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างไรบ้าง เปลี่ยนเพราะอะไร

2) มีการนำเสียงปี่พาทย์ไปบรรเลงร่วมกับการแสดงอื่นๆ หรือไม่

3) ผู้เล่นปี่พาทย์มีส่วนร่วมในการแสดงกับผู้แสดงหรือไม่

4) ในการบรรเลงปี่พาทย์มีการเพิ่มเครื่องดนตรีอย่างอื่นเข้าไปในการบรรเลงหรือไม่

5) มีข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอย่างไรต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ประเด็นคำถามสำหรับสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องหรืออยู่ในช่วงที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

เวลาที่ผ่านมาท่านมองเห็นการปรับตัวด้านใดบ้าง

จบคำถามสัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะแสดงตนเป็นผู้วิจัย ผู้วิจัยแสดงตัวในฐานะเป็นผู้วิจัยกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งผู้วิจัยปฏิบัติหน้าที่กลมกลืนกับผู้แสดงและผู้ชม โดยการร่วมธรรมเนียมปฏิบัติของลิเก หัดลิเก แสดงลิเก อยู่อาศัย ร่วมกิจกรรมต่างๆ ของทางคณะ เป็นผู้ชมลิเกตามสถานที่ต่างๆ เป็นแฟนคลับลิเกตามรายการโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมมาเพิ่มเติมในการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

เตรียมโปรแกรมบันทึกเสียง โทรศัพท์มือถือ ปากกา และสมุดจดบันทึก เพื่อใช้บันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก/รอง พร้อมทั้งจดบันทึกข้อมูลในขณะสัมภาษณ์ด้วย เตรียมสัมภาระที่จำเป็น กระเป๋าเดินทาง รถยนต์ส่วนตัว และผู้ติดตาม

กล้องถ่ายภาพ ผู้วิจัยใช้เพื่อบันทึกภาพในระหว่างการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และให้ผู้ติดตามบันทึกภาพผู้วิจัยกับผู้ให้สัมภาษณ์ในขณะสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” วิเคราะห์ประเด็นสำคัญ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1) วิเคราะห์รูปแบบเนื้อหาของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อให้เห็นถึงการปรับประยุกต์รูปแบบเนื้อหาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2) วิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

3) วิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3.7 การนำเสนอข้อมูล

ในการนำเสนอข้อมูลในงานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลแบ่งตามบท ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 1 บทนำ
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย
บทที่ 4 คุณลักษณะของลิเก
บทที่ 5 ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

บทที่ 4

คุณลักษณะของลิเก

งานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สนใจศึกษาสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีความเก่าแก่ และอยู่คู่กับคนไทยมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยบริบทที่แปรเปลี่ยนลิเกจึงต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ดังต่อไปนี้ (1) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (3) เพื่อวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัยในประเด็นต่างๆ ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม)

2) การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” จำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกเสียก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอการวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม) และการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและประสบการณ์ของผู้วิจัย สามารถวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกได้ดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.1 วิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม)

ต่อจากนี้ จะเป็นการอธิบายถึงคุณลักษณะเฉพาะโดยรวมของลิเกดั้งเดิม ซึ่งเป็นการย้อนรอยถอยหลังไปสู่ยุคลิเกทรงเครื่อง ซึ่งลิเกทรงเครื่องถือเป็นลิเกไทยประเภทแรกๆ ที่เกิดขึ้นมาจากการนำการสวดแขกของชาวมลายู ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่าลิเกมาดัดแปลงให้เป็นเอกลักษณ์ของไทย เพื่อใช้เล่นกันในหมู่ข้าราชบริพารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ก่อนจะถูกนำมาเผยแพร่ให้เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อการบันเทิงแก่ราษฎร

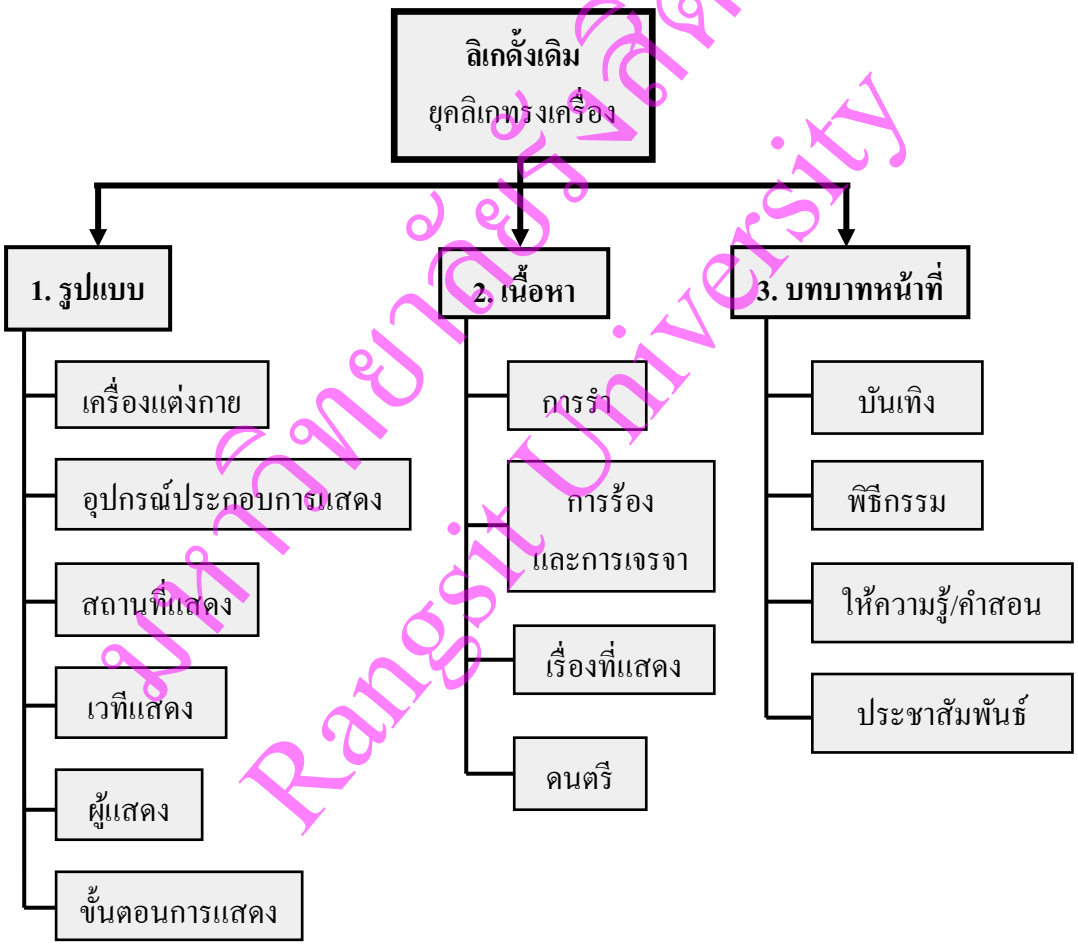

รูปที่ 4.1 แสดงคุณลักษณะของลิเกดั้งเดิม

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม) มีอยู่ 3 ประการใหญ่ๆ ด้วยกัน ได้แก่ คุณลักษณะด้านรูปแบบ คุณลักษณะด้านเนื้อหา และคุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่ ดังรายละเอียดที่น่าสนใจต่อไปนี้

ประการแรก คุณลักษณะด้านรูปแบบ

คุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องในด้านรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สถานที่แสดง

ภายหลังจากการที่ลิเกทรงเครื่องกลายเป็นที่นิยมในหมู่ของข้าราชบริพาร ท่านพระยาเพชรปาณี (ตรี) ก็ได้ใช้บ้านของท่านเปิดเป็นสถานที่สำหรับการแสดงลิเกทรงเครื่องขึ้น โดยใช้ชื่อวิกหรือโรงว่า วิกลิเกพระยาเพชรปาณี เปิดให้ประชาชนเข้ามาชมการแสดงลิเกทรงเครื่องของท่านด้วยการเสียเงินค่าเข้าชม ต่อมาได้มีผู้จำวิธีการแสดงลิเกออกไปเล่นข้างนอกจนเกิดเป็นวิก ลิเกอื่นๆ ในสถานที่ต่างๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น วิกบางลำพู วิกท่าเตียน วิกบางซื่อ วิกตลาดหมอชิต วิกเวียนปูน เป็นต้น ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าเกี่ยวกับจำนวนวิกลิเกทรงเครื่องในสมัยนั้นให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ผลที่สุดพระยาเพชรปาณีก็เอาบ้านท่านน่ะเป็นวิก เปิดให้คนนอกเข้าไปดู ก็เล่นอยู่ในบ้านของพระยาเพชรปาณีเนี่ย มันแป็นเรือนใหญ่อยู่ตรงข้ามเฉลิมไทยเป็นกำแพงพระกาฬ จนเมื่อมีคนนอกเข้าไปดู จะมีคนจำจนเอาออกมาเล่นข้างนอกเป็นวิกเป็นวาเยอะแยะหมด เป็นวิกบางลำพู เป็นวิกท่าเตียน เป็นวิกบางซื่อ วิกตลาดหมอชิต วิกเวียนปูน จนเป็นวิกลิเกออกมาข้างนอก เป็นวิกลิเกทรงเครื่อง” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.2 บริเวณหน้าวิกลิเกของท่านพระยาเพชรปาณี (ตรี)
ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน 2553 : 48, 14 กันยายน 2556

ต่อมา เมื่อลิเกกลายเป็นที่นิยมแก่ราษฎรก็เริ่มมีผู้ว่าจ้างหาลิเกไปแสดงตามสถานที่ต่างๆ บ้าง เช่น วัด ศาลเจ้า บ้าน ท้องนา ตลาด สนามหลวง ฯลฯ หรือสถานที่โล่งเตียนทั่วไป จนกลายเป็นมหรสพ โดยงานว่าจ้างส่วนใหญ่มักมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอันเป็นเรื่องธรรมดา เช่น งานวัด งานบวชนาค งานแก้บน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานโกนจุก งานศพ หรืองานเฉลิมฉลองต่างๆ เป็นต้น ซึ่งงานลิเกที่มีผู้ว่าจ้างจ้างลิเกออกไปแสดงนอกสถานที่แบบนี้ เรียกว่า งานปลีก แต่งานปลีกในสมัยนั้นมิใช่จะหาชมกันได้บ่อยๆ นัก ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้เล่าเกี่ยวกับสถานที่แสดงลิเกในอดีตให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “เมื่อก่อนลิเกจะไม่ค่อยมีงานอย่างที่เห็นทุกคืน จะไม่ค่อยได้มีการแสดง อาชีพเสริมก็ไม่มีนอกจากทำไร่ทำนา บางคนทำไร่ทำนาไม่เป็น เพราะฉะนั้น ก็เลยต้องหารวมตัวกันได้ก็จะไปเปิดวิกกันตามวัดบ้าง ก็แม่พี่เคยไปเปิดวิก ไปทีก็จะไปเป็นเดือน บางทีพระบิณฑบาตได้ ข้าวที่ฉันท์แล้วจะเอามาให้ลิเกกินบ้าง คนดูก็จะไม่ค่อยเยอะเหมือนสมัยนี้ แล้วเมื่อก่อนเปิดวิกที่ประสบความสำเร็จใหญ่ๆ เลย ก็คือคณะหอมหวล ซึ่งจะไปปิดวิกอยู่ตรงตลาดนานาบางลำพู อันนั้นจะมีสถานที่ จะเล่นกันทุกคืน จะไม่ใช่งานปลีก ไม่ใช่งานที่ถูกเจ้าภาพจ้าง” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

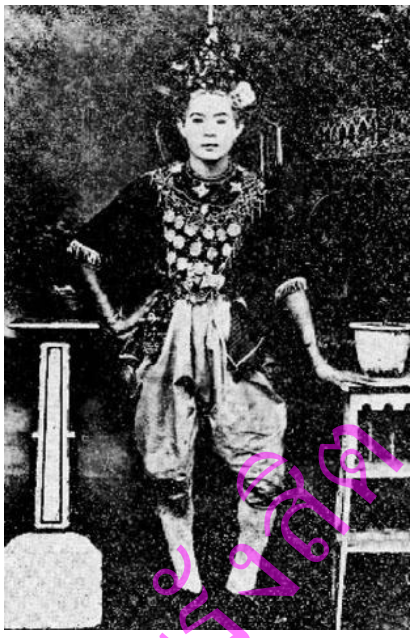

รูปที่ 4.3 อาจารย์หอมหวล นาคศิริ พระเอกลิเกทรงเครื่องชื่อดังในสมัยนั้น
ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน 2553 : 62, 14 กันยายน 2556

เวทีแสดง

ในยุคแรกเริ่ม เวทีแสดงจะมีลักษณะเป็นนั่งล้านเตี้ยๆ มีใต้ถุน ใช้ผ้าเป็นฉากบดบังผู้แสดงในขณะแต่งตัว ขึงฉากด้วยเชือกไว้ตรงกลางเวทีแสดง เวทีแสดงแบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ส่วนทำการแสดง ส่วนผู้เล่นดนตรี และส่วนแต่งตัว ด้านหน้าเวทีมีแคร่หรือตั่งสำหรับผู้แสดงหรือผู้เล่นปี่พาทย์ ในสมัยนั้นใช้แสงตะเกียงหรือขี้ไต้ในการให้แสงสว่าง ยังไม่มีเครื่องขยายเสียง และเป็นเวทีแสดงถาวรหรือเรียกว่าการเปิดวิก ต่อมาเวทีแสดงถูกปรับให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น โดยการยกระดับความสูงของพื้นเวที มีการใช้ไฟแรงเทียนห้อยเป็นราวหน้าเวที ใช้ไมโครโฟนห้อยหน้าเวที 1 ตัว และเริ่มมีการวาดลวดลายลงไปบนฉาก เพื่อเพิ่มความสวยงามและความสมจริงมากขึ้น เช่น ฉากท้องพระโรง กระท่อมปลายนา วิวทิวทัศน์ เป็นต้น เพิ่มฉากหลืบและป้ายชื่อคณะเพื่อให้เป็นที่รู้จักในการจ้างหาครั้งต่อไป เวทีแสดงจะมีประโยชน์ในการเป็นพื้นที่แสดงการสมมติในเรื่องราวต่างๆ ของผู้แสดง ผู้แสดงจะใช้ฉากในการสมมติหรือใช้ตัวของผู้แสดงเองในการบอกท่าทางต่างๆ เช่น ทำท่าว่ายน้ำในขณะว่ายน้ำ ทำท่ากระโดดน้ำในขณะกระโดดน้ำ ซึ่งในความเป็นจริงนั้นไม่มีน้ำเป็นต้น หรือใช้ฉากเวทีช่วยในการสมมติ เช่น อยู่ในป่าใช้ฉากป่า อยู่ในวังใช้ฉากท้องพระโรง เป็นต้น ผู้ชมลิเกจะใช้การสังเกตอากัปกริยาท่าทางของผู้แสดงหรือฉากที่ถูกสับเปลี่ยนตามสถานการณ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

ของท้องเรื่องที่ดำเนินไปในขณะนั้น เป็นต้น ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “เวทีสมัยก่อนก็จะใช้ ถ้าไม่ใช่วิกเป็นงานปลีกนี่ก็ชาวบ้านเขาจะปลูกไว้ให้ เป็นหกเสา แล้วก็มีเพลิงแคร่ ดนตรีหน่อย ฉากลิเกก็จะมีแค่ผืนเดียว เป็นฉากผ้า เขาก็จะเพิ่มเป็นฉากป่า ฉากบ้าน ฉากน้ำอะไรนี่ก็จะเพิ่มมาใช้แขวนเอา ชักลอกมาสมัยหนึ่ง พอมีไฟก็ใช้ไฟหลอดเล็กๆ เนี่ยผูกเป็นราว แล้วก็มีไมตัวเดียวห้อย” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

รูปที่ 4.4 แสดงตัวอย่างเวทีแสดงลิเกในอดีต

ที่มา: http://www.prachatai.com, “เสียง...คนหลังป้อมมหากาฬ”, 2 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.5 แสดงตัวอย่างเวทีลิเกในอดีตอีกแบบหนึ่ง

ที่มา: “ลิเก อำลาเวที Likay Thai Folk Play Farewell Performance”, 2 มกราคม 2557

รูปที่ 4.6 แสดงตัวอย่างเวทีแสดงลิเกสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ที่มา: http://pantip.com “๓ ๔ ๕๖...^_^...”, 4 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขั้นตอนการแสดง ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ด้วยกัน ได้แก่ โหมโรง รำถวายมือ ออกแขก ละคร และลาโรง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

โหมโรง

เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ถูกหยิบยืมมาจากละครรำ มีจุดประสงค์เพื่อบูชาและอัญเชิญเทพเทวดาและครูบาอาจารย์ให้มาสถิตในที่ทำการแสดง ให้เป็นไปด้วยความสำเร็จเรียบร้อย และเป็นสัญญาณเตือนให้ผู้แสดงเตรียมตัว พร้อมเตือนให้ผู้คนได้ทราบ การโหมโรง เป็นการบรรเลงเพลงไทยปี่พาทย์ เรียกว่า การโหมโรงเย็น ประกอบด้วยเพลงชั้นสูงหรือเพลงหน้าพาทย์ 13 เพลง แต่หากมีเวลาน้อยจะตัดเหลือ 4 เพลง คือ เพลงสาธุการ เพลงตระ เพลงกราวใน และเพลงวา ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ข้อมูลไว้ในบทที่ 2 ประวัติลิเก

รำถวายมือ

เป็นการรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้วที่เคยได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้มาให้แก่ผู้แสดง และรำถวายให้แก่ครูอาจารย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย โดยรำถวายแก่ท่านภายหลังอัญเชิญมาสถิตในช่วงโหมโรง ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ลิเกทำต่อกันมาอีกอย่างหนึ่ง

ออกแขก

เป็นขั้นตอนการแสดงที่รวมความเบ็ดเตล็ด เนื่องจากมีจุดประสงค์หลายอย่าง เช่น เพื่อคารวะครูอาจารย์ อวยพรและขอบคุณเจ้าภาพ ผู้ชม มีการแนะนำเรื่องที่แสดง อวดตัวผู้แสดงทั้งความสามารถด้านการร้อง การรำ และความสวยงามของเครื่องแต่งกาย การออกแขกเป็นขั้นตอนการแสดงที่มีเฉพาะแต่การแสดงลิเกเท่านั้น เป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่ง การออกแขกมี 4 ประเภท ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ข้อมูลไว้ในบทที่ 2 ประวัติลิเก

ละคร

ผู้แสดงลิเกจะแสดงตามบทบาทที่ได้รับมอบหมายจากโต้โผ โดยโต้โผได้แจกแจงบทบาทและเล่าเค้าโครงเรื่องให้กับผู้แสดงก่อนถึงช่วงละครอยู่ก่อนแล้ว โดยโต้โผจะเป็นผู้กำกับและคอยสังเกตการณ์อยู่ข้างฉากหลับ และคอยแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นไปตามสถานการณ์ เช่น ผู้แสดงเล่นทู้เวลา ผู้แสดงบาดเจ็บ สังเกตพฤติกรรมของผู้ชม เป็นต้น โดยเริ่มฉากแรกด้วยพระเอก และดำเนินเรื่องติดต่อกันอย่างรวดเร็ว ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์จะรับสัญญาณจากผู้แสดงให้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรเลงเพลงตามที่ผู้แสดงต้องการด้วยท่ารำ การร้อง การส่งซิก และการนัดคิว เช่น เพลงเสมอ เพลงตับ เพลงเถา เพลงพื้นบ้าน เพลงไทยสองชั้น เป็นต้น

ลาโรง

เมื่อการแสดงจบลงดนตรีไทยปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงเพื่อลาโรง ผู้แสดงในฉากจบหรือผู้แสดงทั้งหมดยกมือไหว้ผู้ชม โต้โผกล่าวอำลา ขอบคุณเจ้าภาพ ผู้ชม และเชิญชวนให้ติดตามผลงานการแสดงของคณะตนในโอกาสหน้า

ผู้แสดง

ในอดีตผู้แสดงเป็นชายล้วน แม้บทนางก็ใช้ผู้แสดงชายที่มีลักษณะหรือใบหน้าคล้ายผู้หญิง สามารถแสดงได้ทุกวัยไม่จำกัดช่วงอายุ แต่ต่อมาได้มีการใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ ผลงานการแสดงขึ้นอยู่กับความสามารถ ทักษะ และพรสวรรค์ของผู้แสดง ในการแสดงลิเกนั้นผู้แสดงจำเป็นต้องอาศัยไหวพริบปฏิภาณ ซึ่งมักเกิดจากการเก็บเกี่ยวประสบการณ์ในการแสดงลิเกเป็นเวลายาวนาน บทบาทของผู้แสดงขึ้นอยู่กับบุคลิก ลักษณะท่าทาง ใบหน้า น้ำเสียง ลักษณะการร้องรำ ซึ่งคุณลักษณะของผู้แสดงเหล่านี้สามารถนำมาจัดบทลงในเบื้องต้นก่อนได้ ว่าเหมาะสมกับบทบาทไหนมากที่สุด เช่น หน้าตาดี รำสวย ร้องดี จัดให้เป็นนางเอกหรือพระเอก ไหวพริบดี ฉลาดเป็นคนอารมณ์ดี จัดให้เป็นบทตลก เป็นต้น ผู้ชมลิเกโดยส่วนใหญ่มักนิยมชมชอบในตัวของผู้แสดงที่มีความสามารถ รูปร่างหน้าตาโดดเด่น หรือความตลกขบขัน ฯลฯ โดยผู้แสดงจะได้ค่าตัวมากที่สุดคนละ 15 บาท/คืน หากมีงานปลีกได้มากที่สุด 1,500/คืน และเริ่มมีการเผยแพร่ลิเกทรงเครื่องผ่านทางวิทยุ โทรทัศน์ ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “โอ้ย เมื่อก่อนนี้ 15 บาท เดี๋ยวนี้ค่าตัวคนละ 2,000-3,000 มันต่างกัน คือลิเกงานปลีกสมัยก่อนถ้าไป เก่งที่สุดเลยเนี่ย กรุงเทพฯ เนี่ย 1,500 เดี๋ยวนี้เป็นตั้งแสนนึง มันพัฒนามามากมาย ส่วนชายจริงหญิงแท้ก็จะเอามาใช้สมัยพ่อดอกดิน เสือสง่า แต่ก็ใช้น้อย อย่างนางแม่ นางอิจฉา ก็ยังใช้ผู้ชายอยู่ จะใช้เฉพาะตัวนางเอก จนมาอาจารย์หอมหวลจึงใช้เต็มรูปแบบ มาใช้ชายจริงหญิงแท้เลยคือสมัยอาจารย์หอมหวล ส่วนวิทยุเนี่ย จะมารุ่นเดียวกันกับทรงเครื่อง มาหลังจากทรงเครื่องนิดหน่อย ถ้าพูดถึงเรามีวิทยุ มีทีวีนั่นน่ะ สมัยนั้นพ่อจะดัง เพราะว่าพ่อออกไปเล่นด้วยตัวเองอะไรอย่างนี้ รู้สึกว่ามันมากๆ แล้วพ่อก็มาเล่นทีวีสมัย 06 เป็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พระเอกโทรทัศน์คนแรกของช่อง 4 บางขุนพรหม" (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

รูปที่ 4.7 แสดงตัวอย่างการใช้ผู้แสดงลิเกชายล้วนในอดีต
ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ 2553 : 48, 4 มกราคม 2557

รูปที่ 4.8 แสดงตัวอย่างการเริ่มใช้ผู้แสดงหญิงเข้ามาในการแสดงลิเกในอดีต
ที่มา: "ลิเก อำลาเวที Likay Thai Folk Play Farewell Performance", 2 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปแบบเครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายของผู้แสดงลิเกถ้าเป็นลิเกไทยในอดีตนั้น จะเริ่มกันที่การแต่งกายเลียนแบบเครื่องทรงกษัตริย์แต่ไม่ใช่พระเครื่องต้น และข้าราชบริพารในวัง ซึ่งมีความหรูหรา น่าพิสมัยมาก เครื่องแต่งกายเสื้อผ้าอาภรณ์นั้นประดับประดาไปด้วยเพชรหนามเตย ตัดเย็บด้วยผ้าดิ้นเลื่อมแพรวพราวอย่างละครรำ สวมปันจุเหร็จหรือยอด นุ่งผ้ายกทอง เครื่องประดับทำจากโลหะชุบสีเงิน เพื่อให้เกิดความแตกต่างจากละครรำที่ใช้เครื่องประดับโลหะเป็นสีทอง วัสดุบางอย่างต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศกันเลยทีเดียว จึงเรียกว่าลิเกทรงเครื่อง การคิดประดิษฐ์ชุดลิเกทรงเครื่องขึ้นนั้น ก็เพื่อให้เกิดความแปลกแยกออกมาจากลิเกมลายู ให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของลิเกไทย ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับเรื่องที่แสดงด้วย เช่น ถ้าเป็นเรื่องวรรณคดี ผู้แสดงทั้งหมดต้องสวมยอด ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “มันอยู่เป็นเรื่อง ถ้าเป็นอิเหนาก็จะแต่งเป็นยอดทั้งหมด ในเรื่องพระอภัยฯ แต่งยอด” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

รูปที่ 4.9 แสดงตัวอย่างการแต่งกายของลิเกทรงเครื่อง

ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ 2553 : 48, 4 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลิเกทรงเครื่อง จำเป็นจะต้องแต่งหน้าตาให้หนา จัดจ้าน เพราะต้องแสดงกันตอนกลางคืน อีกทั้งในสมัยนั้นไฟฟ้ายังไม่มีใช้ อุปกรณ์การแต่งหน้าบางอย่างก็ใช้วัสดุที่หาได้จากธรรมชาติ ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ลิเกที่แต่งหน้าฉูดฉาด คือหนาหน่อย เพราะว่าเราต้องคิดถึงสังคมสมัยก่อน ไฟมันไม่มี เขาเริ่มเล่นกันเนี่ยเขาใช้ตะเกียง ใช้ไต้จุด ใช้ตะเกียงจุด แล้วก็มาตั้งเล่นกัน เขาถึงแต่งหน้าให้มันเข้มขึ้น เครื่องอุปกรณ์ อย่างเขียนคิ้วเขาใช้มะพร้าวตัดเป็นชิ้นๆ เผาไฟ แล้วก็เอามาเขียน เครื่องแต่งหน้าเขาใช้พวกแป้งจีน ฝุ่นจีน ที่งิ้วเขาใช้ เครื่องสีปากเขาจะใช้สีแดงผสมกับน้ำมันแล้วก็ทาปาก” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

เวลาต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2482-2488 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 ประเทศไทยได้เกิดภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้วัสดุในการแต่งกายของลิเกทรงเครื่องขาดแคลน ผู้แสดงจึงต้องแต่งกายลิเกแบบตามมีตามเกิด

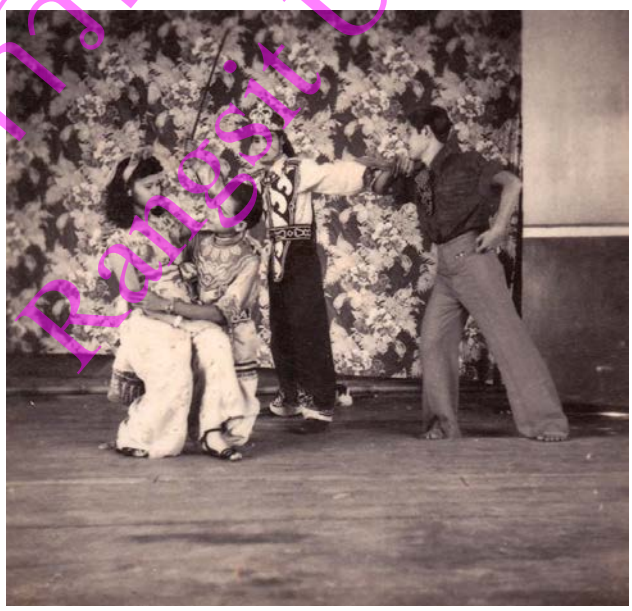

รูปที่ 4.10 แสดงตัวอย่างการแต่งกายของลิเกภายหลังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2
ที่มา: http://pantip.com “๓ ๔ ๕๖...^_^...”, 4 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หลังจากนั้นได้มีผู้คิดประดิษฐ์เครื่องแต่งกายขึ้นมาใหม่ ซึ่งพัฒนามาจากชุดลำลองที่ลิเกสวมใส่กันอย่างตามมีตามเกิด คละเคล้ากับการแต่งกายรูปแบบทรงเครื่องเล็กน้อย จนออกมาเป็นชุดลิเกลูกบท ซึ่งชุดลิเกลูกบทในรุ่นบุกเบิกนั้นจะมีลักษณะที่ค่อนข้างแตกต่างออกไปจากชุดลิเกลูกบทในปัจจุบัน คือชุดลิเกลูกบทดั้งเดิมฝ่ายชายจะสวมเสื้อแขนสั้น และสวมทับด้วยเสื้อกั๊กปักเพชรหนามเตย สวมสังวาล เจียระบาด รัดเข็มขัด ส่วนชุดลิเกลูกบทฝ่ายหญิงจะสวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งผ้าถุง ตามแบบชาวบ้าน หรือสวมเป็นชุดไทยจักรี ไทยเรือนต้น ฯลฯ การแต่งกายลักษณะนี้จะเป็นตัวนางที่มียศถาบรรดาศักดิ์ ส่วนชุดราตรีเริ่มมีการนำมาสวมใส่ในราว ปี พ.ศ. 2510 และถูกพัฒนารูปแบบมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ลูกบทเดิมเนี่ยจะมีเสื้อกั๊ก ในกั๊กใส่เสื้อแขนสั้น ใส่สังวาลเพชร คาดเจียระบาด ใส่เข็มขัดคาดหน้า ตัวนางเขาจะแต่งเป็นแขนสั้น เป็นแขนเสื้อกระบอก เป็นเหมือนชุดไทยโบราณ ใส่ไทยจักรี ไทยเรือนต้นอะไรแบบนี้ อันนั้นคือตัวเจ้าลูกพระยา แต่ลูกบทจริงๆ เขาก็จะใส่แขนสั้น นุ่งกระโปรง นุ่งผ้าถุงจีบ ส่วนราตรีนี่มันเกิดขึ้นประมาณ 2510 ขึ้นมา เป็นราตรีแต่ก็ยังไม่มากนะ เป็นราตรีแบบไม่ใช่เป็นซุ่ม คือมันยังเห็นเท้า เห็นแขนน่ะ ตอนนี้ไม่เห็นแล้ว คือลิเกเขาก็เลยรำเริ่มอะไร คือมันไม่เห็นแขน ไม่เห็นขา” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

การแต่งกายของลิเกในอดีตมีความแปรผัน และเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทย การเกิดสงครามโลกทำให้การแสดงลิเกได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก สูญเสียเครื่องแต่งกายอันเป็นภูมิปัญญาไปอย่างน่าเสียดาย แต่เพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้าน ลิเกจึงแสวงหาวิธีการปรับการแต่งกายเสียใหม่ เพื่อเป็นการปรับตัวให้ดำรงอยู่ได้และยังเป็นที่สนใจต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.11 แสดงการแต่งกายชุดลิเกลูกบทในอดีตยุคแรกเริ่ม โดยชุดสีแดงเป็นชุดลิเกลูกบทเริ่มแรก และเริ่มพัฒนาออกมาเป็นอีก 5 ชุดที่เหลือ เปลี่ยนจากนุ่งผ้าม่วงเป็นนุ่งกระโปรงผ้าสามเหลี่ยมแทน
ที่มา: http://www.b.yimwhan.com, “ภาพจากปก “ราชาเสียงทอง””, 13 กันยายน 2556

อุปกรณ์ประกอบการแสดง

อุปกรณ์ประกอบการแสดงที่พบในลิเกทรงเครื่องจะมีลักษณะเหมือนกับอุปกรณ์การแสดงของละคร ได้แก่ อุปกรณ์ประกอบการแสดงประเภทอาวุธต่างๆ มักทำด้วยเหล็ก สแตนเลส ไม้ หรือของแข็ง ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้งานของอาวุธ เช่น ใช้สำหรับการฟาด ฟัน ยิง แทง ตี ผู้ต่อสู้ หรือใช้ถือประกอบการรำ เช่น มีด ดาบ พระขรรค์ หอก ทวน พลอง ขวาน ธนู ฯลฯ ซึ่งจะใช้เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงในฉากรบทัพจับศึก ฉากต่อสู้ เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาคืออุปกรณ์ประกอบการแสดงประเภทคน สัตว์ ภูตผี ฯลฯ เช่น ม้าไม้ หัวโขนรูปสัตว์ ยักษ์ เจ้าเงาะ ครีบ ปีกและหาง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีอุปกรณ์ประกอบการแสดงอื่นๆ อีกมากมายที่ลิเกนำมาใช้สำหรับการแสดง เช่น ภาชนะต่างๆ พาหนะต่างๆ ปี่ของพระอภัยมณี ตุ๊กตาเด็กทารก กอไผ่ของยอพระกลิ่น พระอบ พวงมาลัยของนางรจนา ฯลฯ ซึ่งอุปกรณ์ประกอบการแสดงต่างๆ ที่ลิเกทรงเครื่องนำมาใช้ในการแสดงนั้น มีจุดประสงค์เพื่อเป็นสิ่งสมมติให้เรื่องราวดูน่าสนใจและสมจริงยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.12 กอไผ่ของยอพระกลิ่น อุปกรณ์ประกอบการแสดงลิเกทรงเครื่อง
เรื่อง พระมณีพิชัย ตอน ยอพระกลิ่นกินแมว
ที่มา: “ลิเกทรงเครื่อง เรื่อง ยอพระกลิ่น วิดีโอบันทึกการแสดงลิเกทรงเครื่อง กรณีศึกษา นายบุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) พ.ศ. 2539”, 15 กันยายน 2556

ประการที่สอง คุณลักษณะด้านเนื้อหา

คุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องในด้านเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง ดังรายละเอียดที่ต่อไปนี้

การรำ

ลิเกทรงเครื่องใช้การรำแบบเดียวกับกรมศิลปากร ซึ่งประกอบด้วย การรำแม่บท การรำเพลงช้า เพลงเร็ว ฯลฯ การรำแม่บทสามารถนำไปประยุกต์กับการร้องได้ทุกชนิด โดยท่ารำเป็นการสื่อสารด้วยท่าทางและสีหน้า สามารถทำให้ผู้ชมทราบถึงบทบาทการแสดง เช่น มีความสุข เสียใจ โกรธ เป็นต้น ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าเกี่ยวกับการรำในสมัยนั้นให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ลิเกทรงเครื่องเบสิกจริงๆ นะ จะต้องมีการหัดตั้งแต่รำเพลงช้า เพลงเร็ว หัดรำบทของลิเก วรรณคดีต่างๆ จะเป็นเบสิก เป็นต้นของลิเกทรงเครื่อง” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การรำของลิเกทรงเครื่อง จะเทียบเคียงมาจากการรำของกรมศิลปากร เกิดจากการจดจำท่วงท่าแล้วมาฝึกหัดกันในหมู่ลิเก จึงทำให้ท่ารำในการรำบางท่าเพี้ยนไปเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งอาจจะไม่ตรงตามแบบแผนทุกกระเบียด

การร้องและการเจรจา

การร้อง เริ่มต้นมาจากการแปลงบทสวดของลิเกมลายู ให้เป็นภาษาไทยแต่ใช้ทำนองเพลงเดิม เพื่อไว้เป็นกิจกรรมการละเล่นยามว่างของข้าราชบริพาร แล้วจึงแพร่ไปตามชนบท จนกลายเป็นที่นิยมของประชาชนไทยเป็นอย่างมาก ในการร้องของลิเกทรงเครื่องมักใช้บทเพลงไทยเก่าๆ มากมาย เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงตับ เพลงเถา การขับเสภา เพลงสองชั้น เพลงลูกทุ่ง (พบน้อย) กาพย์กลอน ฯลฯ มาใช้ในการร้อง ทำให้การแสดงลิเกเป็นการแสดงที่มีความหลากหลายทางด้านสุนทรียะภาษา ดังที่คุณมิตร มิตรชัย ผู้แสดงและน้องชายของคุณไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ลิเกทรงเครื่องจะมีร้องหลายอย่าง ซึ่งเป็นพันน่ะ แต่ว่ามันไม่ได้หมายความว่าในเรื่องนึงเป็นพันต้องเอามาใช้หมด ในหนึ่งพันอย่าง ถ้าสมมติว่าเรื่องนี้เหมาะกับกลอนแบบนี้ เขาก็จะดึงอันนี้มาใช้ ขึ้นอยู่กับความสามารถของนักแสดงว่าเขาต่อเพลงอะไรแบบนี้ ไม่มีตายตัว อย่างเช่น เพลงตับวิวาห์พระสมุทรลิเกจะเอาไปเปลี่ยนเนื้อ คือแบบว่าแฟนตาซี เอาทำนองของเพลงไทยเดิมมาบ้าง มาเปลี่ยนเนื้อเป็นทำนองของลิเกอะไรแบบนี้ ตอนนั้นยังไม่มีนิเกลิง” (มิตร มิตรชัย. สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2556)

การเจรจา จากประสบการณ์ของผู้วิจัย พบว่า การเจรจาของลิเกจะใช้น้ำเสียงและสำเนียงการพูดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ลิเกมักใช้ลิ้นกระดกขึ้นไปที่เพดานแล้วออกเสียงตัวสะกดแม่กน เป็นพยัญชนะ ล เช่น คำว่า ด้วยกัน เป็น ด้วยกัล ลักษณะน้ำเสียง ถ้าเป็นพระเอกหรือนางเอกโดยมากจะใช้น้ำเสียงที่นุ่มนวล ไพเราะอ่อนหวาน น่าฟัง พูดช้า หากเป็นตัวโกงหรือนางโกงจะใช้น้ำเสียงที่กระโชกโฮกฮาก เสียงดัง ใช้คำทะลึ่ง หยาบคาย ส่วนตัวโจ๊กนั้นจะไม่มีแบบแผนที่ตายตัวมักจะไม่ร้องลิเกเพราะๆ ไม่ค่อยพูดเพราะ การร้องและการเจรจาติดตลกขบขัน ซึ่งจะดูไม่ค่อยเป็นลิเกมากเหมือนเช่นบทอื่น สำหรับบทบาทอื่นๆ เช่น นางแม่ พระรอง ตัวเจ้า หรือบทตัวประกอบ จะใช้การร้องและการพูดออกไปในทางของนางเอก พระเอก หากพระเอก นางเอก หรือตัวเดินเรื่องได้รับบทบาทเป็นคนไม่ดีก็จะมีลักษณะการร้องและการเจรจาคล้ายกับตัวโกงหรือนางโกง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นอกจากนี้ บทบาทในการแสดงยังทำให้ลักษณะในการออกเสียงทั้งการร้องและการเจรจารวมถึงลักษณะท่าทางเป็นไปในทิศทางเดียวกันด้วย ลิเกทรงเครื่องมักแสดงเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดี การร้องและการเจรจาจึงต้องเป็นระเบียบแบบแผน หรือตามเอกลักษณ์ของเรื่องนั้นๆ ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “การเจรจาก็จะเจรจาในเรื่อง คือจะเจรจาไปในเรื่องที่ผู้กำกับ คือถ้าเป็นเรื่องธรรมดาผู้กำกับเขาก็จะให้พูดว่าเป็นแนวนี้นะ แนวนี้นะ พูดแค่นี้ก็พอ แล้วก็ร้องไป ถ้าเป็นวรรณคดีก็จะพูดเป็นกลอนของกลอนแปด ใช้แทนคำพูดบ้าง เป็นสูตร เช่น อย่างเรื่องอิเหนา เขาก็จะใช้คำพูดในกลอนวรรณคดีเอามาพูดเหมือนนางมะเดหวีพูดประชดประชันอิเหนาอะไรพวกนี้ แล้วก็ใช้เป็นกลอนสดแต่งแทรกแซงไปเป็นบางตอน ขับเสภาเขาจะเลือกเอามาใช้เป็นตอนๆ นิดๆ หน่อยๆ เพราะว่าขับเสภามันจะไปอยู่ในเรื่องขับเสภา ขับเสภาก็อยู่ในดนตรีไทย” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

ลิเก เป็นศาสตร์การแสดงที่ยาก เพราะต้องอาศัยความสามารถของผู้แสดง การที่จะขับร้องเพลงเหล่านี้ออกมาให้ไพเราะได้นั้น จำเป็นต้องใช้พรสวรรค์และพรแสวงในการฝึกฝนของผู้แสดงเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ บทการร้องและการเจรจาของลิเก มักมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจหรือคติธรรมสอดแทรกลงไปในเนื้อร้องและการเจรจาเสมอ เช่น ความรักของบุพการี การทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ฯลฯ เพื่อเป็นการทำหน้าที่หนึ่งของสื่อพื้นบ้านในการขัดเกลาจิตใจของคนในสมัยนั้น ดังนั้น บทร้องและบทเจรจาจึงต้องแต่งตามเนื้อเรื่องที่ใช้ทำการแสดง ซึ่งมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีไทย เช่น สังข์ทอง ขุนช้างขุนแผน แก้วหน้าม้า ชาละวัน ฯลฯ หรือเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู กัณหา-ชาลี ทรพี-ทรพา เป็นต้น ดังตัวอย่างบทร้องในงานมหัศจรรย์มรดกไทย...ลิเก ณ ห้างสรรพสินค้าสยามพารากอน เมื่อปี พ.ศ. 2555 เรื่องสังข์ทอง ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัต ซึ่งมีเนื้อหาที่แสดงถึงความรักของแม่พันธุรัตที่มีต่อลูกสังข์ทอง ดังใจความว่า (http://www.youtube.com, 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2556)

นางพันธุรัต: “พระสังข์เอ๋ยลูกรัก เจ้าคงไม่อยากไปกับแม่
โปรดฟังจากปากแม่รักแท้ รักของแม่มิมัวหมอง
กลับไปกับแม่นะลูก ไปร่วมทุกข์สุขสองเรา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

	แม่อยากป้อนน้ำอีกสักคราว	แม่ขอป้อนข้าวอีกสักกล่อง”
พระสังข์:	“มองเห็นแม่แกลำบาก	เหตุก็เพราะรักตัวเรา
	ต้องบุกน้ำข้ามเขา	จนมือเท้าพุพอง
	กลับไปเถิดแม่จ๋า	สังข์ขอลาเลยแม่
	โลกนี้มีเกิดมีแก่	เจ็บตายแน่แท้ถูกต้อง ฯลฯ”

จากบทร้องเรื่องสังข์ทอง ตอนพระสังข์หนีทางพันธุรัต ในแบบฉบับของลิเกนั้น จะเห็นได้ว่าความรักของแม่พันธุรัตที่มีต่อพระสังข์นั้นมีมากมายแม้จะเจ็บปวดใจกายก็อยากได้ลูกสังข์คืน ตามใจความหนึ่งที่ว่า “ต้องบุกน้ำข้ามเขา จนมือเท้าพุพอง” ซึ่งสามารถให้แง่คิดกับผู้ชมได้ว่าความรักของแม่นั้นยิ่งใหญ่แม้จะรู้ว่าต้องแลกด้วยความเจ็บปวดแม่ก็ยอม ซึ่งเป็นการทำให้ผู้ชมได้ตระหนักถึงความรักที่แม่มีให้ต่อลูก นอกจากนี้ พระสังข์ยังให้แง่คิดกับแม่พันธุรัตและผู้ชมตามใจความหนึ่งที่ว่า “โลกนี้มีเกิดมีแก่ เจ็บตายแน่แท้ถูกต้อง” ซึ่งสามารถให้แง่คิดกับคนดูได้อีกเรื่องหนึ่งว่าสรรพสิ่งบนโลกล้วนหนีไม่พ้นความตาย ดังนั้น เนื้อหาของบทร้องจึงเป็นการทำประโยชน์เพื่อสังคมในแง่ของการขัดเกลาจิตใจ ให้แง่คิด คติสอนใจ หรือแนวทางการใช้ชีวิตให้แก่คนดูลิเกได้ทางหนึ่ง ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “เมื่อก่อนก็จะเล่นหนักไปทางวรรณคดี นิทานพื้นบ้าน สังข์ทอง แก้วหน้าม้า ชาละวัน ขุนช้างขุนแผน เล่นอะไรก็ได้ที่มันเป็นประโยชน์ต่อสังคม อันนี้ก็เหมือนเป็นหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

การส่งซิกกับผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ หากผู้แสดงต้องการจะใช้ทำนองเพลงตับวิวาห์พระสมุทร ซึ่งเป็นเพลงที่รู้ในตัวเพลงกันอยู่แล้ว ก็จะอาศัยแค่การนัดคิว หรือในบางครั้งก็บอกเพลงกับผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์แบบโจ่งแจ้งเลยก็มี หรือจะใช้เป็นการส่งซิก หรือการกระซิบบอก เป็นต้น

เรื่องที่แสดง

ลิเกทรงเครื่องมักแสดงเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดี พงศาวดาร หรือเป็นเรื่องในเชิงพระพุทธศาสนา เช่น อิเหนา พระอภัยมณี สังข์ทอง ไกรทอง แก้วหน้าม้า ขุนช้างขุนแผน พระเจ้าอชาตศัตรู กัณหา-ชาลี ทรพี-ทรพา พระรส-เมรี พระสุธน-มโนห์รา โกมินทร์ พระมณีพิชัยราชาธิราช สามก๊ก เป็นต้น อีกทั้งยังแสดงเรื่องแบบชาวบ้าน เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ แต่ก็พบน้อย เช่น ซอ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สามสาย ดังที่คุณมิตร มิตรชัย เป็นผู้แสดงและน้องชายของคุณไชยา-แอน มิตรชัน ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “วรรณคดี พระอภัยมณี พระพุทธศาสนา พระเวชสันดร ส่วนใหญ่จะใช้เรื่องในวรรณคดี ถ้าลิเกทรงเครื่อง คือมันพูดชัดอยู่ว่าทรงเครื่อง แล้วการที่จะทรงเครื่องได้ มันจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับกษัตริย์ วรรณคดี เพื่อให้ทรงเครื่องได้ตามที่พูดไว้ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องแบบนั้น” (มิตร มิตรชัย. สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2556)

รูปที่ 4.13 การแสดงลิเกทรงเครื่อง เรื่อง พระสุธน-มโนห์รา
ที่มา: http://guru.sanook.com “ลิเกทรงเครื่องยุคต้นๆ”, 14 กันยายน 2556

นอกจากนี้ หากลิเกไปทำการแสดงในงานอวมงคล เรื่องที่ใช้แสดงก็จะไม่ออกไปในทางรื่นเริงมากนัก แต่ถ้าเป็นงานมหรสพหรืองานรื่นเริงทั่วไป ก็จะไม่จำกัดในเรื่องที่แสดง

ดนตรี

การแสดงลิเกทรงเครื่อง ใช้เครื่องดนตรีไทยปี่พาทย์เครื่องคู่หรือเครื่องห้าในการบรรเลงเพลงต่างๆ ของการแสดง หรือการให้จังหวะเสียงในการปล่อยมุกตลกของตัวโจ๊ก ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้แสดงในการแสดงลิเก และมีตำแหน่งของเครื่องดนตรีไว้ที่ด้านซ้ายมือของเวทีแสดง ใช้ทิศทางลมเป็นตัวช่วยขยายเสียงเพลงปี่พาทย์ให้ลมพาเสียงลอยไปเรียกคนมาชมลิเก ผู้เล่นดนตรีจะต้องมีทักษะในการรับส่งกับผู้แสดง ประกอบกับต้องอาศัยไหวพริบปฏิภาณไม่น้อยไปกว่าผู้แสดงลิเกเลย ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเกจึงถือเป็นผู้เล่นดนตรีที่มีความเก่งกาจมาก ดังที่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ปี่พาทย์มันจะมีหลายอย่าง บางคนเขาใช้ปี่พาทย์รางเดียว ใช้ตะโพน ใช้ฉิ่ง ใช้กลอง แค่นั้นเขาก็เล่นได้ แล้วก็จะเลื่อนมาเป็นเครื่องห้า มีฆ้อง มีทุ้ม มีปี่พาทย์ มีกลอง อันนี้เป็นเครื่องห้า” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

รูปที่ 4.14 แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์วงเครื่องห้าที่ใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องในอดีต
ที่มา: http://teakdoor.com “Siam, Thailand & Bangkok Old Photo Thread”, 8 มกราคม 2557

ประการที่สาม คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่

คุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมในด้านบทบาทหน้าที่ ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้ บทบาทหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม

เมื่อลิเกกลายเป็นที่นิยมมาก บทบาทหน้าที่อีกด้านหนึ่งของลิเกคือบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม คือการใช้การแสดงลิเกเป็นของแก้บน แก่ภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เมื่อคำขอสมหวังก็จะมีการแก้บนขึ้นตามคำสัญญาที่ตนได้ให้ไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ เช่น ถ้าถูกหวยจะถวายลิเก 1 คืน ถ้า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขายที่ได้จะถวายลิเกคณะหอมหวล เป็นต้น ดังนั้น ลิเกจึงมีความเกี่ยวข้องในการมีบทบาทหน้าที่เป็นของสินบนแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมการบนด้วย

บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง

การแสดงลิเกมีการนำเสนอเรื่องราวที่ทำให้ผู้ชมผ่อนคลายความตึงเครียด เกิดความรู้สึกครื้นเครง หรือขบขันไปกับผู้แสดงได้ โดยนำข่าวสาร หรือเหตุการณ์จากสื่อต่างๆ เช่น ละคร การเมือง การแต่งกายของคนดัง ฯลฯ มาสอดแทรกในการแสดง ทำให้ผู้ชมเกิดอรรถรสในการรับชม มีความสุขที่ได้ชมการแสดง

บทบาทหน้าที่ด้านให้ความรู้/คำสอน

นอกจากการแสดงลิเกจะมีบทบาทหน้าที่หลักในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมแล้ว ยังมีอีกหน้าที่หนึ่งที่ผู้แสดงลิเกทำหน้าที่ คือการเป็นเสมือนกระบอกเสียงของพระพุทธศาสนาในการกล่อมเกลาจิตใจผู้คนให้รู้จักความผิดชอบชั่วดี อยู่ในศีลธรรมอันดี หรือแนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขโดยส่งผ่านเรื่องราวต่างๆ ผ่านบทบาทของผู้แสดงลิเก ซึ่งมีเนื้อหาสอดแทรกคำสอนให้กับผู้ชมให้ได้แง่คิดจากการดูลิเกกลับไปทุกครั้ง เหมือนเป็นการซึมซับไปเรื่อยๆ โดยที่ผู้ชมไม่รู้ตัว นอกจากลิเกจะใช้เรื่องราวในการแสดงบอกผ่านตัวผู้แสดงแล้ว ยังใช้ป้ายแสดงข้อความที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตให้กับผู้ชมได้อ่านอีกด้วย เช่น สุภาษิต หลักคำสอน เป็นต้น อนึ่ง การที่ผู้แสดงจะสามารถถ่ายทอดหลักคำสอน หรือคุณงามความดีตามหลักพระพุทธศาสนาให้กับผู้ชมแล้ว ในตัวของผู้แสดงเองก็จะต้องรักษาศีลธรรม ทำคุณงามความดีให้ได้ด้วยเช่นกัน ในเรื่องของการแสดงลิเกนั้นมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวรรณคดี หรือเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เพื่อให้ผู้ชมเกิดความบันเทิงเริงใจ เบาสมอง ได้ดูเป็นแง่คิด อุทาหรณ์สอนใจ และไม่เอาเป็นเยี่ยงอย่างในการดำเนินชีวิต อยู่ในศีลธรรมตามวัตถุประสงค์ในการแสดงบทบาทหน้าที่ของการแสดงลิเก เช่น การแสดงลิเกเรื่องขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง กัญหา-ชาลี พระรส-เมรี เป็นต้น ซึ่งเรื่องที่แสดงต่างๆ เหล่านี้มักให้ความบันเทิงในรูปแบบตลกขบขัน เศร้าเคล้าน้ำตา แต่ทุกอารมณ์ในเรื่องก็แฝงไปด้วยแง่คิดสอนใจ ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “พวกนี้เป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรม เพราะว่าพวกการแสดงพื้นบ้าน มันเป็นส่วนหนึ่งที่นำเอาวัฒนธรรมการแสดงมาแสดงมาบอกให้คนดูว่านี่คือเจ้านะ นี่คือไพร่นะ การพูดเป็นภาษาเจ้า เจ้าพูดกับไพร่อย่างไง ไพร่พูดกับเจ้าพูดอย่างไง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เลยทำให้เกิดความรู้ที่มีในสังคม จะเกิดความรู้จากลิเกมากที่สุด เพราะว่าลิเกเป็นส่วนหนึ่งที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่าศิลปะแขนงอื่น สมัยก่อนจะไม่มีอะไรแสดงเลย นอกจากลิเก" (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

บทบาทหน้าที่ด้านประชาสัมพันธ์

ในการแสดงลิเกนั้น จะมีการพูดเชิญชวนให้คนที่มาดูลิเกไปทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น ทำบุญ เลือกตั้ง หรือเตือนภัยตามสถานการณ์บ้านเมืองต่างๆ ฯลฯ ตลอดจนข่าวสารต่างๆ ของทางคณะลิเกด้วย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและประสบการณ์ของผู้วิจัย พบว่า ลิเกดั้งเดิมนั้น มิใช่ของไทยแท้ แต่ถูกหยิบยืมเสริมแต่งและดัดแปลงให้มีคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งคุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมนั้นจะเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงลิเกไทยปัจจุบัน สำหรับคุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมที่พบนั้น ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง รูปแบบ เนื้อหา บทบาทหน้าที่ ฯลฯ ซึ่งพบว่า สถานที่แสดงสามารถแสดงได้ทุกสถานที่และได้ทุกโอกาส แต่ไม่ค่อยมีงานปลีกที่ต้องไปแสดงนอกสถานที่ เวทีแสดงจะเป็นแบบถาวรเพราะแสดงอยู่ในวิกเสียมาก ขั้นตอนการแสดงถูกหยิบยืมมาจากการแสดงละคร ได้แก่ โหมโรง ออกแขก ละคร และลาโรง ผู้แสดงสวมบทบาทต่างๆ ตามเรื่องที่แสดงอย่างละคร ได้แก่ พระเอก นางเอก ตัวโกง นางโกง ตัวเจ้า ตัวโจ๊ก เป็นต้น รูปแบบของเครื่องแต่งกายหยิบยืมมาจากการแต่งกายเครื่องทรงกษัตริย์แต่มิใช่พระเครื่องต้นและผสมเข้ากันกับการแต่งกายของละครนอก จึงเรียกว่า ทรงเครื่อง ต่อมารูปแบบของอุปกรณ์ประกอบการแสดงจะเป็นไปตามเรื่องที่แสดงและบทบาท ซึ่งเรื่องที่แสดงนั้นจะแสดงเรื่องประเภทเดียวกับละครอีกเช่นกัน เนื้อหาของการรำเลียนแบบท่ารำมาตรฐานแม่บทต่างๆ ของนาฏศิลป์ ซึ่งเหมือนกับละครด้วย เนื้อหาของการร้องและการเจรจาเดิมทีการร้องถูกหยิบยืมและดัดแปลงมาจากบทสวดแขกของชาวมลายู และพัฒนาสอดแทรกเพลงไทยเข้าไปอย่างละคร จนมีการร้องที่ใช้ในการแสดงมากมาย ประกอบกับมีการเจรจาซ้ำกับการร้องจึงทำให้ลิเกเป็นการแสดงแบบลูกผสม เนื้อหาของเรื่องที่แสดงจะหนักไปทางวรรณคดีเสียมากเหมือนเช่นละคร เนื้อหาของดนตรีใช้ดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้าและใช้เพลงอย่างละครอีกเช่นกัน โดยรวมแล้วลิเกเป็นการแสดงละครแบบลูกผสม เนื่องจาก มีลักษณะคล้ายคลึงกับการแสดงละคร เพียงแต่การแสดงลิเกมีข้อแตกต่างจากละครคือ ผู้แสดงหน้าตาดี เครื่องแต่งกายสวยงาม การรำผสมการร้องน่าดูกว่าละคร เดินเรื่องเร็ว กระชับ ตลกขบขัน มีความใกล้ชิดชาวบ้านมากกว่าสื่ออื่น ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ ในสมัยนั้น จึงทำให้ลิเกกลายเป็นสื่อพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.2 วิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัย

ต่อจากนี้ จะเป็นการอธิบายถึงคุณลักษณะเฉพาะโดยรวมของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นการย้อนรอยถอยหลังไปสู่ยุคแรกเริ่มของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจนถึงปัจจุบัน ซึ่งลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เป็นลิเกที่เข้าสู่ยุคลิเกลูกบทภายหลังจากการที่ยุคลิเกทรงเครื่องได้เสื่อมถอยไป

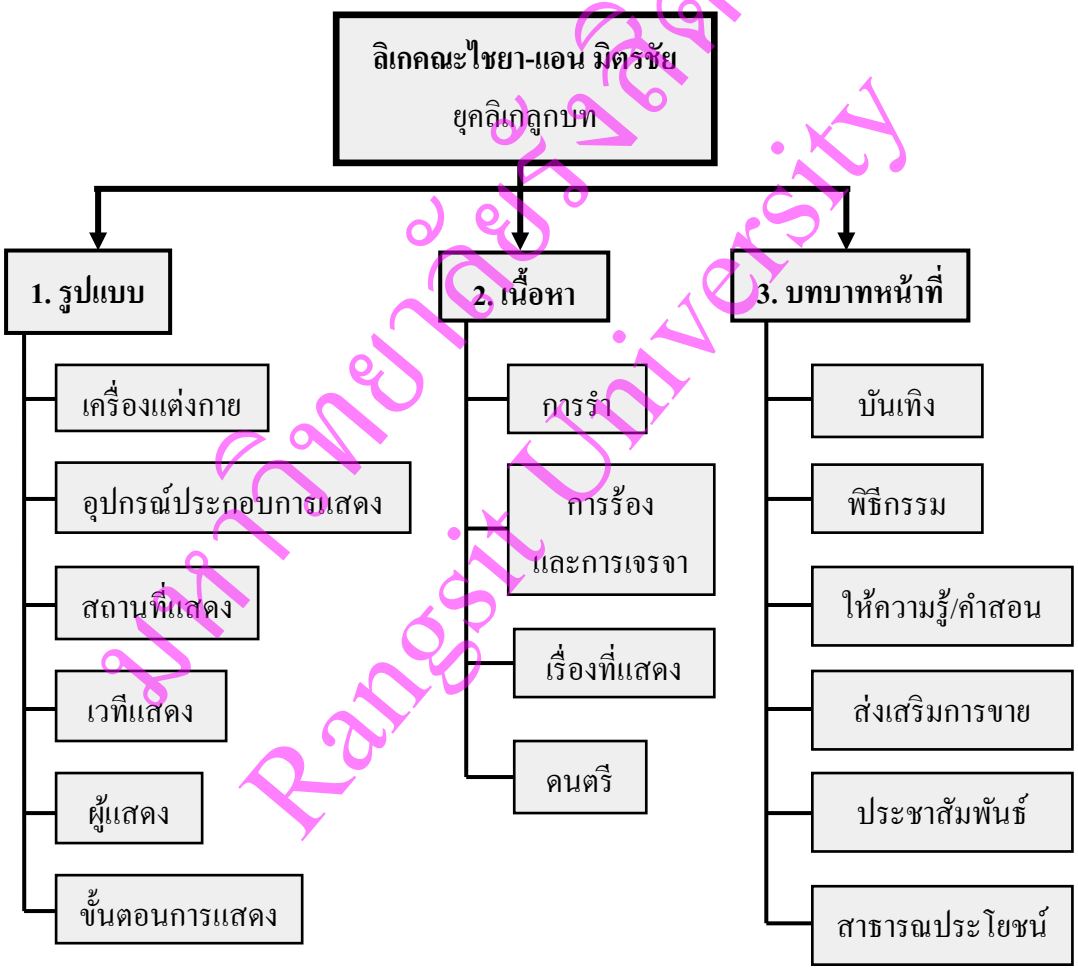

รูปที่ 4.15 แสดงคุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีอยู่ 3 ประการใหญ่ๆ ด้วยกัน ได้แก่ คุณลักษณะด้านรูปแบบ คุณลักษณะด้านเนื้อหา และคุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่ ดังรายละเอียดที่น่าสนใจต่อไปนี้

ประการแรก คุณลักษณะด้านรูปแบบ

คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในด้านรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง ดังรายละเอียดที่ต่อไปนี้

สถานที่แสดง

ภายหลังจากการที่ลิเกทรงเครื่องเสื่อมถอย ลิเกลูกบทจึงเข้ามาแทนที่ ดังที่คุณไชยา มิตรชัย พระเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เสนอไว้ในบทเพลงอยากบอกรักลิเกร่วมสมัยไทย รายการเทปบันทึกภาพพิธีประกาศผลรางวัลโทรทัศน์ทองคำ ครั้งที่ 27 ออกอากาศวันศุกร์ที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2556 ทาง ททบ. 5 ในใจความตอนหนึ่งว่า “สงครามโลกเข้ามา ชะตาลิเกทรงเครื่องต้องพัก พวกชาวบ้านสนุกนัก เพราะอยากร้องเล่นลิเก ชาวจีนเข้ามาสนเท่ห์ เรียกยี่เกลิเกคนไทย ลิเกทรงเครื่องห่างหาย เป็นสมัยลิเกลูกบทแทน”

รูปที่ 4.16 คุณไชยา มิตรชัย กำลังร้องเพลงอยากบอกรักลิเกร่วมสมัยไทย ในรายการเทปบันทึกภาพพิธีประกาศผลรางวัลโทรทัศน์ทองคำ ครั้งที่ 27 ออกอากาศวันเสาร์ที่ 21 มิถุนายน 2556 ทาง ททบ.5

ที่มา: http://www.youtube.com “ไชยา มิตรชัย อยากบอกรักลิเกร่วมสมัยไทย”, 22 มิถุนายน 255

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นลิเกที่เกิดในยุคลิเกลูกบท มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ความโด่งดังของเขาจึงทำให้สถานที่แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีอยู่ทั้งในและต่างประเทศเลยทีเดียว ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าเกี่ยวกับงานแสดงให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ลิเกพี่จะไม่เรียกว่าเดินสายนะ เพราะว่าเดินสายเหมือนคือการไปเปิดวิก แต่งานของเราเขาเรียกว่างานปลีก งานปลีกก็คือมีเจ้าภาพหา เจ้าภาพจ้างทุกคืน เพราะฉะนั้น เราจะเลือกรับไม่ได้ อย่างเช่น ชลบุรีหาไป พอเลิกจากชลบุรีปั๊บ เจ้าภาพเพชรบุรีหาต้องไป เพชรบุรีหาไปแล้วพอเลิกจากเพชรบุรีปั๊บตีขึ้นนครสวรรค์ไป นครสวรรค์เสร็จตีลงมาประจวบฯ อย่างนี้ก็ต้องไป” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

นอกจากนี้ ยังมีงานลิเกในวงการบันเทิงอีกมากมาย เช่น ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ โฆษณา รายการโทรทัศน์ บันทึกการแสดงลิเก VCD ฯลฯ ดังนั้น สถานที่แสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยจึงไม่มีข้อจำกัด เพราะมีทั้งที่กองถ่ายละคร กองถ่ายภาพยนตร์ ห้องบันทึกเทป โรงละครแห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งถูกเผยแพร่ทางสื่อมวลชนหลายแขนง ทำให้สถานที่แสดงไม่ได้อยู่แต่เพียงนอกสถานที่เท่านั้น แต่ยังเข้ามาอยู่ในสถานที่พักอาศัยของท่านผู้ดู โดยผ่านจอโทรทัศน์ วิทยุ ฯลฯ อีกด้วย

รูปที่ 4.17 ตัวอย่างการแสดงลิเกในบทละครโทรทัศน์ เรื่อง พ่อมาลัยริมทาง ออกอากาศทางไทยทีวีสีช่อง 3 ในปี 2552 และตัวอย่างการแสดงลิเกในบทภาพยนตร์ เรื่อง เวิ้งปีศาจ เข้าฉายในปี 2550 เป็นผลงานการกำกับภาพยนตร์เรื่องแรกของคุณไชยา มิตรชัย

ที่มา: http://www.thaitv3.com “แกลเลอรี พ่อมาลัยริมทาง”, 15 กันยายน 2556

ที่มา: http://gossipstar.mthai.com ““ไชยา” เปิดซิงหนังโชว์สุดยอดลิเกไทย”, 15 กันยายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.18 ตัวอย่าง VCD ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: http://tonpalm.tarad.com “รายละเอียดสินค้า/บริการ”, 15 กันยายน 2556

รูปที่ 4.19 ตัวอย่างโฆษณาทางโทรทัศน์ผลิตภัณฑ์ผงซักฟอก ของบริษัท คาโอ ในปี 2553

ที่มา: https://www.facebook.com “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 16 กันยายน 2556

เวทีแสดง

เวทีแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย แบ่งออกเป็น 5 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ เวทีลิเกดั้งเดิม เวทีลิเกลอยฟ้า เวทีลิเกคอนเสิร์ต เวทีลิเกไฮเทค และเวทีคอนเสิร์ต ซึ่งโดยธรรมชาติของเวทีลิเกจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เป็นโครงเหล็กต่อกัน และมีพื้นเวทีเป็นไม้ เวทีมีลักษณะแบบยกพื้น มีใต้ถุน ใช้ผ้าใบผืนใหญ่เป็นหลังคากันน้ำค้าง ซึ่งจะมีหรือไม่มีก็ได้ หากไม่มีจะใช้การประดับธงชาติหรือธงประจำรัชกาล เวทีลิเกจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ หน้าเวที หลังเวที และส่วนของเครื่องดนตรี โดยมีฉากใหญ่กั้นกลางระหว่างหน้าเวทีแสดงกับหลังเวที ด้านบนเวทีติดป้ายผ้าเขียนชื่อคณะ ด้านข้างเวทีแสดงทั้งสองข้างมีฉากหลืบบดบังผู้แสดงในขณะเดินเข้า-ออก ใต้ถุน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เวทีมักติดป้ายผ้าเขียนคติสอนใจ เบอร์โทรศัพท์ติดต่อการแสดง ตรงกลางเวทีมีตั่งตั้งกลางเวที ตั่งนี้จะเป็นได้ทั้งพระที่นั่งของกษัตริย์ ที่นั่งของคนยากจน เตียงนอน ภูเขา ต้นไม้ ฯลฯ ตามแต่ลิเกจะสมมติ

เวทีลิเกดั้งเดิม จะมีลักษณะแบบยกพื้น สูงประมาณ 50 เซนติเมตร เมื่อวัดจากพื้นดิน-พื้นเวที มีหลังคาผ้าใบแบบเพิงหมาแหงนไว้กันน้ำค้างและต้านลม เวทีลิเกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ หน้าเวที หลังเวที และส่วนของเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีจะมีตำแหน่งอยู่ตรงซ้ายมือของผู้ชมเสมอ มีฉากผ้าดิบกั้นกลางเวที มักเขียนเป็นรูปท้องพระโรง ป่า กระท่อมปลายนา ถ้ำ บ้านคนรวย ฯลฯ ใต้ฉุนเวทีมักติดป้ายผ้าเขียนคติสอนใจ เบอร์โทรศัพท์ติดต่อการแสดง ด้านบนติดป้ายคณะ ส่วนฉากหลืบก็ทำจากผ้าดิบ และมักเขียนลายเดียวกับฉาก หรือเป็นเพียงผ้าม่านธรรมดา ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน ในบางคณะฉากลิเกสามารถเปลี่ยนฉากให้เข้ากับเหตุการณ์ต่างๆ ของการแสดงได้ด้วยการชักลอก บ้างก็ทำเป็นฉากแบบสามมิติก็มี

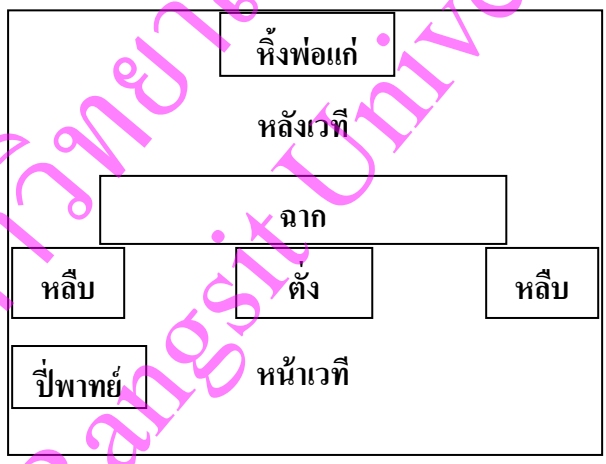

รูปที่ 4.20 แสดงแผนผังเวทีลิเกแบบดั้งเดิมโดยสังเขป

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.21 แสดงตัวอย่างเวทีลิเกแบบดั้งเดิมประกอบละครโทรทัศน์ เรื่อง บันทึกกรรม ตอน ลิเกลืมตาย แสดงโดยลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 ที่มา: http://www.youtube.com “TR บันทึกกรรม ตอน ลิเกลืมตาย”, 3 พฤศจิกายน 2556

เวทีลิเกลอยฟ้า จะมีลักษณะใหญ่และสูงกว่าเวทีลิเกดั้งเดิมเป็นเท่าตัว มี 2 ชั้น คือ ยกพื้นบนเวทีอีกชั้นหนึ่ง ไม่นิยมใช้หลังคาผ้าใบคุมน้ำค้าง แล้วใช้ธงชาติประดับ เวทีลิเกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ หน้าเวที หลังเวที และส่วนของเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีจะตั้งอยู่บนชั้น 2 ของเวที ใช้ฉากที่ทำจากผ้าม่าน ไม้ หรือผ้าใบแทนผ้าดิบ โดยการยิงภาพแบบอิงเจ็ท นิยมยิงภาพของรูปพระพิฆเนศ พ่อแก่ ภาพวาดของ อ. เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ริเริ่มโดยลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ฯลฯ ใต้ฉุนเวทีมักติดเป็นผ้าม่านระบาย หรือไม่มี ด้านบนติดป้ายผ้าใบชื่อคณะ หรือยิงชื่อคณะไปบนฉากผ้าใบเลย ส่วนฉากหลืบก็ใช้ผ้าใบเช่นกัน แต่นิยมยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ และมีผ้าม่านกั้นช่องหลืบ ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน ตั่งนิยมทำเป็นตั่ง 2 ชั้นขึ้นไป เพราะเวทีสูง นิยมใช้ฉากผืนเดียว ไม่มีการชักลอกเพื่อเปลี่ยนฉาก หรือทำเป็นฉากแบบสามมิติแบบเวทีลิเกดั้งเดิม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

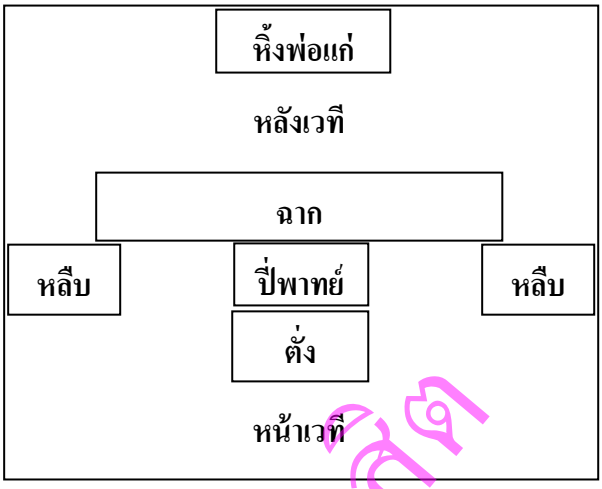

รูปที่ 4.22 แสดงแผนผังเวทีลิเกแบบลอยฟ้าโดยสังเขป

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

รูปที่ 4.23 แสดงเวทีลิเกลอยฟ้าโดยมีดนตรีปี่พาทย์อยู่เบื้องหลังของผู้แสดง และตั่งที่มีหลายชั้นของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: “^_^ “A-Ann-Mit Mitchai” ณ โรงโม่ทัศนา แยกศีรี ห้วยกะปิ ชลบุรี 14 มกราคม 2555 ^__^”, 3 พฤศจิกายน 2556

เวทีลิเกคอนเสิร์ต ใช้สำหรับการแสดงใน 2 ช่วง คือ ช่วงการแสดงคอนเสิร์ต และช่วงการแสดงลิเก จะมีรูปแบบเหมือนกับเวทีลิเกลอยฟ้า แต่จะต่างกันที่ความสูงที่สูงกว่า ความสูงประมาณ 1 เมตร เพราะใช้เวทีแบบเดียวกับวงดนตรีคอนเสิร์ต เวทีลิเกมีลักษณะ 2 ชั้น คือ ยกพื้นบนเวทีอีกชั้นหนึ่ง ไม่นิยมใช้หลังคาผ้าใบคุมน้ำค้าง แล้วใช้ธงชาติประดับ เวทีลิเกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ หน้าเวที หลังเวที และส่วนของเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีจะตั้งอยู่บนชั้น 2 ตรงกลางเวที ใช้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ฉากที่ทำจากผ้าม่าน หรือผ้าใบแทนผ้าดิบ โดยการยิงภาพแบบอิงเจ็ท นิยมยิงภาพของรูปพระพิฆเนศ พ่อแก่ ภาพวาดของ อ. เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ริเริ่มโดยลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ฯลฯ ใต้ฉุนเวที มักติดเป็นผ้าม่านระบาย หรือไม่มี ด้านบนติดป้ายผ้าใบชื่อคณะ หรือยิงชื่อคณะไปบนฉากผ้าใบเลย ส่วนฉากหลืบก็ใช้ผ้าใบเช่นกัน แต่นิยมยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ และมีผ้าม่านกั้นช่องหลืบ ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน ตั่งนิยมทำเป็นตั่ง 2 ชั้นขึ้นไป เพราะเวทีสูง นิยมใช้ฉากผืนเดียว ไม่มีการชักลอกเพื่อเปลี่ยนฉาก หรือทำเป็นฉากแบบสามมิติแบบเวทีลิเกดั้งเดิม

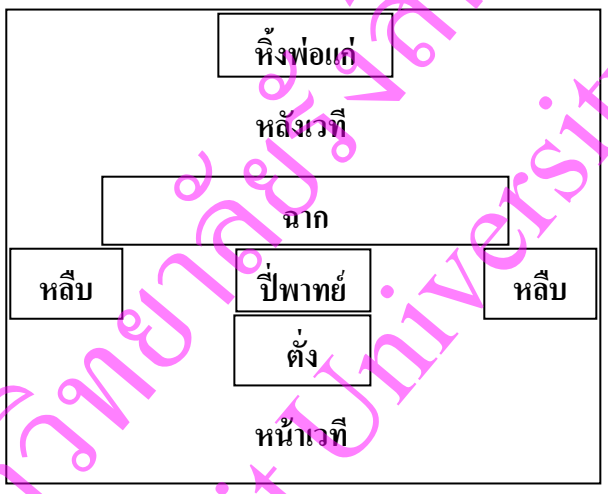

รูปที่ 4.24 แสดงแผนผังเวทีลิเกแบบคอนเสิร์ตโดยสังเขป

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.25 แสดงเวทีลิเกคอนเสิร์ตโดยมีความสูงประมาณ 1 เมตร ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2556 อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

เวทีลิเกไฮเทค เป็นการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมกับเวทีลิเก โดยนำเทคโนโลยีนี้เข้าไปสอดแทรกในฉากลิเกของตน แต่ก็ยังคงฉากของเก่าอยู่บ้าง คือ ฉาก หลีบ ความไฮเทคของมันอยู่ที่การใช้เทคนิคมัลติมีเดีย แสง สี เสียง แทนฉากผ้าใบหรือฉากไม้ที่เคยมีอยู่แต่เดิม โดยฉายฉากลิเกบนหน้าจอแอลอีดีขนาดใหญ่ สามารถสับเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่องที่ดำเนินอยู่ได้อย่างรวดเร็วทันใจ เช่น ฉากป่า ฉากท้องพระโรง ฉากสนามรบ ฉากห้องนอน หรือฉากบ้านเรือนต่างๆ แทนการใช้ฉากชักลอกแทนเวทีลิเกดั้งเดิมแต่ก่อน นอกจากนี้ ภาพฉากแอลอีดียังสามารถเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับภาพบรรยากาศฉากได้อีกด้วย เช่น ฉากเวทมนตร์อภินิหารต่างๆ ฉากเหาะเหินเดินอากาศ ซึ่งฉากหลังจะเคลื่อนย้ายตามผู้แสดงได้ หรือฉากในป่าเขาก็จะมีนก มีผีเสื้อบิน ให้เกิดความสมจริง เป็นต้น ซึ่งสามารถสร้างความดึงดูดใจให้กับผู้ชมลิเกทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ช่วยเสริมความตื่นตาตื่นใจ ความสนุกสนาน ตื่นเต้นในการรับชมลิเกได้อย่างมีอรรถรสมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ ผู้แสดงลิเกต้องอาศัยการฝึกซ้อมและการท่องบทให้แม่นยำและทันต่อฉากที่ถูกสับเปลี่ยนด้วย ส่วนรูปแบบเวทีก็เป็นแบบเดียวกับเวทีลอยฟ้าเช่นเดิม แต่เปลี่ยนโครงเวทีมาใช้เวทีแบบเดียวกับเวทีคอนเสิร์ตแทน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.26 แสดงเวทีลิเกไฮเทคโดยใช้จอแอลอีดีเป็นฉากลิเก เนื่องในงาน “มหัศจรรย์มรดกไทย... ลิเก” จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ที่มา: “ลิเกไฮเทคสำหรับคนกรุง ใช้จอโปรเจคเตอร์เป็นฉาก”, 3 พฤศจิกายน 2556

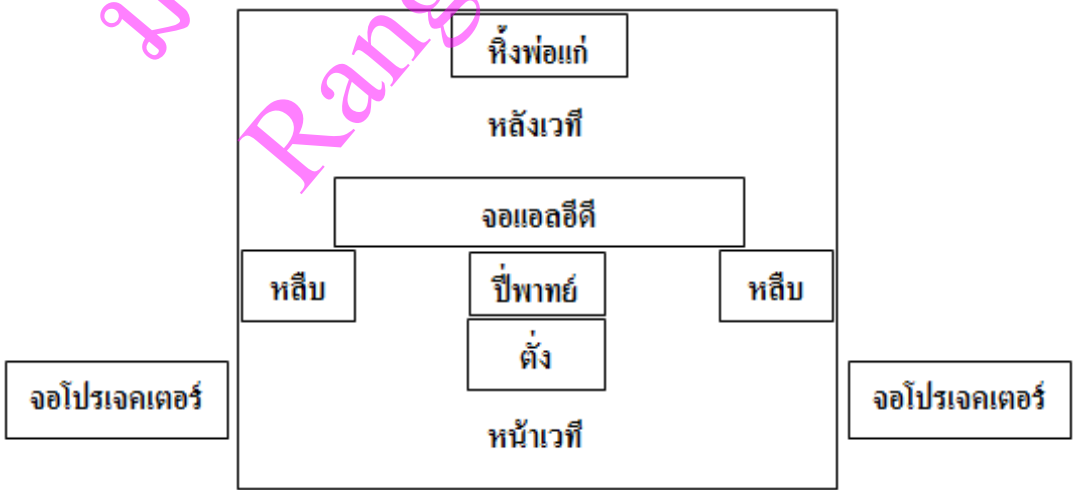

รูปที่ 4.27 แสดงแผนผังเวทีลิเกไฮเทคโดยสังเขป

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.28 แสดงตัวอย่างเวทีลิเกไฮเทคโดยใช้จอแอลอีดีมาประยุกต์กับเวทีลิเก ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2556 อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

นอกจากนี้ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังใช้จอโปรเจคเตอร์ ไฟคอนเสิร์ต เวทีคอนเสิร์ต อุปกรณ์แสง สี เสียง และ Effect ต่างๆ เช่น พลุ ฟองสบู่ ควัน ฯลฯ มาประกอบการแสดงบนเวทีลิเกอีกมากมาย เพื่อให้เกิดความตื่นตาตื่นใจและอลังการมากยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.29 แสดงเวทีลิเกไฮเทคสุดอลังการของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2556 อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

รูปที่ 4.30 แสดงตัวอย่างการใช้ Effect ต่างๆ บนเวทีลิเกไฮเทคสุดอลังการของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2556 อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เวทีคอนเสิร์ต เป็นเวทีที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยใช้แสดงคอนเสิร์ต ซึ่งก็มีลักษณะเหมือนกับเวทีคอนเสิร์ตทั่วไป แต่จะนำฉากที่ใช้กับเวทีลิเกมาแซมด้วย เช่น ป้ายชื่อ ผ้าคลุมใต้ฉุนเวที ซึ่งเป็นไปตามคติที่ว่าไชยา มิตรชัยมาจากลิเกก็จะไม่ทิ้งความเป็นลิเก

รูปที่ 4.31 แสดงตัวอย่างเวทีคอนเสิร์ตของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “คอนเสิร์ตใหญ่งานประจำปีวัดโกรกกรากครับ”, 3 พฤศจิกายน 2556

ขั้นตอนการแสดง

เนื่องจากไชยา มิตรชัย และแอน จริยา มิตรชัย หัวหน้าคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยเป็นนักร้องลูกทุ่ง ทางเจ้าภาพที่หางานแสดงของลิเกไชยา-แอน มิตรชัยต่างขอให้คุณไชยา มิตรชัย และคุณแอน จริยา มิตรชัยร้องเพลงลูกทุ่งในระหว่างทำการแสดงลิเกอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ จึงได้แทรกช่วงคอนเสิร์ตเข้าไปสำหรับเจ้าภาพที่ต้องการให้ร้องเพลงด้วย เพื่อให้เกิดความเป็นแบบแผนในทางการแสดงมากขึ้น ดังนั้น ขั้นตอนการแสดงของลิเกไชยา-แอน มิตรชัยจึงแบ่งออกเป็น 8 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ โหมโรง ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ออกแขก รำฉายมือ ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพร ช่วงคอนเสิร์ต ช่วงละครหรือลิเก และลาโรง ในช่วงคอนเสิร์ตนั้นจะเป็นการแสดงการขับร้องเพลงลูกทุ่งอย่างเต็มรูปแบบ คือมีทั้งการร้อง และการเต้นเหมือนวงดนตรีคอนเสิร์ตทั่วไป ดังที่คุณ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้อธิบายเกี่ยวกับการเกิดช่วงคอนเสิร์ตในขั้นตอนการแสดงว่า

> “พอมายุคสมัยของพี่ เห็นว่าเป็นนักร้องด้วย อยากดูนักร้อง เพราะบางทีหาไปงานกินเลี้ยง แขกก็มานั่งโต๊ะจีน ก่อนมีลิเกเป็นคอนเสิร์ตให้ก่อนได้ไหม ได้ครับ พอได้ก็จะต้องแบ่งช่วงกันให้ขาดตอนนะ เพราะเคยมีผู้ใหญ่ตำหนิมาว่าเราเอาไปปนกับลิเก ร้องไปมากๆ แล้วลิเกจะเสียเรื่องไหม แต่ถ้าเป็นขุนช้างขุนแผนอย่างนี้ร้องไม่ได้นะ โดนด่าเลยบางที เพราะว่ามันไม่เข้ากับท้องเรื่อง” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

รูปที่ 4.32 คุณแอน มิตรชัยนางเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยกำลังแสดงช่วงคอนเสิร์ต
ที่มา: http://www.bkk1.in.th “ลิเกคอนเสิร์ต วัดพรหมธรรมนิมิต ราชบุรี”, 16 กันยายน 2556

สำหรับในการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีในช่วงออกแขกนั้น คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ลิเกเมื่อก่อนเขาจะไม่ระเบียบแบบแผนเป๊ะ แต่พอมาเป็นของพี่แล้ว เลยบอกว่าเออมันต้องมีสรรเสริญบารมีก่อนนะ เพราะเราไปดูหนังดูละครในโรง เขายังต้องมีสรรเสริญบารมี พอโหมโรงเสร็จแล้ว ก่อนที่จะเล่นก็มีสรรเสริญบารมี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เปิดสรรเสริญบารมีเสร็จถึงจะเป็นเพลงลงวา มันคือออกแขกครับ” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

รูปที่ 4.33 ผู้ชมร่วมยืนตรงถวายความเคารพในช่วงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2556 จ. ชลบุรี
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 8 มกราคม 2557

รูปที่ 4.34 แสดงตัวอย่างการออกแขกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th “ลิเกวัดดอนขนาก@จ.นครปฐม”, 3 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.35 แสดงตัวอย่างการรำถวายมือของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th “โรงโม่คืนที่ 1_รำถวายหน้าศาล”, 3 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.36 แสดงตัวอย่างการมอบของรางวัลให้กับทางเจ้าภาพพร้อมกล่าวคำอวยพรของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2556 อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.37 แสดงตัวอย่างช่วงการแสดงคอนเสิร์ตของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 3 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.38 แสดงตัวอย่างช่วงละครหรือช่วงลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2556 อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.39 แสดงการลาโรงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th “ภาพ # ลิเกวัดศีลขันธ์ อ่างทอง มาแว้ว”, 3 พฤศจิกายน 2556

แสดง

ผู้แสดงของลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย มีจำนวนผู้แสดงประมาณ 30-50 คน มีตั้งแต่วัยเด็กเล็กถึงวัยกลางคนขึ้นไป ใช้ความสามารถ รูปร่างหน้าตา เพศ อายุ ไหวพริบ น้ำเสียง และบุคลิกภาพของผู้แสดงในการคัดเลือกบทบาทต่างๆ ให้เหมาะสม ซึ่งผู้แสดงมักจะได้รับบทบาทการแสดงในบทบาทนั้นๆ เป็นบทบาทประจำตัว ได้แก่ พระเอก นางเอก พระรอง นางรอง ตัวโกง นางโกง ตัวเจ้า พระยาซื่อ ตัวโจ๊ก นางโจ๊ก ฯลฯ ประจำคณะไชยา-แอน มิตรชัย หรือสับเปลี่ยนหมุนเวียนทั้งในกรณีที่ผู้แสดงบางคนไม่สามารถมาทำการแสดงได้ หรือเห็นว่าผู้แสดงคนนั้นมีความเหมาะสมกับบทบาทการแสดงในเรื่องแบบนี้มากกว่า หรือผู้แสดงคนนี้รับบทนี้แล้วคนดูชอบ เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในตัวผู้แสดง 1 คน มักจะสามารถแสดงได้หลายบทบาทเลยทีเดียว แต่จะมีเพียงบทบาทเดียวที่จะไม่สามารถเปลี่ยนบทบาทการแสดงเป็นผู้แสดงคนอื่นได้อย่างเต็มตัว คือบทพระเอก เพราะคนที่มาดูก็หวังจะมาดูพระเอกกันทั้งนั้น นอกเสียจากจะมีการแบ่งบทกันเล่นกับผู้แสดงคนอื่นในครึ่งเรื่องแรก หรือเขาผู้นั้นจะอำลาจากบทบาทการแสดงนั้นไป และผันตัวไปรับบทบาทในการแสดงอื่น เนื่องด้วยวัยชราหรือมีผู้แสดงบทพระเอกประจำคณะคนใหม่แล้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ในการแสดงบางครั้งก็จะมีดารานักแสดงรับเชิญมาร่วมแสดงลิเกให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอีกด้วย เช่น คุณค่อม ชวนชื่น คุณนาย เดอะคอมเมเดี้ยน ไทยแลนด์ ชาวต่างชาติ เป็นต้น

ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะมีการหมุนเวียนสับเปลี่ยนบทบาทไปตามท้องเรื่องที่แสดง หรือเพื่อให้ผู้แสดงหน้าใหม่ได้ลองขึ้นแสดงจริงดูบ้าง คุณไชยา มิตรชัยนอกจากจะ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เป็นผู้สืบสานสื่อพื้นบ้านการแสดงลิเกแล้ว ยังมีเจตนาที่จะผลิตลิเกรุ่นใหม่ออกมาเรื่อยๆ โดยการเปิดโรงเรียนสอนลิเกให้กับเด็ก หรือผู้ที่สนใจ ซึ่งไม่คิดค่าการเรียนการสอน พร้อมยังมีอาหารเลี้ยงให้แก่ผู้เรียนฟรี เพื่อเป็นการฝากฝังให้คนรุ่นหลังได้ช่วยกันต่อลมหายใจลิเกของเขาให้ยาวนาน ซึ่งคุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่ารายละเอียดการสอนลิเกให้กับรายการโทรทัศน์ช่องหนึ่ง ความว่า

> “เปิดการเรียนการสอนมานานมากแล้วนะครับ ก็ควบคู่กันไปกับที่เราเล่นลิเก เล่นไปด้วยประมาณ 2-3 รุ่นแล้วครับ ที่สอนไป เฉพาะในรุ่นของพี่นะ อันนี้ล่าสุด จริงๆ แล้วพี่เห็นว่าศิลปวัฒนธรรมของพื้นบ้านเรา แล้วโดยเฉพาะแขนงของลิเก ถ้าเกิดเราไม่สืบทอดเอาไว้ เดี๋ยวตรงนี้มันก็จะหายไป แล้วยิ่งพี่ได้รางวัลวัฒนธรรมจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแขนงของลิเกมา เราจะต้องสืบสานวัฒนธรรมตรงนี้เอาไว้ แล้วโดยเฉพาะเด็กพวกนี้ ถ้าหากเราไม่ใช้เวลาว่างของเขาให้เป็นประโยชน์นะครับ โดยเฉพาะอ่างทอง อยุธยามันอยู่ในกลุ่มเสี่ยงด้วย ก็กลัวพวกเขาจะไปสำมะเลเทเมากัน ไปติดยา ติดอะไรกัน เอาเวลามาฝึกตรงนี้ดีกว่า และเมื่อเราว่าง เราก็คิดว่ามันไม่ได้เหนื่อยอะไรมากมายเลย ให้ความรู้ ให้วิชากับพวกเขาดีกว่า แล้วเด็กประกอบกับที่ว่า พอเปิดรับสมัครนะฮะ เขามากันแบบว่า มากันมาก มากจนต้องบอกว่าพอก่อน เพราะว่าเขาไม่ได้เสียอะไรเลย แต่ตัวเรากระเป๋าจะฉีกอยู่แล้วฮะ แต่ที่กินที่อยู่ก็คือมันอยู่ในเราหมด อาหารการกิน คือคุณพ่อคุณแม่ไม่ต้องควักค่าใช้จ่าย ฟรีครับ มีคุณแม่แล้วก็มีคุณครูอีกหลายๆ ท่านครับ ที่จะให้วิชาความรู้กับเด็กๆ อันนี้เป็นที่จังหวัดอ่างทองนะฮะ แล้วก็อีกที่นึงที่สอนอยู่ก็คืออยุธยา” บทสัมภาษณ์คุณไชยา มิตรชัย รายการเท่ศาสตร์ ออกอากาศทางช่อง IPM 27 Rsu Wisdom TV เผยแพร่ 13 ธันวาคม 2555 ที่มา: “RSU Media Rangsit University”, http://www.youtube.com, 6 พฤศจิกายน 2556

คุณไชยา มิตรชัยเปิดการเรียนการสอนลิเกที่ จ. อ่างทอง และ จ. พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นบ้านของคุณไชยา มิตรชัยเอง สอนทุกๆ วันเสาร์และอาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ โดยมีคุณไชยา มิตรชัย คุณวงเดือน สมบูรณ์ (คุณแม่ของคุณไชยา-แอน มิตรชัย) และผู้แสดงลิเกท่านอื่นๆ ช่วยกันฝึกสอน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.40 แสดงตัวอย่างการฝึกสอนลิเก (รุ่นที่ 4) โดยคุณ ไชยา มิตรชัย และคุณครูท่านอื่นๆ ณ ต. บ้านสี่ร้อย อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง

ที่มา: http://www.youtube.com “รายการ เทศาสตร์ ตอน ลิเก 1”, 6 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.41 แสดงตัวอย่างคณะลิเกเด็กน้องมิตร มิตรชัย และคณะปังปอนด์ รำปาว มิตรชัย ซึ่งเป็นผลผลิตมาจากการเรียนการสอนลิเกตามเจตนารมณ์ของคุณไชยา มิตรชัย

ที่มา: “VCD ลิเกเด็กยอดฮิต น้องมิตร มิตรชัย เรื่อง พระอภัยมณี ตอนที่ 2”, 6 พฤศจิกายน 2556

ที่มา: https://plus.google.com “Pangpond Rumpao”, 6 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

นอกจากนี้ คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมกับผู้วิจัยอีกว่า

> “จริงๆ แล้วงานทุกสิ่งทุกอย่าง มันจะต้องอยู่กับใจที่เรารักด้วย พี่ถึงได้คิดสืบทอด” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

รูปแบบเครื่องแต่งกาย

การแต่งกายของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จะเป็นไปตามการแต่งกายสมัยนิยมของการแสดงลิเกในยุคลูกบท ความแตกต่างระหว่างการแต่งกายของลิเกทรงเครื่องกับลิเกลูกบท จะมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันอยู่เพียงไม่กี่อย่าง ซึ่งสิ่งที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนในการแต่งกายของลิเกลูกบทฝ่ายชาย คือ ลิเกลูกบทฝ่ายชายยังมีการสวมใส่สนับเพลา สวมถุงเท้าสีขาว และกำไลข้อเท้าอยู่ ส่วนเครื่องแต่งกายของลิเกลูกบทฝ่ายชายในส่วนอื่นๆ นั้น อาจมีความคล้ายคลึงหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบไป เช่น ลิเกในอดีตจะนุ่งผ้าม่วง (มีลักษณะคล้ายโจงกระเบน) สวมเสื้อกั๊ก แต่พอมาสมัยของลิเกลูกบทในช่วงที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเริ่มทำการแสดงใหม่ๆ ลิเกลูกบทนั้นก็ได้ปรับเปลี่ยนจากผ้าม่วงเป็นกระโปรงมอญแทนแล้ว ซึ่งสวมใส่ง่ายและรวดเร็วกว่า ด้วยรูปแบบการตัดเย็บที่เป็นแบบสำเร็จรูป เป็นต้น ส่วนการแต่งกายฝ่ายหญิงจากชุดที่มีลักษณะคล้ายนางละครก็สวมใส่เป็นชุดราตรียาวแทน ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างจากการแต่งกายของลิเกทรงเครื่องฝ่ายหญิงมาก คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างการแต่งกายของลิเกทรงเครื่องกับลิเกลูกบทให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ห่างกันลิบลิ่วเลย จากเมื่อก่อนลิเกเราจะเห็นว่าเป็นลิเกทรงเครื่องมา ลิเกลูกบทมา นุ่งผ้าม่วงกัน รุ่นพ่อรุ่นแม่ แล้วพอมายุคของพงษ์ศักดิ์ สวนศรี รุ่นนั้นเป็นพม่ารามัญ พม่ามอญ จะนุ่งกระโปรงเป็นชุดสามเหลี่ยม ข้างหน้ามันจะเป็นแบบสามเหลี่ยมขึ้นมา นุ่งเป็นแนวพม่า เป็นกันหมดเลย ลิเกไปตัด ไชยาเล่นใหม่ๆ ก็เป็นรุ่นนั้นกันหมด” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.42 แสดงการเปรียบเทียบการแต่งกายของลิเกทรงเครื่องกับลิเกลูกบทคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: http://guru.sanook.com “ลิเกทรงเครื่อง”, 7 พฤศจิกายน 2556

ที่มา: ““แอน มิตรชัย” เปิดใจ ใส่บิกินี่ถ่าย MV พร้อมนำลิเกโกอินเตอร์”, 7 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.43 แสดงการแต่งกายลิเกลูกบทหญิงของผู้วิจัย รับบทเป็นพระหลานหลวงสิริเบญจา เรื่องคชสิงห์ ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ในวันที่ 15 สิงหาคม 2556 จ. อ่างทอง

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สำหรับชุดลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะเป็นชุดลิเกลูกบทที่มีพัฒนาการในการดัดแปลง ผสมผสาน ปรุงแต่งเครื่องแต่งกายให้มีความร่วมสมัย และแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะชุดลิเกของคุณไชยา มิตรชัย เมื่อมีแฟชั่นหรือสิ่งใหม่ๆ เข้ามา เช่น เพชร ซึ่งเพชรถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของชุดลิเก เมื่อมีเพชรประเภทใหม่เข้ามา มีคุณสมบัติให้แสงที่สวยงาม ระยิบระยับ และจับไฟมาก จึงได้นำมาประดับชุดลิเกให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น อย่างเพชรสวารอฟสกี้ (Swarovski) ที่ประดับอยู่บนชุดลิเกของคุณไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เพชรสวารอฟสกี้ (Swarovski) มีวิธีการติดกับชุดโดยการใช้การรีดด้วยเตารีดไฟฟ้า เม็ดเล็กเหมาะแก่การเล่นลวดลายที่ระเอียด และเพชรมีราคาแพงมาก คุณสมบัติของเพชรมีความสวยงามกว่าเพชรชนิดอื่น นอกจากชนิดของเพชรที่เป็นที่ตื่นตาตื่นใจแล้ว ชุดลิเกของพระเอกไชยา มิตรชัยก็มีรูปแบบการตัดเย็บที่ดูเป็นแฟชั่นมาก โดยห้องเสื้อ GRANDVIEW FASHION เป็นผู้ให้บริการออกแบบ และตัดเย็บชุดการแสดง และชุดโชว์ตัวต่างๆ ให้กับคุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัย ด้วยเหตุนี้ พระเอกลิเกไชยา มิตรชัยจึงกลายเป็นผู้นำแฟชั่นในการแต่งกายของลิเกคณะอื่นๆ ตามมา ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “สวารอฟสกี้ยังไม่ค่อยมีใครใช้ เพราะว่ามันเป็นรีด แต่พี่เป็นเจ้าแรกที่เอามาอย่างคริสตัลไม่มีใครมาแต่ง ตอนนั้นพอเราเอาไปแต่ง พวกลิเกเห็น ฮื้ยแต่งอะไร พอไฟขึ้นเข้า คนไปดูปุ๊บ ฮู้ย มันสวยกว่าเพชรหนามเตย เพราะว่าอันมันก็ใหญ่กว่า แต่รายละเอียดมันจะลงรายละเอียดได้น้อย ตานี้พอเป็นสวาฯ แล้วเพชรมันเม็ดเล็ก ตานี้เราเล่นรายถี่ได้ รายละเอียดได้ ที่พี่นำมันเข้ามา เพราะว่าคอสตูมเขาเห็นว่าคณะอื่นใช้กันไม่ทั้งหมดนะ เพราะแบบเป็นคนที่ชอบเสื้อผ้าอยู่แล้ว ก็เลยหาวัสดุอะไรที่แปลกๆ เข้ามาโดยตลอดน่ะฮะ ไม่ชอบที่แบบจะย่ำอยู่กับที่แล้วจำเจ นี่ก็คือพัฒนาของเสื้อผ้า” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.44 แสดงตัวอย่างชุดลิเกของพระเอกไชยา มิตรชัยที่ใช้เพชรสวารอฟสกี้ (Swarovski) ประดับชุดลิเก มูลค่าชุดละประมาณ 5-6 แสนบาท

ที่มา: http://www.taklong.com “มหัศจรรย์มรดกไทย....ลิเก....”, 6 พฤศจิกายน 2556

นอกจากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ใช้ชุดลิเกลูกบทมาเป็นเครื่องแต่งกายในการแสดงลิเกแล้ว ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังมีชุดที่ใช้สำหรับการแสดงในแบบอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ชุดแขก ชุดรำต่างๆ ชุดลิเกทรงเครื่อง ชุดร้องเพลงคอนเสิร์ต ชุดแดนเซอร์ ชุดโชว์ตัวในงานต่างๆ ฯลฯ โดยห้องเสื้อ GRANDVIEW FASHION นอกจากนี้ ยังมีชุดคนบ้า ชุดผี และชุดตลกต่างๆ สำหรับการแสดงของตัวโจ๊กอีกด้วย เช่น ชุดจีวรพระ ชุดฤาษี ชุดเครื่องแบบ ชุดประจำชาติ ชุดยอดมนุษย์ และชุดอื่นๆ อีกมากมายตามแต่ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ (fantasy) ของตัวโจ๊ก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.45 แสดงตัวอย่างเครื่องแต่งกายอื่นๆ บางส่วนในการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 7 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.46 แสดงตัวอย่างชุดแขกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: http://www.bkk1.in.th “^o^ Ann @ STAR STAGE ^o^”, 8 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.47 แสดงตัวอย่างชุดร่ำฉุยฉายพราหมณ์ของคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “ภาพ # มหกรรมลิเก “ปราสาทรักบาสะลอง” ชลบุรี”, 7 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.48 แสดงการแต่งกายหญิงปลอมเป็นชายของคุณจริยา มิตรชัย
ที่มา: “ภาพ # มหกรรมลิเก “ปราสาทรักบาสะลอง” ชลบุรี”, 7 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.49 แสดงตัวอย่างชุดแคนแซอร์ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.grandviewfashion.com “ผลงานที่ผ่านมา”, 7 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.50 แสดงตัวอย่างชุดที่ใช้ในงานเปิดตัวภาพยนตร์ Bollywood ของคุณแอน จริยา มิตรชัย
ที่มา: http://www.grandviewfashion.com “ผลงานที่ผ่านมา”, 7 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อุปกรณ์ประกอบการแสดง

อุปกรณ์สำหรับประกอบการแสดงลิเกนั้น มีทั้งที่เป็นแบบอาวุธ และไม่ใช่อาวุธ หากเป็นอุปกรณ์การแสดงแบบที่ไม่ใช่อาวุธนี้ จะสามารถหาได้ง่ายตามสิ่งแวดล้อมต่างๆ รอบตัว มักเป็นไปตามความคิดสร้างสรรค์ การแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า หรือตามจินตนาการ (fantasy) ของผู้แสดงบนเงื่อนไขของบทบาทการแสดงที่ได้รับ หรือไม่ใช่ก็ได้ในกรณีสำหรับบทบาทตัวโจ๊ก อุปกรณ์การแสดงมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นสิ่งสมมติที่อาจมีจริงหรือไม่มีอยู่จริงในความเป็นจริงก็ได้ เพื่อเป็นการสร้างอรรถรส ตลกขบขัน และความสมจริงให้กับผู้ชม และกับตัวผู้แสดงเองในการเข้าถึงบทบาทได้ดีขึ้น ซึ่งอุปกรณ์ประกอบการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในหลายๆ ชิ้นก็เกิดจากฝีมือของตนเอง เพื่อเป็นการสร้างความแปลกแยกออกมาจากอุปกรณ์การแสดงแบบเดิมๆ ที่ไม่สามารถพบเห็นได้จากลิเกคณะไหน ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าเกี่ยวกับอุปกรณ์การแสดงของคณะให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ฉากม้าไม้เปลี่ยนมาตั้งแต่ตอนแรกเลย อันนี้มีคนทำให้ เป็นม้ากระจกที่มันเป็นม้าแผงมันจะเป็นกระจกเป็นเพชรทั้งตัว ซึ่งมันก็จะไม่เกร่อ เมื่อก่อนพาหุรัตเขาก็มีแต่เป็นม้าที่เป็นไม้แล้วก็ม้าเขียน แล้วสุดท้ายก็เอามาประดับประดา แม้กระทั่งอุปกรณ์ที่เป็นหัวสัตว์เราไม่มีคนทำให้ แต่พี่เป็นคนประดิษฐ์แล้วชอบชอบแต่งตัวด้วย ก็เลยไปซื้อจากพาหุรัตมา แล้วก็เอามานั่งแต่ง เอาดิ้นเอาอะไรมานั่งแปะๆ ทำเอง เมื่อก่อนทำเอง แล้วจนสุดท้ายลูกน้องในคณะมันว่าง มันทำแดนเซอร์ด้วยอะไรด้วย ก็เลยมาช่วยพี่หน่อย แต่เป็นคนที่คิด จะปืนคนที่ไอเดียแตกมาก ก็จะนั่งคิด ทุกสิ่งทุกอย่าง ขึ้นรถไปเนี่ยบอกแล้วเอาอย่างนี้ๆ นะ และแอนถ้าเขาอยู่ใกล้ๆ แอนเป็นคนสั่งอีกทีนึง ทำเลยเดี๋ยวนั้น ก็จะได้งานแบบนี้ออกมา อย่างเช่นปีกนก ปีกมโนราห์ ถ้าเราไปซื้อตามพาหุรัต มันก็เป็นเหมือนทุกคน ทุกคณะที่ใช้ เพราะฉะนั้น พี่ก็เลยบอกว่าไม่เอา เรารู้แล้วเราไปดูโชว์ไปดูอะไรมา มันมีขนที่สวยๆ ทั้งนั้น เอามาทำ แล้วพี่ก็จะบอกว่าต้องการสีแบบนี้ๆ นะ พอลองเอาไปวางแล้วผ่านไหม เอามาให้ดู ไม่ผ่านไม่เอา เลยรื้องาน ก็คือทุกสิ่งอย่างมันจะต้องประดับขึ้นมาแล้วก็ต้องฉีกแนว พี่ไม่ชอบเหมือนใคร อย่างอุปกรณ์การแสดงอย่างนี้” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.51 แสดงตัวอย่างอุปกรณ์การแสดงต่างๆ บางส่วนของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 7 พฤศจิกายน 2556

ประการที่สอง คุณลักษณะด้านเนื้อหา

คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในด้านเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง ดังรายละเอียดที่ต่อไปนี้

การรำ

สำหรับการรำของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยใช้ท่ารำแบบเดียวกับนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ได้ยึดถือแบบแผนสืบทอดท่ารำกันมาตั้งแต่ลิเกรุ่นเก่า ประกอบด้วย การรำเพลงช้า เพลงเร็ว การรำแม่บทเล็ก และแม่บทใหญ่ ซึ่งเป็นท่ารำมาตรฐานที่ใช้กันแพร่หลาย ซึ่งอยู่ในรูปของกลอนเพลง ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ให้รายละเอียดกับผู้วิจัยว่า

> “ท่ารำ เขาถึงได้บอกว่าลิเก รากศัพท์ของมันก็คือทั้งร้อง ทั้งรำอยู่ในนั้น อันนี้คือลิเก ท่ารำจะมีรำที่หัดพื้นฐานกันมาแล้วนะฮะ อย่างเช่น หัดใหม่ๆ เลย เหมือนนาฏศิลป์ทั่วไปก็คือรำเพลงช้าเพลงเร็วนี่แหล่ะ พอจบจากเพลงช้าเพลงเร็วแล้วก็จะมีแม่บท แม่บทจะมีแม่บทเล็ก แม่บทใหญ่เหมือนกัน เหมือนที่กรมศิลป์เขาหัดกัน เหมือนกันเลย ในนาฏศิลป์เรียน เพราะฉะนั้น ที่พี่ตอบมามันก็คือทำอยู่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แล้ว แล้วเวลาที่เราร้องลิเกไป สมมตินะครับว่าลิเกพอด้นปั๊บ อย่างพี่มีพื้นรำ พี่ก็ด้นรำของพี่ไปได้ ได้พร้อมกับที่เนื้อร้องของมัน แต่บางคนลิเกที่เขาเรียกว่าสามกษัตริย์มันหายาก สามกษัตริย์หมายถึงว่า รูปร่างผ่าน แต่งองค์ออกมาแล้วสวยผ่าน ร้องได้ ผ่าน แล้วรำดี ผ่าน อันนี้เขาเรียกลิเกสามกษัตริย์ จะหาครบองค์ประกอบยากมาก เพราะว่า บางคนร้องได้ รำไม่เป็น รูปร่างดี อะไรอย่างนี้นะครับ คือมันต้องขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไป จะไม่ครบ แล้วบางคนเสียงดีมากนะ เสียงดีมากเลย แต่รำไม่เป็น จะเห็นลิเกบางที่นะฮะ” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

ท่ารำแม่บทเล็ก มีท่ารำดังต่อไปนี้

เทพนม ปฐม พรหมสี่หน้า สอดสร้อยมาลา เฉิดฉิน (ท่าโบก)
ทั้งกวางเดินดง หงส์บิน กินริน เลียบถ้ำ อำไพ (ท่าโบก)
ท่ารับผาลา อีกช้า นางนอน ภมรเคล้า แขกเต้า ผาลา เพียงไหล่ (ท่าโบก)
เมขลา โยนแก้ว แววไว มยุเรศ ฟ้อนใน นภาพร (ท่าโบก)
ท่ารับจีบยา ยอดตองต้องลม พรหมนิมิต อีกทั้งพิสมัย เรียงหมอน (ท่าโบก)
ย้ายท่า มัจฉา ชมสาคร พระสี่กร ขว้างจักร ฤทธิรงค์ (ท่าโบก)
ท่ารับสอดสร้อย (http://maam-nalak.blogspot.com, 16 กันยายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ท่าสอดสร้อย ท่ามาลา ท่าขว้างจักร

รูปที่ 4.52 ตัวอย่างการแสดงภาพท่ารำแม่บทเล็กบางส่วนของลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: https://www.facebook.com “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”,
16 กันยายน 2556

นอกจากท่ารำแม่บทที่เป็นแบบแผนการรำแล้ว ยังมีท่ารำที่ลิเกไว้ใช้แสดงเพื่อการสื่อสารอื่นอีกด้วย เช่น ท่ารัก ท่าโศก ท่าโอด ท่าจี้ ท่าฟาดนิ้ว ท่ามา ท่าไป ท่าถ้า ท่าคู่ครอง ท่าช่วยเหลือ ท่าเคืองแค้น ท่าโกรธ ที่มา: หนังสือเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ นายบุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) หน้า 43 นอกจากนี้ ยังมีท่ากายออก ท่าขึ้นเฝ้า ท่าเขินอาย ท่างามจริต ท่างามโสภา ท่าจ่อจิตร ท่าชะเง้อ ท่าช่างงาม ท่าชี้มือ ท่าดีใจแบบเรียบร้อย ท่าตัวเรา ท่าทำความเคารพ ท่าทุ่งผ้า ท่าปฏิเสธ (ไม่) ท่าปลื้ม ท่าป้องหน้า ท่าไป (ให้มือ) ท่าแผลงศร ท่าพัก ท่ายินดี ท่ายิ้มอย่างมีความสุข ท่าโลมนาง ท่าแวววาว ท่าสวยงาม ท่าไหว้ ท่าแอบ ฯลฯ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ท่ารัก ท่าไป (ให้มือ) ท่าเคืองแค้น

รูปที่ 4.53 ตัวอย่างการแสดงภาพท่ารำเพื่อการสื่อสารบางส่วนของลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: https://www.facebook.com “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 16 กันยายน 2556

จากประสบการณ์การชมลิเกของผู้วิจัยพบว่า การรำถือเป็นการสมมติของการแสดงลิเกอย่างหนึ่ง เป็นการแสดงเลียนแบบท่วงท่าอากัปกิริยาในวิถีของมนุษย์หรือสัตว์ ซึ่งเป็นไปตามท้องเรื่องที่แสดง เพื่อทำให้แยกออกมาจากการเคลื่อนไหวของร่างกายมนุษย์โดยปกติ เพื่อให้ดูเป็นละครหรือลิเก เช่น การเปิดประตูรับแขกในหน้าพาทย์หนึ่งจะเป็นการสมมติท่าทางการเปิดด้วยท่ารำการเดินออกและเดินเข้าเวทีของผู้แสดงก็ใช้การรำออก และการรำเข้าแทนการเดินแบบปกติของมนุษย์ ฯลฯ แต่ในปัจจุบันการรำในทุกๆ อิริยาบถของการแสดงลิเกนั้นเสื่อมถอยลงไปมาก แม้การรำหน้าปี่พาทย์ด้วยเพลงเสมอตอนออกเวทีก็ไม่ค่อยจะมีให้พบเห็นแล้ว จะเหลือแค่เพียงการยกมือไหว้ผู้ชม เพื่อทักทายในตอนออกเวทีฉากแรกของผู้แสดง และเดินเข้าเวทีไปเฉยๆ เท่านั้น และนี่จึงเป็นข้อแตกต่างระหว่างลิเกทรงเครื่องกับลิเกลูกบท คือการเดินเรื่องของลิเกทรงเครื่องจะดำเนินไปได้ช้ากว่าลิเกลูกบทเพราะต้องอาศัยการรำมาก ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้แสดงความห่วงใยการรำของลิเกรุ่นใหม่กับผู้วิจัยว่า

> “พี่กลัวว่าจะเป็นแบบนั้นก็เลยมาสอนน้องๆ หนูต้องเอาให้ได้ ให้ครบองค์ประกอบของลิเก เพราะว่าถ้าเดินออกมาถือไมค์แล้วจับไมค์ร้องแล้วเดินเข้าเวทีไม่รำเข้าแม่ก็จะว่า นั่นคือเวลาเห็นเด็ก มันยังไม่ใช่ลิเกเต็มตัว เพราะฉะนั้นท่ารำนะฮะ ถ้าเกิดว่าจะมีประยุกต์ไปบ้าง มันจะต้องขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่อง อย่างเช่น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ถ้าพี่มาเล่นเรื่องอิเหนา พี่ก็ต้องไปเรียนต่ออีก แต่อันนี้เรียนมาแล้ว ได้มาแล้ว แต่ละเรื่องจะไม่เหมือนกัน” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

ซึ่งในความเป็นจริงท่ารำที่คนสมัยก่อนได้คิดประดิษฐ์มานั้น มีความสอดคล้องกับบทบาทการแสดง และเครื่องแต่งกายของผู้แสดงลิเกด้วย ถือเป็นภูมิปัญญาทางศิลปะการแสดงอย่างหนึ่ง เช่น หากแสดงในเรื่องแบบสามัญชน เช่น เรื่องลูกที่ถูกลืม บางระจัน ฯลฯ การรำจะรำน้อยลงหรือมีท่าทีนิดหน่อยเพื่อให้ยังคงความเป็นลิเกอยู่ ส่วนเครื่องแต่งกายจะไม่หรูหรา เพื่อทำให้ดูเหมาะสมกับฐานะของบทบาทผู้แสดง อันเกิดความสอดคล้องกันไปทั้งท่ารำ เครื่องแต่งกาย และเรื่องที่แสดง ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแต่งกายกับผู้วิจัยว่า

“การแต่งตัวก็เหมือนกัน การแต่งกายมันจะต้องถูกครับว่าเราแต่งสวยจริง แต่มันจะต้องอยู่ในกรอบนะ ก็คือถ้าเกิดว่าเราเล่นเรื่อง อย่างเป็นคนยากคนจน เราจะไปหรูหรานักไม่ได้ มันก็จะต้องสวยอยู่ในแบบในกรอบของมัน อันนี้คือลิเกของพี่” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

รูปที่ 4.54 แสดงตัวอย่างท่าทางเล็กน้อยที่สอดคล้องกันกับเครื่องแต่งกายของผู้แสดงและแสดงในเรื่องแบบสามัญชนของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.youtube.com “ไชยา มิตรชัย ชีวิตระทมลูกที่ถูกลืม”, 29 ตุลาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.55 แสดงตัวอย่างการรำที่สอดคล้องกันกับเครื่องแต่งกายของผู้แสดง
และแสดงในเรื่องแบบประวัติศาสตร์ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th “# ภาพ # ลิเก โรงไม่คืนที่ 3 - พระสุธน – มโนราห์”, 29 ตุลาคม 2556

ในปัจจุบันลิเกได้นำละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ มาแสดงเป็นแบบฉบับของลิเกด้วย เช่น เรื่องตะวันอ้อมข้าว สวรรค์เบี่ยง เธอกับเขาและรักของเรา ลูกที่ถูกลืม เขยลิเก ฯลฯ ซึ่งทำให้การรำกระเดียดไปทางท่ารำแบบละครนอก แต่แตกต่างกันตรงที่มีความว่องไวกว่าเท่านั้น จึงทำให้ทั้งเพลงรำและเพลงหน้าพาทย์เร็วตามด้วย เช่น ตัวอย่างการรำออกเวที ใช้การเดินออกโดยย่อเข่าแล้วเดินเหยาะ ส่วนท่ารำ ประกอบด้วย ท่าจำนับ ท่าเสมอ ท่าเดินวนออกหนึ่งรอบ ท่าเดินขึ้นนั่งเตียง และท่าป้องหน้า เพื่อให้พิณพาทย์หยุดบรรเลงและเดินเรื่องที่แสดง การเดินเข้าเวทีใช้ท่าจีบมือ และท่าป้องหน้าเพื่อหยุดการรำ

สำหรับผู้ที่จะหัดเรียนลิเกนั้น ผู้หัดลิเกจำเป็นต้องเข้าพิธีจับมือก่อนการสอนทุกคน มิเช่นนั้น ครูผู้ฝึกสอนจะมีอันเป็นไปในทางไม่ดี เป็นความเชื่อ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่คนลิเกเขายึดถือกันมา ดังนั้น ก่อนการหัดร้องรำลิเก ผู้เรียนจะต้องเข้าพิธีจับมือก่อน ซึ่งผู้วิจัยยังไม่เคยเล่นลิเกจึงต้องมีการเข้าพิธีจับมือ เพื่อเป็นการขออนุญาต ขอขมา และบูชาพ่อแก่ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนลิเกให้ความเคารพนับถือมาก และจะถือเอาวันครูหรือวันพฤหัสบดีเป็นวันทำพิธี อันเป็นเครื่องหมายของการยอมรับเป็นครูเป็นศิษย์กัน หลังจากนั้นแล้ว จึงให้ครูลิเกเริ่มฝึกสอนลิเกแก่ผู้เรียนได้ สำหรับสิ่งที่ผู้เรียนต้องเตรียมในการทำพิธีจับมือคือ ดอกไม้ ธูป เทียน ฯลฯ นำใส่รวมลงไปในขัน เมื่อเข้าพิธีผู้เรียนจะต้องนำขันที่ใส่ดอกไม้ธูปเทียนยื่นให้แก่ครูผู้ทำพิธี เมื่อขันถูกรับก็จะถือว่าได้เป็นครูเป็นเป็นศิษย์กันแล้ว ในกาลนี้เป็นงานพิธีไหว้ครูลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ซึ่งทางคณะได้จัดเตรียมขันใส่ดอกไม้ธูปเทียน และบอกคำแนะนำในการเข้าพิธีจับมือแก่ผู้วิจัยไว้แล้ว ซึ่งในที่นี้จะรวมกันทั้งพิธีจับมือและครอบครูไว้ด้วยกัน ผู้ที่จะเรียนสามารถเข้าพิธีจับมือในงานไหว้ครูนี้ได้ เพียงยื่นขันใส่ดอกไม้ธูปเทียนให้แก่เจ้าพิธี และต่อด้วยการครอบครู เจิมหน้า รับพรจากเจ้าพิธี จึงแล้วเสร็จ ซึ่งนอกจากผู้วิจัยจะได้ทำพิธีจับมือแล้ว ยังได้ทำพิธีครอบครูอีกด้วย ถือเป็นศิริมงคลแก่ชีวิตของผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ผู้เป็นเจ้าพิธี ได้เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับพิธีไหว้ครูและการจับมือให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ไหว้ครูเนี่ย มันจะใช้เป็น 3 ประเภทรวมกันถึงจะใช้คำว่าไหว้ครู หนึ่งต้องมีสวดมนต์เย็น ฉันท์เช้า คือพิธีสงฆ์ 1 พิธี สองคือพิธีเชิญเทพทุกองค์ มีองค์ไหนบ้าง พระอิศวร พระพรหม พระปัญจสิงขร พระนารายณ์ พระพิฆเนตร พระวิศณุกรรม พระประโคนธัพ พระฤาษี พระฤาษีกไลโกฏ ทั้งหมดน่ะมี 9 เศียรนะ ที่เป็นหลักเนี่ย เขาก็เชิญตั้งแต่องค์บนเลย พระอิศวร ลงมาจนพระพรหม พระปัญจสิงขร พระนารายณ์ พระพิฆเนตร เชิญลงมาหมด แล้วก็คือการเชิญเทพ พอเชิญเทพเสร็จก็เป็นพิธีการไหว้ผี ไหว้ผีก็คือการไหว้ครูบาอาจารย์ ไหว้พ่อแม่ ไหว้บิดามารดา ไหว้ครูบาอาจารย์ ไหว้ครูอุปัชฌาย์ ไหว้ครูที่สอนปักปั้น ไหว้ครูสอนราชเลขยันต์ ไหว้ครูทั้งหมดเนี่ย เครื่องสังเวยเนี่ยจะถวายครู ครูผีที่ท่านได้สิ้นไปแล้วเนี่ย เชิญมารับเครื่องเซ่นสังเวย รวมเป็นสามพิธีคือการไหว้ครู ครอบครู เครื่องเซ่นสังเวยเนี่ย มีเยอะมาก ที่เครื่องหลักๆ ก็คือ หัวหมู เป็ด ไก่ แล้วก็หนมต้มแดง ต้มขาว เพราะฉะนั้น มีส่วนประกอบเยอะ ผลไม้เจ็ดอย่าง-เก้าอย่าง แล้วแต่ความเหมาะสม ทางด้านนู้นเป็นพิธีไหว้พระภูมิเจ้าที่ ไหว้เจ้าที่เจ้าทาง ของเซ่นไหว้ก็จะคล้ายๆ กัน ไหว้ครูเป็นพิธีใหญ่ คือพิธีเนี่ย เกิดในรัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 6 ท่านเป็นเจ้าพิธีเอง เป็นพิธีกรเอง แต่งองค์ทรงเครื่องเอง จึงเป็นพิธีหลวง เป็นพิธีใหญ่ ก็สืบทอดกันมาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 มาเป็นพิธีข้างนอกทั่วไป ส่วนคนที่จะเป็นเจ้าพิธีได้ก็จะต้องเป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ อย่างน้อยก็ถือศีล 5 แล้วก็เป็นคนที่มีคนให้ความเคารพนับถือ พอไหว้ครูเสร็จ เชิญบรรพบุรุษเชิญรับเครื่องเซ่นสังเวย แล้วลาเครื่องเซ่นสังเวย แล้วจึงพิธีครอบครู ไหว้ครูครอบครู คือรับขันน่ะเราจับมือแล้ว คือรับขันเนี่ยเราก็มอบ เท่ากับเรามอบความรู้ให้กับลูกศิษย์ ส่วนพิธีจับมือเนี่ยเป็นพิธีที่ไปสอนรำ หลังจากนั้นก็จะเป็นพิธีประสิทธิพร คือประสิทธิก็ขอเครื่องเซ่นสังเวยจากครูบาอาจารย์ทั้งหมด ให้ท่านประสิทธิให้ ไหว้ครูเนี่ย ชาวบ้านเขาก็มาไหว้ พวกแม่ค้าแม่ขายมาไหว้หมด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ก็ทุกคนเนี่ยมีครูหมด เพื่อนึกถึงครูบาอาจารย์ พ่อแม่ บางคนพ่อแม่เขาตาย เสียไปแล้ว ปู่ย่าตายาย เสียไปแล้ว ครูบาอาจารย์เสียไปแล้ว เขาก็มาระลึกถึง” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

รูปที่ 4.56 ขันใส่ดอกไม้ธูปเทียนในการเข้าพิธีจับมือ ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าทำพิธีกับอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ในงานไหว้ครูของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

รูปที่ 4.57 หน้าพิธีไหว้ครู และหน้าพิธีไหว้พระภูมิเจ้าที่ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) เป็นเจ้าพิธี
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.58 แสดงตัวอย่างบรรยากาศพิธีไหว้ครูของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยผู้ร่วมงานแต่งกายสีขาว ในวันพฤหัสบดีที่ 15 สิงหาคม 2556

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.59 แสดงตัวอย่างการเข้าพิธีครอบครูและจับมือของผู้วิจัย โดยอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) เป็นเจ้าพิธี
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

รูปที่ 4.60 แสดงตัวอย่างภายหลังจากการที่ผู้วิจัยเข้าพิธีจับมือและครอบครูเสร็จแล้ว และได้รับกลอนลิเกจากแม่ครูมาลี เพื่อจำเนื้อกลอน และฝึกร้องรำลิเกจากแม่ครูมาลีเพื่อแสดงลิเกในค่ำคืนนี้
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.61 แสดงตัวอย่างการฝึกซ้อมรำออกเวทีบางส่วนของผู้วิจัย ได้แก่ ท่ารำออก เดินเหยาะเท้า และท่าป้องหน้า ฝึกสอน โดยแม่ครูมาลี ครูผู้สอนลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

รูปที่ 4.62 แสดงตัวอย่างการรำออกเพลงเสมอของผู้วิจัย ในวันที่ 15 สิงหาคม 2556 จ. อ่างทอง
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.63 แสดงตัวอย่างการรำชุดท่ารบของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th “ใครฆ่ามหาราช @วัดใหม่เกตุงาม จ.ชลบุรี”, 29 ตุลาคม 2556

นอกจากท่ารำต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ลิเกยังมีการรำชุดที่สำคัญสำหรับการแสดงอีก ได้แก่ ท่ารบ ซึ่งไว้ใช้ในฉากที่มีการต่อสู้ มีทั้งท่ารบแบบละคร ท่ารบแบบกระบี่กระบอง ฯลฯ และยังมีท่ารำชุดอย่างเช่น รำขึ้นครองบัลลังก์ รำม้า รำเกี้ยว รำดาบ รำทวน รำขวาน ฯลฯ ส่วนท่าเต้นในช่วงการแสดงคอนเสิร์ตก็จะเป็นเหมือนการเต้นประกอบเพลงทั่วไป ซึ่งต้องอาศัยการฝึกซ้อมทั้งผู้ร้องและผู้เต้นด้วย

การร้องและการเจรจา

ก่อนขึ้นเวทีแสดง ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในบทบาทต่างๆ จะต้องมีทักษะในการร้องและไหวพริบในการเจราจาปะติดปะต่อเรื่องกันได้ดี ในผู้แสดงบางคนที่มีความชำนาญแล้วก็อาจสามารถด้นกลอนสดเองได้ เช่น พระเอกลิเกไชยา มิตรชัย เป็นต้น ซึ่งในส่วนการร้องการเล่นลูกคอถือเป็นเสน่ห์ของการแสดงลิเกอย่างหนึ่งที่สามารถดึงดูดผู้ชมให้เกิดความสนใจชมลิเกได้ การร้องมีการร้องรับส่งกับปี่พาทย์ที่บรรเลงทีละวรรค การร้องและการเจรจาของลิเกไม่ค่อยมีกฎเกณฑ์ตายตัว ผู้แสดงจะต้องสามารถแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ มีไหวพริบ ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการของผู้แสดง (fantasy) ในด้านการร้องและเจรจาได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น การร้องและการเจราจาของลิเกในการผูกเรื่องชนปลายจึงมีวิธีการที่เป็นอิสระมาก สามารถดิ้นไปได้หลายทิศทาง การเจรจาเมื่อร้องลิเกว่าอย่างไรก็มักจะเจรจาซ้ำกับการร้อง เพื่อเป็นการเล่าเรื่อง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เกี่ยวกับบทบาทตนเอง การพูดจะเป็นภาษาธรรมดาแต่ยังติดสำเนียงละคร (ลิเก) อยู่ หรือเพื่อเป็นการยืดเวลาให้ผู้แสดงคนต่อไปเข้ามาเชื่อมฉากก็ได้ ฯลฯ

การร้องที่สำคัญในยุคลิเกลูกบทนั้น คือการร้องราชนิเกลิง หรือรานิเกลิง เป็นการร้องที่ผู้แสดงสามารถดิ้นได้หลายจังหวะ มีความกระชับ ฟังสนุก และเข้าใจง่าย ราชนิเกลิงจึงถือเป็นเสน่ห์ของยุคลิเกลูกบทเลยทีเดียว ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้เล่าเกี่ยวกับการปรับตัวของราชนิเกลิงให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ราชนิเกลิงนะ ความเหมือนมันจะเหมือนอยู่ที่จังหวะ แล้วก็โคลงกลอนมันจะคงอยู่เดิม อย่างเช่น กลอนหก กลอนเดี่ยว กลอนคู่ อะไรอย่างนี้ มันจะเหมือนเดิม แต่สำหรับเนื้อหา ตรงนี้ที่จะแตกต่าง เนื้อหาของการร้อง เพราะเราต้องเอายุคเอาสมัยเข้ามา ต้องศึกษาข่าวสารข้อมูลเข้ามา ในช่วงนี้นะมันสำคัญมาก ถ้าหากว่าเราไม่ดูเลย เราจะไม่รู้เลย ซึ่งครูเขาจะมีกรอบมาให้เรา ตีกรอบมาอย่างเมื่อก่อน เช่น มีมาเท่านี้ อย่างเช่น สังข์ทอง พี่ยกตัวอย่างง่ายๆ นะ กลอนเขาจะมาเป็นว่าพระสังข์รักแม่รจนาในตอนนี่นะ มันจะอยู่ในเนื้อหา แต่ทีนี้ถ้าเป็นในยุคในสมัยในตอนนี้ มันก็เอาไปเปรียบเทียบไม่ได้ อย่างเช่น ข่าวสารที่เขามีข่าวแต่งงานดังๆ อย่างพวกศิลปินดาราอะไรอย่างนี้นะฮะ ที่เขาแต่งกันนะ ก็ไปร้องเกี้ยว ร้องใส่ แต่ต้องร้องพระสังข์กับรจนาไปก่อน แล้วก็จะไปบอกว่าฉันเหมือนกับใคร คือเนื้อหามันจะปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย อันนี้คือความต่าง แล้วบางทีมันต้องมีคติสอดแทรกเข้าไปเยอะๆ” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

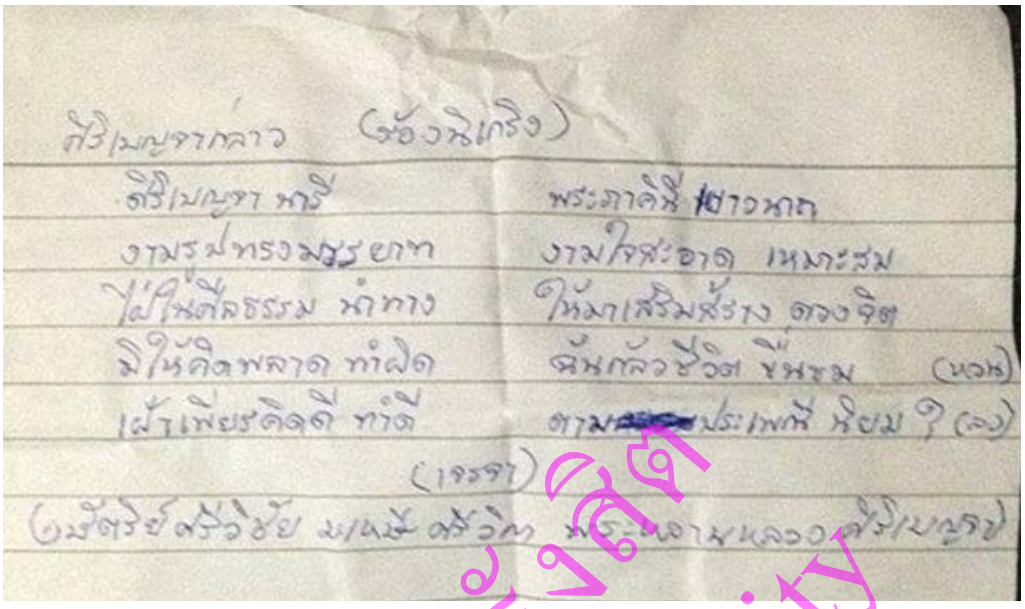

รูปที่ 4.64 แสดงตัวอย่างบทร้องราชนิเกลิงและเจรจาของผู้วิจัยที่ได้มาจากการฝึกซ้อมร้องลิเก โดยแม่ครูมาลีเป็นผู้ประพันธ์ วางบท และเป็นผู้ฝึกซ้อมลิเกแบบรวบรัดให้กับผู้วิจัย ร่วมกับลุงนวล ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2556
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุม “ผู้วิจัย”, 2556

จากบทร้องราชนิเกลิงและเจรจาของผู้วิจัยดังภาพจะเห็นว่าการเจรามีเพียงแค่คำสำคัญเพื่อเป็นการไม่ตีกรอบให้กับผู้แสดง เพียงทำให้ผู้แสดงรู้ว่ารับบทบาทเป็นใครเท่านั้น ซึ่งผู้แสดงจะพูดอย่างไรก็สุดแล้วแต่ผู้แสดงจะจินตนาการเอง การแสดงลิเกเป็นการแสดงที่เน้นความสำคัญในด้านการร้องและการเจรจาเป็นหลักมานานจนปัจจุบัน การฝึกร้องต้องอาศัยความสามารถของผู้แสดงสูง เน้นการหมั่นฝึกซ้อมบ่อยๆ โดยเริ่มหัดร้องจากเพลงชั้นเดียว เพลงสองชั้น ราชนิเกลิง เพลงตับ เพลงเถา บทเพลงพื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงลำตัด เพลงอีแซว เพลงลูกทุ่งทั้งใหม่และเก่า ฯลฯ กาพย์กลอนต่างๆ ที่มีอยู่ในรากเหง้าของคนไทยไปเรื่อยๆ ดังนั้น การจะร้องให้ดีผู้แสดงจะต้องมีความแตกฉานในความรู้เกี่ยวกับหลักการเขียนกาพย์กลอน และบทเพลงต่างๆ ให้เป็นด้วย ถ้าอยากเป็นผู้แสดงลิเกที่เก่งผู้แสดงจะต้องขวนขวายด้วยตนเองให้มาก โดยการอาศัยครูพักลักจำ หมั่นดูการแสดงลิเกบ่อยๆ และกลับมาฝึกหัดตนเอง หมั่นอ่านหนังสือกลอนมากๆ จนเกิดความชำนาญและสามารถด้นกลอนสดเองได้ในที่สุด แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนที่จะทำได้และดีจนคนนิยม ดังนั้น การร้องและการเจรจาจึงต้องเก่งทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติเลยทีเดียว ซึ่งในลักษณะการร้องลิเกจะมีการเล่นลูกคอด้วย หากผู้แสดงมีน้ำเสียงที่ไพเราะและทำเสียงเอื้อนได้สวย จึงจะถือว่าร้องดี คนก็

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

มักถูกใจ การร้องลิเกที่ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ และให้ความเป็นอิสระต่อผู้แสดงในการแสดงการร้องและการเจรจาเต็มที่ การแสดงลิเกจึงมีความยากอยู่ที่จุดนี้ และอาจกล่าวได้ว่ามีความยากกว่าการแสดงแขนงอื่น เพราะต้องร้องเอง รำเอง ต้องอาศัยทั้งไหวพริบปฏิภาณ พรสวรรค์ ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ จนกลายเป็นศิลปะการแสดงแบบ (fantasy) ซึ่งเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยเพิ่งค้นพบ และเป็นความสามารถที่ไม่สามารถฝึกซ้อมให้ใครได้ ดังนั้น ผู้แสดงจึงต้องมีความเป็น fantasy และเก็บเกี่ยวประสบการณ์ในการแสดงหน้าเวทีให้ได้ด้วยตนเอง

แต่ปัจจุบันการร้องเพลงแบบเก่าๆ หรือเพลงพื้นบ้านต่างๆ ในการแสดงลิเกนั้น ได้สูญหายไปมาก เนื่องจาก ไม่เป็นที่นิยมกับคนรุ่นใหม่ หรือวัยรุ่น ผู้ชมกลุ่มนี้จะไม่ค่อยชอบฟัง เพราะเพลงมีความช้า เนิบๆ ชวนให้ง่วงนอน หรือน่ากลัว ดังนั้น จึงต้องปรับการร้องให้ทันยุคทันสมัย เน้นความรวดเร็วเป็นหลัก หรือมีเนื้อหาที่สนุกสนาน เพื่อไม่ให้เสียคนดูกลุ่มนี้ไป ดังนั้น เพลงตับ เพลงเถา เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงลำตัด เพลงอีแซว กาพย์กลอนต่างๆ ฯลฯ จึงเสื่อมถอยไปจากการแสดงลิเกเรื่อยๆ จนหาชมได้ยากเต็มที ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ปัจจุบันจะหาฟังได้ยากแล้ว ลิเกจะไม่ค่อยร้อง เพราะร้องเพลงพวกนี้คนลุก พอเปิดฉากแรก คนดูที่เขากำลังดูแบบว่า วัยรุ่นมาโอ้โห่เจอเพลงพวกนี้ไปกูกลับบ้านดีกว่า” (ไชยา มิตรชัย, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

เรื่องที่แสดง

เน้นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหรือกษัตริย์ จักรๆ วงษ์ๆ เพื่อให้เข้ากับเครื่องแต่งกายลิเกที่มีแต่ประกายเพชรอลังการ หรือเรื่องแบบชาวบ้านสามัญชนแต่ก็ต้องมีความเกี่ยวข้องกับฐานันดร เช่น เป็นคนรวย เป็นผู้ดี ฯลฯ เรื่องที่แสดงจะมีโครงเรื่องที่คล้ายๆ กัน เปลี่ยนชื่อเรื่อง เปลี่ยนชื่อตัวละคร แต่งเติมบ้าง แต่อย่างไรก็จะต้องมีเจ้าหรือไม่ก็คนรวยเกี่ยวพันอยู่ในเรื่อง แล้วเสริมเรื่องราวการชิงรักหักสวาทเข้าไปอีก เสริมฉากรบทัพจับศึกเข้าไปอีก เพื่อให้ผู้ชมได้ชมครบอรรถรส อีกทั้งสอดแทรกความตลกขบขัน ความทะลึ่งตึงตัง จึงทำให้ผู้ชมเกิดความสนุกสนานตื่นเต้น หรือโศกเศร้าเคล้าน้ำตากันไป เช่น เรื่องคชสิงห์ ตะวันอ้อมข้าว ลูกที่ถูกลืม อโศกมหาราช ฯลฯ ทั้งหมดนี้ก็เพื่อความบันเทิงของผู้ชมโดยแท้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในการเริ่มเรื่อง โต้โผมักใช้ผู้แสดงที่เป็นตัวโกง ตัวเจ้า หรือพระยาชื่อ เป็นตัวเริ่มเรื่อง แต่ภายหลังมักใช้ตัวโกง เนื่องจาก มีบุคลิกโผงผาง เสียงดังเอะอะ จึงทำให้เป็นจุดสนใจให้คนหันมามองและติดตามชมลิเกต่อไปได้ ฉากแรกตัวโกง หรือตัวเจ้าจะรำออกมาหน้าเวทีด้วยเพลงเสมอของปี่พาทย์จนผู้แสดงขึ้นนั่งตั่ง และร้องรำเจรจาด้วยบทการแนะนำตัวเอง กล่าวถึงตัวเองว่ากำลังจะทำอะไร หรือมีความเป็นมาอย่างไร เพื่อให้เกิดปมเรื่อง พอฉากต่อๆ ไป ผู้แสดงลำดับต่อมา ก็จะต้องทำการแนะนำตนเองในฉากแรกของตนเช่นกัน

ตัวอย่างการเริ่มเรื่องของตัวโกงในหน้าพาทย์แรก ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เรื่อง น้อยวาสนา

บทร้องราชนิเกลิง ตั้งแต่มาอยู่วังหน้า มันน้อยใจข้ายิ่งนัก
ดูเหมือนพ่อแม่จะไม่รัก ให้มารำบากหลายเท่า
เขมรยิงญวนบุก ไอ้คนรับทุกคือเรา

เจรจา “ข้าพระเจ้าอภิมัน เป็นลูกฝ่ายซ้ายของเสร็จพ่อพรหมนิมิต ส่วนลูกฝ่ายขวาเสด็จพี่กฤษดา เสร็จพ่อสั่งให้ฉันครองวังหน้า ส่วนเสด็จพี่กฤษดาให้ไปร่ำเรียนวิชาการปกครองบ้านเมือง มันถูกรึในเมื่อฉันก็ลูกพ่อเหมือนกัน เป็นลูกฝ่ายซ้าย แต่เสด็จพี่เป็นลูกฝ่ายขวา ดูเหมือนมันจะได้เปรียบอะไรไปทุกๆ อย่าง ไอ้ข้ามันด้อย มันด้อยข้า ดูเหมือนนับวันยิ่งเติบโต ไอ้ตัวฉันเองอยากจะมีค่า แต่ดูการกระทำของเสด็จพ่อ ทำให้ฉันมันต้อยต่ำ ให้มาอยู่วังหน้า เกิดศึกสงครามขึ้นยามใด ไอ้คนที่มันจะตายก่อนก็คือไอ้คนที่มาอยู่วังหน้านี่ อย่างฉันนี่ลูกฝ่ายซ้าย ดูเหมือนพ่อมองไม่ให้มีความหมายเท่าไรนัก แต่ไม่เป็นไร เฝ้าเพียรอุตส่าห์ขึ้นเฝ้าเสด็จพ่อหลายครั้ง อยากจะปกครองวังหลวง แต่เสด็จพ่อปฏิเสธ อ้อนวอนเสด็จแม่ก็แล้ว เสด็จแม่ก็ไม่ยอมไปขอพ่อให้ ไม่เป็นไร ครั้งนี้จะเข้าวังหลวงอีกสักครั้ง จะลองไปปรึกษาพ่อดูว่าพ่อจะให้ครองวังหรือไม่ ถ้าพ่อไม่ให้ครอง มีโอกาสเมื่อไหร่ ถ้าปฏิวัติได้ โอเค ฉันต้องปฏิวัติแน่”

บทร้อง ไอ้อภิมันตั้งใจ ตั้งใจมิได้ช้า
ขึ้นเฝ้ากันดีกว่า ในวันนี้

ที่มา: http://www.youtube.com “น้อยวาสนา 1-Likay: ไชยา-แอน-มิตรชัย”, 30 ตุลาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หลังจากนั้น ผู้แสดงหลักจะดำเนินเรื่องต่อไปตามโครงเรื่องที่โต้โผได้วางบทไว้ก่อนการแสดง โดยโต้โผจะมีการเรียกประชุมเฉพาะกับผู้แสดงหลักๆ ที่เป็นตัวเดินเรื่องเท่านั้น ทำเช่นนี้ในกรณีที่เป็นเรื่องที่โต้โผผูกโยงเรื่องเอง หรือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตาม fantasy ของตนเอง แต่หากเป็นเรื่องที่มีผู้แต่งไว้แล้วหรือเป็นเรื่องเก่า ผู้แสดงก็จะท่องจำบทร้องต่างๆ ที่มีครูลิเกเก่าๆ ได้แต่งไว้จนขึ้นใจ และสามารถแสดงการร้องรำในบทบาทนั้นๆ ได้ทันที แต่หากนำเค้าโครงเรื่องมาจากละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ ถ้าไม่นำเรื่องมาดัดแปลงหรือเสริมแต่ง ก็จะดำเนินเรื่องไปตามบทนั้นเลย ซึ่งโต้โผจะทำหน้าที่เสมือนเป็นผู้กำกับคอยเป็นฟันเฟืองขับเคลื่อน พร้อมทั้งเป็นผู้บรรยายเรื่องประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกถ้ามี เป็นผู้ควบคุม จัดการการแสดง แนะนำตัวผู้แสดง ลำดับตัว และปล่อยตัวผู้แสดงก่อนหลัง และหลังจากนั้น ก็สุดแล้วแต่ความสามารถของผู้แสดงที่จะสร้างสรรค์ผลงานด้านหน้าเวทีได้ fantasy แค่ไหน ซึ่งสถานการณ์นี้ใช้เฉพาะในเรื่องที่โต้โผวางบทกะทันหัน หรือเปลี่ยนแปลงเรื่องกะทันหัน ซึ่งมีทั้งเรื่องที่ผู้แสดงคุ้นเคยและไม่คุ้ยเคย ในการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มักเกิดขึ้นกับปัจจัยแวดล้อมภายนอก เช่น เพศและวัยของผู้ชม มีมหรสพอื่น หรือเจ้าภาพขอมา ฯลฯ ผู้แสดงจึงต้องมีความเก่งและมีไหวพริบปฏิภาณเป็นอย่างดี เพราะการแสดงลิเกเป็นการแสดงสด เมื่อผู้แสดงแสดงผิดก็จะผิดเลย และไม่สามารถเริ่มใหม่ได้ ดังนั้น ผู้แสดงจึงต้องอาศัยการฝึกซ้อม ประสบการณ์ ความชำนาญ และความสามารถเฉพาะตัวเป็นอย่างมาก ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับเรื่องที่แสดงว่า

> “สมัยนี้ถ้าไปเล่นในโรงเรียนครูอาจารย์หาไป ก็จะมีเล่นตามที่เขาออเดอร์มา วรรณคดี เล่นให้นักเรียนดู ศึกษาได้ แต่ถ้าเป็นสถานที่กลางแจ้งนะบางทีลิเกมันขึ้นอยู่กับปัจจัยและสิ่งแวดล้อม อย่างเช่นมีกลองแต้กๆ มีสตริง มีประชันนู่นประชันนี่ เราจะไปมัววรรณคดีอยู่ไม่ได้ เพราะว่าวรรณคดีบางทีต้องอาศัยท่าร้องและท่ารำ มันจะต้องเอาเนื้อเรื่องที่เข้มขึ้น อย่างเช่น ชิงรักหักสวาท อย่างเช่น ยกทัพจับศึกอย่างนี้ ไอ้ที่กลอง ระนาด เราตีกลองรัวๆ เยอะๆ อย่างนี้นะฮะ อย่างเช่น รบทัพจับศึก เราก็จะมีหน้าพาทย์เชิดตะพึด มันจะเอาเสียงกลองเข้าว่า เพราะว่าไปมัวร้องกันอยู่ เดี๋ยวคนไปเวทีอื่นหมด ในส่วนของเนื้อเรื่องเล่นเรื่องนี้แต่อาจจะเปลี่ยนโคลง แล้วก็มันมีปัญหาตรงนี้ อย่างเราวางงานไปแล้ว รู้เป็นลิเกโรงเดียว มีลิเกคณะเดียวในงาน เราวางเนื้อเรื่องไปอย่างนี้อยากจะเล่นโศกๆ พอไปถึงปั๊บเจ้าภาพขอฮาๆ นะ เอ้าทำยังไง เล่นตามเจ้าภาพเราก็ต้องเปลี่ยนเลย แก้ไขสถานการณ์ให้ได้จุดหนึ่ง แล้วอีกจุดหนึ่งเจ้าภาพไม่มาขอ แต่พอเราไปดูปั๊บ วันนี้เราจะไปเล่นเรื่องฮา เรื่องเบาสมอง คอมมาดี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หน่อย พอเสร็จแล้วไปปั๊บ โอ้โหคนแก่เยอะมาก นั่งกินหมากกันจ๊อบแจ๊บๆ เปลี่ยนเถอะ เป็นชีวิตดีกว่า เป็นดราม่าดีกว่า คือมันต้องไปดูหน้างานแล้วแก้ไขตรงนั้นเลย อันนี้คือหลักของโต้โผ ถ้าเราเปลี่ยนโคลงแล้วเนื้อเรื่องก็ต้องเปลี่ยน กลอนก็ต้องมียัดนู่นยัดนี่เข้าไป เปลี่ยนหมด ชื่อเรื่องเปลี่ยน" (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

รูปที่ 4.65 แสดงตัวอย่างการเรียกประชุมบทก่อนขึ้นแสดงลิเก ระหว่างโต้โผคุณไชยา มิตรชัย กับกลุ่มผู้แสดงหลักของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ในวันที่ 15 สิงหาคม 2556 ออกอากาศทางช่อง 4050 Channel รายการเปิดวิกลิเก
ที่มา: http://www.youtube.com "เปิดวิกลิเกคณะไชยา มิตรชัย_part2", 31 ตุลาคม 2556

ดนตรี

ดนตรีที่ใช้ในการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้แก่ วงดนตรีบรรเลงไทยปี่พาทย์ ดนตรีคาราโอเกะ คาราโอเกะเมดเล่ย์ ดนตรีซาวด์แทรก และซาวด์แทรกเมดเล่ย์ ดนตรีไทยปี่พาทย์จะใช้บรรเลงในการแสดงลิเกเป็นหลัก โดยเริ่มจากการบรรเลงเพลงโหมโรงจนจบกระบวนเพลง แล้วจึงต่อด้วยการบรรเลงเพลงออกแขกเพื่อเบิกโรง แล้วต่อด้วยการบรรเลงเพลงรำถวายมือและเดินเรื่องด้วยเพลงเสมอเพลงแรก ในการบรรเลงเพลงปี่พาทย์ประกอบการแสดงนั้น ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์จะต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณ และปฏิสัมพันธ์กับผู้แสดงลิเกด้วย เช่น ผู้แสดงลิเกปล่อยมุกตลกให้ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ก็ต้องรีบรับมุกให้ทันควัน ผู้ชมก็จะชอบและได้รับอรรถรสไปอีกแบบหนึ่ง ดังนั้น ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเกจึงจำเป็นต้องใช้ความสามารถในการบรรเลงเพลงให้ทันต่อการดำเนินเรื่อง ตาต้องไว ตาต้องมองท่ารำของผู้แสดงให้รู้ว่าตั้งวงรำมาแบบนี้ต้องใช้เพลงอะไร หูต้องไว ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเกต้องใช้การฟังเสียงของผู้แสดงว่าขึ้นการร้องมาแบบนี้ต้องใช้เพลงอะไร เจรจามาแบบนี้ ต้องใช้เพลงอะไร เช่น ผู้แสดงกำลังโศกก็ต้องบรรเลงเพลงโศก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คลอการเจรจาของผู้แสดงไป ผู้แสดงกำลังปล่อยมุกตลกให้ขบขัน ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ก็จะต้องใช้เพลงที่ดูสนุกสนาน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการแสดงของผู้แสดง จะเห็นว่า ไหวพริบปฏิภาณเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ไม่น้อยไปกว่าผู้แสดงลิเกเลย ดังนั้น ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเกจึงต้องไวและตามให้ทันต่อ fantasy ของผู้แสดง การเล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเกถือว่าเป็นอะไรที่ยากกว่าการเล่นดนตรีปี่พาทย์เพื่อการแสดงอื่น และผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ลิเกยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับทำนองเพลงต่างๆ การรำ และการร้องของลิเกอีกด้วย ซึ่งไม่ธรรมดาเลยจริง ๆ

ประเภทของเครื่องดนตรีปี่พาทย์ที่ใช้ในการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น จะเป็นไปตามสมัยและความเหมาะสมของขนาดงาน แต่ในปัจจุบันนิยมใช้ปี่พาทย์มอญวงเครื่องห้า หรือเรียกว่า ปี่พาทย์มอญ เป็นเครื่องดนตรีมอญที่มักใช้เล่นทั้งในงานมงคล และงานอวมงคล วงปี่พาทย์มอญได้ใช้บรรเลงในงานอวมงคลครั้งแรก ในงานพระศพของสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์พระราชินีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และแต่นั้นมา ปี่พาทย์มอญจึงกลายเป็นที่นิยมเล่นในงานอวมงคลกันอย่างแพร่หลาย เครื่องปี่พาทย์มอญ ประกอบด้วย ฆ้องวงระนาดเอก ปี่มอญหรือปี่ใน ตะโพนมอญหรือตะโพนไทย เปิงมางคอกหรือกลองทัด ฉิ่ง ในบางครั้งอาจเพิ่มโหม่งราวหรือโหม่งสามใบเข้าไปด้วย (http://georgerajabopit.blogspot.com, 2 พฤศจิกายน 2556)

รูปที่ 4.66 แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์มอญเครื่องห้าที่ใช้ในการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://georgerajabopit.blogspot.com “เครื่องดนตรีไทย 4 ประเภท”, 2 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ดนตรีที่ใช้ในการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอีกประเภทหนึ่ง คือ ดนตรีคาราโอเกะ ดนตรีซาวด์แทรก และดนตรีเมดเลย์ ใช้สำหรับการร้องเพลงในช่วงคอนเสิร์ต การเปิดตัวผู้แสดง และในการแสดงลิเกด้วย ผู้ควบคุมดนตรีประเภทนี้ก็จำเป็นต้องตาหูไวเช่นกัน เพื่อให้ทันต่อความต้องการของผู้แสดง และต้องใช้ไหวพริบในการแก้ไขสถานการณ์เช่นกัน ดังนั้น ก็ต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความรู้ในเรื่องของระบบเสียงเป็นอย่างดี

รูปที่ 4.67 แสดงการใช้ดนตรีคาราโอเกะเพลงอยากบอกรักเธอในช่วงเปิดตัวผู้แสดงพระเอกไชยา มิตรชัย ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ณ วัดหนองข้าวเหนียว จ. ประจวบคีรีขันธ์
วันที่ 19 กรกฎาคม 2556
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.68 แสดงการใช้คนตรีคาราโอเกะประกอบการแสดงในฉากเกี้ยวพาราสี
แทนเครื่องดนตรีปี่พาทย์ ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “ลิเก&คอนเสิร์ต @วัดโสภณาราม จ.สมุทรสาคร”, 2 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.69 แสดงการใช้คนตรีซาวด์แทรกประกอบการแสดงในช่วงเปิดตัวคอนเสิร์ต
ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย 2555 โชว์เปิดวง คอนเสิร์ต”,2 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.70 แสดงชุ้มเครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสาร บันทึกภาพ/เสียง เครื่องมิกซ์เสียง และระบบสั่งการภาพและเสียงต่างๆ ทั้งดนตรีปี่พาทย์ คาราโอเกะ ซาวด์แทรก จอแอลอีดี ฯลฯ ซึ่งสั่งการด้วยไอแพดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ณ วัดหนองข้าวเหนียว จ. ประจวบคีรีขันธ์ วันที่ 19 กรกฎาคม 2556
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

นอกจากนี้ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังใช้วงดนตรีสากลในการแสดงสดสำหรับธุรกิจคอนเสิร์ตที่เป็นผลงอกเงยมาจากการแสดงลิเกอีกด้วย

รูปที่ 4.71 แสดงการใช้เครื่องดนตรีไทยสากลและซาวด์แทรกในการแสดงคอนเสิร์ตของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย 2555 กระทงหลงทาง New”, 2 พฤศจิกายน 2556
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย 2555 โชว์เปิดวง คอนเสิร์ต”,2 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สาม คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่

คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในด้านบทบาทหน้าที่ ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้ บทบาทหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ด้านการส่งเสริมการขาย บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง

การแสดงลิเกเป็นสื่อบันเทิงอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้ชมคลายความตึงเครียดได้ การแสดงลิเกเป็นการแสดงที่ครอบคลุมทุกอรรถรสแห่งความรู้สึก จึงสามารถสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้ชมได้ ไม่ว่าจะเป็นการฟังลิเกผ่านวิทยุกระจายเสียง ดูการแสดงลิเกสดที่หน้าเวที (ได้รับอรรถรสมาก) ดูผ่านวิทยุโทรทัศน์ หรือผ่านทางอินเตอร์เน็ต ฯลฯ ก็ล้วนแล้วแต่สร้างความบันเทิงให้กับผู้ชมได้ทั้งสิ้น เช่น ความรู้สึกรัก ชื่นชอบ เศร้า ตลก หมั่นไส้ ฯลฯ ซึ่งในบางครั้งการรับชมการแสดงลิเกสดหน้าเวทีก็เกิดเหตุการณ์ที่ผู้ชมเข้าถึงบทบาทของผู้แสดงมากๆ จนเกิดพฤติกรรมหรือปฏิกิริยาบางอย่างขึ้นในขณะรับชม เช่น ผู้ชมลิเก่าทอผู้แสดง ขว้างปาสิ่งของขึ้นเวทีใส่ผู้แสดง ร้องไห้เพราะความสงสารผู้แสดง หรือเป็นเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นกับตนเองมาก่อน (โดนใจ) เช่น การแสดงลิเกเรื่องเมียหลวง ลูกที่ถูกลืม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกครื้นเครง หรือขบขันไปกับสิ่งที่ผู้แสดงล้อเลียนบริบทต่างๆ ของสังคมได้อีกด้วย เช่น พูดล้อเลียนเสียงอาจารย์แม่ พูดล้อเลียนคำพูดติดปากของตัวละครในโทรทัศน์ ล้อเลียนการเมือง ล้อเลียนโฆษณา ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น การแสดงลิเกจึงมีบทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิงโดยตรง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.72 ผู้ชมท่านหนึ่งขว้างสิ่งของขึ้นมาที่ใส่แม่เลี้ยงหลังนายใบ้ถูกแม่เลี้ยงทำร้ายในการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เรื่อง ลูกที่ถูกลืม ในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2556 ณ จ. นนทบุรี ซึ่งเป็นที่ถูกอกถูกใจแก่ผู้ชมท่านอื่นๆ มาก

ที่มา: “ไชยา มิตรชัย ลิเกแรงสาบาน@นนทบุรี”, 30 กันยายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.73 “ใจเป็นของกู ตัวเป็นของกู เสพย์สมกายกู เสน่หาเพียงกู” ผู้แสดงลิเกฝ่ายหญิงกำลังล้อเลียนคาถาทำเสน่ห์ของตัวละครแม่รำพึงในละครโทรทัศน์ เรื่อง บ่วงบาป ที่กำลังได้รับความนิยมอยู่ในขณะนั้น ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 การล้อเลียนของผู้แสดงสามารถสร้างเสียงหัวเราะให้กับทั้งผู้แสดงและผู้ชมลิเกเป็นอย่างดี

ที่มา: http://www.youtube.com “ลิเก ไชยา มิตรชัย @ บ้านโป่ง จ. ราชบุรี”, 30 กันยายน 2556

ที่มา: “รูป คาถาบ่วงบาป คาถา ที่กำลังฮิต ผัวรักผัวหลง รำพึงละครบ่วงบาป”, 2 ตุลาคม 2556

บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม

เมื่อลิเกกลายเป็นที่นิยมมากบทบาทหน้าที่อีกด้านหนึ่งของลิเกคือบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม คือการใช้การแสดงลิเกเป็นของแก้บนแก่ภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เมื่อคำขอสมหวังก็จะมีการแก้บนขึ้นตามคำสัญญาที่ตนได้ให้ไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ เช่น ถ้าของหายแล้วได้คืนจะถวายลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย 1 คืน เป็นต้น ดังนั้น ลิเกจึงมีความเกี่ยวข้องในการมีบทบาทหน้าที่เป็นของสินบนแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมการบน นอกจากนี้ ยังมีการจ้างการแสดงลิเกเพื่อไปทำการแสดงในพิธีกรรมอย่างอื่น เพื่อเป็นของเซ่นไหว้แก่เทพเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกอีกด้วย เช่น พิธีไหว้ครูทรงเจ้า พิธีเฉลิงฉวัลย์ราชของพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นการบันเทิงแก่เหล่าปวงเทพ เป็นดั่งของเซ่นที่ทำให้เทพรู้สึกปีติและยินดีต่อการคุ้มครอง หรือสิ่งใดก็แล้วแต่ตามความประสงค์ของผู้ที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับเทพจะบอกกล่าว เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.74 เจ้าภาพว่าจ้างคุณไชยา มิตรชัย พระเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย รำแก้บนถวายศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ กรุงเทพมหานคร ในวันที่ 2 พฤศจิกายน 2553
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย รำแก้บนศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ”, 2 ตุลาคม 2556
ที่มา: “สักการะท้าวมหาพรหมเอราวัณ”, 2 ตุลาคม 2556

บทบาทหน้าที่ด้านให้ความรู้/คำสอน/สะท้อนสังคม

บทบาทหน้าที่อีกอย่างหนึ่งของลิเกคือการให้ความรู้และคำสอน เป็นบทบาทที่สำคัญในการเป็นรากฐานแรกๆ ที่สามารถหาชมได้ในชุมชน เช่น ลิเกเสนอการแสดงในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี คติของความรัก คุณงามแห่งการทำความดี ธรรมเนียมการปฏิบัติตัวต่อกษัตริย์ เป็นต้น การแสดงลิเกจึงมีบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยประเทืองจิตใจเบื้องต้น สามารถยึดถือนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้ ปัจจุบันยังใช้การแสดงลิเกนำไปเป็นสื่อเสริมการเรียนการสอนในห้องเรียนได้อีกด้วย เช่น ลิเกสอนภาษาไทย เป็นการนำเพลงลิเกมาสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ เช่น ตัวอย่างเพลงลักษณะสำคัญภาษาไทย ขับร้องโดย พระเอกลิเกไชยา มิตรชัย ความยาว 24.35 น. ครูผู้สอนสามารถนำไปเป็นสื่อการเรียนการสอน เพื่อเสริมความรู้แก่นักเรียนในวิชาภาษาไทยได้

ตัวอย่างเนื้อเพลงลักษณะสำคัญภาษาไทย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(เพลงออกแขก) “เห่เฮเฮเฮ้ เห่เฮ เห่เฮ เห่เฮ้ เฮ้เฮเห่เฮ เฮเฮ้เห่เฮ...ขอเชิญพ่อแม่พี่น้อง อีกทั้งเพื่อนพ้องทั้งหญิงและชาย มาชมลิเกวันนี้ ผลงานเขาดีร้องเล่นถูกใจ ฮ่าฮ่าเฮเฮ...มาชมลิเกหลักภาษาไทย”

“เห่เฮเฮเฮ้ เห่เฮ เห่เฮ เห่เฮ้ เฮ้เฮเห่เฮ เฮเฮ้เห่เฮ...เชิญชวนนักเรียนเรียนรู้ อ่านเขียนฟังดูพูดภาษาไทย คุณครูพ่อแม่ญาติมิตร คอยเฝ้าคิดทุกคนห่วงใย ฮ่าฮ่าเฮเฮ...อย่าเกเรให้ท่านหนักใจ เห่เฮเฮเฮ้ เห่เฮ เห่เฮ เห่เฮ้ เฮ้เฮเห่เฮ เฮเฮ้เห่เฮ...ท่านเอยเรามาวันนี้ เพื่อนำของดีของที่ถูกใจ กิจกรรมการเรียนหรรษา พวกเรานั้นหนารักภาษาไทย ฮ่าฮ่าเฮเฮ...มาชมลิเกให้สุขสบาย”

(ร้องราชนิเกลิง) “ฉันคือเอกลักษณ์ของชาติ ใครก็ขาดฉันไม่ได้
ฉันชื่อว่าภาษาไทย เพื่อนหญิงชายต้องรู้
ทักษะทั้งหมดต้องสร้าง เขียนพูดฟังอ่านดู (ลง)
ฉันมีลักษณะสำคัญ รูปร่างฉันประกอบด้วย
พยัญชนะสระสวย วรรณยุกต์ช่วยรวมอยู่
มีตัวเลขและเครื่องหมาย ให้เข้าใจสื่อสาร
โปรดมารู้จักตัวฉัน แล้วพวกท่านจะสวยหรู
มาพบกับฉันแล้วจะไม่เบื่อ ถ้าไม่เชื่อถามครู (ลง)
ปีเกิดอักษรย้อนรอย หนึ่งพันแปดร้อยยี่สิบหก
ประวัติศาสตร์หยิบยก เป็นมรดกทางภาษา
เรียนรู้เรื่องให้ตลอด ตามที่สืบทอดกันมา (ลง)
ผู้ให้กำเนิดมีนาม ว่าพ่อขุนรามคำแหง
พ่อทรงประดิษฐ์ตกแต่ง ทุกหนแห่งรู้ค่า
มารู้จักกันให้มากกว่านี้ แล้วเกรดจะดีทุกวิชา (ลง)” ฯลฯ

(https://www.youtube.com, 3 ตุลาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.75 การแสดงลิเกเด็กของคณะไชยา-แอน มิตรชัย เรื่อง พระอภัยมณี
ที่มา: http://www.youtube.com “ปังปอนดุ์ พระอภัยมณี. MP4”, 12 ตุลาคม 2556

การแสดงลิเกยังเป็นภาพสะท้อนในวิถีชีวิตของสังคม ให้ผู้ชมมองผ่านการแสดงเหมือนลิเกเป็นเช่นกระจกส่องสะท้อนเงาของวิถีชีวิตกลับหาตัวผู้ชมเอง เช่น เสนอเรื่องราวที่มักเกี่ยวกับชนชั้นวรรณะ คนรวยปฏิบัติตนต่อคนจน คนจนปฏิบัติตนต่อคนรวย นายกับบ่าว กษัตริย์กับราษฎร กษัตริย์กับข้ารับใช้ พระสงฆ์กับชาวพุทธ คนบ้าและคนพิการในสังคม เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของมนุษย์ เพื่อเสนอย้อนกลับไปให้ผู้ชมมองเห็นการปฏิบัติตนในสังคมที่เจริญรอยเดียวกัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.76 แสดงตัวอย่างตำแหน่งการนั่งเรียงตามลำดับยศถาบรรดาศักดิ์รวมถึงการแต่งกาย
ของสามัญชน ข้าราชบริพาร และกษัตริย์
ที่มา: “ลิเกกระท่อมเนื้อทอง @ ตำหนักเจ้าแม่กวนอิม หัวกุญแจ
อ. บ้านบึง จ. ชลบุรี”,12 ตุลาคม 2556

รูปที่ 4.77 การแสดงลิเกผ่านโทรทัศน์ของพระเอกลิเกไชยา มิตรชัย รับบทเป็นพระเอกลิเก
ที่กลายเป็นคนบ้า จากละครโทรทัศน์เรื่อง บันทึกกรรม ตอน ผิดครู
ออกอากาศเมื่อวันเสาร์ที่ 2 ตุลาคม 2553 เวลา 16.15 น. ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3
ที่มา: ““เอ-ไชยา” เผยอาถรรพ์การผิดครู บ้าอาจถึงตาย “หวัง” เตือนเด็กรุ่นใหม่”, 12 ตุลาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทบาทหน้าที่ด้านส่งเสริมการขาย

สืบเนื่องมาจากการแสดงลิเกเป็นที่นิยมในหมู่สังคมทั่วไป จนรวมไปถึงความนิยมชมชอบในตัวของผู้แสดงลิเก จึงทำให้ลิเกมีคุณสมบัติในการเข้าถึงกลุ่มคนเหล่านี้ได้ง่าย ดังนั้น เมื่อการตลาดต้องการเข้าถึงกลุ่มคนที่คาดหมาย โดยเฉพาะกลุ่มคนชนบทแล้ว นักการตลาดจึงใช้ประโยชน์จากลิเกนี้มาเป็นส่วนหนึ่งเพื่อการส่งเสริมการขาย เพื่อกระตุ้นยอดขาย หรือช่วยแนะนำสินค้า ซึ่งทำให้กลุ่มลูกค้าที่คาดหมายเกิดความพึงพอใจในการบริโภคหรืออุปโภคตราสินค้านั้นๆ เช่น พระเอกลิเกไชยา มิตรชัย เป็นพระเอกลิเกที่มีชื่อเสียงมาก มีฐานเครือข่ายแฟนคลับหลากหลาย ทั้งแฟนคลับลิเก ละคร เพลงลูกทุ่ง ฯลฯ ดังนั้น จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะให้คุณไชยา มิตรชัยมาเป็นพรีเซนเตอร์ เพื่อส่งเสริมการขายในการโฆษณาสินค้า เป็นต้น ซึ่งบทบาทหน้าที่เพื่อส่งเสริมการขายจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งของอาชีพการแสดงลิเก ผลงานการส่งเสริมการขายของพระเอกและนางเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนี้ มีอยู่มากมาย ผู้วิจัยจึงขอตัดทอนมาเป็นบางตัวอย่างเท่านั้น เช่น การส่งเสริมการขายธุรกิจของใช้ในครัวเรือน การส่งเสริมการขายธุรกิจสื่อและสิ่งพิมพ์ เป็นต้น

รูปที่ 4.78 ตัวอย่างการส่งเสริมการขายสินค้าผงซักฟอกบนเวทีแสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัย
โดยมีพระเอกลิเกชื่อดังขวัญใจแม่ยกทั้งประเทศ คุณไชยา มิตรชัย
เป็นพรีเซ็นเตอร์ให้กับสินค้า เมื่อปี พ.ศ. 2553
ที่มา: “^^o^^มาแย้วงานแก้บน หนองรี ชลบุรี^^o^^”, 8 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.79 ตัวอย่างรายการโทรทัศน์ โดยมีพระเอกลิเกชื่อดังไชยา มิตรชัย เป็นพิธีกรประจำรายการครัวลั่นทุ่ง ออกอากาศทางช่องสตาร์แม็กซ์ ในปี พ.ศ. 2556 เพื่อให้มีเรตติ้งรายการสูงๆ

ที่มา: https://www.facebook.com “แฟนคลับ ไชยา มิตรชัย”, 2 ตุลาคม 2556

รูปที่ 4.80 ตัวอย่างละครโทรทัศน์ โดยมีพระเอกลิเกไชยา มิตรชัย แสดงเป็นพระเอกละครโทรทัศน์เพื่อให้ละครมีเรตติ้งสูงๆ

ที่มา: “dvd ละครพื้นบ้านไทย แก้วหน้าม้า (ไชยา มิตรชัย) 8 แผ่นจบ”, 2 กันยายน 2556

ที่มา: “เลือดสามสี (ไชยา มิตรชัย + โอ๋ เพชรลดา)/ละครไทย 3แผ่นจบ”, 2 กันยายน 2556

ที่มา: “วันนี้ไชยา ถ่ายละคร วัดขวัญเมือง ฉากคอนเสิร์ต”, 2 กันยายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.81 ตัวอย่างเพลงลูกทุ่ง โดยมีพระเอกและนางเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นนักร้องเพื่อให้มียอดขายเพลงสูงๆ

ที่มา: http://www.noknoi.de “CD + คาราโอเกะ VCD ไชยา มิตรชัยรวมฮิต 16 เพลงดังชุดพิเศษ (บรรจุซอง)”, 2 กันยายน 2556

ที่มา: http://music.ohohey.com “เพลงหงส์ฟ้า แอน มิตรชัย”, 2 กันยายน 2556

บทบาทหน้าที่ด้านรณรงค์ประชาสัมพันธ์

เป็นการนำเสนอการแสดงลิเกในแง่ของการเสนอข่าวสารผ่านการแสดงลิเก หรือผู้แสดงลิเกที่เป็นที่ชื่นชอบของคนในชุมชน เพื่อขยายขอบเขตข่าวสารอันนำไปสู่การเข้าร่วมกิจกรรมหรือคล้อยตามทางทัศนคติให้มีจุดร่วมเดียวกันกับธุรกิจหรือองค์กร ในอันที่จะบรรลุจุดเป้าหมายธุรกิจหรือองค์กรต่อการรณรงค์ประชาสัมพันธ์กับคนในชุมชน เนื่องจาก การแสดงลิเก เป็นสื่อที่มีคุณลักษณะที่มีความใกล้ชิดประชาชน และเข้าถึงผู้รับสารได้มากกว่าสื่ออื่น ดังนั้น จึงเป็นประโยชน์อันดีในแง่ของการนำเสนอข่าวสารสู่ชุมชน เพื่อทำให้การรณรงค์หรือการประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ ราบรื่นได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้ง ตัวผู้แสดงลิเกเองยังเป็นสื่อกลางที่ได้รับความน่าเชื่อถือ และไว้วางใจในทางการสื่อสารแก่คนในชุมชนที่มีความชื่นชอบในตัวผู้แสดงอีกด้วย นอกจากนี้ ในเรื่องของภาษาท้องถิ่นก็เป็นสิ่งสำคัญในการเข้าถึงชุมชน การแสดงลิเกนั้นมีการใช้ภาษาที่มีลักษณะแบบเดียวกับชาวบ้าน จึงเกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่าภาษาที่เป็นแบบทางการ ดังนั้น ธุรกิจหรือองค์กรจึงใช้คุณลักษณะเหล่านี้ของลิเก ในการช่วยรณรงค์ประชาสัมพันธ์ดังกล่าว อีกทั้งตัวผู้แสดงลิเกเองก็ต้องคอยเป็นกระบอกเสียง เพื่อให้คนในชุมชนมีจุดร่วมเดียวกัน คล้อยตามในสิ่งที่ดีงาม จึงทำให้ลิเกมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพิ่มขึ้นอีกบทบาทหนึ่ง

ณ วัดหนองข้าวเหนียว ต. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์นั่นเอง ผู้วิจัยได้ลงสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พร้อมนัดสัมภาษณ์คุณไชยา-มิตรชัยและผู้ที่เกี่ยวข้องอีกหลายท่าน เมื่อ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณไชยา มิตรชัยมาถึงได้ให้เกียรติผู้วิจัยในการสัมภาษณ์คำถามต่างๆ ที่ค้างไว้เมื่อครั้งที่แล้วก่อนจะไปแต่งตัวขึ้นแสดง ซึ่งในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่หนึ่งในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์กับผู้วิจัยว่า

> “รางวัลอะไรต่างๆ นานา เขาให้เรามา เราก็ต้องรักษาเอาไว้ อย่างเช่น วันนี้เลยพี่ไปได้ทูตฯ ของวันอาสาฬหบูชา ซึ่งพอได้มาแล้ว พอหน้าเวทีพี่ก็ต้องไปพูดประเด็นนี้ให้เขาฟังรณรงค์ไปด้วย คือใช้รางวัลที่เขาให้เรามาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด มันเกี่ยวเนื่องกันไปหมดเลย ทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะว่าจริงๆ แล้ว ถ้าไปพูดถึงคณะอื่นพี่ไม่รู้ว่าเขายังไงนะ แต่พี่ด้วยอาชีพ มันหลายอย่างมากที่เขาให้เรามา แต่อาชีพหลักๆ ที่พี่ทิ้งไม่ได้ก็คือลิเก” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

รูปที่ 4.82 แสดงตัวอย่างการทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของพระเอกลิเกไชยา มิตรชัย เพื่อเป็นตัวแทนในการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้คนที่มาดูลิเกไปทำบุญในวันอาสาฬหบูชาที่จะถึงนี้ โดยมีข้อความเชิญชวนว่า “เมื่อเย็นนี้นะครับ เผอิญผมได้รับรางวัลทูตทางศาสนาในวันอาสาฬหบูชาที่จะถึงนี้อีกครั้งนึงแล้วนะครับ เพราะฉะนั้น ก็เลยจะมาประชาสัมพันธ์ว่า เดี๋ยววันอาสาฬหบูชานี้นะครับ ถ้าเกิดว่ามีลูกมีหลานนะครับ จูงมือลูกหลานไปทำบุญที่วัดกัน เพราะว่าเดี๋ยวนี้ก็ชื่นใจ ไปบนวัดนะฮะ ไม่ว่าจะเป็นวันเข้าพรรษานะฮะ เดี๋ยวนี้คนที่ทำงานโรงงานวัยรุ่น เยอะเหมือนกันนะครับ มาตักบาตรทำบุญกัน เป็นศิริมงคลกับชีวิต”
ที่มา: “ไชยา@วัดหนองข้าวเหนียว ประจวบ”, 6 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นอกจากบนเวทีลิเกที่คุณไชยา มิตรชัย พระเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะไม่ลืมที่จะทำหน้าที่เพื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้กับประชาชนแล้ว แม้นอกบทบาทการแสดงลิเก คุณไชยา มิตรชัยและทีมงานก็ไม่เคยละทิ้งบทบาทหน้าที่นี้เลย

ที่หน่วยเลือกตั้งที่ 11 เขตเลือกตั้งที่ 1 วัดสีร้อย ต.สีร้อย อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง เอ ไชยา มิตรชัย นักร้อง-พระเอกลิเกเงินล้าน เดินทางพร้อมด้วยนางวงเดือน ใจกว้าง มารดา เพื่อมาใช้สิทธิลงคะแนนเลือกตั้ง หลังจากลงคะแนนเลือกตั้งเสร็จสิ้นแล้ว ไชยา มิตรชัย ออกมาเชิญชวนประชาชนให้ออกมาช่วยกันมาใช้สิทธิเลือกตั้ง จนกระทั่งช่วงบ่ายประชาชน ที่เดินทางกลับมาเลือกตั้งที่ภูมิลำเนา หลังเลือกตั้งเสร็จ จึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ เพื่อทำงานต่อในวันพรุ่งนี้ ทำให้รถติดยาวเหยียด รวมทั้งรถ บขส.ไม่เพียงพอให้บริการ ทำให้ประชาชนต้องไปใช้บริการรถตู้โดยสารเป็นจำนวนมาก

มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ Kalasin University

รูปที่ 4.83 ตัวอย่างการทำหน้าที่เพื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์ คุณไชยา มิตรชัย พระเอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาร่วมลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชนและสังคม ในการใช้สิทธิ์เลือกตั้ง พร้อมทั้งเป็นกระบอกเสียงพูดเชิญชวนให้คนออกมาใช้สิทธิ์เลือกตั้งกันด้วย

ที่มา: “ไชยา มิตรชัย มาเลือกตั้ง-อ่างทองใช้สิทธิ์เพียบคนรอนับชม”, 2 ตุลาคม 2556

บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์

นอกจากลิเกจะมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นกระบอกเสียงเพื่อช่วยในเรื่องของการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ต่างๆ ซึ่งถือเป็นการช่วยทำคุณประโยชน์ที่ดีงามให้แก่สังคมแบบทางอ้อมแล้ว นอกเหนือจากนี้ ลิเกยังทำหน้าที่เพื่ออุทิศการแสดงหรือตนเอง เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่คนในสังคมอีกด้วย ซึ่งถือเป็นการทำคุณประโยชน์เพื่อสังคมในทางตรง เกิดผลดี และเป็นตัวอย่างที่ดีต่อองค์กรหรือสถาบันในการยึดมั่นนโยบายเพื่อสาธารณประโยชน์ CSR ให้เข้มแข็ง เช่น การแสดงลิเกการกุศล เพื่อหารายได้ช่วยเหลือคนชรา เด็ก ผู้ยากไร้ ผู้แสดงลิเกอาวุโสที่ไม่สามารถแสดงลิเกได้แล้ว หรือเพื่อหารายได้สร้างอาคารที่เป็นสาธารณประโยชน์ หรือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ และอีกมากมายตามแต่กำลังน้ำใจของตนเองจะเอื้อมถึง เป็นต้น

พระเอกลิเกชื่อดังสร้างความบันเทิงเพื่อคลายเครียด รวมทั้ง แอน มิตรชัย ร้องเพลงอินเดียให้ชาวบ้านฟัง และดวงใจ ไพจิตร ก็ร้องเพลงให้ชาวบ้านฟังด้วยเช่นกัน จากนั้น จึงแจกจ่ายถุงยังชีพให้กับประชาชนในตำบลท่าช้างทั้ง 6หมู่ จำนวน 1,000 ครอบครัว และแจกให้กับตำบลสี่ร้อยอีก3 หมู่ จำนวน 400 ครอบครัว แล้วเดินทางกลับ

รูปที่ 4.84 ตัวอย่างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม ในปี พ.ศ. 2554
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย นำทีมช่วยน้ำท่วมบ้านเกิดสิงห์บุรี”, 2 ตุลาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทบาทหน้าที่ของลิเกที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานั้น ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์โยงใย เปรียบได้กับบัว 1 เหง้า ที่ไม่ว่าเหง้าบัวจะทอสายบัวออกพันเกี่ยวกันสักกี่สาย แต่สายบัวเช่นนั้นก็ล้วนกำเนิดมาจากรากเหง้าเดียวกัน บัว 1 เหง้า จึงเปรียบเสมือนคณะลิเก 1 คณะ สายบัวทุกสาย จึงเปรียบได้กับบทบาทหน้าที่ในสังคม ที่คนลิเกเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สืบมาเช่นนั้น และผู้วิจัยสามารถเห็นตัวอย่างแล้ว จากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

จากการวิเคราะห์คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยโดยรวม พบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีทั้งคุณลักษณะที่ยังคงเดิม ปรับเปลี่ยน และเพิ่มใหม่ เมื่อเปรียบเทียบจากคุณลักษณะของลิเกดั้งเดิม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ เวทีแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง รูปแบบ เนื้อหา บทบาทหน้าที่ ฯลฯ พบว่า สถานที่แสดงสามารถแสดงได้ทุกสถานที่และได้ทุกโอกาสเช่นกัน และมีแต่งานปลีกที่ต้องไปแสดงนอกสถานที่ จะไม่ค่อยมีงานปิดวิกเช่นสมัยก่อน เวทีแสดงจะเป็นแบบชั่วคราว เพราะต้องโยกย้ายสถานที่แสดงอยู่บ่อยๆ รูปแบบเวทีก็เปลี่ยนไปจากเดิมมาก ขั้นตอนการแสดงจะเพิ่มช่วงคอนเสิร์ตเข้ามาในกรณีที่เจ้าภาพจ้างเป็นลิเกคอนเสิร์ต ผู้แสดงยังคงสวมบทบาทต่างๆ ตามเรื่องที่แสดงอย่างละคร รูปแบบของเครื่องแต่งกายถูกปรับเปลี่ยนจากเดิมไปมาก หรือแทบไม่เหลือเค้าเดิม ต่อมารูปแบบของอุปกรณ์ประกอบการแสดงยังคงเป็นไปตามเรื่องที่แสดงและบทบาทอยู่ แต่เรื่องที่แสดงจะไม่แสดงเรื่องประเภทเดียวกับละคร มักเป็นเรื่องแต่งใหม่เสียมาก เนื้อหาของการรำยังคงใช้ท่ารำเลียนแบบท่ารำมาตรฐานเช่นเคย แต่ไม่ค่อยรำ เนื้อหาของการร้องและการเจรจา ยังเป็นแบบลูกผสม แต่เพลงเก่าๆ ได้สูญหายไปเกือบหมด เช่น เพลงตับ เพลงเถา เพลงเรือ ฯลฯ นิยมร้องราชนิเกลิง เนื้อหาของเรื่องที่แสดงแทบไม่พบเรื่องที่เป็นวรรณคดี เนื้อหาของดนตรีไม่ใช้ปี่พาทย์เครื่องห้าแล้ว แต่ใช้ปี่พาทย์มอญเครื่องห้าแทน และมีการเพิ่มดนตรีสากลเข้าไป โดยรวมแล้วลิเกยังคงเป็นการแสดงละครแบบลูกผสม แต่การแสดงมีข้อแตกต่างจากลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องมาก ผู้แสดงหน้าตาดี เครื่องแต่งกายสวยงาม การรำผสมการร้องน่าดูหน้าฟังกว่าลิเกดั้งเดิมมาก เดินเรื่องเร็ว กระชับ แต่ยังคงมีความตลกขบขัน และยังคงมีความใกล้ชิดกับชาวบ้านเช่นเคย ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ การแสดงลิเกจึงสามารถอยู่รอดมาได้ โดยไม่ล้มหายตายจากไปเช่นสื่อพื้นบ้านประเภทอื่น ซึ่งแม้จะเปลี่ยนไปมาก แต่ก็ไม่ทิ้งพื้นฐานรากเหง้าความเป็นลิเกเช่นเดิม

ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยทำการจำแนกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยออกเป็น 3 ยุค ด้วยกัน ได้แก่ ยุคลิเกลูกบทดั้งเดิม ยุคลิเกลูกบทสมัยใหม่ และยุคลิเกลูกบทอินเดีย ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เครื่องแต่งกายของผู้แสดงในแต่ละช่วงเวลามาเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของยุค โดยจะแบ่งช่วงเวลาของแต่ละยุคออกเป็นยุคละ 10 ปี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เนื่องจาก ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเริ่มทำการแสดงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527-2556 รวมเป็นจำนวนการวิเคราะห์คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยทั้งสิ้น 30 ปี ซึ่งในการวิเคราะห์เปรียบเทียบการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนี้ จะทำการเปรียบเทียบเฉพาะในส่วนที่มีการปรับเปลี่ยน และเพิ่มใหม่มากที่สุด

4.2.1 ยุคลิเกลูกบทดั้งเดิม

ก่อนจะกล่าวเท้าความยุคลิเกลูกบทสมัยใหม่ และยุคลิเกลูกบทอินเดียนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจคุณลักษณะโดยรวมของลิเกลูกบทดั้งเดิมของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเสียก่อน เพื่อสามารถทำการเปรียบเทียบคุณลักษณะที่ยังคงอยู่ ปรับเปลี่ยน และเพิ่มใหม่ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2527 เป็นช่วงที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในอดีตได้เริ่มเปิดทำการแสดงเป็นครั้งแรก และใช้ชื่อว่าคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัยได้ทำการจัดช่วงปี พ.ศ. 2527-2536 ให้คณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วอยู่ในยุคลิเกลูกบทดั้งเดิม ซึ่งสามารถวิเคราะห์คุณลักษณะของคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วในยุคลิเกลูกบทดั้งเดิมได้ดังนี้

ต่อไปนี้ จะอธิบายถึงคุณลักษณะเฉพาะโดยรวมของลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วตามข้อมูลที่ผู้วิจัยสามารถรวบรวมมาได้ เป็นการย้อนรอยถอยหลังไปสู่ยุคแรกเริ่มของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย หรือเมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วของการแสดงลิเก

ในปี พ.ศ. 2527 ด.ช. เสมา สมบูรณ์ หรือไชยา มิตรชัยพระเอกลิเกเด็กตัวน้อยๆ ด้วยวัยเพียง 10 ขวบ ก็ได้เริ่มออกทำการแสดงลิเกเด็กเป็นครั้งแรกที่ตลาดพระโขนง ในครั้งนั้นต่างสร้างความพอใจและความประทับใจให้กับผู้ที่มาชมลิเกเป็นอย่างมาก 9 คืน สำหรับการแสดงลิเกที่ตลาดพระโขนง ชื่อเสียงของเขาได้แพร่สะพัดออกไปทั่วทุกสารทิศ จนคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีงานแสดงล้นมือ และกลายเป็นขวัญใจแม่ยกทั่วทั้งประเทศตั้งแต่นั้นมา ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “365 วัน พี่ไม่เคยหยุดเลย เล่นอย่างนี้ประมาณห้าปีหกปีติดกัน ถ้าเฉลี่ยกัน 200 คืนน่าจะอยู่ เล่น 400 งาน” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

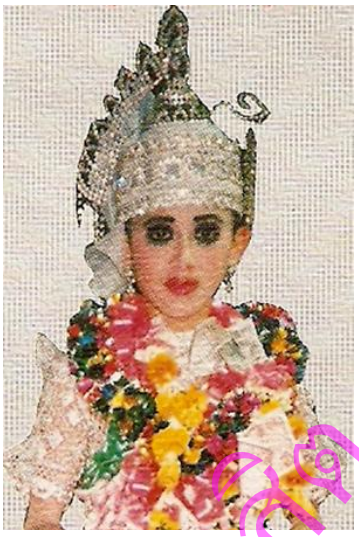

รูปที่ 4.85 คุณไชยา มิตรชัยในวัยเด็ก

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 3 พฤศจิกายน 2556

ประการแรก การปรับตัวในด้านรูปแบบ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเรื่องของรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง

สถานที่แสดง

แรกเริ่มสำหรับสถานที่แสดงของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีทั้งแบบเป็นวิก และแบบเป็นงานปลีก เช่น วัด ตลาด บ้านเจ้าภาพ ฯลฯ ซึ่งหาชมได้ง่าย และบ่อยครั้ง จนมีชื่อเสียงติดหู

เวทีแสดง (โรงลิเก)

ในสมัยก่อนโรงลิเกของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วในยุคแรกเริ่ม จะไม่ใช่เวทีที่เป็นรูปแบบเหมือนเช่นสมัยนี้ แต่จะเป็นสถานที่ที่ทางเจ้าภาพได้เตรียมไว้ให้ พร้อมเครื่องปั่นไฟ เช่น หากได้สถานที่แสดงเป็นวัด ทางวัดจะปลูกโรงลิเกไว้ให้ เช่น ใช้ไม้ไผ่แทนเสาเวที ใช้เสื่อลำแพนคลุมหลังเวทีไว้สำหรับแต่งตัว ใช้ไม้ฝาโลงศพทำเป็นพื้นกระดาน เป็นต้น แต่ต่อมาก็ได้พัฒนาโรงลิเกหรือเวทีแสดงให้มีลักษณะที่เป็นรูปแบบมากขึ้น โดยใช้เวทีแสดงของศรีสวัสดิ์ ซึ่งเป็นโรงลิเกที่มีรูปแบบมาตรฐาน และลิเกในสมัยนั้นนิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย ซึ่งประกอบไปด้วยหลังคาผ้าใบแบบเพิงหมาแหงนไว้กันน้ำค้างและต้านลม หากไม่มีจะใช้การประดับธงชาติหรือธงประจำรัชกาลแทน เวทีมีขนาดเล็ก และแบ่งสันปันส่วนเอาไว้ 3 ส่วนด้วยกัน คือ หน้าเวที หลังเวที

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

และส่วนของเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีจะมีตำแหน่งอยู่ตรงซ้ายมือของผู้ชมเสมอ มีฉากผ้าดิบกั้นกลางเวทีเขียนเป็นรูปป่า ด้านบนเวทีติดป้ายผ้าเขียนว่าลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว ด้านข้างเวทีแสดงทั้งสองข้างมีฉากหลืบบดบังผู้แสดงในขณะเดินเข้า-ออก ใต้ฉุนเวทีติดเบอร์โทรศัพท์ติดต่อการแสดง ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน

ขั้นตอนการแสดง

ขั้นตอนการแสดงของลิเกคณะเด็กวัดสระแก้ว ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ โหมโรง รำถวายมือ ออกแขก ละคร (ลิเก) ลาโรง และเพลงสรรเสริญพระบารมี ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วเริ่มขั้นตอนการแสดงด้วยการบรรเลงเพลงโหมโรง รำถวายมือ ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วจะมีการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีก่อนการร้องเพลงออกแขกด้วย เพื่อเป็นการถวายความเคารพแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสร็จแล้วจะเป็นการออกแขก ผู้แสดงทุกคนจะเดินออกมาจากหลังเวที เพื่ออวดตัวให้ผู้ชมได้เห็นตัวผู้แสดงและเครื่องแต่งกาย ผู้แสดงช่วยกันร้องเพลงซัมเซประจำคณะ 3 เพลง หรือ 3 แขก และตามด้วยเพลงลูกทุ่งที่กำลังนิยมอยู่ในสมัยนั้น พร้อมมีผู้แสดงมาเต้นแขกอินเดียอยู่หน้าแถว เสร็จแล้วจึงทยอยตัวกันกลับ

ต่อไปจะเป็นส่วนของละครหรือลิเกเป็นการแสดงตามท้องเรื่องที่โต้โผได้กำหนดไว้หรือเป็นคำขอจากทางเจ้าภาพ เมื่อแสดงจบแล้วก็จะเป็นช่วงลาโรง และร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี เพื่อให้ผู้ชมยืนตรงถวายความเคารพแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นการอำลาผู้ชม และขอบคุณผู้ชมที่มารับชมการแสดง พร้อมเชิญชวนให้กลับมารับชมใหม่อีกในภายหลัง ต่อมาได้ย้ายการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีมาแทนการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีด้วยปี่พาทย์ในช่วงก่อนออกแขกแทน เพื่อให้ผู้ชมได้ยืนถวายความเคารพได้ทุกคน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.86 แสดงตัวอย่างการออกแบบของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 3 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.87 แสดงตัวอย่างช่วงละครหรือช่วงลิเกของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 3 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผู้แสดง

ผู้แสดงของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีจำนวนผู้แสดงประมาณ 60 คนขึ้นไป แบ่งออกเป็น 3 คณะ ซึ่งคุณไชยา มิตรชัย และคุณแอน มิตรชัย เป็นรุ่นที่ 9 มีตั้งแต่วัยเด็กเล็กถึงวัยรุ่น โดยมีคุณไชยา มิตรชัย และคุณแอน จริยา มิตรชัย เป็นหนึ่งในพระนางคู่ขวัญจากอีกหลายๆ คู่ขวัญของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วรุ่นที่ 9 แต่ถึงจะมีพระเอกของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วประจำอยู่แต่ละทีม คุณไชยา มิตรชัยก็ยังต้องวิ่งรอกไปเป็นพระเอกให้กับคณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วของทีมอื่นๆ อีก ซึ่งเป็นความต้องการของทางเจ้าภาพที่ต้องการชมคุณไชยา มิตรชัยแสดงเป็นพระเอกในลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วเท่านั้น

รูปที่ 4.88 แสดงพระนางคู่ขวัญคุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัย
ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 3 พฤศจิกายน 2556

รูปแบบเครื่องแต่งกาย

ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีการแต่งกายที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับความนิยมในสมัยนั้น เป็นการแต่งกายของลิเกลูกบทที่ถูกพัฒนาขึ้นมาอีกระดับหนึ่งจากการแต่งกายที่คล้าย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พลายชุมพล เป็นการแต่งกายแบบพม่ารามัญหรือพม่ามอญ เครื่องเพชรจะใช้เป็นเพชรหนามเตยหรือใช้เลื่อมประดับตกแต่งเครื่องแต่งกาย แต่จะมีความแตกต่างจากคณะอื่นตรงที่มีลวดลายสวยงามแปลกตา และเปลี่ยนชุดลิเกทุกฉากไม่ซ้ำกัน ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “พอมายุคของพงษ์ศักดิ์ สวนศรี รุ่นนั้นเป็นพม่ารามัญพม่ามอญจะนุ่งกระโปรงเป็นชุดสามเหลี่ยม ข้างหน้ามันจะเป็นแบบสามเหลี่ยมขึ้นมา นุ่งเป็นแนวพม่าเป็นกันหมดเลย ลิเกไปตัด ไชยาเล่นใหม่ๆ ก็เป็นรุ่นนั้นกันหมด วัสดุที่ใช้เมื่อก่อนจะเป็นเพชรแล้วเป็นหนามเตย แต่นี้มันหนักมาก แล้วก็เวลาที่ใส่เวลารำมันจะเกี่ยว คือถ้าเป็นผ้าที่มีผ้าดิ้นผ้าดอกอะไรอย่างนี้นะจะเกี่ยวขาดง่าย” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

แสงไฟหน้าเวทีถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากอย่างหนึ่งที่จะทำให้แสงเพชรหนามเตยบนเครื่องแต่งกายนั้นดูแพรวพราว เพราะลิเกโดยมากจะทำการแสดงในเวลากลางคืน มักใช้ไฟแสงจันทร์มีลักษณะเป็นไฟห้อยสีขาว รูปทรงวงรีคล้ายหยดน้ำจะให้แสงที่ขาวนวลมากเมื่อผิวและเครื่องเพชรลิเกต้องแสง ส่วนไฟอีกอย่างหนึ่งคือไฟแรงเทียนมีลักษณะเป็นไฟห้อยเช่นกัน ให้แสงสีส้ม และแผ่ความร้อน ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “เสื้อผ้าอาภรณ์เขาอาจจะเหมือนของเรา แต่ว่าไฟเขามีน้อย แสงเพชรที่มันจะออกจากร่างกายมันก็น้อย มันเหมือนกัน เป็นกันหมด เมื่อก่อนเป็นไฟที่นวลมาก แล้วลิเกมีแสงจันทร์ดูหรูแล้ว แล้วที่แย่ไปกว่านั่น คือเป็นไฟแรงเทียน อันนั้นร้อนด้วย แล้วแสงมันออกมาไม่สวย แสงมันไม่นวล (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.89 แสดงตัวอย่างเครื่องแต่งกายของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 3 พฤศจิกายน 2556

อุปกรณ์ประกอบการแสดง

อุปกรณ์สำหรับประกอบการแสดงของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วนั้น มีทั้งที่เป็นอาวุธ และไม่ใช่อาวุธ เหมือนเช่นลิเกทั่วไป

ประการที่สอง การปรับตัวด้านเนื้อหา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเรื่องของเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง

การรำ

สำหรับการรำของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วก็จะใช้ท่ารำแบบเดียวกับนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร เช่นเดียวกับลิเกโดยทั่วไป โดยมีคุณเดือน สมบูรณ์ คุณแม่ของคุณไชยา มิตรชัย และแม่ครูท่านอื่นๆ ช่วยกันฝึกสอน

การร้องและการเจรจา

การร้องและการเจรจาที่สำคัญของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วในยุคสมัยนั้น คือการร้องราชนิเกลิง และการร้องเพลงลูกทุ่ง ซึ่งมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันกับลิเกโดยทั่วไปทั้งการร้องและการเจรจา แต่ในกรณีของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วจะมีความแตกต่างจากลิเกคณะอื่นในสมัยนั้น คือการที่คุณไชยา มิตรชัยได้รับโอกาสดีๆ จากคุณสุริยา ชินพันธุ์ ผู้จัดละครโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ในการทำเพลงลูกทุ่ง เพื่อบันทึกเสียงร้องออกเป็นเทปเพลงการกุศล แจกผู้ที่มาบริจาคเงินและสิ่งของให้กับเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว พร้อมทั้งได้นำบทเพลงเหล่านั้น ซึ่งแต่งโดยคุณพ่อของคุณไชยา มิตรชัยมาร้องในการแสดงลิเกด้วย

รูปที่ 4.90 คุณไชยา มิตรชัยในช่วงทำเทปเพลงการกุศล
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย-พระเอกลิเกหน้าอ่อน”, 7 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เรื่องที่แสดง

ด้วยความที่เป็นเด็ก เรื่องที่แสดงจึงเป็นเรื่องที่ถูกหัดมาให้แสดง มีทั้งหมด 3 เรื่อง ซึ่งลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วใช้แสดงสลับกันไปมา แล้วจึงค่อยๆ ขยับขยายตามวัยและประสบการณ์ของผู้แสดง โดยมีคุณสมศักดิ์ สมบูรณ์ คุณพ่อของคุณไชยา มิตรชัยเป็นโต้โผหรือผู้บริหารคณะ เรื่องที่แสดงในสมัยนั้นจะเน้นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหรือกษัตริย์ จักรๆ วงษ์ๆ เช่นเดียวกับลิเกทั่วไป

ดนตรี

ดนตรีที่ใช้ในการแสดงของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว คือ วงดนตรีบรรเลงไทยปี่พาทย์เช่นเดียวกับลิเกทั่วไปอีกเช่นกัน ประกอบด้วย ฆ้องวงใหญ่ ระนาดเอก ปี่ใน ตะโพน กลองทัด 1 คู่ ฉิ่ง (http://georgerajabopit.blogspot.com, 2 พฤศจิกายน 2556)

รูปที่ 4.91 แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้าที่ใช้ในการแสดงลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว
ที่มา: http://georgerajabopit.blogspot.com “เครื่องดนตรีไทย 4 ประเภท”, 12 พฤศจิกายน 2556

ประการที่สาม คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่

ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีบทบาทหน้าที่ ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้ บทบาทหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง

ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วเป็นการแสดงที่จัดขึ้นเพื่อมอบความบันเทิงให้แก่ผู้ชมที่มาบริจาคเงินและสิ่งของให้กับเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว อีกทั้งยังออกทำการแสดงเพื่อไปมอบความบันเทิงยังสถานที่ต่างๆ อีกด้วย

บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม

นอกจากมีหน้าที่เพื่อให้ความบันเทิงแล้ว ผู้ชมยังสามารถจ้างการแสดงลิเกของเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว เพื่อไว้เป็นของแก้บนแก่ภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ได้อีกด้วย

บทบาทหน้าที่ด้านให้ความรู้/คำสอน/สะท้อนสังคม

เรื่องที่แสดงของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วก็มีการสอดแทรกความรู้และคำสอนเป็นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยในการใช้ชีวิตของผู้ชม

บทบาทหน้าที่ด้านรณรงค์ประชาสัมพันธ์

ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีการรณรงค์ เพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้กับผู้ชมในการเชิญชวนผู้ใจบุญร่วมกันบริจาคเงินและสิ่งของต่างๆ ให้แก่เด็กกำพร้าวัดสระแก้ว โดยการเสนอข่าวสารผ่านการแสดงลิเก เพื่อเป็นการกระจายข่าวสารนั้นออกไป

บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์

ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นกระบอกเสียง เพื่อช่วยในเรื่องของการรณรงค์ประชาสัมพันธ์การขอรับบริจาคเงินและสิ่งของต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเด็กวัดสระแก้วให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากการแสดงลิเกแล้วยังมีเทปเพลงการกุศลเด็กกำพร้าวันสระแก้วที่ทำแจกให้กับผู้ที่มาทำบุญอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.92 แสดงตัวอย่างหน้าปกเทปการกุศล โดยมีคุณไชยา มิตรชัย และคุณวัลลภ อัตถาน้อยรวมอยู่ด้วย

ที่มา: “ไชยา มิตรชัย-พระเอกลิเกหน้าอ่อน”, 7 พฤศจิกายน 2556

เนื้อหาของเพลงโดยรวมสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่และความน่าเห็นใจของเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว ตัวอย่างเนื้อเพลงเพลงหนึ่งในอัลบั้มเทปการกุศลเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว แต่งโดยคุณพ่อของคุณไชยา มิตรชัย

ตัวอย่างเนื้อเพลงชีวิตกับถาด

เด็กวัดสระแก้วมาเตรียมเข้าแถวถือถาด
เสียงเขาประกาศ พวกเราถือถาดเรียงราย
แม่คนนั้น พ่อคนนี้มีน้ำใจ
น้ำตามันพาจะไหล ตื้นใจจังเลย
เด็กวัดสระแก้ว มาเตรียมเข้าแถวถือถาด
เสียดายมวลญาติ ไม่มาเหมือนดั่งก่อนเคย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อาหารของวัด ก็อัตคัดจังเลย
ญาติๆ ไม่มีเพื่อนเอ๋ย แบ่งกันกินแล้วกัน
วันหนึ่ง ถ้าได้พบพ่อและแม่
วันนั้นแน่ จะเปลี่ยนจากถาดเป็นจาน
แต่ความหวัง ดูเหมือนดังความฝัน
โชคร้ายปานนั้น เฝ้ารำพันไม่รู้คลาย
เด็กวัดสระแก้ว กินแล้วอย่าลืมล้างถาด
เช็ดให้สะอาด ระวังนะถาดจะหาย
ไม่หรอกครับ รับรองผมไม่ทำหาย
ผมรักถาดยิ่งดวงใจ ต้องอาศัยมันใส่ข้าวกิน
(http://www.oknation.net, 7 พฤศจิกายน 2556)

จากการวิเคราะห์คุณลักษณะของลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วในยุคลิเกลูกบทดั้งเดิม พบว่า ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีทั้งคุณลักษณะที่ยังคงเดิม ปรับเปลี่ยน และเพิ่มใหม่ เมื่อเปรียบเทียบจากคุณลักษณะของลิเกดั้งเดิม ทั้งรูปแบบของเวทีแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง รูปแบบ เนื้อหา บทบาทหน้าที่ ฯลฯ

4.2.2 ยุคลิเกลูกบทสมัยใหม่

ลิเกคณะเด็กกำพร้าวัดสระแก้วได้เดินทางมาถึงยุคลิเกลูกบทสมัยใหม่แล้ว มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นไปในทางที่ดีและสวยงาม คณะลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นลิเกคณะไชยา มิตรชัยในยุคนี้ และมาพร้อมกับความไม่ธรรมดาจริงๆ คุณไชยา มิตรชัยได้กลายเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปไกลทั่วทั้งประเทศ เรียกได้ว่าไม่มีใครที่ไม่รู้จักชื่อไชยา มิตรชัยเลยทีเดียว ต่อจากนี้ ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบคุณลักษณะของลิเกคณะไชยา มิตรชัยที่มีการปรับเปลี่ยน และเพิ่มใหม่เท่านั้น เพื่อให้สังเกตเห็นถึงการปรับตัวได้อย่างชัดเจนขึ้น และจะเริ่มทำการพิจารณาลิเกคณะไชยา มิตรชัยในช่วงปี พ.ศ. 2537-2546 ซึ่งขณะนี้คุณไชยา มิตรชัยมีอายุได้ 21 ปีแล้ว และในช่วงปลายของลิเกคณะไชยา มิตรชัยในยุคนี้ ได้เปลี่ยนชื่อคณะเป็นลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อความอยู่รอดของคณะหากเกิดกรณีไม่สามารถใช้ชื่อคณะลิเกไชยา มิตรชัยเช่นเดิมได้ ด้วยเงื่อนไขสัญญาของทางค่ายเพลงกับคุณไชยา มิตรชัย ซึ่งรายละเอียดการปรับตัวต่างๆ นั้น ผู้วิจัยขอรวบรัดและนำเสนอข้อมูลการปรับตัวของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยโดยรวมไว้ในหัวข้อที่ 4.3

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และในส่วนนี้ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยตามข้อมูลและบทสัมภาษณ์ต่างๆ ที่สามารถเก็บรวบรวมมาได้ ซึ่งจากการวิเคราะห์คุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลง และเพิ่มใหม่ของลิเกคณะไชยา มิตรชัยในยุคลิเกลูกบทสมัยใหม่พบว่า เวทีแสดง เครื่องแต่งกาย เรื่องที่แสดง และดนตรีมีการปรับเปลี่ยน ส่วนขั้นตอนการแสดงมีการปรับเปลี่ยนและเพิ่มใหม่ เรื่องที่แสดง และบทบาทหน้าที่มีการเพิ่มเข้ามาใหม่

4.2.3 ยุคลิเกลูกบทอินเดีย

ลิเกคณะไชยา มิตรชัยในยุคนี้ มาพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าถึงขีดสุด ได้เปลี่ยนชื่อคณะเป็นลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และเข้าสู่ยุคลิเกลูกบทอินเดียเต็มตัว มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับยุคลิเกลูกบทดั้งเดิม ซึ่งเหตุการณ์ในยุคนี้สมกับชื่อยุคลิเกลูกบทอินเดียจริงๆ เนื่องด้วยคุณแอน มิตรชัยน้องสาวของคุณไชยา มิตรชัยได้โกอินเตอร์ไปถึงประเทศอินเดีย เธอก้าวเข้าสู่วงการภาพยนตร์บอลลีวูดของประเทศอินเดีย ซึ่งผลงานต่างๆ ของเธอ ทั้งภาพยนตร์ เพลง ถ่ายแบบนิตยสาร ฯลฯ กำลังเป็นที่สนใจและจับตามองทั้งคนในอินเดียและไทยอยู่ในขณะนี้ คุณแอน มิตรชัยได้นำการแสดงลิเกในด้านเครื่องแต่งกายไปเผยแพร่ที่ประเทศอินเดียด้วย เธอเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงในไทยอีกคนหนึ่ง ที่ได้ไปมีชื่อเสียงโด่งดังไกลอยู่ในต่างประเทศ นับว่าเป็นก้าวแรกแห่งการเริ่มต้นที่สวยงามจริงๆ ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอการเปรียบเทียบคุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่มีการปรับเปลี่ยน และเพิ่มใหม่เท่านั้น เพื่อให้สังเกตเห็นถึงการปรับตัวได้อย่างชัดเจนขึ้น และจะเริ่มทำการพิจารณาลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในช่วงปี พ.ศ. 2547-2556 ซึ่งขณะนี้คุณไชยา มิตรชัยมีอายุได้ 39 ปีแล้ว รายละเอียดการปรับตัวต่างๆ นั้น ผู้วิจัยขอรวบรัดและนำเสนอข้อมูลการปรับตัวของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยโดยรวมไว้ในหัวข้อที่ 4.3 การปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และในส่วนนี้ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยตามข้อมูลและบทสัมภาษณ์ต่างๆ ที่สามารถเก็บรวบรวมมาได้ ซึ่งจากการวิเคราะห์คุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลง และเพิ่มใหม่ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในยุคลิเกลูกบทอินเดียพบว่า บทบาทผู้แสดง เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง การรำ การร้องและการเจรจา เรื่องที่แสดงมีการปรับเปลี่ยน ส่วนสถานที่แสดง ขั้นตอนการแสดง บทบาทการแสดง เครื่องแต่งกาย การเต้น และเรื่องที่แสดงมีการเพิ่มเข้ามาใหม่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.3 การปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ในส่วนนี้เป็นการอธิบายถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสมมติฐานถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนี้เอาไว้ว่าน่าจะมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านรูปแบบเนื้อหา ผู้วิจัยจึงได้ทำการอธิบายและวิเคราะห์รูปแบบเนื้อหาที่ผ่านมาของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ออกมาได้ ดังนี้

ประการแรก การปรับตัวในด้านรูปแบบ

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเรื่องของรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง

การปรับสถานที่แสดง

โดยปัจจุบันการแสดงลิเกได้ปรับสถานที่แสดงจากการแสดงแบบเปิดวิก (เวทีแสดงถาวร) มาเป็นทำการแสดงแบบงานปลีกตามสถานที่ต่างๆ (เวทีแสดงชั่วคราว) และยิ่งไปกว่านั้น สำหรับการแสดงลิเกที่มีการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นทางโทรทัศน์โรงภาพยนตร์ โรงละครแห่งชาติ วิทยุ เทปคาสเซ็ท CD VCD ฯลฯ ผู้แสดงจะต้องมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานที่แสดงใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม เพื่อเข้าหาเงื่อนไขและข้อจำกัดทางการแสดงของสื่อมวลชน ดังนั้น สถานที่แสดงจะไม่ใช่แสดงบนเวทีลิเก มีผู้คนมาชมมากน่าหลายตา แต่จะเป็นเพียงสถานที่ธรรมดาที่ถูกจัดฉากแบบสามมิติ ไม่มีผู้ชมมานั่งชมการแสดง เช่น ห้องส่ง หรือห้องสตูดิโอที่มีลักษณะคับแคบ ใช้สำหรับการเผยแพร่ทางโทรทัศน์หรือการบันทึกการแสดงลงแผ่น CD VCD เพื่อจัดจำหน่าย เป็นต้น สำหรับสถานที่แสดงเพื่อเผยแพร่ผ่านทางโทรทัศน์ โรงภาพยนตร์ อาจได้แสดงบนเวทีลิเกจริง แต่จะไม่ได้แสดงเต็มเรื่องเต็มราวตามขั้นตอนการแสดงของลิเกโดยปกติ ส่วนการเผยแพร่ผ่านทางวิทยุ สถานที่แสดงจะเป็นห้องจัดรายการวิทยุที่ทำการบันทึกแต่เสียงของผู้แสดง และดนตรีบรรเลงในการเผยแพร่เป็นลิเกวิทยุ หรือถูกบันทึกการแสดงเป็นเทปคาสเซ็ท เป็นต้น สำหรับสถานที่แสดงที่เปลี่ยนไปผู้แสดงต้องปรับตัวโดยการยอมรับเงื่อนไข แลกเปลี่ยนความรู้ หรือมีการต่อรองการแสดง เพื่อปรับสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ให้มีความสอดคล้องอย่างเหมาะสมตามวัฒนธรรมของแต่ละสถานที่ที่ปฏิบัติ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การปรับเวทีแสดง

ปัจจุบันเวทีแสดงลิเกทั่วไปเป็นแบบเวทีชั่วคราว ซึ่งสามารถประกอบและรื้อเก็บใหม่ได้ รูปแบบเวทีมีการปรับให้เป็นเวทีแสดงแบบไฮเทค โดยดึงจุดเด่นหรือความทันสมัยของสื่ออื่นมาปรับใช้กับเวทีแสดงและผู้แสดงลิเก โดยปรับให้มีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับเวทีแสดงลิเกซึ่งเป็นของเก่า เมื่อปรับเข้าหากันแล้ว เวทีแสดงของลิเกสมัยนี้ จะต้องยกพื้นสูงๆ มีขนาดใหญ่ กว้าง และยาว ซึ่งมีขนาดเท่าเวทีคอนเสิร์ตหรือเวทีของโรงละครแห่งชาติ ต้องมีจอแอลอีดีขนาดใหญ่แทนฉากผ้าม่าน ผ้าใบ หรือฉากไม้ที่มีอยู่ แต่สิ่งที่คงไว้ คือ ฉากหลีบ เป็นผ้าใบยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ ใช้ผ้าม่านกั้นช่องหลีบ เวทีแสดงจะต้องใช้แบบเดียวกับเวทีคอนเสิร์ต และต้องยกพื้น 2 ชั้น ปี่พาทย์ต้องตั้งอยู่ชั้น 2 ของเวทีแสดง ทางเดินของผู้แสดงต้องเดินได้ทั้งชั้น 1 และชั้น 2 ตั่งต้องทำเป็นขั้นบันไดหลายชั้นไปจนถึงชั้น 2 ผู้แสดงจะสามารถเดินมาจากชั้น 2 แล้วลงมานั่งที่ตั่งได้ ตั่งต้องนั่งได้หลายคนพร้อมหมอนอิง ไมโครโฟนใช้แบบเดียวกับผู้แสดงละครเวทีจะได้ดูทันสมัย ข้างเวทีทั้ง 2 ข้างจะต้องติดตั้งจอโปรเจคเตอร์ไว้ซูมใบหน้าของผู้แสดง อุปกรณ์ไฟต้องมาก แสงต้องดี สีต้องสวย เสียงต้องดังเพราะและ effect ต้องมีมาก เช่น พลุ ฟองสบู่ ควัน ฯลฯ แบบเดียวกับการแสดงของวงดนตรีคอนเสิร์ตจึงจะอยู่รอดได้

การปรับขั้นตอนการแสดง

คณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับขั้นตอนการแสดงเป็น 7 ขั้นตอน ได้แก่ โหมโรง ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ออกแขก รำถวายมือ ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ ช่วงคอนเสิร์ต ช่วงละครหรือลิเก และลาโรง โดยส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ 3 ขั้นตอนนั้น ได้แก่ ขั้นตอนการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ ช่วงคอนเสิร์ต และได้มีการปรับเปลี่ยนช่วงออกแขก และช่วงลาโรง

ขั้นตอนการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ร้องตอนก่อนเริ่มทำการแสดง เพื่อเป็นการถวายความเคารพแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เฉกเช่นเดียวกับการชมภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์ ซึ่งถือคติที่ว่าลิเกก็คือสื่อที่ให้ความบันเทิง

ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ เป็นการกล่าวขอบคุณเจ้าภาพแล้วมอบของที่ระลึกแทนคำขอบคุณภายหลังออกแขกเสร็จ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ช่วงคอนเสิร์ต เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในยุคสมัยนี้ ผู้แสดงจะต้องออกมาร้องเต้นเพลงลูกทุ่งตามคำขอ หรือเอาใจผู้ชม โดยผู้แสดงจะแต่งตัวเป็นนักร้องลูกทุ่ง และแดนซ์เซอร์ หรือใช้บริการนักเต้นมืออาชีพมาทำหน้าที่แดนซ์เซอร์ให้ เชิญแขกรับเชิญพิเศษมาร่วมร้องเพลงด้วย เช่น ดาราตลก หรือบุคคลสาธารณะ ใช้ดนตรีคาราโอเกะในการร้องเพลงลูกทุ่งพร้อมฉาก ไฟ แสง สี สุดอลังการแบบวงดนตรีคอนเสิร์ต เป็นขั้นตอนที่แสดงก่อนการแสดงลิเก

โดย 2 ขั้นตอนหลัง คือ ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ และช่วงคอนเสิร์ต สามารถสลับขั้นตอนกันได้ตั้งแต่ขั้นตอนรำถวายมือเป็นต้นไปเท่านั้น ซึ่งจะเป็นไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์สำหรับช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ หรือตามใจเจ้าภาพสำหรับช่วงคอนเสิร์ต

ช่วงออกแขก จากการร้องเพลงออกแขก 3 เพลง หรือ 3 แขก ก็ตัดทอนให้เหลือเพลงเดียว เพื่อย่นเวลาในการทำการแสดง ซึ่งเป็นไปตามวัยและประสบการณ์ที่เหมาะสมของผู้แสดง ตัวอย่างหนึ่งในเนื้อเพลงซัมเซประจำคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยในปัจจุบัน

“สลัม สลัม มานาน้อมวันทาศิลปะโบราณ คนชมตั้งวงปุ๊ลา ปุ๊หลั่น
น้อมวันทาครูบาอาจารย์ น้อมวันทาครูบาอาจารย์
สู่มาตรฐานลิเกรำไทย ลิเกนั้นมีแบบบทรำฟ้อนออกสดแบบวิไล
ได้ชมคุ้มค่าไชยา มิตรชัย โด่งดังทั่วแดนน้องแอน มิตรชัย
พระรองก็หล่อมาขอฝากใจสืบทอดเอาไว้ศิลปะของดี
สลัม สลัม มานาน้อมวันทาศิลปะโบราณ คนชมตั้งวงปุ๊ลา ปุ๊หลั่น
น้อมวันทาครูบาอาจารย์ น้อมวันทาครูบาอาจารย์ สู่มาตรฐานลิเกรำไทย
ฮันเลวังกาล ขอท่านที่มาจงโชคดี”
ที่มา: คุณฐาปณีย์ สีงาม, 2556

ช่วงลาโรง มีการปรับเปลี่ยนการลาโรงจากการที่ผู้แสดงออกมาขอบคุณเจ้าภาพ เป็นการใช้ม่านปิดฉากสุดท้ายของการแสดงในบางโอกาส

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.93 แสดงตัวอย่างการลาโรง โดยการปิดม่านในบางโอกาส
ที่มา: “ลิเกวันพ่อจุดจบ ร้องไฟโลกันต์.MP4”, 8 มกราคม 2557

การปรับจำนวนของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า มีการปรับจำนวนผู้แสดงให้เหมาะสมกับขนาดของเวที โดยการเพิ่มจำนวนผู้แสดงให้เหมาะสมกับขนาดเวทีที่ใหญ่ขึ้น ส่วนผู้รับบทเป็นพระเอกจะต้องหน้าตาดี หล่อแบบหน้าหวาน รูปร่างกะทัดรัด มีความสามารถ ผู้รับบทเป็นนางเอกจะต้องหน้าตาดี รูปร่างดี ไม่สูงเกินพระเอก มีความสามารถ และต้องสวยที่สุดในคณะ ผู้รับบทเป็นตัวโกงจะต้องน่าตาดุดัน ดูมีพลังอำนาจ เสียงดังฟังชัด มักเขียนหนวด ผู้รับบทเป็นนางโกงจะต้องมีรูปร่างหน้าตาดีแบบเซ็กซี่ มีความสามารถ ผู้รับบทเป็นตัวเจ้าจะต้องมีความสุขุม พูดช้า น่าเกรงขาม ผู้รับบทเป็นตัวตลกจะต้องมีไหวพริบปฏิภาณดีเลิศ ฉลาด และสามารถเอ็นเตอร์เทรนด์คนดูได้มากกว่าบทอื่นที่กล่าวมา นอกจากนี้ ยังมีการเชิญแขกพิเศษหรือบุคคลที่มีชื่อเสียง ชาวต่างชาติ มาร่วมแสดงลิเกสด ลิเกโทรทัศน์ และลิเกซีดี วีซีดี ฯลฯ เพื่อสร้างความกลมกลืนกับสื่อมวลชน ต่างประเทศ หรือเพื่อเป็นการคืนกำไรให้กับผู้ชมอีกด้วย ผู้แสดงจึงต้องมีการปรับตัวกับสื่อมวลชนในแขนงต่างๆ จะต้องมีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กับสื่อมวลชน ผู้แสดงจะต้องเข้าใจธรรมชาติของสื่อมวลชนในเงื่อนไขต่างๆ และปรับตัวเข้าหาสื่อมวลชนให้ได้ เช่น สื่อมวลชนจะจำกัดสถานที่ จำกัดเวลา จำกัดบท จำกัดสายตา จำกัดวาจา จำกัดผู้ชม ฯลฯ ก่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ในการปรับตัวการแสดงลิเกกับสื่อมวลชนจนเกิดความเคยชิน และสามารถนำประสบการณ์ไปบอกต่อผู้แสดงท่านอื่นได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การปรับรูปแบบเครื่องแต่งกาย

สำหรับเครื่องแต่งกายของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายของคุณไชยา มิตรชัยจะมีการปรุงแต่งเครื่องแต่งกายให้มีความร่วมสมัย แปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา และสะดวกรวดเร็วในการสวมใส่มากขึ้น เพื่อให้คุณไชยา มิตรชัยที่มีงานวิ่งรอกอยู่นั้นได้กลับมาแต่งตัวได้ทัน เช่น เทิด จากที่ต้องใช้มือผูกผ้าเทิดคาดไว้ที่ศีรษะ กลัดเข็มกลัด ก็ไม่ต้องผูกผ้าและกลัดเข็มกลัดให้เสียเวลา โดยการใช้เทิดแบบสำเร็จสวมที่ศีรษะได้เลย สะดวก รวดเร็วและทันต่อการออกทำการแสดงในแต่ละฉาก ที่ต้องการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายทุกฉาก เป็นต้น

รูปที่ 4.94 แสดงตัวอย่างเทิดแบบสำเร็จของคุณไชยา มิตรชัยที่นำมาใช้เป็นคณะแรก
ที่มา: “ไชยา มิตรชัย ลิเก-คอนเสิร์ต @ ตลาดศรีเมือง จ.ราชบุรี”, 21 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.95 แสดงตัวอย่างเครื่องแต่งกายตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการแสดงจนถึงปัจจุบัน
ของลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัย โดยสังเขป
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

อีกประการหนึ่ง ชุดลิเกของคุณไชยา มิตรชัยที่มีการปรับเปลี่ยนรูปทรง จากกระโปรงรูปผ้าสามเหลี่ยมได้ถูกออกแบบให้มีลักษณะเป็นกระโปรงชายผ้ายาวๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับลักษณะรูปร่างของคุณไชยา มิตรชัยที่มีลักษณะเล็ก จึงได้มีการออกแบบผ้าสามเหลี่ยมให้เป็นกระโปรงที่มีชายผ้ายาวขึ้น เมื่อคุณไชยา มิตรชัยสวมใส่แล้วจะได้เหมาะสมกับรูปร่าง และดูสวยงามน่ารัก และผสานเข้ากับแฟชั่นหรือสิ่งใหม่ๆ เข้ามา เช่น เพชร ซึ่งเพชรถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของชุดลิเก เมื่อมีเพชรประเภทใหม่เข้ามา มีคุณสมบัติให้แสงที่สวยงาม ระยิบระยับและจับไฟ จึงได้นำมาประดับชุดลิเกให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น เริ่มต้นจากการใช้เพชรหนามเตยก่อน เป็นเพชรที่ใช้เรียกตามลักษณะการเย็บติดกับลวดลายของชุดลิเกตามเขี้ยวหนามเตยที่เย็บวางตำแหน่งเอาไว้ แต่ถ้าหากไม่ใช้เพชรหนามเตยก็ใช้เป็นพวกเลื่อมต่างๆ ติดแทนเอาได้ ต่อมาได้พัฒนาไปเป็นเพชรคริสตัลซึ่งมีทั้งคริสตัลแบบพลาสติกและคริสตัลแบบกระจก ราคาก็แตกต่างกันไปตามวัสดุที่นำมาผลิตเพชร ต่อมาคุณไชยา มิตรชัยได้นำเพชรรัสเซียที่มีจำหน่ายตามห้างสรรพสินค้ามาใช้กับเครื่องแต่งกาย ซึ่งสร้างความแปลกใหม่ให้กับชุดลิเกของคุณไชยา มิตรชัยมาก และล่าสุดคือเพชรสวารอฟสกี้ (Swarovski) เป็นแบบใหม่ล่าสุดที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ มีสีสันจัดจ้าน เล็ก และมีราคาแพง ซึ่งยิ่ง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เพิ่มมูลค่าให้กับชุดลิเกของคุณไชยา มิตรชัยเข้าไปอีก เพชรทั้งหมดนี้ไม่ใช่เพชรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นเพชรสังเคราะห์ แต่ภาษาลิเกหรือทั่วไปเรียกติดปากกันว่าเพชร

นอกจากเครื่องแต่งกายลิเกลูกบทของคุณไชยา มิตรชัยแล้ว ยังมีชุดในการแสดงลิเกที่มีรูปแบบที่น่าสนใจอีกชุดหนึ่ง นั่นคือชุดแขกของคุณแอน จริยา มิตรชัย มีการปรับตัวที่พัฒนาขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นชุดลิเกที่มีรูปแบบเป็นอินเดียแท้และแบบผสมผสาน

รูปที่ 4.96 แสดงตัวอย่างชุดแขกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยของคุณแอน จริยา มิตรชัย

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 25 พฤศจิกายน 2556

ที่มา: “^o^ Ann @ STAR STAGE ^o^”, 7 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การปรับอุปกรณ์ประกอบการแสดง

สำหรับอุปกรณ์ที่ไม่สามารถหาได้จากสิ่งรอบข้าง เช่น อาวุธ สัตว์พาหนะก็จะซื้อมาจากแหล่งจำหน่ายทั่วไปเช่นร้านพาหุรัด แต่ปัจจุบันคุณไชยา มิตรชัยต้องการความแปลกใหม่จึงประดิษฐ์อุปกรณ์ประกอบการแสดงขึ้นเอง

รูปที่ 4.97 แสดงตัวอย่างการปรับตัวในด้านอุปกรณ์ประกอบการแสดงบางส่วน ปีกมโนราห์ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: http://www.pahurad.com “มาดูกันว่าเรามีอะไรบ้าง”, 25 พฤศจิกายน 2556

ที่มา: “^o^ ลิเกโรงโม่คืนที่ 3 # พระสุธน มโนราห์ ^o^”, 25 พฤศจิกายน 2556

รูปที่ 4.98 แสดงตัวอย่างการเพิ่มอุปกรณ์ประกอบการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เช่น คุกจำลอง เป็นต้น

ที่มา: “ลิเกวันพ่อจุดจบ ร้องไฟโลกันต์. MP4”, 8 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สอง การปรับตัวด้านเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเรื่องของเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง

การปรับการรำ

สำหรับการรำของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนอกจากยึดหลักมาตรฐานการรำแม่บทแล้ว ปัจจุบันคุณไชยา มิตรชัยยังได้เพิ่มการรำแบบโขน และชวาหรืออินเดียเข้าไปด้วย เช่น เอกลักษณ์ของการรำแบบชวาคือการรำสะบัดชายผ้า ดังนั้นเครื่องแต่งกายลิเกของคุณไชยา มิตรชัยจึงต้องมีชายผ้าสำหรับการรำในลักษณะนี้ด้วย

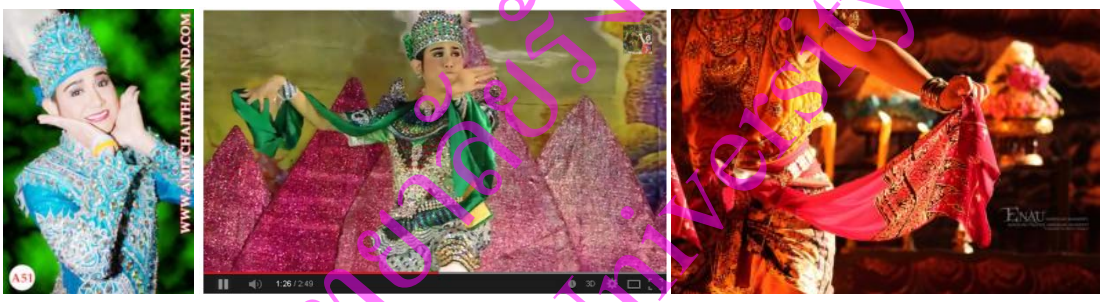

รูปที่ 4.99 แสดงตัวอย่างท่ารำแบบชวาบางส่วนที่มีการเพิ่มเข้ามาในการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 16 กันยายน 2556

ที่มา: http://www.youtube.com “ไชยา@พิษณุโลก”, 8 มกราคม 2557

ที่มา: “นเรศวรสังคีต ครั้งที่ ๒๒ เรื่อง อิเหนา (แต่งชวา) ตอน ไหว้พระ”, 25 พฤศจิกายน 2556

นอกจากนี้ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยบางส่วนยังต้องมีการฝึกซ้อมท่าเต้นนอกเหนือจากการรำสำหรับใช้ในการแสดงลิเกอีกด้วย

การปรับการร้องและการเจรจา

การร้องและการเจราจาคุณไชยา มิตรชัยจะมีการเพิ่มสำเนียงชวาเข้ามาในการแสดงลิเกที่รับบทเป็นแขก เพื่อเพิ่มความสนุกสนาน

การปรับเรื่องที่แสดง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เรื่องที่แสดงจะมีการดัดแปลง ปรับปรุง แต่งเติม หรือเพิ่มใหม่ไปอย่างไม่มีขีดจำกัด มีการนำเอารายการโชว์มาแสดงลิเกเลยก็มี ซึ่งจะดูไม่เป็นลิเกแต่ก็ยังคงการแต่งหน้าจัด และเครื่องประดับเพชรบนเครื่องแต่งกายแบบคนปกติ

การปรับดนตรี

เครื่องดนตรีจากที่เคยใช้วงปี่พาทย์อย่างเดียวก็มีการเพิ่มและสอดแทรกวงดนตรีสากลเข้ามาในการแสดงด้วย เช่น การแสดงในช่วงคอนเสิร์ต การแสดงในช่วงลิเก เป็นต้น

รูปที่ 4.100 แสดงเครื่องดนตรีปี่พาทย์ที่ใช้ในการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: “เครื่องดนตรีไทย 4 ประเภท”, 2 พฤศจิกายน 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.101 แสดงตัวอย่างเครื่องดนตรีสากลที่ใช้ในการแสดงคอนเสิร์ต
ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “การประสมวงดนตรีสากล”, 25 พฤศจิกายน 2556

จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะเห็นว่ามีการปรับตัวไปจากของเดิมมาก โดยเฉพาะในส่วนของรูปแบบในด้านเครื่องแต่งกาย ที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์และความสวยงามด้วยเครื่องแต่งกายที่ทันสมัย ล้ำยุค เน้นเพชรและการออกแบบชุดที่มีความหลากหลายมากขึ้นจนลิเกคณะอื่นๆ ต่างพากันให้ความสนใจในรูปแบบด้านเครื่องแต่งกายของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และนำมาเป็นต้นแบบแฟชั่นสำหรับการตัดเย็บชุดลิเกของตนเอง เช่น ตัวอย่างการเลียนแบบการตัดชุดฝ่ายชายเป็นกระโปรงชายผ้ายาวรูปทรงหลากหลาย และมีการใช้เพชรคริสตัลประดับชุดเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเทิดแบบสำเร็จ เพชรสวารอฟสกี้ และชุดลิเกแบบอินเดียนั้น ฯลฯ ยังเป็นของใหม่ที่เพิ่งเริ่มนำมาใช้ จึงยังเป็นลิเกคณะเดียวที่มีการนำมาใช้ในการแสดงลิเก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.102 แสดงตัวอย่างการแต่งกายของลิเกฝ่ายชายรวมดาวคณะต่างๆ ที่มีการตัดเย็บชุดลิเกให้เป็นกระโปรงชายผ้ายาว โดยเลิกนิยมใช้ชายผ้าสามเหลี่ยมเช่นแต่ก่อน และนิยมใช้เพชรคริสตัลในการประดับชุดลิเกเป็นส่วนใหญ่

ที่มา: “NaNa Suwanna”, 25 พฤศจิกายน 2556

ตารางที่ 4.1 สรุปการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกดั้งเดิมกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ด้านรูปแบบ	ด้านเนื้อหา	ด้านบทบาทหน้าที่
ลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่อง (อดีต)		
สถานที่แสดง -ที่โล่ง วัด ตลาด โรงเจ สถานีรถไฟ สนามหลวง ฯลฯ	**การรำ** -ยึดแบบแผนเคร่งครัด	**บันเทิง** -สนุก ครื้นเครง ผ่อนคลายความเครียด
เวทีแสดง -เวทีถาวร (วิก)	**การร้อง** -ใช้ทุกเพลงพื้นบ้าน	**พิธีกรรม** -แก้บน
เครื่องแต่งกาย -ทรงเครื่อง	**เรื่องที่แสดง** -วรรณคดี ประวัติศาสตร์นิทาน	**ให้ความรู้** -มีคติธรรมคำสอน แง่คิดอุทาหรณ์สอนใจในการแสดง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตารางที่ 4.1 สรุปการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกดั้งเดิมกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ต่อ)

ด้านรูปแบบ	ด้านเนื้อหา	ด้านบทบาทหน้าที่
ลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่อง (อดีต)		
อุปกรณ์การแสดง -ใช้แบบละครรำ	**ดนตรี** -วงดนตรีไทยปี่พาทย์เครื่องห้า	**การประชาสัมพันธ์** -แจ้งข่าวสาร เตือนภัย อำนวยความสะดวก
ขั้นตอนการแสดง -5 ขั้นตอน		
ผู้แสดง -ชายล้วน		
ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ปัจจุบัน)		
สถานที่แสดง -ทุกสถานที่โล่ง โรงละครแห่งชาติ ห้องส่ง ต่างประเทศ ฯลฯ	**การรำ** -ไม่ค่อยเคร่งครัด เพิ่มการรำแบบอื่นเข้ามา	**บันเทิง** -สนุก ครื้นเครง ผ่อนคลายความเครียด
เวทีแสดง -เวทีชั่วคราว (งานปลีก)	**การร้อง** .-ใช้ราชนิเกลิง เพลงลูกทุ่ง เพลงสากล	**พิธีกรรม** -แก้บน ทรงจ้าว งานบวชนาค ฯลฯ
เครื่องแต่งกาย -ลูกบท	**เรื่องที่แสดง** -เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เรื่องเลียนแบบละครโทรทัศน์	**ให้ความรู้** -มีคติธรรมคำสอน แง่คิด อุทาหรณ์สอนใจในการแสดง ส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน
อุปกรณ์การแสดง -ใช้แบบละครรำ ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่	**ดนตรี** -วงดนตรีปี่พาทย์มอญเครื่องห้า ดนตรีสากล คาราโอเกะ ฯลฯ	**ส่งเสริมการขาย** -เป็นพรีเซนเตอร์สินค้า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตารางที่ 4.1 สรุปการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกดั้งเดิมกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ต่อ)

ด้านรูปแบบ	ด้านเนื้อหา	ด้านบทบาทหน้าที่
ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ปัจจุบัน)		
ขั้นตอนการแสดง -7 ขั้นตอน		**การประชาสัมพันธ์** -แจ้งข่าวสาร เตือนภัย อำนวยความสวก
ผู้แสดง -ชายจริงหญิงแท้ ชายเทียม		**สาธารณประโยชน์** -ทำประโยชน์เพื่อสังคม

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

จากตารางการปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของลิเกดั้งเดิมกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย จะเห็นว่ามีการปรับตัวในทุกๆ คุณลักษณะ ซึ่งมีความมากน้อยต่างกัน โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกไว้

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

บทที่ 5

ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” เป็นการวิเคราะห์ร่องรอยการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในบริบทต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในท่ามกลางกระแสสื่อใหม่ที่นับวันจะยิ่งทวีความหลากหลายขึ้นเรื่อยๆ นี้ เหตุใดสื่อพื้นบ้านอย่างลิเกยังสามารถหยั่งรากลงไปในใจของผู้คนได้ในทุกๆ เจเนอเรชั่น (generation) แม้จะไม่มากก็ตาม ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิเคราะห์ถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยมุ่งประเด็นไปที่การปรับตัวด้านรูปแบบเนื้อหาและดูปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่เข้ามาปะทะด้วย

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการวิจัยในประเด็นสำคัญต่างๆ อีกส่วนหนึ่ง ได้แก่

1) ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

2) ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

3) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยโดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังต่อไปนี้

5.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ต่อไปนี้จะเป็นการอธิบายถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีส่วนทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยประคับประคองตนเองจน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อยู่มาได้ถึงทุกวันนี้ โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ตามสภาพการณ์บนพื้นฐานความจริงของคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัย และจากการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์ต่างๆ พบว่า

ปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เป็นสิ่งใดๆ ก็ตามที่อยู่ภายในลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นได้ทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และต้องเอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้วย ได้แก่ ความสามารถของผู้แสดง ความสามารถของโต้โผลิเก การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง รูปร่างหน้าตา เวลา และสุขภาพ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย ทุนวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัย อายุของผู้แสดง จำนวนของผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ ฯลฯ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความสามารถของผู้แสดง

ความสามารถของผู้แสดงเป็นปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาก เพราะหากผู้แสดงมีความสามารถในทุกด้านของการแสดงลิเก ก็จะถือไพ่เหนือกว่าลิเกคณะอื่นๆ และยังผลให้คนดูเกิดความติดใจติดตามชมอยู่บ่อยๆ รวมถึงส่งต่อเรี่ยวแรงในการพัฒนาฝีมือของตนเองให้ดียิ่งขึ้นไปยังผู้แสดงอีกด้วย นอกจากนี้ ความสามารถของผู้แสดงยังเป็นจุดดึงดูดให้เกิดโอกาสต่างๆ เช่น การเป็นนักร้อง นักแสดง พิธีกร หรืองานในวงการบันเทิง ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ต้องมีการปรับตัว เพราะว่าผู้แสดงที่มีมาตรฐานที่เขาแสดง เรียกว่าเก่งแล้ว ก็จะเป็นตัวแปรให้คนที่อ่อนกว่าได้พยายามที่จะเรียนรู้ แล้วก็ทำตาม แล้วก็แยกตัวออกไป หรือจะอยู่ด้วยอะไรพวกนี้ มันก็จะอยู่ในความสามารถของผู้แสดงที่ด้อยกว่า ก็จะเอาตัวที่เก่งๆ เป็นมาตรฐาน” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

> “ต้องปรับไปตามเวลา อย่างสมัยนี้ต้องให้ทันยุค อย่างกลอนเข้ามาร้อง มันเดิมๆ คนดูตามไปดูก็จำได้ ก็ต้องปรับเปลี่ยนไปเรื่อย” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

> “คือเขาก็ต้องพัฒนาของเขาให้ทันสมัย แต่งตัวให้สวย คำร้องของเขาอย่างที่เราจำได้ เขาก็จะหากลอนมาพลิกให้เราต่อของเขาไม่ได้” (สายพิณ แจ่มแจ้ง. 26 มิถุนายน 2556)

ความสามารถของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และเป็นปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่สำคัญสำหรับการแสดงลิเก ซึ่งนอกจากจะมีผู้ชมเป็นตัวแปรในการปรับตัวแล้ว ผู้แสดงรุ่นพี่หรือผู้แสดงที่มีความสามารถสูง ก็เป็นตัวแปรที่สำคัญในการปรับตัวของผู้แสดงคนอื่นให้เกิดการพัฒนาความสามารถของตนเองให้เก่งมากขึ้นอีกด้วย

รูปที่ 5.1 แสดงตัวอย่างความสามารถของคุณไชยา มิตรชัยในการแสดงโขน และคุณแอน มิตรชัย ในการร้องเพลงภาษาอินเดียจนได้กลายเป็นนักร้องที่ประเทศอินเดีย

ที่มา: “Instagram ดารา @chaiyamitchai”, 8 มกราคม 2557

ที่มา: “สะเด็ด” แอน มิตรชัย” ส่ายสะโพกโชว์อึ๋มMVเพลงแขก”, 8 มกราคม, 2557

การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

เนื่องจากการที่คุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง จึงทำให้มีผู้มาชมการแสดงลิเกของตนเป็นจำนวนมาก พร้อมคาดหวังกับคุณภาพ และความประทับใจในผลงานการแสดงสูง ผู้แสดงจึงต้องกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความสามารถของตนเองในทุกๆ ด้านอยู่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความแปลกแยกที่เป็นความพิเศษกว่าคณะอื่น โดยยึดหลักเปลี่ยนเปลือก ปรับกะพี้ และรักษาแก่นเสมอ ดังที่คุณพรรนี แบกซ์เตอร์แม่ยกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “เขาเป็นคนที่จิตใจดี ปรับตัวได้มาก เป็นคนที่เชื่อฟัง แล้วเขาจะดูทุกคณะไม่เคยรังเกียจคณะไหน เขาเป็นคนดีถึงขนาดนี้เลย นี่คือไชยา ถ้าใครชวนไปเขาก็ไปดูหมด แล้วก็จะซื้อแผ่นมาดูหมดเลยทุกคณะ แล้วพี่เอจะต้องเชียร์พวกแม่ๆ เราบอกว่าทุกคนไม่ต้องเป็นคณะผมนะครับ คณะไหนไปดู นี่คือไชยา มิตรชัย” (พรรนี แบกซ์เตอร์. 19 กรกฎาคม 2556)

> “ก็พึ่งเขาอยู่คนเดียว ถ้าไม่มีชื่อเสียงก็จะไปยากนิดนึง” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “พอมีชื่อเสียงคนจะคาดหวังสูงต้องปรับปรุงตัวตลอด” (เจริญศรี อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นปัจจัยภายในที่ทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวอยู่เสมอ และสามารถต่อลมหายใจให้กับสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกนี้ต่อไปได้ แต่การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นปัจจัยที่ไม่คงที่ จึงเป็นปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นที่คอยทิ่มแทงเท้าของศิลปินไม่ให้ยืนย่ำอยู่กับที่ ต้องพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ

รูปที่ 5.2 คุณไชยา-แอน มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงที่สื่อมวลชนได้ให้ความสนใจตลอดมา
ที่มา: ““เอ-ไชยา” รับคุยสาวนอกวงการ โล่งแม่ยกเข้าใจ”, 8 มกราคม 2557
ที่มา: “แอน มิตรชัย - แถลงข่าวภาพยนตร์ Bollywood India”, 8 มกราคม 2557

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปร่างหน้าตา

การที่มีคนมาชมลิเกและคอยติดตามผลงานการแสดงของคณะลิเกนั้นๆ อยู่ตลอด หากไม่ใช่ติดใจในความสามารถของผู้แสดง ก็หนีไม่พ้นการติดใจในรูปร่างหน้าตาของผู้แสดง ด้วยความที่คุณไชยา มิตรชัยและคุณจริยา มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีหน้าตาและรูปร่างดี บวกกับเป็นคนที่มีความสามารถหลายด้าน จึงช่วยดึงโอกาสต่างๆ ให้คุณไชยา มิตรชัยและคุณจริยา มิตรชัยกลายเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงต่อประชาชนในวงกว้างทั้งในประเทศและต่างประเทศเลยทีเดียว รูปร่างหน้าตาจึงกลายเป็นปัจจัยภายในที่วิเศษสุด ที่เอื้อประโยชน์ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยมีแม่ยกที่คอยประคับประคองให้อยู่รอดด้วยข้าวของเงินทอง หรือแม้กระทั่งของใช้ส่วนตัว อสังหาริมทรัพย์ต่างๆ ก็พร้อมจะมอบให้ด้วยจิตใจที่รักและเอ็นดู ผู้ชมเหล่านี้ยังเป็นเสมือนพลังใจที่ทำให้ผู้แสดงเกิดแรงกระตุ้นที่อยากจะแสดงลิเกให้ดี ให้สมกับที่ผู้ชมได้ให้เกียรติมาดู ซึ่งในบางรายก็จะมีความสัมพันธ์แบบชู้สาวระหว่างผู้แสดงกับผู้ชมอีกด้วย ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติและชวนน่าพิลึกอยู่กลายๆ ดังที่อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539 ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “คือลิเกเราไปเล่นวิก ฝนตกบ้างอะไรบ้าง แล้วก็อยู่ไม่ไหว จะย้ายแล้ว พวกชาวบ้านเขาก็จะ เอ้อ...อยู่ก่อนเถอะลูก แล้วก็เอาข้าว เอาปลา เอาผลไม้ เอากับข้าวอะไรมาให้ หุงหากินกัน แล้วพวกเราเคารพก็เรียกแม่ เรียกป้า เรียกน้า ก็มันก็มาจากคำว่าแม่ เป็นที่นับถือ ยกย่อง ก็คือแม่ยก แล้วต่อมาก็เปลี่ยนแปลงเป็นการมาช่วยเหลือ ให้พวงมาลัย ให้เงิน ให้ทอง มันก็กลายเป็นสังคมดูว่า เฮ้ยมันพิลึกอยู่” (บุญเลิศ นาจพินิจ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

> “คนดูส่วนใหญ่ชอบหน้าตาก่อน ถ้าหน้าตาไม่ถูกใจเขาก็จะไม่ชอบ” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

รูปร่างหน้าตาของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในแง่ของจำนวนผู้ชมที่ทำให้ผู้แสดงเกิดพลังใจในการแสดงลิเกต่อ และยังมีข้าวของเงินทองจากการปรบรางวัลของผู้ชมหรือเหล่าบรรดาแม่ยก รวมถึงรายได้จากการถูกชักนำเข้าไปทำงานในวงการบันเทิง เงินตรงนี้จะสามารถนำมาช่วยพัฒนารูปแบบเนื้อหา หรือสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดต่อไปได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เวลาและสุขภาพ

เวลาและสุขภาพของผู้แสดงเป็นปัจจัยภายในที่มีผลมากกับตัวของผู้แสดงและการแสดงลิเก ซึ่งถ้าหากมีเวลาเพียงพอและมีสุขภาพที่แข็งแรงทั้งกายและใจแล้ว ก็จะช่วยเอื้อสิ่งต่างๆ ที่อยากทำได้อย่างสมใจ ไม่ว่าจะเป็นการส่งอารมณ์ น้ำเสียง ท่าทาง ความรู้สึกต่างๆ มีเวลาและเรี่ยวแรงที่จะฝึกซ้อมการแสดง มีเวลาในการทำสมาธิ มีเวลาคิดสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในการแสดง มีเวลาในการพักผ่อนร่างกาย หรือการถนอมสุขภาพ ซึ่งการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงจะช่วยให้ร่างกายและจิตใจเกิดประสิทธิภาพในการทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ โดยไม่มีขีดจำกัดทางด้านร่างกายในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ดังที่คุณไชยา-แอน มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “สุขภาพของคนเราสำคัญมาก ถึงได้บอกว่าบางทีเราเฝือรับงานไปทุกคืน เขาก็ไม่รู้หรอกว่าคนที่แสดงเนี่ยไหวหรือไม่ไหว แต่พอเราแสดงด้านหน้าเวที อันนี้ด้วยจิตวิญญาณของนักแสดงคือต้องทำให้สุดความสามารถ แต่พอเราเล่นไปแล้ว ถึงได้บอกว่าร่างกายของคนเรา ศิลปินดาราทุกคนนักแสดงทุกคนเหมือนกัน เขาถึงได้บอกดาราคุณอย่าไปยุ่งกับเขาเลยนะ เขาจะอยู่ในโลกส่วนตัวของเขาเพราะเขาจะต้องทำสมาธิ เวลาที่เขามีสมาธิแล้ว การแสดงด้านหน้าของเขามันจะออก พี่ขอยกตัวอย่างเลย อย่างเช่นตัวเองทำมาหลายอย่างเลยรู้ การแสดงลิเกมันตบตาคนดูได้ แต่การแสดงละครตบตาคนดูไม่ได้ เพราะมันจะต้องออกมาจากสีหน้าและแววตา และจิตใจ กล้องซูมเข้ามาตาคุณยิ้ม ตาคุณโศกรู้หมดเลย เพราะฉะนั้น มันเป็นอะไรที่ละเอียดอ่อน พี่เป็นลิเกแต่พี่ก็แสดงโดยละเอียดอ่อน พี่เล่นเนี่ยนะคนดูดูไกลๆ ถึงจะไม่เห็นแต่พี่สามารถส่งอารมณ์ให้คนเห็นได้ ส่งอารมณ์ให้เขาสามารถมีอารมณ์ร่วมกับเราได้ ไม่ใช่ได้แต่คนด้านหน้า คนด้านหลังคุณต้องดู ต้องฟังผมให้ได้ เล่นต้องสะกดเขาให้ได้” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

เมื่อมีเวลาที่เพียงพอและมีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจแล้ว ไหวพริบปฏิภาณในการแสดงจะออกมาเอง ดังนั้น ผลงานในการแสดงที่ออกมาจึงพลอยมีประสิทธิภาพไปด้วย ทำให้คนดูเกิดความพอใจและอยากหวนกลับมาชมการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอีกครั้ง ซึ่งช่วยทำให้ผู้แสดงมีการปรับตัวและใส่ใจตัวเองในการดูแลรักษาสุขภาพให้มีความสมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย

ปัจจัยภายในอีกตัวหนึ่งที่มีความสำคัญมากในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัยคือทุนทรัพย์ เพราะหากมีทุนทรัพย์ในปริมาณที่มากพอ จะสามารถตอบสนองจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ในการปรับปรุง ซ่อมแซม เพิ่มเติมสิ่งใหม่ๆ เข้าไปในการแสดงลิเกได้อย่างใจนึก เนื่องด้วยสมัยนี้เทคโนโลยีและความเป็นสมัยใหม่ได้เข้ามากลืนกินอยู่ในยุค จึงเกิดอุปกรณ์และข้าวของเครื่องใช้ใหม่ๆ ขึ้นมามากมาย ผู้แสดงต้องคอยวิ่งตามให้ทันท่วงที เมื่อมีสิ่งใดมาใหม่หรือเกิดความคิดดีๆ จากการที่ได้ไปพบเจอสิ่งต่างๆ รอบตัว ก็ต้องรีบนำมาใช้และปรับให้เข้ากับการแสดงลิเกทันที เพื่อสร้างการเป็นผู้นำและหนีให้พ้นความเชย นอกจากนี้ ยังสามารถใช้ทุนทรัพย์ของตนเองในการช่วยเหลือหรือค้ำจุนผู้แสดงคนอื่นๆ ให้มีการปรับตัวไปพร้อมๆ กันได้อีก ดังนั้น ทุนทรัพย์ของคุณไชยา-แอน มิตรชัยจึงเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อรูปแบบเนื้อหาและองค์ประกอบต่างๆ ของการแสดงลิเกอย่างมาก ดังที่คุณไชยา-แอน มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “เราต้องใช้เงินเพื่ออุปกรณ์ต่างๆ มันเป็นเงินเป็นทองหมด แล้วเราย่ำอยู่กับที่ไม่ได้ ยกตัวอย่าง พ่อแม่ที่เราเห็น ทำไมลิเกคณะด้อยๆ ที่เราเห็นงานถึงน้อย ลิเกที่หมายถึงว่าอุปกรณ์เขาน้อย วงเล็กๆ ทำไมงานถึงน้อย เพราะว่าอุปกรณ์สู้คณะใหญ่ๆ ไม่ได้ เขาพร้อมมากกว่า อย่างเช่นเครื่องเสียง เครื่องเสียงเป็นปัจจัยที่สำคัญมากสำหรับนักแสดง ถ้าเครื่องเสียงดี อย่างตัวพี่เป็นนักร้องพี่จะรู้เลย พอขึ้นเวที อุ๊ยไมค์ดีจังเลย ร้องเบาๆ เอง คือมันเท่ากับเซฟสุขภาพร่างกายของเราไปด้วย เรามีเงินแล้วเราก็จะสามารถซื้อเครื่องเสียงที่ดีๆ ซื้อแล้วเซทได้ ซื้อฉากไฟแสงสีได้ แล้วถ้าเงินเราถึงเรามีไฟ อย่างโฟโล่ โฟโล่ตัวนึงเนี่ยเป็นแสน เราซื้อมาเพื่อจับตัวพระเอก ตัวที่สำคัญตัวที่เด่นบนเวที เพราะฉะนั้น ถ้าเราโค้ชเข้าไปได้เนี่ย คือให้รู้เลยว่าจุดเด่น โฟกัสของเวทีเนี่ยอยู่ตรงไหน ตรงนี้มันก็คือการช่วยคณะ ให้คนดูเขารู้เขาเข้าใจมากขึ้น พี่ไปที่ปั๊มน้ำมัน พี่ไปเห็นไฟปั๊มแล้วก็ใส่แหวนเพชรไป ฮี้ยทำไมเพชรเรามันขึ้นจัง เลยตั้งแต่นั่นมา เป็นคนแรกที่คิดอยู่ว่า เขาเรียกแสงเมนทอล แสงที่ตามปั๊ม ไฟตัวใหญ่ที่สนามกีฬาเขาเตะฟุตบอล นั่นแหล่ะพี่เป็นคนเอามาใช้ก่อนบนเวทีลิเกคนแรก เพราะไปหาซื้อเองเลยแล้วบอกว่าอยากได้แบบนี้ แล้วก็กำลังทุนมันได้มาเยอะมาก บางทีเจ็ดแสนเก้าแสนสร้างเวที สร้างไฟ แสงตัวนี้พอเอาไปเล่น สวย ลิเกเห็นเข้า คนที่ทำเวที

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

ก็เลยมาปรับกันหมดเลยเดี๋ยวนี้ จะเป็นไฟแบบนี้กันทั้งหมด เขามาดู อู้ยแสงมันแรงดี” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“ไชยาเขาช่วยเยอะนะ ลูกน้องคนไหนนั่นๆ เขาก็จะพยายามดูแล้วก็จะมาปรับให้พวกเรา” (ทัศนีย์ เจือจาน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัยเป็นปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการพัฒนาและปรับเปลี่ยน เพิ่มใหม่ให้กับทุกๆ บริบทของการแสดงลิเก ซึ่งรวมไปถึงการหล่อเลี้ยงจิตใจ เชื่อมความสัมพันธ์กับทั้งตัวผู้แสดงและกับผู้ชมหรือแม่ยกด้วย

ทุนวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัย

ทุนวัฒนธรรมเป็นปัจจัยภายในที่อยู่เบื้องหลังความคิดต่างๆ เกี่ยวกับการแสดงลิเก ที่คุณไชยา-แอน มิตรชัยหรือผู้แสดงคนอื่นๆ ได้ออกแบบออกมาให้ผู้คนได้เห็นเป็นรูปธรรม เพื่อยังผลให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เพื่อต้องการสืบสานศิลปะการแสดงสื่อพื้นบ้านของไทยให้ยังมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความหลากหลายของสื่อใหม่ไม่ว่าจะด้วยสิ่งใดๆ ก็ตามที่ทำให้ลิเกเจริญงอกงามอยู่บนป่าแห่งสุนทรียภาพอันพิสดารเช่นนี้ ลิเกก็จะปรับตัวให้เป็นไปตามสภาพของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เสมือนเป็นผู้อำพรางตนเองให้รอดพ้นจากความสูญหาย ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัยจึงเป็นปัจจัยภายในที่ทำเพื่อเอื้อประโยชน์ในการสืบทอดการแสดงลิเกและคนลิเกให้คงอยู่รอดต่อไป ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

“มันมาเอง นี่พูดจริงๆ นะ จนแบบมันกว้างจนที่เราจำกัดไม่ได้ แล้วงานของพี่มันจับหลายทางมากจนตัวเรามาสรุปตัวเรา บางทีเป็นคนแปลกๆ คือเรา อื้ยตรงนี้มันมาได้ยังไง อย่างนี้ พอเราเข้ามาในเรื่องพุทธศาสนาอย่างนี้ ก็มาจับอย่างเช่นเรื่องลิกงลิเกนี่ก็เหมือนกัน พระเจ้าอชาตศัตรูพี่มาดู อย่างไปเล่นวันพ่อพี่จะมานั่งนึกเลยว่าเล่นอะไรที่มันเป็นประโยชน์ต่อคน แล้วเราก็มานั่งคิดกันเฮ้ยเดี๋ยวเล่นปีหน้า แอนเล่นพระเจ้าอชาตศัตรูไหม ยังไงหรอพี่เอแอนไม่เคยได้ยิน พระเจ้าอชาตศัตรูก็ที่ท่านมีลูก พระเจ้าพิมพิสานมีลูกก็คือพระเจ้าอชาตศัตรูจนแบบฆ่า แม่จับพ่อไปขังคุกบ้าง จนนาทีสุดท้ายเลย คือจะเป็นคนที่แตกไอ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เดียร์มา พูดเองนะ คิดมาเอง แอนก็เขียนหน้าพาทย์เลยตรงนั้น กลางคืน แล้วเราก็จะแตกออกไปอย่างนี้ มันคิดมาได้เองจนพี่แบบงงๆ ตัวเอง" (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"อยากอนุรักษ์วรรณคดี อยากให้คนรุ่นหลังรู้ไง พี่เอเขาเป็นคนที่สืบสานวัฒนธรรมได้ดีนะ อย่างรูปแบบเก่าๆ น่ะ อย่างอิเหนาเขาดูแป๊บเดียวเขาสามารถถ่ายทอดได้เลย อย่างศาสนาก็เหมือนกัน อย่างอชาตศัตรูพี่เออยากสอนให้คนรู้ธรรมมะ เขาไม่ใช่คนที่เอาวัฒนธรรมมาทำเป็นสินค้านะ พี่เอไม่ใช่คนแบบนั้น" (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"เขาเป็นใจรักของเขาที่จะเล่นลิเก เหมือนกับสืบสานมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นย่าของเขา เขาก็เป็นลิเกกันมาตลอด แล้วเขาก็เห็นว่าลิเก ที่จริงมันสูญไปแล้วนะ แต่มันกลับมาดังได้เพราะไชยา นี่กล้าพูดเลย มันสูญไปแล้ว คนไม่หาไปเล่นแล้ว นี่อยู่ใกล้วัดจะรู้ ลิเกกลับมาดังได้เพราะไชยา กลับมาดังมามีชื่อเสียงกันได้ใหม่เพราะไชยา" (สายพิณ แจ่มแจ้ง. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"เขาต้องการพัฒนาว่าคณะอื่นเขาแสดงขนาดไหน ลูกน้องเยอะใช่ไหมเราเป็นหัวหน้าก็ต้องมาปรับปรุง เขาต้องดูสิ่งแวดล้อมไปหมด ถ้าเขาไม่ดูใครเลยเราปรับปรุงคนเดียวมันอาจจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร" (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

"เขาคิดตลอด เวลาว่างๆ เขาไม่มีอะไรจะทำ เขาก็นั่งเขียนบท วันนั้นโทรมา เอทำไรอยู่ เขียนบทอยู่" (สมร แก้วผลึก. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

เบื้องหลังความคิดทางด้านทุนวัฒนธรรมของคุณไชยา-แอน มิตรชัยพบว่า คุณไชยา-แอน มิตรชัยเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมในตนเองสูงมาก ไม่ว่าจะกระดิกตัวไปทางใดก็นึกถึงแต่ลิเกก่อนอันดับแรก มีใจที่ต้องการอยากจะสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้านลิเกให้ยังคงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน ค้ำจุนผู้แสดงรุ่นเก่าให้ยังคงปรารถนาที่อยากจะแสดงลิเกต่อไป ปลูกฝังคนรุ่นใหม่และหล่อเลี้ยงลมหายใจลิเกให้กับเด็กและเยาวชนได้สืบทอดการแสดงลิเกต่อจากผู้แสดงรุ่นเก่า และเพื่อป้องกันการสูญหาย จึงหมั่นทำให้การแสดงลิเกมีประโยชน์ในสังคมมากที่สุด เพื่อเปิดหูเปิดตาให้ผู้คนมองเห็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณค่าและความหมายของลิเกมากขึ้น ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากความคิดของคุณไชยา-แอน มิตรชัยจึงเป็นผลดีต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกโดยแท้จริง

อายุของผู้แสดง

ในการแสดงลิเก อายุของผู้แสดงสามารถมีส่วนในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้เช่นกัน อายุของผู้แสดงจะช่วยในการปรับบทบาทของผู้แสดงจากพระนางเด็ก พระนางหนุ่มสาว และพ่อแม่พระนาง ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ง่ายๆ ในการคัดเลือกบทบาทการแสดง หากเลือกอายุได้เหมาะสมกับตัวของผู้แสดง จะทำให้ผลลัพธ์ของการแสดงดูสมบทบาทมากขึ้น อายุของผู้แสดงจึงเป็นปัจจัยภายในที่คอยเอื้อให้ผู้แสดงเกิดการปรับตัวในบทบาทการแสดงที่ได้รับตามช่วงวัยไปตลอดชีวิตของการแสดงลิเก ตั้งแต่วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว จนถึงวัยชรา เพื่อทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่สมบทบาทโดยที่ไม่ขัดตาผู้ชม ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “การที่เราแสดง อย่างเช่นเอาตัวพี่เลย โต้โผเองเลย ว่าในบางครั้ง บทบาทพี่จะพยายามกระเถิบตัวเองไปเป็นพระเอกพ่อ ในตอนนี้ เพราะว่าถ้าเราไปเล่นแล้วเป็นลูกอยู่ แล้วให้พวกรุ่นน้องมาเล่นเป็นพ่อ ถูก บางทีแล้วเราเล่นได้ แต่ในบางครั้งเราต้องเข้าใจอารมณ์ของผู้ดู เพราะตัวเองเป็นเหมือนผู้จัดคนนึงแล้ว เมื่อเป็นผู้จัดแล้วการวางตัวของแต่ละคน ก็ต้องดูด้วย” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2556)

> “คณะอื่นไม่รู้นะ แต่ถ้าเป็นคณะนี้ไปที่ไหนก็ไป เพราะดูเขามา 20 ปี ก็เห็นเขาเหมือนเดิมไม่เห็นเขาแก่ลงเลย ถ้าเขาเล่นก็ดู เล่นไหวก็ดูไหว สำคัญคนตามเนี่ยจะดูไม่ไหว” (สายพิณ แจ่มแจ้ง. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “ปกติแล้วไม่ค่อยมีผล เพราะว่าลิเก ตาแหวง 70 ปี ท่านยังแสดง เห็นไหม นอกจากว่าบุคคลผู้นั้นจะไม่อยากทำ” (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

อายุในแง่ของผู้แสดงค่อนข้างจะมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เพราะในการแสดงลิเกจำเป็นต้องมีการสมมติ เรื่องของอายุจึงต้องเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อบทบาทของผู้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แสดง แต่สำหรับในด้านผู้ชมบางส่วนพบว่า อายุไม่ได้เป็นผลกับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ซึ่งอาจเป็นเพราะถูกใจในความสามารถของผู้แสดงและตัวของผู้แสดงมากกว่า แต่ในความเป็นจริงแล้วอายุของผู้แสดงนั้นจะมีผลมาก สำหรับผู้แสดงที่รับบทเป็นตัวพระนาง เพราะหากถ้าพระนางแก่ชราเสียก็จะไม่สามารถดึงความสนใจจากผู้ชมรุ่นใหม่ๆ หรือผู้ชมรายใหม่ได้ อายุของคนที่ชอบดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นประจำก็มีอันแต่จะแก่เฒ่าลงไปตามกาลเวลา และสุดท้ายก็ค่อยๆ ทยอยกันล้มหายตายจากกันไปเรื่อยๆ ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่าอายุของผู้แสดงนั้น มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของการหาฐานผู้ชมรุ่นใหม่ในยุคใหม่เข้ามาแทนที่ผู้ชมรุ่นเก่าในยุคเก่า

จำนวนของผู้แสดง

จำนวนของผู้แสดงเป็นปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เนื่องจากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นลิเกวงใหญ่ การที่มีจำนวนผู้แสดงที่มากพอ จะทำให้ดูเหมาะสมกับเวทีแสดง ขนาดของวงลิเก และเหมาะสมกับความมีชื่อเสียงของคณะ การมีจำนวนผู้แสดงมากๆ ทำให้เวทีดูอลังการและน่าสนใจมากขึ้น ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “โดยเฉพาะเจ้าภาพที่เขามาติดต่องาน เขาก็จะดูว่าคณะเรามีนักแสดงมากแค่ไหน แล้วก็ถ้าเป็นลิเก อย่างทีมคนอื่นนะ ลิเกน้อย ตานี้ผู้ว่าจ้างเขาก็ดูน่ะครับว่ามันเป็นทีมใหญ่หรือทีมเล็ก มันมีผลต่อลิเกเหมือนกัน แต่ถ้าอันนี้พูดถึงภายในนะ ถ้าเป็นทีมของพี่นะ พี่คิดว่าคืนนึง ถ้าไม่เล่นรบทัพจับศึก ปกติ พี่ว่า 20 คน น่าจะอยู่ เฉพาะผู้แสดงนะ เฉลี่ยแล้ว 20-25 คน” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2556)

> “อย่างเช่นวันนี้คนเยอะดูแล้วสนุก” (เทพราตรี แสงทอง. สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2556)

> “มากก็ดูดี ถ้าพูดเวลามีทหารมาเนี่ย บางทีเล่นเป็นเจ้าๆ แล้วก็ต้องมีทหารเข้ามาเยอะๆ มาประดับ ให้ดูมีบารมี” (สมใจ อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

การมีจำนวนผู้แสดงมากสามารถสร้างอรรถรสและความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชมได้ ดังนั้น จำนวนของผู้แสดงจึงเป็นปัจจัยภายในคณะลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอย่างหนึ่งที่ช่วยเสริม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ให้เวทีแสดง และการแสดงดูยิ่งใหญ่อลังการเหมาะสมกับที่เป็นลิเกวงใหญ่ที่มีชื่อเสียงระดับประเทศอย่างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์

ดนตรีปี่พาทย์ถือเป็นปัจจัยภายในของลิเกคณะไชยา มิตรชัยที่คอยทำหน้าที่ส่งเสริมจินตนาการของผู้แสดงให้เป็นดั่งใจ จึงทำให้ความสามารถของผู้แสดงเกิดการพัฒนา ทั้งไหวพริบปฏิภาณร่วมกันระหว่างผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์กับผู้แสดงลิเก ซึ่งในการแสดงจะมีการนัดคิว แต่เมื่อชำนาญแล้วผู้แสดงจะใช้การส่งซิก เช่น ส่งซิกด้วยสายตา ท่ารำ อากัปกิริยา การเดินบอกที่ด้านข้างก่อนออกทำการแสดง หรือการบอกกับผู้เล่นปี่พาทย์ตรงๆ ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์จำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดพอตัวเลยทีเดียว เนื่องจาก สถานะในปัจจุบันดนตรีปี่พาทย์ไม่ต่างกับสื่อที่ใกล้หมดลมเสียแล้ว ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นบทเพลงใหม่ๆ ที่กำลังนิยม หรือข่าวสารต่างๆ ก็ต้องตามให้ทัน ต้องมีไหวพริบปฏิภาณ แก้ไขสถานการณ์ได้ทันท่วงที การสำรองผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ที่ขาด การซ่อมแซมเครื่องดนตรี เปลี่ยนเครื่องดนตรีปี่พาทย์ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองและเวลาการเป็นทีมเวิร์ค และรวมไปถึงการสืบทอดผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ซึ่งต้องทำเพื่อให้ตนเองได้อยู่รอดในท่ามกลางกระแสสื่อใหม่เช่นกัน ทั้งหมดทั้งมวลที่ดนตรีปี่พาทย์ทำเพื่อความอยู่รอดของตนเองนี้ ก็เพื่อคอยเป็นแรงสนับสนุน ส่งเสริมให้การแสดงลิเกอยู่รอด เอื้อประโยชน์ให้การแสดงลิเกของผู้แสดงรื่นไหล และดำเนินไปได้ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย คอยเกื้อหนุนให้การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยประสบความสำเร็จ และเป็นไปตามความต้องการของโต้โผ การแสดงลิเกจึงเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีความระเอียดซับซ้อนด้วยหลายองค์ประกอบที่ก่อร่างสร้างตัวมาจนถึงยุคปัจจุบัน ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “เพลงที่ใช้ต้องปรับ แล้วระนาดก็จะต้องศึกษา อย่างเช่น เพลงอะไรมา หลังจากร้องราชนิเกลิงแล้ว เขาจะต้องรับเพลง จะต้องเอามาปรับแต่งให้ได้ อย่างเช่นเมื่อก่อน พอช่วงจ๊ะทิงจา ดังๆ จ้า มะ จ๊ะ ทิง จา บางทีตลกเล่นไประนาดต้องรับให้ได้ มันจะต้องมีผล ไม่ใช่ตีย่ำอยู่กับที่ด้วย” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “ปี่พาทย์สมัยก่อนก็จะเป็นปี่พาทย์เครื่องไทยธรรมดา แต่ยุคนี้เป็นเครื่องมอญแล้วเห็นไหม เป็นมีฆ้อง มีอะไรอย่างนี้ ปัจจุบันก็จะเป็นแบบ เห็นตามงานศพ

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

ไหมที่จะมีฆ้อง มีเปิงมาง อันนั้นปรับเข้ามาใช้ในลิเกแล้ว” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

“เพิ่ม ซ่อมแซมเครื่องปี่พาทย์ เช่น ชำรุด อะไรอย่างนี้ ธรรมดาปี่พาทย์จะอยู่ขวา แต่ตอนนี้ก็เปลี่ยนแปลงไปอยู่ข้างบน ก็หัดเด็กเรื่อย อยู่บ้านก็หัดเรื่อย ก็จะตีให้กับลิเกไปเหมือนพี่เหมือนน้องเหมือนเดิมไม่ผันตัว ก็อยากให้เด็กมันหัดๆ กันไว้นะ ของโบราณ ของเก่าแก่” (สมชาย อัมวัฒน์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ปี่พาทย์สมัยก่อนเขาก็ตีดีเหมือนกันนะ แต่ลิเกสมัยก่อนเขาจะไม่เอาเครื่องคู่ เขาใช้เครื่องห้า จะไม่ค่อยเพราะเท่าไหร่ เดี๋ยวนี้บางคณะเขาจะใช้ปี่พาทย์หงส์ ปี่พาทย์มอญก็ตีเพราะ” (สมร แก้วผลึก. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์เป็นปัจจัยภายในที่เปรียบเสมือนเงาตามตัวผู้แสดงลิเก ซึ่งไม่ว่าผู้แสดงจะเยื้องย่างไปทิศทางใด เงาอย่างปี่พาทย์ก็จะคอยตามทาบร่างกายของผู้แสดงอยู่มิห่าง เป็นสื่อพื้นบ้านสองประเภทที่คอยเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกันมาโดยตลอด ประดุจดั่งเมืองพี่เมืองน้องที่ต้องคอยร่วมทุกร่วมสุข และฟันฝ่าอุปสรรคกระแสสื่อใหม่ไปด้วยกัน โดยปรับตัวเองเพื่อความอยู่รอดให้ไปในทิศทางเดียวกันและพร้อมกัน ด้วยความสอดคล้องอย่างประณีต และยังคงรักษาไว้ซึ่งรากเหง้าของตนเองดังเดิม

การเชื่อมความสัมพันธ์

ปัจจัยภายในอีกตัวหนึ่งที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยคือการเชื่อมความสัมพันธ์ทั้งคนในคณะ และบรรดาผู้ชมที่คอยติดตามชมผลงานการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอย่างเหนียวแน่น ซึ่งคุณไชยา มิตรชัยและผู้แสดงท่านอื่น จะมีการจัดกิจกรรมกระชับความสัมพันธ์ เช่น จัดทัวร์ท่องเที่ยวโดยมีผู้แสดงและเหล่าบรรดาผู้ชม จัดกิจกรรมมอบเค้กวันเกิดให้กับผู้แสดง และบรรดาแฟนคลับ เล่นน้ำสงกรานต์กับแฟนคลับ จัดกิจกรรมทำบุญทอดผ้าป่า ทอดกฐินต่างๆ ร่วมกับผู้แสดงและแฟนคลับ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการเชื่อมความสัมพันธ์เหล่านี้ จะเป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงจิตใจต่อบริบทที่มีผลทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.3 กิจกรรมมอบเค้กวันเกิดให้กับแม่ยกที่มาชมลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2556 ที่ จ. อ่างทอง และตัวอย่างการสร้างความสัมพันธ์
กับคนในครอบครัวในวันพ่อแห่งชาติ
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556
ที่มา: “แอน มิตรชัย ทำพ่อน้ำตาแตก.. โวเตรียมออกอัลบั้มเพลงโกอินเตอร์เต็มตัว”, 8 มกราคม 2557

การเชื่อมความสัมพันธ์ด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้มอบให้กับผู้แสดง และผู้ชมนี้ เป็นการหล่อเลี้ยงจิตใจผู้ที่มีผลทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดให้คงเป็นแรงใจ สนับสนุน ส่งเสริมในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต่อไป ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มอบให้ดุจคนในครอบครัวเดียวกัน ตลอดเวลาที่ผ่านมาลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจึงมีผู้ชมที่เป็นทั้งแม่ยกและแฟนคลับที่อยู่ร่วมกันมานานกว่าสิบปี

การจัดการ

ปัจจัยภายในที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอีกตัวหนึ่งคือปัจจัยในเรื่องของการจัดการ ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยจะทำการจำแนกการจัดการของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยออกเป็น 5 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ การจัดการเงิน การจัดการคน การจัดการงาน การจัดการเวลา การจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ฯลฯ ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยโดยสังเขป ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1)การจัดการเงินเป็นการจัดการการทุนทรัพย์อย่างเป็นระบบให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยแสดงออกมาในรูปของการรับค่าจ้างการแสดงลิเก ค่าตัวผู้แสดง ค่าตัวผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ค่าผู้จัดการส่วนตัว ค่าเวทีแสดง ค่าเดินทาง ฯลฯ เพื่อผลักดันให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2)การจัดการคน เป็นการจัดการทรัพยากรคนอย่างเป็นระบบให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยแสดงออกมาในรูปของผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ผู้จัดการส่วนตัว ผู้สร้างเวทีแสดงและฉาก ไฟ แสง สี เสียง ผู้ตั้งพานกำนน ผู้บรรยาย ผู้ขับรถ การตอบคำถามสัมภาษณ์จากสื่อของผู้แสดงและแม่ยก ฯลฯ เพื่อผลักดันให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

3) การจัดการงาน เป็น การจัดการการรับงานแสดงลิเกอย่างเป็นระบบให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยแสดงออกมาในรูปของการรับงานแสดงจากเจ้าภาพ และส่งต่อคิวงานไปยังผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ผู้จัดการส่วนตัว ผู้สร้างเวทีแสดงและฉาก ไฟ แสง สี เสียง ผู้ตั้งพานกำนน ผู้บรรยาย ผู้ขับรถ ฯลฯ โดยระวังไม่ให้รับคิวงานแสดงซ้อนกับงานอื่นหรืองานภายนอกของคุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัย เพื่อผลักดันให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

4) การจัดการเวลา เป็นการจัดการเวลาของคุณไชยา มิตรชัยและคุณจริยา มิตรชัยในการเดินทางมาแสดงลิเกให้ทันเวลา จึงต้องมีการลำดับคิวเวลาการแสดงลิเก และคิวงานภายนอกให้เหมาะสมของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยแสดงออกมาในรูปของการนัดคิวงาน วัน/เวลา/สถานที่ การกำหนดเวลาเดินทาง การคำนวณระยะทางและเวลาที่ใช้ในการเดินทาง ฯลฯ เพื่อผลักดันให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

5) การจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เป็นการจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้พร้อมต่อการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยแสดงออกมาในรูปเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคุณไชยา มิตรชัย คุณแอน จริยา มิตรชัย คุณมิตร มิตรชัย คุณรพี มิตรชัย และคุณแชมป์ มิตรชัย เพื่อผลักดันให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ปัจจัยภายในในการจัดการส่วนต่างๆ อย่างเป็นระบบของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่ดีนั้น จะสามารถช่วยส่งเสริมให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีผลงานการแสดงและการปรับตัวที่ได้ประสิทธิภาพสูงสุด จึงต้องอาศัยความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ความรัก และความสามัคคีของคนในคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยด้วย ผลของการจัดการต่างๆ จึงจะออกมาได้ดี และเอื้อประโยชน์ต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอย่างสูงสุด

ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เป็นสิ่งใดๆ ก็ตามที่อยู่ภายนอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นได้ทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และต้องเอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้วย ได้แก่สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บริบทแวดล้อม ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชม แม่ยก คู่แข่ง สภาพอากาศ/สถานที่ ฯลฯ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจสำหรับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เป็นปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อราคาว่าจ้างการแสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งในปัจจุบันราคาว่าจ้างการแสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยสูงสุดอยู่ที่ราคา 450,000 บาท/คืน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของการนำเทคโนโลยี เครื่องแต่งกาย และสิ่งใหม่ๆ ที่ดีมีคุณภาพเข้ามาปรับเปลี่ยนในการแสดงลิเกให้มีการพัฒนาและปรับตัวไปในทางที่ดีขึ้น ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “เศรษฐกิจและการปกครองมีมาก บางทีเศรษฐกิจแบบนี้มันมีผลต่อเนื่องกันไปหมดเลย ไม่ว่าจะเป็นราคาว่าจ้าง แต่คณะเราไม่เคย จ้างมาเท่าไหร่ๆ จ่ายเต็ม ไม่เคยเซฟอะ” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “เท่าที่ดูมามันก็ไม่ใช่นะ ช่วงที่ลิเกจะน้อยจะหน้าฝน หน้าธรรมดาเขามียังไงก็ยังมีอยู่อย่างนั้น เพราะว่าคนที่เขาจะหาไชยา โดยมากจะเป็นพวกคนรวยเขาหาเขาหาเพื่อหน้าตาเขา เพราะว่าบางคนก็แก้บนขายที่ได้เป็นร้อยๆ ล้าน ก็มาแก้บน คิดว่าไม่น่าทำได้เพราะคนที่หาไม่ใช่คนจน” (สายพิณ แจ่มแจ้ง. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

สำหรับสภาพเศรษฐกิจของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ไม่ค่อยมีผลกระทบต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เนื่องจาก ลูกค้าของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยค่อนข้างมีฐานะการเงินดี จึงมีเงินว่าจ้างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการหาไปทำการแสดงเนื่องด้วยโอกาสต่างๆ ได้ตามปกติ

สังคม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปัจจัยภายนอกอีกตัวหนึ่งที่น่าสนใจคือปัจจัยทางด้านสังคม สำหรับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น สังคมที่มีการแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาทำให้เพิ่มโอกาสในการเชื่อมความสัมพันธ์กับฐานผู้ชมเก่า และเพิ่มการพบปะกับฐานผู้ชมใหม่ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะในโลกออนไลน์ ผู้ชมทุกเพศทุกวัย ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนาที่ไม่เคยดูลิเกหรือไม่รู้จักลิเกก็ได้ดูได้เห็น ได้รู้จักว่าลิเกนั้นคืออะไร ซึ่งผู้แสดงลิเกจะต้องวิ่งตามสังคมนี้ให้ชะงัด เพราะเมื่อใดที่ตามทันแล้ว ผลพลอยได้ที่ได้รับมันจะเป็นผลประโยชน์ที่คุ้มค่าเลยทีเดียว นอกจากนี้ ในยุคที่สังคมเสื่อมเช่นนี้ ผู้คนต่างพากันเห็นผิดเป็นชอบซ้ำร้ายยังเห็นชอบเป็นผิดเสีย เมื่อเข้าไปตรวจก็พบเจอผู้คนที่ทำความดีอยู่ในสังคมซึ่งก็มีมาก แต่ผู้คนที่ทำความชั่วก็มีอยู่ในสังคมมากมาย ดังนั้น การแสดงลิเกสามารถนำปรากฏการณ์นี้มาปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของการสอดแทรกเนื้อหาการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพื่อให้เนื้อหาของการแสดงบทบาทหน้าที่หนึ่งในสังคมของการแสดงลิเก คือการสอนให้ผู้คนรู้จักกระทำความดีและละเว้นความชั่ว เนื้อหาต่างๆ เหล่านี้ ลิเกสามารถนำไปแทรกซึมในจิตใจของผู้ชมได้บ้างไม่มากก็น้อย ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “อย่างเช่นสังคมของการออนไลน์อย่างนี้สะ มันมีผลเข้ามา แต่ในคณะเนี่ยนะ เทคโนโลยีเข้ามาเราก็ต้องปรับ เช่นเขามีเฟสบุ๊คก็ต้องมี เพราะว่ามันต้องขยายฐานลูกค้าเข้ามาเรื่อยๆ ถ้าเรามาย่ำอยู่กับที่มันก็เหมือนเมื่อก่อนอย่างนี้ การติดต่อสื่อสารมันไม่ได้ คนไม่รู้จะดูเราทางไหน” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “ลิเกมันเป็นอะไรที่ดั้งเดิม เก่า ต้องพัฒนาให้ใหม่เพื่อให้เด็กรุ่นใหม่มายอมรับ เพราะเด็กสมัยนี้ไม่ค่อยดูลิเก ต้องปรับตามยุคสมัย เช่นมีละครทวิภพพี่เอก็จะเอามาเล่นตามยุคสมัย เพื่อให้เด็กได้ดู ได้ชอบลิเก” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “ไม่มีผลนะ เพราะใครก็ดูได้ พวกอิสลามเขาห้ามดูลิเก เขายังเอาเอไปเล่นในหมู่บ้านเขาเลย อยู่ซอยอ่อนนุชเนี่ย” (สายพิณ แจ่มแจ้ง. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “คิดว่าไม่มี เพราะอยู่ที่คนชอบ” (กมลชนก ตะระโสภา. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556)

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

การวิ่งให้ทันกระแสสังคมเป็นสิ่งที่ลิเกพึงปฏิบัติ เพื่อให้ทันต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ยิ่งวิ่งไล่ทันเท่าไหร่ก็จะยิ่งสร้างประโยชน์ให้กับลิเกมากขึ้นเท่านั้น แม้จะไม่มากแต่ก็เป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้การแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยคงอยู่ได้

รูปที่ 5.4 แสดงตัวอย่างสังคมโซเชียลเน็ตเวิร์คของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เช่น Facebook Instagram เป็นต้น

ที่มา: https://www.facebook.com “Chaiya Mitchai”, 8 มกราคม 2557

ที่มา: http://instagram.kapook.com “Instagram ดารา @Annmitchai”, 8 มกราคม 2557

วัฒนธรรม

ปัจจัยภายนอกตัวต่อไปคือ ปัจจัยด้านวัฒนธรรมซึ่งเข้ามามีบทบาทในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ตลอดเวลา มีทั้งวัฒนธรรมที่มาจากภายในและวัฒนธรรมที่นำเข้ามาจากภายนอก ซึ่งส่งผลให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเลือกนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับการแสดงของตนเอง เช่น วัฒนธรรมเพลงลูกทุ่ง ถูกนำมาใช้ในช่วงคอนเสิร์ตและช่วงการแสดงลิเก วัฒนธรรมเกาหลี ถูกนำมาใช้ในเครื่องแต่งกายของตัวตลก เป็นต้น ซึ่งลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องนำวัฒนธรรมต่างๆ ที่น่าสนใจมาปรับใช้ให้ทันต่อยุคสมัยและเป็นที่ถูกอกถูกใจต่อคนดู ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ตัวเราเล่นอะไรไม่ได้มาก เพราะเราเป็นพระเอก ส่วนใหญ่เขาจะยัดให้ตัวโจ๊กตัวตลกเนี่ยสำคัญเป็นหัวใจของลิเกเหมือนกัน แต่ถ้าไปเล่นบนเวทีคอนเสิร์ตก็ใช้ได้ ไม่เป็นไร” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

“จะเอามาผสมกับคอนเสิร์ต ให้วัยรุ่นชอบ ต้องดูกลุ่มผู้ชมด้วย” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“อะไรที่มันดังๆ เด็ดๆ ก็ต้องเอามาปรับกับเรา เพราะเราดูทีวีไง เราต้องหยิบมาใช้บ้าง แต่เป็นบางโอกาส” (ทัศนีย์ เจือจาน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“เราถึงได้มีคอนเสิร์ต สมัยก่อนนี่มีลิเกปะปนเป็นบางเรื่อง แต่ตอนนี้คือคอนเสิร์ตก็คือคอนเสิร์ตเลย เขามีเต็มวงเลย” (พรรนี แบกซ์เตอร์. 19 กรกฎาคม 2556)

“ต้องให้ทันต่อเหตุการณ์” (พชรพร ยินดีสุข. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556)

“เขาก็มีนะ เอาเข้ามาประยุกต์ใช้” (เทพราตรี แสงทอง. สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2556)

“ตัวตลกเขาก็ต้องเอามาเล่นต้องทันเหตุการณ์อย่างเช่นข่าวบ้านการเมือง” (เจริญศรี อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

วัฒนธรรมสำหรับการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น จะถูกนำเข้ามาปรับใช้อย่างเหมาะสมและไม่นำวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามาปะปนหรือกลืนกินวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนเอง แต่จะนำวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านั้นนำมาปรับใช้กับการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดในแง่ของการเป็นสื่อพื้นบ้านที่ทำหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ประชาชน เช่น การแบ่งช่วงการแสดงออกเป็นสองส่วนคือส่วนที่เป็นคอนเสิร์ตล้วนกับส่วนที่เป็นการแสดงลิเก เป็นต้น

บริบทแวดล้อม

บริบทแวดล้อมเป็นปัจจัยภายนอกตัวคุณไชยา-แอน มิตรชัยที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้มีการคงเดิม ปรับเปลี่ยน หรือเพิ่มใหม่อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการปรับตัวของผู้แสดงที่มีต่อผู้ชมอีกด้วย ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

> “อย่างเช่นคนรอบข้างก็เหมือนกัน มีหมด แล้วแม้กระทั่งคนที่เดินตามพี่ก็มีผล อันนี้พูดถึงในฐานะที่เป็นไชยานะ พี่เป็นลิเก คือมันไม่ใช่เป็นเหมือนสังคมเล็กๆ เหมือนเมื่อก่อนแล้ว มันเป็นสังคมใหญ่ สังคมขยายขึ้นไปแล้ว เพราะฉะนั้น ทุกกระเบียดนิ้วคนรอบข้างมีผลหมดเลย มันเป็นผลกระทบต่อเนื่องกันไปหมด” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “มันเป็นทุกกระบวนการปรับตัวเลย” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “ส่วนมากพี่เอเขาจะมีผู้จัดการคนหรือสองคนขึ้นไป คอยดูคอยสนใจ ดูทีวีบ้าง ดูลิเกคณะอื่นบ้าง เขาก็จะปรับไปในตัว” (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

> “เราก็มีบอกบ้างว่าวันนี้เล่นดีไม่ดี ไชยา ก็จะเอาไปปรับตัว” (สะอาด ลิ้มประเสริฐ. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

บริบทแวดล้อมเป็นปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกตัวของคุณไชยา-แอน มิตรชัยที่พร้อมจะทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดไปในทางที่ดีเสมอ

ความทันสมัย

ความทันสมัยถือเป็นปัจจัยภายนอกตัวหนึ่งที่ทำให้การแสดงลิเกและผู้แสดงลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยการนำความทันสมัยในด้านต่างๆ ของชีวิตเข้ามาปรับใช้กับการแสดงและตัวผู้แสดง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายลิเก อุปกรณ์การแต่งหน้า เวทีแสดง เรื่องที่แสดง เพลง มุกตลก โซเชียลเน็ตเวิร์ค เทคโนโลยี ข่าวสาร ฯลฯ หรือทุกสิ่งอย่างที่สามารถมองเห็นได้เป็นรูปนาม และอาจรวมไปถึงความทันสมัยที่ไม่สามารถมองเห็นได้เป็นนามธรรม เช่น การเปิดใจยอมรับ ความคิด หรือทันคติที่มีต่อความทันสมัย เป็นต้น ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “บางทีตอนนี้พี่รับอะไรมันเบื่อแล้ว อย่างอุปกรณ์ไฮเทคก็เหมือนกัน อย่างที่บอกอย่างเฟสบุ๊คเอย อินสตราแกรมเอย บางทีมันไม่มีเวลาเล่น มันไม่อยากเล่น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

มันเบื่อไปแล้วฮะ เมื่อก่อนอะไรเข้ามาก็คือรับได้หมดแล้ว ตอนนี้เราจะเอาหัวสมองไปคิดว่าเราจะต้องทำส่วนไหนบ้าง อะไรบ้าง” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“พวกลิเกต้องดูไอ้นั่นไอ้นี่ เอามาปรับให้มันทันสมัยขึ้น แต่คือเราก็ทิ้งลิเกไม่ได้ แค่เราอามาเสริมแค่นั้น” (ทัศนีย์ เจือจาน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“มันจะไปเปลี่ยนแปลงหมดไม่ได้ลิเก ต้องคงเดิมไว้บ้าง” (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ต้องปรับตัวให้ทันต่อเหตุการณ์” (พรรษา นิงคะลี. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556)

“ต้องปรับตัวให้ทันสมัยขึ้นตามยุค” (เทพราตรี แสงทอง. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

ความทันสมัยค่อนข้างมีบทบาทที่สำคัญต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาก ผู้แสดงได้มีการพยายามที่จะนำสิ่งใหม่ๆ เข้ามาปรับให้เข้ากับตัวเองให้ได้มากที่สุด แต่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของความทันสมัยจะต้องอยู่บนเงื่อนไขของความพอดี ผู้แสดงจะต้องรักษาความเป็นลิเกให้แข็งแรง และคิดเสียว่าความทันสมัยต่างๆ เป็นเพียงสิ่งฉาบฉวยที่เข้ามาทักทายตนอยู่บ่อยๆ เท่านั้น

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันของคนเรามาก และค่อนข้างมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ในสังคมมนุษย์ ดังนั้น ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถมองข้ามได้ เนื่องจาก ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมันเป็นสื่อกลางที่ช่วยอุ้มชูให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยกลายเป็นคณะลิเกที่มองเห็นถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้อย่างชัดเจนที่สุด ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

“เช่นจอแอลอีดีในลิเกยุคไฮเทค มันก็มีฉากไฟแสงสี ที่พี่เอามาใช้คือเอามาใช้ของเพลงลูกทุ่งก่อน พอใช้แล้วมันดีนี่นา อย่างเช่นเมื่อเราอยากได้ฉากแบบนี้ จากเมื่อก่อนเราจะต้องเอาฉากหลายๆ ผืน แต่ตอนนี้ พอเรามีคอมพิวเตอร์ไป มีคอมไป พอมี เราใส่ข้อมูลไป อยากได้ป่าเป็นป่า อยากได้น้ำเป็นน้ำมาเป็นฉาก แล้วเปลี่ยนได้เร็วกว่า ทันใจกว่า ฉากข้าง ต้องคงไว้ ฉากคณะต้องมี ฉากเพลงข้างหลังเนี่ยต้องเปลี่ยน แล้วก็ที่เอามาเป็นจอที่ให้คนข้างๆ เขาดู เพราะว่าคนที่มาดูไชยา มิตรชัยมันเป็นหลักพัน คนมันเยอะมากพอเขาอยู่ไกลๆ เขามองไม่เห็นหน้า หน้าเราจิ๋วลงไปเลย เพราะฉะนั้นพี่จะมีกล้องทุกคืน เขาก็จะเห็นหน้า เห็นการแสดง อิริยาบถของนักแสดงได้คมมาก ชัดมากขึ้น เขาก็จะมีส่วนร่วม ก็สังเกตคนก็เอ๊ะพอมีแบบนี้ บางทีเขาดูเรามองไม่เห็น เขาก็นั่งดูเหมือนเขาดูหนังจอนึง” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“อย่างจอแอลอีดีเดี๋ยวนี้มาใช้ในโรงลิเกแล้ว จากสมัยก่อนนี่เป็นดนตรีใช่ไหม เป็นคอนเสิร์ต” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

“โห เยอะอ่ะยุคนี้มันเป็นยุคแห่งเทคโนโลยีอยู่แล้ว เขาก็คงปรับตัวตรงนี้ได้อยู่แล้ว” (ปรารถนา ผาสุข. สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2556)

“เมื่อก่อนเป็นฉากผ้าเดี๋ยวนี้เป็นจอแอลอีดี จอโปรเจ็คเตอร์ ทำให้คนดูไม่เบื่อเขาทำให้คนติด” (สะอาด ลิ้มประเสริฐ. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

“เห็นได้ชัดเลยจากเวทีลิเก” (สมใจ อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดทางด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น มีส่วนช่วยทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่รอด และเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้างถึงความเป็นผู้นำทางด้านเทคโนโลยีของการแสดงสื่อพื้นบ้านลิเก ซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอย่างเห็นได้ชัด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.5 แสดงตัวอย่างเทคโนโลยีส่วนหนึ่งที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำมาใช้ เช่น จอแอลอีดี จอโปรเจกเตอร์ไฟ แสง สี เสียง เอฟเฟกต์แบบคอนเสิร์ต โดยใช้ไอแพดสั่งการ ฯลฯ
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

ผู้ชม

ผู้ชมเป็นปัจจัยภายนอกที่มีความสำคัญต่อการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของเรื่องที่แสดง การแสดง และ feedback ของผู้ชมที่มีผลต่อการแสดง ซึ่งหากเรื่องที่แสดงไม่ได้ถูกกำหนดโดยเจ้าภาพ คุณไชยา มิตรชัยจะดูลักษณะของคนดูเป็นหลักว่าในคืนนี้ผู้ชมโดยส่วนใหญ่นั้นมีลักษณะเป็นแบบใด เช่น ถ้าผู้สูงอายุมากก็จะแสดงเรื่องโศก ถ้าวัยรุ่นหรือวัยทำงานมากก็จะแสดงเรื่องตลกเบาสมอง เป็นต้น ดังนั้น การกะเกณฑ์เรื่องที่แสดงเตรียมไว้ก่อนก็อาจจะไม่ได้นำเรื่องนั้นมาแสดง เนื่องจาก การแสดงลิเกมีบทบาทหน้าที่เพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมเป็นหลัก ดังนั้น โต้โผต้องให้ความสำคัญกับผู้ชม เพื่อทำให้ผู้ชมเกิดความพอใจและได้รับความบันเทิงในการแสดงให้ได้มากที่สุด ผู้ชมจึงถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ดังที่คุณสามารถ บุญรังศีผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

“บางจังหวัดก็มีแต่คนแก่ แต่บางจังหวัดก็มีแต่วัยรุ่น บางสถานที่ชอบลิเกล้วนๆ คนแก่บางทีก็เยอะเด็กก็เยอะ ชอบเพราะมีคอนเสิร์ตด้วย ชอบเพราะพี่เอเป็นดาราด้วย” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“พี่เอไปแสดงที่ไหนก็ไม่เคยมีน้อยนะ โอ้โหเยอะมากเลย เต็ม เห็นไหมเนี่ยมากัน คนดูบางคนเขาอาจจะเปลี่ยนแปลงดูที่อื่นไปดูแล้วกลับมา ส่วนมากจะมีโคศกคอยบรรยาย คนแก่ๆ บางทีก็ไม่รู้เรื่อง ตอนแม่มาใหม่ๆ ก็หูอื้อเหมือนกัน แต่ว่าเขามีบรรยายว่าอย่างนั้นอย่างนี้ เนื้อเรื่องอะไร แล้วดูไปดูมาก็เข้าใจ ที่ว่าซ้ำๆ บางครั้งก็เพราะเจ้าภาพเขาขอมาเองว่า คืนนี้ขอลูกในโรงช้าง จนบางทีลิเกอายต้องไปเปลี่ยนชื่อ เพราะว่าขอกันอยู่นั่น เพราะว่าเขาชอบ แล้วเล่นตามต่างจังหวัด สามร้อยยอดไกลจะตาย ลูกเห็นไหม เนี่ยเดี๋ยวกลับไปกรุงเทพฯ เขาขออีกแล้ว มันแล้วแต่เจ้าภาพ” (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“บางคืนก็มีเยอะบางคืนก็มีน้อยก็อาจมีผลต่อการปรับตัว” (สะอาด ลิ้มประเสริฐ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

ผู้ชมเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เป็นปัจจัยที่คอยกำหนดทิศทางการแสดงในขณะนั้น เพื่อเอื้อให้การแสดงถูกอกถูกใจผู้ชมมากที่สุด ส่วนจำนวนของผู้ชมก็มีผลต่อตัวของผู้แสดงในแง่ของกำลังใจในการแสดงได้ในเวลาเดียวกันอีกด้วย ดังนั้น ลักษณะของผู้ชมและรวมไปถึงจำนวนของผู้ชมจึงเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.6 แสดงตัวอย่างผู้ชมทั้งไทยและเทศที่มาชมการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ณ วัดหนองข้าวเหนียว จ. ประจวบคีรีขันธ์
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม "ผู้วิจัย", 2556

แม่ยก

แม่ยกเป็นปัจจัยภายนอกที่คอยให้การสนับสนุน ผลักดัน ค้ำจุน ให้กำลังใจ ดูแลเอาใจใส่ตัวผู้แสดง ซึ่งเป็นผลให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดตลอดเวลา เพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจไมตรีที่แม่ยกได้มีให้ด้วยผลงานการแสดงลิเกที่ดีและมีคุณภาพเสมอ แม่ยกมีความสำคัญสำหรับผู้แสดงลิเกในแง่ของความสัมพันธ์ทางจิตใจ จนได้มีการเชิดชูบุคคลเหล่านั้นให้เป็นดั่งแม่ พ่อ หรือเป็นญาติผู้ใหญ่ที่คอยให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านโดยไม่ห่าง เป็นผู้ที่ผู้แสดงลิเกจะให้ความเคารพรัก นับถือ และยกย่องมาก ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> "ค่านิยมของแม่ยกเนี่ย ก็คือจะของใครของมันเหมือนกัน ซึ่งพี่ไม่ชอบเลย แต่แม่ยกของพี่นะพี่พูดมาตั้งแต่พี่เป็นไชยาใหม่ๆ บอกว่าไปดูเถอะไปดูคณะอื่นบ้าง เพราะว่าเขาตามดูกันทุกคืน บางทีพี่เล่นแล้วอายเหมือนกัน เล่นไปพอเรื่องนี้เพิ่งเล่นไปมาอีกแล้ว คือเขามาเป็นกำลังใจ แต่คือถ้าเขาบอกว่าจะไปดูคณะอื่นไปเลยฮะ ซึ่งบางทีเรากินข้าวหม้อแกงเดียวเราก็เบื่อนะ เราก็ให้เหตุผลกับเขา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลองไปดูดูว่าเขาไปกันถึงไหนแล้วอย่างนี้ แต่ไปแล้วเขาก็กลับ กลับมาดู" (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"แฟนคลับนี่ก็สำคัญ เพราะฉะนั้นเขาถึงวางตัวกับแฟนคลับดี เขาจะเสมอกัน เขาไม่เคยมาอ้อน แม่ขอนั่นแม่ขอนี่ ตั้งแต่ดูมา 20 ปี ไม่เคยเลย คือเขาปฏิบัติตัวเสมอกัน คือที่เราเอามาให้คือเราอยากเอามาให้เขาเอง เราห่วงเขา บางทีเขาเล่นเขาหิวเขา บางทีมีของทานมันก็ไม่ถูกใจเขาเขาก็ทานได้น้อย เรารู้ว่าเขาชอบอะไรเราก็เอาไปให้เขา โดยที่เขาไม่ได้ขอ แต่ที่เจอคณะอื่นนี่เจอมาจังๆ เลย ข้างบ้านเขามีลิเก ก็ชะโงกไปดูว่าคณะอะไร เขาเปิดม่านของเขา แม่ครับสวัสดีครับ เชิญครับ เราก็เอ๊ะเชิญอะไรเราไม่รู้จัก เนี่ยมันอย่างนี้ ไม่ชอบ มันเป็นการอ้อนมากไป มันจงใจมากไป อย่างเอเขาจะรู้จักแฟนคลับเขา เขาเป็นไงจะรู้ ไม่ใช่แฟนคลับเขาก็รู้ แม่ครับ สวัสดีครับเชิญเข้ามาข้างใน เชิญเข้าไปทำไมลิเกยังไม่ได้เล่นเลย เย็นๆ อยู่เลย เขาจะเชิญเราเข้าไปทำไม เอเขาจะไม่แบบนี้" (สายพิณ แจ่มแจ้ง. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"เขาก็ดีมาก คือพวกแม่ๆ ก็ดี เขาก็น่ารักกันทุกคน พี่เอเขาก็ให้เกียรติ คือเขาให้เกียรติแม่พอสมควรนะ คือแม่มาจากไหน ก็ให้เกียรติแม่ แล้วเราก็รู้สึกว่าดีใจแล้วก็ภูมิใจที่มานั่งดูเขาอยู่ทุกวันตอนนี้ แหมเจ็ดสิบกว่านอนอยู่บ้านยุงกัดจะแย่" (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

แม่ยกเป็นปัจจัยภายนอกที่คอยเอื้อให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดอย่างสะดวกขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความสะดวกในด้านของสังหาริมทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ การดูแลเอาใจใส่ การให้กำลังใจผู้แสดงในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย นอกจากนี้ ในตัวของผู้แสดงเองก็จะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับแม่ยกและแฟนคลับให้ได้ด้วย โดยการเป็นคนมีอัธยาศัยดี วางตัวดี เป็นคนดี มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ปฏิบัติตนให้เป็นกลางอย่างเสมอภาค ฯลฯ ต่อแม่ยกและแฟนคลับด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.7 แสดงตัวอย่างเบื้องหลังของแม่ยกในการทำพวงมาลัยธนบัตรคล้องให้กับผู้แสดงที่ตนชื่นชอบของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 8 มกราคม 2557

คู่แข่ง

คู่แข่งเป็นปัจจัยภายนอกคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัยที่มีส่วนทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยปรับตัวเพื่อความอยู่รอดตลอดเวลา คู่แข่งเป็นปัจจัยภายนอกที่คอยกระตุ้นให้คุณไชยา-แอน มิตรชัยพัฒนาตนเองในทุกด้านๆ ของการแสดงลิเกอยู่เรื่อยๆ เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยไม่ย่ำอยู่กับที่จนทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยกลายเป็นผู้นำและต้นแบบของการแสดงลิเก โดยเฉพาะรูปแบบการแต่งกายลิเก เวทีแสดง ฯลฯ ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “หลังจากที่ ดูภาพรวมก่อน องค์ประกอบ อ้าว พอเราหลีกมาใช้ฉากที่พี่ใช้อยู่ปัจจุบัน เมื่อก่อนนี้พี่ใช้อิงเจ็ทอิง เป็นฉากของอาจารย์เฉลิมชัย เป็นรูปภาพของอาจารย์เฉลิมชัย ที่เป็นเหมือนวิมาน เหมือนสวรรค์อย่างนี้ พี่ก็ยิงมาเป็นผืนใหญ่ๆ เหมือนป้ายโฆษณา เป็นผ้าใบ พอพี่ใช้ไปทุกคนเอาแล้ว ยิงกันทุกคณะยิงกันหมด ตอนนี้พี่กำลังกลับมาใช้เป็นฉากเดิม คือคืนสู่สภาพเดิมของลิเกบ้างในบางครั้งพี่อยากได้กลิ่นไอของลิเก อันนี้พอเขาปรับมาอย่างนี้พี่ก็จะปรับหนีเขาไป เพราะว่ามันเป็นเหมือนกันหมดเลยทุกคณะ แล้วเสื้อผ้าอาภรณ์เขาก็มาถึงขั้นนี้ พี่ก็กำลังหนีเขาอยู่เนี่ยปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นเราต้องพัฒนาไปเรื่อยๆ ครับ เราอย่าไปอยู่ย่ำอยู่กับที่มันไม่ได้ แต่ถามว่ามันเป็นคู่แข่งก็จริง มันทำให้เราแอคทีฟขึ้น แล้วก็กับตัวเองก็ต้องแข่ง อย่าไปว่าจะแข่งกับคนอื่นเลย กับตัวเองต้องแข่ง อย่างเมื่อก่อนเราเล่นได้แค่นี้ แล้วเราจะรักษายังไงให้ของเราคงที่เอาไว้ ถ้ามันไม่ได้สูงขึ้นไปในตอนนี้ เราต้องคงของเราไว้อย่าให้เราล่วงลงไปนะ ถ้า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ล่วงลิมิทของเราลงไปเมื่อไหร่ล่ะก็ เสร็จ” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“เรานำ คู่แข่งไม่สามารถทำอะไรเราได้เลย มีแต่หนี” (สามารถ บุญรังศี. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“สมมติว่าอย่างคณะอื่นอย่างนี้ เรารู้แล้วเขาเล่นออกหน้าเราไปแล้ว เราต้องปรับปรับยังไงนะให้วิ่งทันเขาหรือวิ่งแซงเขาไปเลย จะดรอปลงมาก็ไม่ได้ เอจะพูดเสมอ อย่าย่ำอยู่กับที่” (ทัศนีย์ เจือจาน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ที่มาดูเขาไม่ได้มาดูเพื่อเป็นเหมือนเขา มาดูว่ามีความแตกต่างกันไหม แสดงยังไง ไม่ได้หมายว่าไปเอามาเพื่อที่จะเอามาแข่งขัน ไม่ใช่ไชยา ลิเกเขาก็เล่นคล้ายคลึงกันพี่เอเขาอยากจะดูว่าถ้าเขาผิดอะไรอย่างนี้” (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์,19 กรกฎาคม 2556)

“ตอนนี้เขาก็ปรับตัวอยู่ ตอนนี้เขาเป็นที่หนึ่งนะ เขามีชื่อไง คณะยี่เกพันล้าน คนอื่นยังไม่มี” (สมร แก้วผลึก. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

“ส่วนมากเขาก็ไม่คิดไรมากนะ พูดถึงนะเอน่ะ ยังไงลิเกก็รักกัน เขาไม่มาซีเรียสหรอก” (สมใจ อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

คู่แข่งเป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยในการปรับตัวและพัฒนาตนเองของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยรักษาความเสถียรของการเป็นผู้นำวิ่งให้ยังเป็นคณะลิเกที่ให้คณะลิเกอื่นวิ่งตาม แข่งกับตนเองในการพัฒนาและปรับตัวเพื่อความอยู่รอดให้ได้อย่างดีที่สุด และพยายามไม่ให้ผ่อนการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยเด็ดขาด ดังนั้น คู่แข่งจึงเป็นปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอนมิตรชัยในการเป็นแรงกระตุ้นในการปรับตัวได้ดีทีเดียว

สภาพอากาศ/สถานที่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สภาพอากาศและสถานที่เป็นปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งถ้าสภาพอากาศเป็นใจ ท้องฟ้าปลอดโปร่ง ฝนไม่ตก มีสถานที่ที่สามารถตั้งเวทีแสดงได้อย่างสมบูรณ์และรองรับผู้ชมได้มากพอ ก็จะเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้การแสดงลิเกสามารถทำการแสดงได้ ส่วนในด้านของผู้ชมเองก็จะสามารถชมการแสดงลิเกได้ตลอดทั้งคืน ดังนั้น การแสดงลิเกจึงสามารถทำการแสดงได้ตลอดยกเว้นในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ซึ่งถ้าสภาพอากาศและสถานที่เอื้ออำนวยแล้วก็จะทำให้การแสดงลิเกเป็นไปได้อย่างเรียบร้อย และเป็นไปตามการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้คาดหวังไว้

รูปที่ 5.8 ถ่ายภาพจากบนเวทีแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยแสดงตัวอย่างสภาพอากาศที่ไม่มีฝน และสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งเวที พร้อมมีสถานที่รองรับผู้ชมได้อย่างมากพอ ณ ตลาดเจ้าพรหม จ. พระนครศรีอยุธยา ในวันที่ 5 ธันวาคม 2556 เนื่องในงานวันพ่อแห่งชาติ
ที่มา: “แฟนคลับ ไชยา มิตรชัย”, 6 ธันวาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ต่อไปนี้จะเป็นการอธิบายถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีส่วนทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยประคับประคองตนเองจนอยู่มาได้ถึงทุกวันนี้ โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ตามสภาพการณ์บนพื้นฐานความจริงของคณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัย และจากการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์ต่างๆ พบว่า

ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เป็นสิ่งใดๆ ก็ตามที่อยู่ภายในลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นได้ทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และต้องเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้วย ได้แก่ ความสามารถของผู้แสดง การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง เวลาและสุขภาพ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย อายุของผู้แสดง จำนวนของผู้แสดง ผู้เล่นวงปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ ฯลฯ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความสามารถของผู้แสดง

ความสามารถของผู้แสดงเป็นปัจจัยภายในตัวหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาก เพราะหากผู้แสดงมีความสามารถที่ไม่เพียงพอในทุกด้านของการแสดงลิเกแล้วก็จะไม่สามารถถือไพ่เหนือกว่าลิเกคณะอื่นๆ ได้ และยังผลให้คนดูเกิดความเบื่อหน่ายจนผ่อนการติดตามชมลง เมื่อผู้ชมน้อยลงเพราะความสามารถของผู้แสดงมีไม่ถึง ก็จะทำให้ผู้แสดงไม่มีกำลังใจในการพัฒนาฝีมือของตนเอง ขาดไหวพริบปฏิภาณในการแสดง นอกจากนี้ ยังส่งผลให้เรื่องที่แสดงเกิดความซ้ำซากจำเจ หรืออาจเป็นเพราะผู้แสดงไม่ขยันซ้อมหรือซ้อมน้อย และรวมถึงวัยและคุณวุฒิของผู้แสดงด้วย ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอุปสรรคในความสามารถของผู้แสดงทั้งสิ้น ความสามารถของผู้แสดงถือเป็นจุดดึงดูดให้เกิดโอกาส ต่างๆ เข้ามามากมาย เช่น การเป็นนักร้อง นักแสดง พิธีกร หรืองานในวงการบันเทิงต่างๆ ซึ่งหากขาดความสามารถ โอกาสตรงนี้ก็จะหายไปด้วย ดังนั้น ความสามารถของผู้แสดงจึงเป็นปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นอย่างมาก ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

> “เพราะว่าคุณวุฒิของผู้แสดง คุณวุฒิไม่เท่ากัน เมื่อคุณวุฒิไม่เท่ากัน เวลาที่เราเสนอเรื่องไปแล้ว เขาเล่นไม่ได้ แล้วก็การฝึกซ้อมของนักแสดง ถ้าซ้อมน้อยมีผลต่อการแสดงด้านหน้าเวทีทันที เพราะฉะนั้น ต้องขึ้นอยู่กับการฝึกฝนนักแสดงบางคนมีผลต่อการแสดง อย่างเช่นว่า เจ้าภาพระบุมาเลยว่า อย่างง่ายๆ เลยนะฮะ อย่างงานพระที่นั่ง เล่นหน้าพระที่นั่ง เขานำเสนอไปเราจะเอาเรื่องตาสีตาสาไปเล่นไม่ได้ ก็ต้องเล่นให้เป็นแบบแผน พี่จะเล่นเรื่องอิเหนา เสร็จแล้วต้องมีการฝึกร้องทั้งเพลงร้องเพลงรำ ตานี้มาเป็นอุปสรรคตอนนักแสดงร่วมแล้ว ตัวเราเราไปรอด นักแสดงที่เล่นได้รอดไหม เพราะฉะนั้น เราก็ต้องมาเคี่ยวตัวนักแสดง เพราะฉะนั้น มีมาก มีผลมาก แล้วลิเกเป็นอะไรที่ต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณให้เก่งมาก” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

ความสามารถของผู้แสดงมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นอย่างมาก และเป็นปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่มีความสำคัญสำหรับการแสดงลิเก ซึ่งความสามารถของผู้แสดงต้องขึ้นอยู่กับตัวของผู้แสดง การฝึกซ้อม วัยและคุณวุฒิ และพรสวรรค์ของผู้ตัวแสดง นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับผู้แสดงรุ่นพี่ในการเป็นแบบอย่างต่อการปรับตัวของผู้แสดงอีกด้วย

การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นปัจจัยภายในที่ค่อนข้างเป็นแรงกดดันต่อผลงานการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นอย่างมาก เนื่องจากการที่คุณไชยา มิตรชัยและคุณจริยา มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง จึงเกิดผลให้ผลงานการแสดงของตนเองและผู้แสดงคนอื่นๆ จะผิดพลาดหรือหย่อนความสามารถลงไม่ได้ หากเป็นเช่นนั้นจะมีผลต่อชื่อเสียงและการถูกตำหนิในฝีมือการแสดงทันที เพราะความมีชื่อเสียงผู้ชมจึงให้ความสนใจมากกว่าลิเกคณะอื่นๆ เป็นพิเศษ จะมีความคาดหวังต่อฝีไม้ลายมือของผู้แสดงสูง ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “แม้กระทั่งเป็นไชยา มิตรชัยแล้วนะฮะ ถ้าซ้อมน้อย ออกไปด้านหน้าเวทีเรามีข้อผิดพลาดเหมือนกัน คนที่ดูเป็นเขาจะมานั่งดูเลยแล้วเขาจะตำหนิเราได้ว่านี่หรือไชยา มิตรชัย เพราะฉะนั้น พี่จะระวังทุกกระเบียดนิ้ว แม้กระทั่งเดินเข้าเดินออก” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

“การมีชื่อเสียงจึงต้องแสดงผลงานออกมาให้ดีกว่าเดิม” (พรรษา นิงคะลี. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556)

การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นปัจจัยภายในที่ทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องระมัดระวังความผิดพลาดในผลงานการแสดงด้านหน้าเวทีเป็นอย่างมาก อีกทั้งการวางตัวของผู้แสดงที่มีต่อผู้ชมก็มีผลต่อการปรับตัวอีกเช่นกัน ดังนั้น การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงจึงเป็นแรงกดดันชั้นเลิศที่ไม่สามารถหยุดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ ซึ่งการโหมซ้อมมากเกินไปอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายตามมา เมื่อร่างกายไม่แข็งแรงก็จะทำให้การแสดงออกมาไม่เป็นที่น่าพอใจเท่าใดนัก

เวลาและสุขภาพ

เวลาและสุขภาพของผู้แสดงเป็นปัจจัยภายในที่มีผลมากกับตัวของผู้แสดงและการแสดงลิเก ซึ่งถ้าหากมีเวลาไม่เพียงพอ มีโรคประจำตัว หรือมีสุขภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรงทั้งกายและใจแล้ว ก็จะคอยเป็นอุปสรรคขัดขวางในการทำสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการส่งอารมณ์ น้ำเสียง ท่าทาง ความรู้สึกต่างๆ การฝึกซ้อมการแสดง การทำสมาธิ การคิดสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในการแสดง ฯลฯ การมีสุขภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรงก็จะเป็นอุปสรรคให้ร่างกายและจิตใจหย่อนประสิทธิภาพในการทำสิ่งต่างๆ ไม่ได้อย่างเต็มที่ เกิดขีดจำกัดทางด้านร่างกายในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ดังที่คุณไชยา-แอน มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

“การพักผ่อนของนักแสดงมีส่วนสำคัญมาก มีผลกระทบต่อการแสดง แล้วงานที่คิดไป บางทีแล้วเราคิดไปแบบนี้ พอไปถึงหน้างาน มันจะออกมาอีก อื๊ยตรงนั้นนิดตรงนี้หน่อย แต่ถ้าสุขภาพมันย่ำแย่ ตรงนั้นอะไรก็ได้ฉันปล่อยผ่าน ตรงนี้ดีแล้ว แต่ซึ่งรีมิตความดีจริงๆ มันน่าจะเกินร้อยนะต่อคืน เราตั้งไว้ร้อยนึง นักแสดงจริงๆ จิตวิญญาณของเขาเขาจะต้องเล่นให้คนชอบ เขาตั้งเปอร์เซ็นต์ไว้แล้วเขาจะต้องดีให้เต็มร้อย แต่พอไปเล่นหน้าเวทีแล้ว ถ้าร่างกายเราไม่พร้อมไปแล้ว สิ่งหนึ่งของลิเกก็คือเสียง ถ้าเป็นลิเกทุกสิ่งอย่างมันต้องประกอบกันหมดไหวพริบปฏิภาณ ถ้าเจ็บคอก็ร้องได้ แต่เสียงมันก็จะไม่ใส ลิเกลำดับต้นๆ เลยก็คือ คนดูมาเขาจะมาฟังเสียง แล้วเสียงมีอำนาจมาก เพราะพี่ไปสอนเด็กนะอย่างบางคน บอกว่าหนูการหัดลิเกหนูจะร้องยังไงล่ะลูกให้สะกดคนได้ ร้องแล้วให้รู้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เลยว่าเนี่ยพระเอกมาแล้ว นางเอกมาแล้ว สังเกตได้เลยคนที่ดูไชยาเมื่อก่อนนะ ฉากต้นๆ น่ะเดินกันซื้อโรตีกินกัน อะไรกินกัน พอไชยาร้องปั๊บ มาแล้วไชยา ออกแล้วจะเดินเข้ามามุงๆ เข้ามาเลย คนยิ่งอัดแน่นอัดแน่นเข้ามา แต่ถ้าเราอด หลับอดนอน เสียงเรา พลังเราก็จะหมดลงไป" (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"เขาเป็นไซนัสอักเสบ บางครั้งเขาไปไม่ได้จริงๆ เลย แสดงน้อยมากคืนนั้น เขา เป็นมานาน ไปหาหมอผ่าตัดมาแล้วก็ยังไม่หาย ก็นั่นแหล่ะสุขภาพเขา" (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

"คือเสียงเป็นสิ่งสำคัญของการแสดงมากๆ" (พรรษา นิงคะลี. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556)

"พี่เอเขาเป็นผู้นำ คือถ้าหากเขาล้มสักคนน้องๆ ในคณะคงแย่" (เทพราตรี แสง ทอง. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

"แต่ละคนสุขภาพร่างกายไม่เหมือนกันแล้วเวลามันก็มีเปลี่ยนไปเรื่อยๆ" (ปรารถนา ผาสุข. สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2556)

"บางทีป่วยไม่สบายก็มาพร้อมกับสายน้ำเกลือเลย รำอย่างเดียวไม่ได้ร้อง" (เจริญศรี อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

"เวลาน้อย ถ้าเขาไปเล่นที่อื่นมาเวลาออกจะช้าลง" (สมใจ อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

เมื่อไม่มีเวลาที่เพียงพอและมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรงแล้ว ไหวพริบปฏิภาณในการแสดงก็จะฝ่อ ผลงานในการแสดงก็จะพลอยไม่มีประสิทธิภาพไปด้วย ทำให้คนดูเกิดความเป็นห่วง ไม่พอใจ หรือเกิดความรำคาญใจต่อการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ เวลาและสุขภาพของผู้แสดงจึงเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นางวงษ์เดือน กล่าวว่า เมื่อคืนที่ผ่านมา เอ-ไชยาไปแสดงที่ จ.ชลบุรี หลังแสดงเสร็จและพูดคุยกับแม่ยกหลังเวที ก็ขับรถแวะกินอาหารและส้มตำปูที่ร้านแห่งหนึ่ง ก่อนจะเดินทางกลับบ้านพัก จ.อ่างทอง ขณะที่พักผ่อนไม่มีอาการใดๆ เกิดขึ้น กระทั่งใกล้ช่วงที่จะเดินทางไปงานศพ ไชยาเริ่มมีอาการท้องเสีย คลื่นไส้ อาเจียน มึนศีรษะ แต่ก็ยังตั้งใจจะไปทอดผ้าบังสุกุลให้ได้ เมื่อเดินทางไปถึงกลับปรากฏว่าหมดแรงวูบหมดสติไปเฉยๆ ขณะที่จะลงจากรถ ท่ามกลางความตกใจของตนและเจ้าภาพที่เดินมาต้อนรับ จึงรีบนำส่ง ร.พ. ซึ่งแพทย์ได้ให้ยา ให้น้ำเกลือและให้ออกซิเจน เนื่องจากความดันต่ำมากอยู่ในระดับ 60 ซึ่งกลัวว่าจะน็อก "วันนี้เอ-ไชยา และ แอน-จริยา มีคิวแสดงที่ จ.พระนครศรีอยุธยา และวันที่ 5 พ.ค. ซึ่งเป็นวันฉัตรมงคล ได้รับเกียรติแสดงที่ท้องสนามหลวง หากร่างกายยังไม่แข็งแรงก็คงต้องเสียโอกาสในพิธีสำคัญ เพราะขณะนี้อาการยังน่าเป็นห่วง"

น.พ.นพรัตน์ ศรีประดิษฐ์พงษ์ แพทย์เจ้าของคนไข้ กล่าวว่า จากการตรวจสอบเบื้องต้นพบว่า กระเพาะอาหาร ลำไส้ มีการอักเสบอย่างรุนแรงอย่างเฉียบพลัน ประกอบกับผู้ป่วยมีอาการอ่อนเพลีย เนื่องจากพักผ่อนไม่เพียงพอ ซึ่งแพทย์จะได้ดูอาการอย่างใกล้ชิด

ที่มา ข่าวสด

รูปที่ 5.9 ข่าวแสดงตัวอย่างสุขภาพและการพักผ่อนไม่เพียงพอของคุณไชยา มิตรชัย และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อการแสดงลิเก

ที่มา: http://news.hunsa.com ""ไชยา มิตรชัย" วูบ-หามส่งรพ", 8 มกราคม 2557

ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย

ปัจจัยภายในอีกตัวหนึ่งที่มีความสำคัญมากในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัยคือทุนทรัพย์ เพราะหากไม่มีทุนทรัพย์ในปริมาณที่มากพอก็จะทำให้ไม่สามารถตอบสนองจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ในการปรับปรุง ซ่อมแซม เพิ่มเติมสิ่งใหม่ๆ เข้าไปในการแสดงลิเกได้อย่างใจนึก เนื่องด้วยสมัยนี้เทคโนโลยีและความเป็นสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทอยู่ในยุค จึงเกิดอุปกรณ์และข้าวของเครื่องใช้ใหม่ๆ ขึ้นมามากมาย ดังนั้น ผู้แสดงหรือลิเกต้องคอยวิ่งตามให้ทันท่วงที เมื่อมีสิ่งใดมาใหม่หรือเกิดความคิดดีๆ จากการที่ได้ไปพบเจอสิ่งต่างๆ รอบตัว ก็ยังไม่สามารถนำมาใช้ นำมาปรับให้เข้ากับการแสดงลิเกได้ จึงทำให้หนี้ให้พ้นความเชย นอกจากนี้ ยังไม่สามารถใช้ทุนทรัพย์ของตนเองในการช่วยเหลือหรือค้ำจุนผู้แสดงคนอื่นๆ ให้มีการปรับตัวไปพร้อมๆ กันได้ ดังนั้น แต่สำหรับทุนทรัพย์ของคุณไชยา-แอน มิตรชัยจะไม่ค่อยมีผลในเรื่องนี้ ดังที่คุณไชยา-แอน มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ถ้าเป็นคณะที่ปัจจัยน้อย ทุนน้อย เขาไม่มีตรงนี้ เขาก็ต้องเล่นตามมีตามเกิดแล้วอย่างนี้เขาจะอยู่รอดได้อย่างไร นั่นแหล่ะที่พี่เป็นห่วง” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

“ต้องดูแลพี่น้องในคณะ” (พรรษา นิงคะลี. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556)

ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัยเป็นปัจจัยภายในที่ไม่ค่อยมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการพัฒนาและปรับเปลี่ยน เพิ่มใหม่ให้กับทุกๆ บริบทของการแสดงลิเก ซึ่งรวมไปถึงการหล่อเลี้ยงจิตใจ เชื่อมความสัมพันธ์กับทั้งตัวผู้แสดงและกับผู้ชมหรือแม่ยกด้วย

อายุของผู้แสดง

ในการแสดงลิเกนั้น อายุของผู้แสดงมีส่วนในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้ ซึ่งอายุของผู้แสดงจะเป็นอุปสรรคต่อบทบาทของผู้แสดงพระเอก นางเอกมากที่สุด หากพระนางมีอายุมากก็จะทำให้ผลลัพธ์ของการแสดงดูไม่สมบทบาท อายุของผู้แสดงจึงเป็นปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่ขัดต่อสายตาผู้ชม ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

“อายุมาก บทก็ต้องเปลี่ยน จากนางก็เป็นตัวแม่” (สมใจ อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

อายุในแง่ของผู้แสดงนั้นค่อนข้างจะมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เพราะในการแสดงลิเกจำเป็นต้องมีการสมมติ เรื่องของอายุจึงต้องเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อบทบาทของผู้แสดง และจะมีผลมากๆ สำหรับผู้แสดงที่รับบทเป็นตัวพระนาง เพราะหากถ้าพระนางแก่ชราเสียก็จะไม่สามารถดึงความสนใจจากผู้ชมรุ่นใหม่ๆ หรือผู้ชมรายใหม่ได้

จำนวนของผู้แสดง

จำนวนของผู้แสดงเป็นปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เนื่องจากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นลิเกวงใหญ่ การที่มีจำนวนผู้แสดงน้อยหรือมากเกินไปก็จะทำให้ดูไม่เหมาะสมกับเวทีแสดง ขนาดของวงลิเก และทำให้การแสดงดูจืดชืดหรือดูรกเกินไป ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

“เยอะก็เหมือนน้ำท่วมทุ่งผักบุ้งโหรงเหรงก็ไม่ดี ถ้าน้อยกว่านี้เราวางตัวอะไรก็เล่นลำบาก แต่ถ้าน้อยเกินไปก็เล่นลำบากอีก บางทีถ้าวางตัว พอไปถึงงานแสดงเคยมี หน้างาน พอไปถึง โอ้โห คนนู้นก็ไม่ได้มา คนนี้ก็ไม่ได้มา แล้วลาโดยที่ไม่ได้บอก แล้วต้องไปแก้กันหน้างาน ตายแล้วเราจะเล่นเรื่องอะไร พอจะหันไปจะเล่นเรื่องนี้ พระเอกพ่อไม่พร้อม มีผล” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2556)

“อย่างเช่นคนเล่นน้อยก็กร่อย เมื่อก่อนคนเล่นน้อยกว่านี้ เอเขาจะจัดการคนนั้นออกตอนนี้คนนี้ออกตอนนั้น” (ทัศนีย์ เจือจาน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“มันก็มีผลกับลิเกทีมใหญ่นะ คือถ้าลิเกทีมใหญ่ๆ แล้วมีผู้แสดงน้อยอย่างนี้ มันก็ไม่เหมาะ” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

“มันอยู่ที่การแสดง ถ้าเขามีสิบคนมันอยู่ที่ความสามารถถ้าเขาทำให้ขำได้หัวเราะได้ สิบคนก็ไม่เป็นไร แต่สำคัญว่าเขาสามารถดึงใจคนดูได้ไหม บทแสดงที่เขาแสดงทำให้เราเบื่อไหม บางทีมีตัวแสดงเยอะแยะแต่ดูแล้วกลับบ้านนอนดีกว่า เคยดู” (สายพิณ แจ่มแจ้ง. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“การแสดงแบบนี้ต้องทำงานกันเป็นทีมแสดงคนเดียวไม่ได้อยู่แล้ว” ปรารถนา ผาสุข, สัมภาษณ์. 6 ธันวาคม 2556

“มีบ้าง มันก็จะเกิดความสงสัยว่าหายไปไหนคนนี้ไม่มาก็บ่นล่ะ” (สะอาด ลิ้มประเสริฐ. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

“แม้บางทีเวทีใหญ่ คนน้อยก็แลไม่ดี ไม่สม” (สมใจ อุดม. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2556)

การมีจำนวนผู้แสดงที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปนั้น ทำให้เกิดอุปสรรคต่ออรรถรสของผู้ชมได้ นอกจากนี้ จำนวนของผู้แสดงที่น้อยเกินไปทำให้วางบทยากและทำให้เกิดอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.10 แสดงตัวอย่างจำนวนผู้แสดงที่มากเกินไป โดยการเปิดโอกาสให้ผู้แสดงเด็กที่เพิ่งหัดลิเกใหม่ได้มีโอกาสขึ้นเวที เป็นการสร้างกำลังใจให้กับผู้เรียน และทำให้เกิดการเจนเวที
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม "ผู้วิจัย", 2556

ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์

ดนตรีปี่พาทย์ถือเป็นปัจจัยภายในของลิเกคณะไชยา มิตรชัย ผู้แสดงจะใช้การส่งซิกไม่ว่าจะเป็นส่งซิกด้วยสายตา ท่ารำ อากัปกิริยาต่างๆ ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์หากมีสายตาและปฏิภาณไหวพริบไม่ดีก็จะเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด นอกจากนี้ การขาดผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ เครื่องดนตรีชำรุด ไม่ตรงต่อเวลา การไม่เป็นทีมเวิร์ค และรวมไปถึงการไม่มีผู้สืบทอดผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ทั้งหมดนี้ ถือเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของผู้เล่นคนตรีปี่พาทย์ในลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ดังที่คุณพรรนี แบกซ์เตอร์แม่ยกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> "บางครั้งพวกนี้เขาก็พยายามปรับ บางทีลิเกชุดนี้เขาอาจจะไม่ว่างมา เขาติดธุระเขาก็จะเปลี่ยนแปลงมาต้องมีสำรองเอาไว้ เพราะฉะนั้นอาจจะไม่เพอร์เฟคเท่าที่เราตีทุกวัน แต่เขาก็เก่ง เขาเป็นเพอร์เฟคชานอล" (พรรนี แบกซ์เตอร์. สัมภาษณ์ 19 กรกฎาคม 2556)

มหาวิทยาลัยพายัพ Payap University

สายตา การได้ยิน สุขภาพร่างกาย และไหวพริบปฏิภาณของผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์หากบกพร่องจะเป็นปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์และต่อการแสดงของผู้แสดงลิเก ในการที่จะปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

การเชื่อมความสัมพันธ์

ปัจจัยภายในอีกตัวหนึ่งที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยคือการเชื่อมความสัมพันธ์ทั้งคนในคณะ และบรรดาผู้ชมที่คอยติดตามชมผลงานการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอย่างเหนียวแน่น หากผู้แสดงวางตัวไม่เหมาะสมหรือเข้ากับคนอื่นได้ยากก็จะทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้ ดังที่คุณมนตรี ยิ้มละมัยผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “อย่างพวกแฟนๆ ที่มาดู เราก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับเขา ก็เหมือนดารา” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

หากผู้แสดงเป็นผู้ที่มีนิสัยไม่ชอบเข้าสังคมหรือมีโลกส่วนตัวสูงจะค่อนข้างเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของผู้แสดงเป็นรายบุคคลเสียมากกว่า

การจัดการ

ปัจจัยภายในที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอีกตัวหนึ่งคือปัจจัยในเรื่องของการจัดการ โดยสังเขปพบว่า อุปสรรคในการจัดการเงินคือการแบ่งสันปันส่วนค่าตัวของผู้แสดงไม่ลงตัว อุปสรรคในการจัดการคนคือการขาดผู้แสดงกะทันหัน อุปสรรคของการจัดการงานคือการต้องเสียคิวงานแสดงที่มีการจ้างชนวันกับงานอื่น อุปสรรคในการจัดการเวลาคือการจราจรติดขัด และการอยู่ในสถานที่ยืดเยื้อเกินไป และอุปสรรคของการจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายคือการที่ผู้แสดงเดินทางมายังสถานที่แสดงช้ากว่าเวลาที่กำหนด เป็นต้น

ปัจจัยภายในในการจัดการส่วนต่างๆ อย่างไม่เป็นระบบนั้น จะเป็นอุปสรรคทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีผลงานการแสดงและการปรับตัวที่ไม่คาดหวัง โดยส่วนใหญ่มักขึ้นอยู่กับเวลา สุขภาพ และการวางแผนที่ไม่ดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

ปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เป็นสิ่งใดๆ ก็ตามที่อยู่ภายนอกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งเป็นได้ทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และต้องเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้วย ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บริบทแวดล้อม ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชม แม่ยก คู่แข่ง สภาพอากาศ/สถานที่ ฯลฯ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจสำหรับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น เป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อราคาว่าจ้างการแสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งในปัจจุบันราคาว่าจ้างการแสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยสูงสุดอยู่ที่ราคา 450,000 บาท/คืน ซึ่งทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยไม่ใช่ทางเลือกของการว่าจ้างในเจ้าภาพที่มีทุนทรัพย์น้อย นอกจากนี้ ยังมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะค่าเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และรวมไปถึงค่าอาหารและค่าเดินทางสำหรับเด็กที่มาฝึกหัดลิเกด้วย จึงเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของค่าครองชีพที่สูงขึ้นและฐานลูกค้าบางส่วนที่หายไป แต่คุณไชยา มิตรชัยจะพยายามไม่ให้กระทบกระเทือนถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่มีต่อการแสดงลิเกให้น้อยที่สุด เพื่อยังผลให้การแสดงลิเกยังคงอยู่ต่อไป โดยส่งต่อจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ ดังที่คุณมนตรี ยิ้มละมัยผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “พูดถึงข้าวของมันก็แพงใช่ไหมงานลิเกก็จะน้อยลง คือคนจะหาน้อย เศรษฐกิจไม่ดี” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

> “ตอนนี้พี่เอเขาก็จะสอน ที่ว่ายังไม่ได้แสดงตอนนี้นะ เขาจะหัดให้เยอะมาก แล้วเลี้ยงดูเรียบร้อยหมด ฟรีหมดค่ะ เลี้ยงอาหารฟรีหมด ค่ารถทั้งนั้นเลยค่ะ บางครั้งมันก็เป็นผลถ้าเงินเราไม่เพียงพอ มีผลมาก อย่างนี้ก็ถือว่าสุดยอดแล้วค่ะ” (พรรนี แบกซ์เตอร์.19 กรกฎาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สำหรับสภาพเศรษฐกิจของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยดูจะไม่ค่อยมีผลกระทบต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเท่าที่ควร เนื่องจากฐานลูกค้าของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยค่อนข้างมีฐานะการเงินดี จึงมีเงินว่าจ้างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการหาไปทำการแสดงเนื่องด้วยโอกาสต่างๆ ได้ตามปกติ แต่สำหรับค่าใช้จ่ายภายในลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยก็จะค่อนข้างมีผลในเรื่องของสินค้ามีการปรับราคาสูงขึ้น อีกทั้งมีการดูแลเลี้ยงดูค่าอาหารและค่าเดินทางให้กับเด็กต่างจังหวัดที่มาฝึกหัดการแสดงลิเกโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายอีกด้วย จึงต้องจำกัดจำนวนที่รับสอน เป็นต้น

สังคม

ปัจจัยภายนอกอีกตัวหนึ่งคือปัจจัยทางด้านสังคม สำหรับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น สังคมที่มีการแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของการปรับตัวกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบใหม่ ซึ่งอยู่ในสังคมแบบไซเบอร์เน็ตเวิร์ค ผู้แสดงจึงต้องคอยหมั่นเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ ให้ใช้เป็น เพื่อให้สังคมออนไลน์ยังพอมีพื้นที่ให้การแสดงลิเกแทรกตัวเข้าไปในบรรดาสื่อสมัยใหม่ต่างๆ ได้บ้าง ดังนั้น หากผู้แสดงไม่สนใจสังคมใหม่นี้ ก็จะเป็นอุปสรรคทำให้สังคมไม่รู้จักการแสดงลิเกจนเลือนหายไปในที่สุด ดังที่คุณเทพราตรี แสงทองผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “เดี๋ยวนี้คนดูน้อยลงนะ แต่ทุกวันนี้คนยังดูอยู่ เพราะว่ามีไชยา” (เทพราตรี แสงทอง. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

> “สังคมสมัยนี้มันมีอะไรใหม่เข้ามาเยอะ” (ปรารถนา ผาสุข. สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2556)

การเมินเฉยต่อกระแสสังคมเป็นสิ่งที่ลิเกไม่ควรปฏิบัติ แม้มันจะเป็นการกระทำที่สวนทางกับสิ่งที่เราจรรโลงอยู่ แต่ก็ต้องก้าวเท้าให้ทันต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เมื่อยิ่งก้าวเท้าช้าเท่าไหร่ก็ยิ่งมองไม่เห็นจุดยืนของสื่อพื้นบ้านลิเกในสังคมมากขึ้นเท่านั้น เพราะการแสดงลิเกคือรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย และควรค้ำชูไว้มิให้ล้มเซ ดังที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้พยายามพยุงต้นไม้ลิเกต้นนี้ไว้ตลอดมา

วัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปัจจัยภายนอกตัวต่อไปคือ ปัจจัยด้านวัฒนธรรมซึ่งเข้ามาเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ตลอดเวลา มีทั้งวัฒนธรรมที่มาจากภายในและวัฒนธรรมที่นำเข้ามาจากภายนอก ซึ่งส่งผลให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องคอยติดตามข่าวสารของวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมเพลงลูกทุ่ง วัฒนธรรมเกาหลี วัฒนธรรมอินเดีย เป็นต้น ซึ่งถ้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำวัฒนธรรมต่างๆ มาปรับใช้ไม่ทันต่อยุคสมัยหรือเล่นไม่ถูกทาง เมื่อรับส่งวัฒนธรรมที่ผิดเพี้ยนไปจากต้นแบบหรือล้าสมัยออกไป ก็อาจทำให้ผู้ชมเสียอรรถรสในการรับชมการแสดงได้ ดังที่คุณสมร แก้วผลึกแม่ยกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “ต้องทันยุคทันสมัยอยู่แล้ว ถ้าไม่ทันลิเกก็อยู่ไม่ได้ ถ้าโบราณก็ไม่อยากดู คณะนี้ห่วยจังเลย แต่ไม่เคยได้ยินใครพูดนะ ฉันดูมาเยอะ ก่อนที่จะมาดูเอ ทางบ้านซื้อซีดีมา ไปดูเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ เราก็อยากดูหนิ เล่นดี เราก็ไปโลตัสแล้วซื้อมา ฉันซื้อหมดทุกคณะเอามาเทียบดู คนนั้นฉันนั้นทิ้งหมดเลยเหลือแต่อีเอ” (สมร แก้วผลึก. 15 กรกฎาคม 2556)

วัฒนธรรมที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำเข้ามาปรับใช้กับการแสดงนั้น หากไม่ทันต่อเหตุการณ์ก็จะดูล้าสมัย หรือถ้านำเข้ามาใช้ในการแสดงมากเกินไปก็จะเป็นการไม่งามต่อการแสดงลิเก ซึ่งต้องคอยระมัดระวังสิ่งนี้ให้มาก เพราะการถูกวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามากลืนกินลิเกมากเกินไป ต่อไปจะถามหารากเหง้าของลิเกได้จากที่ใด

บริบทแวดล้อม

บริบทแวดล้อมเป็นปัจจัยภายนอกตัวคุณไชยา-แอน มิตรชัยที่เป็นอุปสรรคต่อความคิดที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้มีการคงเดิม ปรับเปลี่ยน หรือเพิ่มใหม่อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการปรับตัวของผู้แสดงที่มีต่อผู้ชมอีกด้วย ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ทุกกระเบียดนิ้วคนรอบข้างมีผลหมดเลย มันเป็นผลกระทบต่อเนื่องกันไปหมด” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

หากบริบทแวดล้อมไม่ดีจะมีผลทำให้การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคุณไชยา-แอน มิตรชัยเกิดอุปสรรคทำให้กระบวนการทางความคิดในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ยา-แอน มิตรชัยชะงัก ล่าช้าหรือไม่เป็นที่คาดหวัง เช่น ขาดวัสดุ เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับคนรอบข้าง คนดูแปรเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นต้น

ความทันสมัย

ความทันสมัยถือเป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคตัวหนึ่งในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของการแสดงลิเก โดยเป็นอุปสรรคในด้านการนำความทันสมัยต่างๆ เข้ามาปรับใช้กับการแสดงและตัวผู้แสดง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายลิเก อุปกรณ์การแต่งหน้า เวทีแสดง เรื่องที่แสดง เพลง มุกตลก โซเชียลเน็ตเวิร์ค เทคโนโลยี ข่าวสาร ฯลฯ หรือทุกสิ่งอย่างที่สามารถมองเห็นได้เป็นรูปนาม และอาจรวมไปถึงความทันสมัยที่ไม่สามารถมองเห็นได้เป็นนามธรรม เช่น การเปิดใจยอมรับ ความคิด หรือทัศนคติที่มีต่อความทันสมัย เป็นต้น ซึ่งถ้าหากผู้แสดงปิดกั้นทางความคิด หรือมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อความทันสมัย หรือมีความหัวเก่าอยู่มาก จะค่อนข้างเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเลยทีเดียว ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “มามัวเชยๆ อยู่ อะไรเข้ามาก็คือรับได้หมด” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

ความทันสมัยค่อนข้างมีบทบาทที่สำคัญต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาก หากผู้แสดงไม่พยายามยอมรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้ให้เข้ากับตัวเองและการแสดง จะเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่ค่อนข้างหน้ากลัวเลยทีเดียว เพราะฉะนั้น หากไม่มีของใหม่หรือความทันสมัยเข้ามาบ้างเสียเลยคนรุ่นใหม่ที่เกิดมาพร้อมกับของใหม่ๆ ก็จะไม่ค่อยสนใจ แต่หากนำความทันสมัยมาเปลี่ยนแปลงมากเกินไป ก็จะทำให้ลิเกไร้รสเสน่ห์และหาจุดยืนของตนเองไม่เจอในที่สุด

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันของคนเรามากขึ้น และค่อนข้างมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ในสังคมมนุษย์ ดังนั้น ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เนื่องจาก เทคโนโลยีใหม่ๆ จะมีราคาสูงกว่าเทคโนโลยีที่เก่ากว่า จึงทำให้ต้องอาศัยทุนทรัพย์และสติปัญญาอันชาญฉลาดในการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การแสดงและเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งก็ต้องดูขีดจำกัดของผู้แสดง หรือผู้ที่มีความเกี่ยวข้องด้วย ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “ฉากพี่ซื้ออย่างดีเลยนะเป็นรีโมทกดเปลี่ยนขึ้นเปลี่ยนลงอย่างนี้เลยนะ เป็นเหมือนโรงละครแห่งชาติเลยฮะ แต่พี่เล่นทุกคืนๆ คนงานบอก พี่เอครับผมตายดีกว่า ผมไม่ไหว” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

สำหรับปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดทางด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น คือกำลังคนที่ไม่สามารถควบคุมเทคโนโลยีที่คุณไชยา มิตรชัยนำมาปรับประยุกต์กับเวทีแสดงได้ไหว จึงต้องลดทอนลงตามความสมควรไปบ้าง แต่ก็ไม่เป็นผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเท่าใด

ผู้ชม

ผู้ชมเป็นปัจจัยภายนอกที่มีความสำคัญและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของเรื่องที่แสดง การแสดง และ feedback ของผู้ชมต่อผลของการแสดง ซึ่งหากเรื่องที่แสดงไม่ถูกใจผู้ชม หรือจำเป็นต้องแสดงเรื่องซ้ำๆ เดิมๆ อยู่บ่อยๆ ก็จะเป็นอุปสรรคทำให้ผู้ชมเกิดความเบื่อหน่ายและอาจทำให้ไม่สนใจรับชมได้ ซึ่งค่อนข้างมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด นอกจากนี้ ผู้แสดง ลักษณะและจำนวนของคนดูยังเป็นอีกอุปสรรคหนึ่งในการที่จะต้องเลือกเรื่องที่แสดงอีกเช่นกัน ดังนั้น จึงต้องเดาใจคนดูให้ออกว่าต้องการรับชมเรื่องแนวไหน ชอบผู้แสดงคนไหนแสดงบทบาทใด เป็นต้น ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “เราต้องให้เหตุผลกับเขาว่าเจ้าภาพเขาต้องการแบบนี้นะ แล้วเขาเป็นคนจ้าง เพราะฉะนั้น เราก็ต้องเล่นไปตามสถานภาพของเราในเวลานั้น” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

> “ถ้าผู้ชมน้อยกำลังใจในการแสดงมันก็เหมือนกับถอยลงหน่อย เคยเป็น” (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

> “ต้องปรับตามใจผู้ชม ทีนี้น้องแอน ขาดน้องแอนไปไม่ค่อยสนุกเท่าไหร่ น้องแอนเขาเล่นเก่ง เขาเกี้ยวกันบทโน้นบทนี้ใช่ไหม ไอ้แป้งมันไม่เป็นไง มันก็ขาดตรงนี้ไป เกร็งๆ อยู่ ยังไม่ชิน” (สมร แก้ว. 19 กรกฎาคม 2556)

ผู้ชมเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เป็นปัจจัยที่คอยกำหนดทิศทางการแสดงในขณะนั้น เป็นอุปสรรคในการที่จะต้องเลือกเรื่องที่แสดง ผู้แสดงให้เหมาะสม หรือต้องยอมรับสภาพในกรณีถูกบังคับเรื่องที่แสดง ซึ่งจะเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ชมหรือไม่ก็ต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในการแสดงที่ผู้แสดงได้สั่งสมพฤติกรรมการสังเกตความพอใจหรือไม่พอใจของผู้ชม หรือการชี้แจงต่อผู้ชมในเรื่องราวต่างๆ เช่น เกิดอุปสรรคในการแสดง สาเหตุของการเลือกเรื่องที่แสดงเรื่องนี้ ก็จะสามารถช่วยผ่อนความเบื่อหน่ายของผู้ชมลงไปได้ ส่วนจำนวนของผู้ชมก็เป็นอุปสรรคต่อตัวของผู้แสดงในแง่ของกำลังใจในการแสดงได้ในเวลาเดียวกันอีกด้วย ดังนั้น ลักษณะของผู้ชมและรวมไปถึงจำนวนของผู้ชมจึงเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

แม่ยก

แม่ยกเป็นปัจจัยภายนอกที่คอยให้การสนับสนุน ผลักดัน ค้ำจุน ให้กำลังใจ ดูแลเอาใจใส่ตัวผู้แสดง ฯลฯ แต่ในขณะเดียวกันหากแม่ยกเกิดความไม่ชอบใจในตัวของผู้แสดงขึ้นมาแล้วก็จะกลายเป็นผลเสียต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ นอกจากนี้ ยังมีอุปสรรคในการปรับตัวของผู้แสดงและการแสดงในกรณีที่แม่ยกเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก ก็จะทำให้ผู้แสดงเกิดความลำบากใจและวางตัวลำบาก หรือแม่ยกไม่ค่อยชอบใจในการแสดงบางอย่างที่ทำเพื่อเอาใจผู้ชมส่วนใหญ่ เป็นต้น จึงเป็นอุปสรรคในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่ค่อนข้างปรับตัวลำบากเหมือนกัน ดังที่คุณไชยา มิตรชัยหัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

> “อย่างเมื่อก่อนนี้ คำว่าแม่ยกใช้กันได้ในวงการ แล้วกลุ่มแม่ยกพอมาบอกแฟนคลับ ไม่รับ ฉันไม่ใช่แฟนคลับฉันคือแม่ยก เถียงกันอีก คือทำไปทำมาตอนนี้ก็รวมกันไปแล้ว แล้วเขามีแอนตี้ด้วยนะที่ว่าเอาดนตรีเข้ามา เขารับไม่ได้ เขาบอกเขาดูลิเกไม่รู้เรื่อง ลิเกเล่นไม่จบอะไรแบบนี้ กับพี่ก็มีฮะ” (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

"ปรับยิ่งกว่าคนดูอีก บางทีเขาเกินเราอย่างนี้" (ทัศนีย์ เจือจาน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

แม่ยกเป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในแง่ของตัวผู้แสดงจะต้องปรับตัวให้เข้ากับแม่ยกและแฟนคลับให้ได้ในทุกสถานการณ์ ซึ่งต้องให้ความเป็นกลางและเสมอภาคต่อกัน ฯลฯ มิเช่นนั้น อาจเกิดปัญหาและอุปสรรคอื่นๆ ที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยตามมาได้

คู่แข่ง

คู่แข่งเป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่มีส่วนทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดตลอดเวลา สำหรับคู่แข่งของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น จะเป็นอุปสรรคที่ทำให้คณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องคอยหนีให้พ้นในทุกๆ ด้านของการแสดงโดยไม่ให้คู่แข่งตามทัน มิเช่นนั้น จะต้องมีผลกระทบต่อชื่อเสียงและการเสียฐานคนดู ดังนั้น คู่แข่งจึงเป็นอุปสรรคในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่ต้องคอยปรับตัวแข่งกับตัวเองและคู่แข่งอยู่เสมออย่างไม่มีทางหยุดพักได้ ดังที่คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

"มันทำให้เราแอคทีฟขึ้น แล้วก็กับตัวเองก็ต้องแข่ง จะรักษายังไงให้ของเราคงที่เอาไว้" (ไชยา มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

"แต่รู้สึกเราจะนำนะ" (มนตรี ยิ้มละมัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

คู่แข่งเป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพราะต้องคอยรักษาความเสถียรของการเป็นผู้นำ โดยวิ่งให้พ้นลิเกคณะอื่น อีกทั้งยังต้องแข่งกับตนเองเพื่อปรับตัวให้ได้อย่างดีที่สุด ซึ่งหากเมื่อใดผ่อนการปรับตัวลง เมื่อนั้น คู่แข่งจะถามหาตำแหน่งผู้นำทันที ดังนั้น คู่แข่งจึงเป็นอุปสรรคในการช่วงชิงความเป็นที่หนึ่งในวงการลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ตลอดเวลา

สภาพอากาศ/สถานที่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สภาพอากาศและสถานที่เป็นปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการแสดงลิเกมาก หากสภาพอากาศไม่เป็นใจ เช่น อยู่ในช่วงฤดูฝน ฝนตก มีลมกระโชกแรง สถานที่แคบ รถเข้าไม่ได้ พื้นเป็นดินเลน เป็นต้น เป็นอุปสรรคที่ไม่เอื้ออำนวยสำหรับการแสดงลิเกหรือการตั้งเวทีแสดง ซึ่งต้องสร้างความลำบากกับผู้ชมในการรับชมลิเกด้วย จึงทำให้การแสดงลิเกเป็นไปได้อย่างไม่ราบเรียบ และทำให้ไม่เป็นไปตามการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้คาดหวังไว้ ดังที่คุณชาญชัย อินผาผู้ให้บริการเวทีแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า

> “วันนี้วันที่ 19 มาตั้งแต่วันที่ 17 น่ะ เรื่องสถานที่ ไปงานแถวบางบัวทอง รถเข้าไม่ได้ต้องใช้รถแทรกเตอร์ดันเอา ส่วนมากปัญหาเรื่องดินฟ้าอากาศ เรื่องสถานที่ตั้งไม่เอื้ออำนวยมากกว่า บางงานต้องแบกเอา แบกไปขึ้นรถ นี่อุปสรรค อย่างอื่นไม่ค่อยมีปัญหาอะไร มันทำจนชำนาญแล้ว นี่ยึดเชือกไว้ ลมแรง ปกติมันสูงกว่านี้นะ เมื่อวานนี้ทั้งวัน เมื่อคืนนี้เด็กแทบไม่ได้นอน ลมแรง นั่งล้านสามชั้นนะน่ะ เมื่อคืนนี้โดนหอบขึ้นไปเลย เมื่อคืนนี้ลมกระโชกมากเลย อันตราย เนี่ยแบบนี้ มันยกขึ้นมาเลย ลมมันยกขึ้นมาได้ แต่ไม่มีตู้อยู่ข้างในนะ ยกนั่งล้านขึ้นเลยโดนที่สมุทรสาคร มันยกลอยขึ้นมาเป็นศอก เมื่อคืนนี้มันก็ยกลอย ลมแรงที่นี่ เมื่อคืนลมแรง” (ชาญชัย อินผา. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

รูปที่ 5.11 แสดงเวทีแสดงของลิเกคณะไชยา-มิตรชัยและสถานที่ตั้งเวทีในหุบเขา
ซึ่งมีลมกระโชกแรง ณ วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์
วันที่ 19 กรกาคม 2556
ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.12 แสดงเวทีแสดงที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเช่าหามา เนื่องจาก สถานที่ตั้งเวทีมีขนาดเล็ก และตั้งอยู่ใต้หลังคากันแดดจึงต้องเช่าเวทีแสดงขนาดเล็กจากที่อื่นมาทำการแสดง ณ ศาลเจ้าแม่กวนอิม อ. บ้านบึง จ. ชลบุรี วันที่ 30 สิงหาคม 2556

ที่มา: นนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

รูปที่ 5.13 แสดงสภาพเวทีแสดงที่ได้รับผลกระทบจากฝน โดยม้วนฉากและกางผ้าใบเป็นหลังคาคลุมฝน

ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 11 ธันวาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.14 แสดงบรรยากาศผู้ชมที่ได้รับผลกระทบจากฝน โดยกางร่มหรือใช้สิ่งกำบังศีรษะเพื่อชมการแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 11 ธันวาคม 2556

อุปสรรคที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้รับจากสภาพอากาศและสถานที่แสดง ทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด และรวมไปถึงผู้ชมเองก็มีการปรับตัวเพื่อชมการแสดงลิเกไปพร้อมๆ กับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้วยเช่นกัน

5.3 การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ทางการวิจัยทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ เพื่อศึกษาถึงรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และเพื่อวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.3.1 การปรับตัวทางคุณลักษณะด้านรูปแบบเนื้อหาและปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกไชยา-แอน มิตรชัย

ต่อจากนี้ จะเป็นการถอดองค์ความรู้โดยรวมในด้านรูปแบบเนื้อหาของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะอื่นหรือสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ที่สนใจ ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสมมติฐานทางการวิจัยไว้ว่า ที่สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกอยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้ น่าจะเป็นเพราะสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกมีการปรับตัวมากกว่าสื่อพื้นบ้านประเภทอื่น ในแง่ของการปรับตัวทางคุณลักษณะด้านรูปแบบเนื้อหา โดยมีปัจจัยแวดล้อมที่เป็นทั้งปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวของลิเก ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการเลือกลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

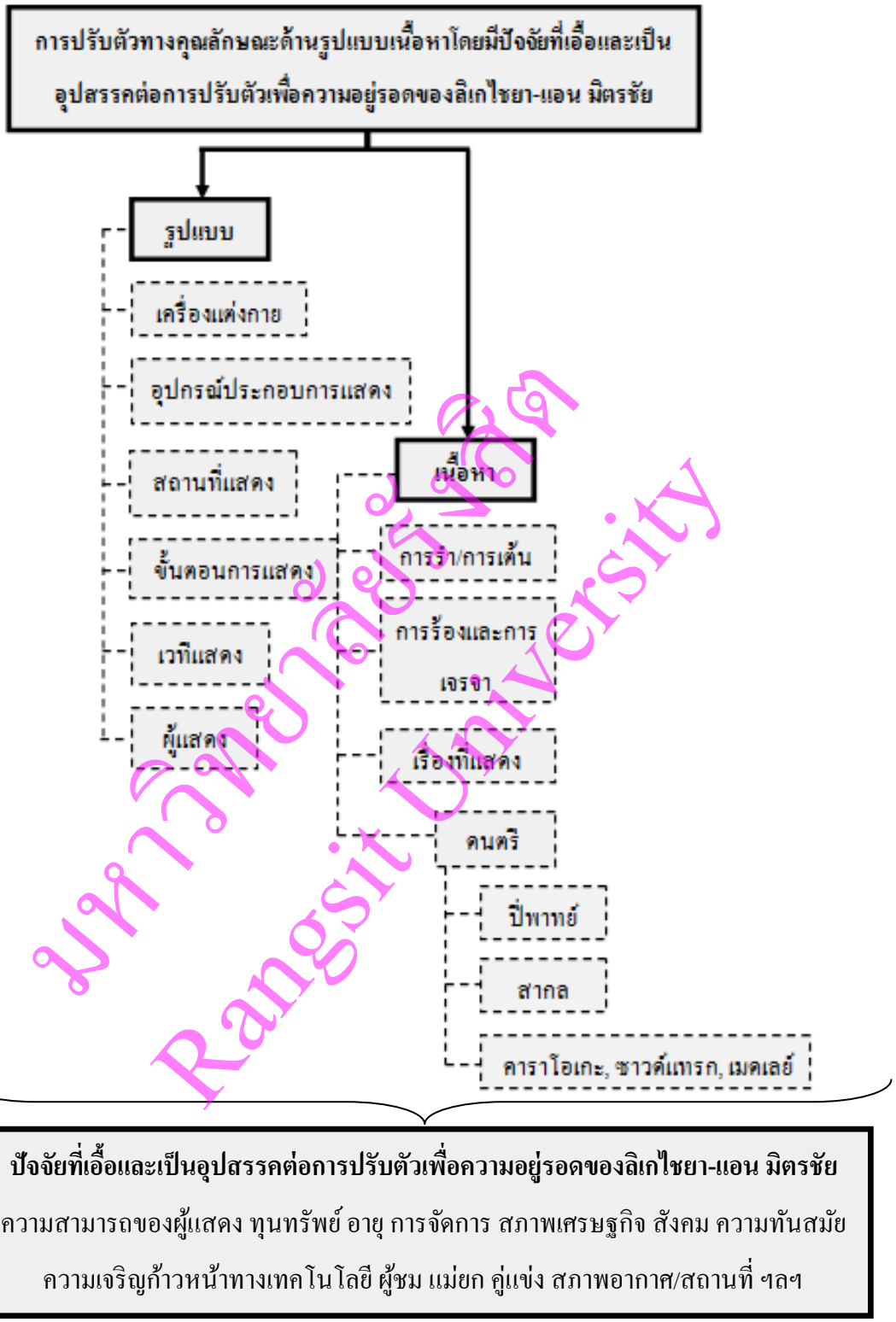

รูปที่ 5.15 แสดงคุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้านรูปแบบเนื้อหา โดยมีปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

องค์ความรู้ด้านรูปแบบ

1) ด้านเครื่องแต่งกาย ผู้การใส่ใจทุกรายละเอียดในการออกแบบเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ออกแบบทรงผม การจัดวางเครื่องประดับเพชร การสวมใส่เครื่องประดับเพชร การผูกเทิด การออกแบบลวดลายเสื้อผ้า และรูปแบบการตัดเย็บ การเลือกสีและประเภทของเนื้อผ้า ซึ่งเมื่อทรงเครื่องออกมาแล้วจะให้ความรู้สึกที่สวยงาม วิลิศมาหรา หรูหราแบบร่วมสมัยจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางด้านรูปแบบเครื่องแต่งกายในแบบของตนเองในทุกๆ ชุดของการแสดงขึ้นมา เช่น ชุดลิเกปกติ ชุดมโนราห์ลิเก ชุดไก่ฟ้าลิเก ชุดพระลิเก ชุดอินเดียลิเก ชุดชวาลิเก ฯลฯ โดยเน้นเพชรที่ให้แสงจับไฟมากๆ เป็นหลัก เช่น เพชรรัสเซีย เพชรสวารอฟกี้ เป็นต้น อนึ่ง เครื่องแต่งกายลิเกจะอยู่ในกรอบของบทบาทการแสดง และไม่เลยกรอบรูปแบบเครื่องแต่งกายแบบลิเกลูกบท เพื่อไม่ให้สูญเสียความเป็นลิเกยุคลูกบทไป

รูปที่ 5.16 แสดงตัวอย่างชุดไก่ฟ้าลิเกและชุดพระลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ที่มา: “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page)”, 11 ธันวาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.17 แสดงตัวอย่างชุดอินเดียลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “ลิเกอโศกมหาราชตอนแต่งงาน. MP4”, 8 มกราคม 2557

รูปที่ 5.18 แสดงตัวอย่างชุดเปรตลิเกและชุดรำฉุยฉายพราหมณ์ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 11 ธันวาคม 2556
ที่มา: “^^o^^มาแย้วงานแก้บน หนองรี ชลบุรี^^o^^”, 2 ตุลาคม 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2) ด้านอุปกรณ์ประกอบการแสดง การนำอุปกรณ์การแสดงมาประยุกต์ใหม่ให้มีความสวยงาม แปลกตาเพิ่มมากขึ้น จะทำให้อุปกรณ์ประกอบการแสดงได้ขับให้เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายดูโดดเด่นขึ้นไปอีก อย่างอุปกรณ์การแสดงหลักในโรงลิเก เช่น อาวุธต่างๆ พาหนะต่างๆ อวัยวะสัตว์ส่วนต่างๆ ภาชนะต่างๆ นำออกมาประดิษฐ์ประดอยให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ ด้วยอุปกรณ์ตกแต่งแบบต่างๆ ที่สามารถหาซื้อได้ตามแหล่งจำหน่ายอุปกรณ์ทั่วไป เช่น ร้านพาหุรัด ตลาดสำเพ็ง เป็นต้น โดยมีวิธีการทำคือ การนำวัสดุที่ชอบมาปะติดกับอุปกรณ์การแสดงให้เกิดความสวยงาม เช่น การทำปีกนางมโนราห์แบบใหม่ สามารถหาขนนกแฟนซีสวยๆ มาติดกาวตรงขอบปีกแทนขอบดิ้นเงินดิ้นทองที่มีอยู่เดิม ก็จะเกิดเป็นปีกนางมโนห์ราที่แปลกใหม่ สวยงาม จนเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ หรือจะใช้ความสามารถในการสร้างอุปกรณ์ประกอบการแสดงขึ้นมาใหม่ เช่น ใช้ไม้อัดตัดเป็นรูปม้ายูนิคอนแล้วทาสี ตกแต่งด้วยกระจกสี หรือโรยกากเพชรแทนรูปแบบม้าแบบเดิมตามจินตนาการของผู้แสดง เป็นต้น เมื่อทำแบบนี้แล้วจะช่วยเพิ่มความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชมได้ไม่น้อยเลย

รูปที่ 5.19 แสดงตัวอย่างปีก เครื่องประดับศีรษะ เล็บมโนราห์ที่ออกแบบใหม่ และม้าไม้ที่นำมาตกแต่งใหม่ด้วยเพชรที่ประดับชุดลิเกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย
ที่มา: “^o^ ลิเกโรงโม่คืนที่ 3 # พระสุธน มโนราห์ ^o^”, 25 พฤศจิกายน 2556
ที่มา: http://www.bkk1.in.th, 25 พฤศจิกายน 2556

องค์ความรู้ด้านเนื้อหา

1) ด้านเนื้อหาการรำ การให้ความสำคัญกับการรำ แม้กระทั่งการรำเข้าเวทีและการรำออกเวที เป็นการรักษาการรำที่มีอยู่ เพราะทุกวันนี้ผู้แสดงค่อนข้างละเลย และไม่ค่อยใส่ใจในเรื่องของการรำในทุกๆ อิริยาบถของการแสดง เพราะทุกอย่างในการแสดงลิเกคือการสมมติ ทุก

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Ratchasima University

ท่วงท่าของมนุษย์และสัตว์ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการเลียนแบบออกมาจากความเป็นจริง ที่ซึ่งสังเคราะห์ให้การแสดงอากัปกิริยาต่างๆ ของลิเก เกิดความแปลกแยกออกมาจากเรื่องจริงกับเรื่องแสดง โดยแสดงออกมาด้วยท่วงท่าการรำที่อ่อนช้อยสวยงามตามแบบฉบับของลิเก นอกจากนี้ การเรียนรู้การรำประเภทอื่นๆ นอกเหนือจากการรำลิเก เช่น การรำโขน การรำแบบชวาหรืออินเดีย หรือนาฏศิลป์อื่นๆ นำมาสอดแทรกในการแสดงลิเกให้แปลกใหม่ และน่าสนใจยิ่งขึ้น โดยไม่เปลี่ยนใช้กับท่ารำลิเกที่มีอยู่เดิม หรือการหัดเต้นเพลงแดนซ์ hip hop เกาหลี เร็กเก้ สกา ฯลฯ เพื่อนำมาปรับใช้ในการแสดงให้ถูกใจผู้ชมที่เป็นกลุ่มวัยรุ่น

รูปที่ 5.20 แสดงตัวอย่างการรำฉุยฉายพราหมณ์เพื่อเปิดหน้าม่านของคุณไชยา มิตรชัย ภายหลังจากการไปเรียนนาฏศิลป์โขน

ที่มา: “^^o^^มาแย้วงานแก้บน หนองรี ชลบุรี^^o^^”, 2 ตุลาคม 2556

2) ด้านเนื้อหาการร้องและการเจรจา ถือเป็นสิ่งที่สำคัญและมีเสน่ห์สำหรับการแสดงลิเกมาก การหาเอกลักษณ์ในการร้องและการเจรจาของตนเอง ช่วยให้การร้องและการเจรจาของผู้แสดงดูมีเสน่ห์ น่าสนใจ และสามารถดึงดูดใจผู้ชมได้ การเรียนรู้การร้องและการเจรจาจากนาฏศิลป์อื่น เช่น การร้องและการเจราจาแบบโขน การร้องและการเจรจาแบบชวาหรืออินเดีย แต่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

โดยมากมักใช้เพื่อขบขัน และไม่นำมาใช้ในการร้องและการเจรจาของลิเกอย่างเป็นทางการ สามารถนำมาสอดแทรกในการแสดงลิเกให้เกิดความแปลกใหม่ได้

3) ด้านเนื้อหาเรื่องที่แสดง ในบางครั้งผู้แสดงไม่สามารถกำหนดเรื่องที่แสดงเองได้ เพราะต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกต่างๆ แต่เมื่อมีโอกาสผู้แสดงควรมีการสอดแทรกเรื่องในละครโทรทัศน์ รายการเกมโชว์ในโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์ที่เป็นที่นิยมอยู่ในขณะนั้นในรูปแบบของเค้าโครงเรื่อง ชื่อตัวละคร การแต่งกาย เพื่อสร้างความทันสมัยให้กับการแสดงลิเก มักใช้สร้างความตลกขบขันในบทบาทการแสดงของตัวโจ๊กเสียมาก หรือนำมาล้อเลียนในช่วงคอนเสิร์ตก็ได้ นอกจากนี้ ควรหันกลับมาเล่นเรื่องเก่าๆ บ้าง เช่น พระอภัยมณี อิเหนา ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ เพื่ออนุรักษ์เรื่องเก่าๆ เอาไว้ไม่ให้สูญหาย แล้วตรวจดูพฤติกรรมการตอบรับของผู้ชมว่าชอบหรือไม่

4) ด้านเนื้อหาดนตรี การเลือกใช้ปี่พาทย์มอญวงใหญ่ ซึ่งมีจำนวนเครื่องดนตรีที่มากชิ้นกว่า ทำให้เกิดความอลังการเมื่อถูกนำมาจัดวางที่เวทีแสดง ในบางครั้ง มีการนำดนตรีคาราโอเกะมาเปิดแทนการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์ในขณะทำการแสดงในบทบาทของดาวยั่ว หรือการใช้เครื่องดนตรีปี่พาทย์บรรเลงคลอไปกับเสียงดนตรีคาราโอเกะ ทำให้การแสดงดูทันสมัย เหมาะสำหรับกลุ่มผู้ชมที่เป็นวัยรุ่นที่เริ่มหัดชมลิเกใหม่ๆ ซึ่งช่วยให้ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ได้พักร่างกายจากความเมื่อยล้าได้ขณะหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการจัดการของโต้โผ รวมถึงคอยสังเกตพฤติกรรมการตอบสนองของผู้ชมร่วมด้วยว่าถูกใจหรือไม่

องค์ความรู้ด้านขั้นตอนการแสดงและเวทีแสดง

นอกจากการปรับตัวทางด้านคุณลักษณะรูปแบบเนื้อหาที่ผู้วิจัยพบว่าสามารถช่วยให้สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกอยู่รอดแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ขั้นตอนการแสดงและเวทีแสดงยังมีส่วนช่วยให้สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกอยู่รอดรองลงมาจากคุณลักษณะรูปแบบเนื้อหาของลิเกอีกด้วย โดยขั้นตอนการแสดงมีการสอดแทรกการร้องเพลงลูกทุ่งคอนเสิร์ตแบบเต็มรูปแบบในช่วงก่อนการแสดงลิเกประมาณ 30 นาที 1 ชั่วโมง หรือตามความเหมาะสมของเวลาและเจ้าภาพ ซึ่งผู้แสดงมีการปรับเปลี่ยนคราบของผู้แสดงลิเกมาเป็นนักร้องและแดนเซอร์เพลงลูกทุ่งตั้งแต่หัวจรดเท้า ซึ่งเป็นวิธีการเรียกคนดูในยุคสมัยนี้ ส่วนเวทีแสดงมีการปรับขนาดของเวทีให้มีขนาดใหญ่เท่ากับขนาดของเวทีคอนเสิร์ต หรือโรงละครแห่งชาติ ออกแบบให้มีการยกพื้น 2 ชั้น โดยให้เครื่องดนตรีปี่พาทย์และผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์อยู่บนชั้น 2 ของเวที ใช้จอแอลอีดีแทนฉากลิเกในการเปลี่ยนฉากได้ทีละหลายๆ ฉากอย่างรวดเร็วทันใจ เวทีแสดงเน้นขนาดใหญ่ และความอลังการ หรูหรา เป็นหลัก พร้อมฉาก ไฟแสง สี เสียงครบวงจร เน้นไฟที่มีคุณสมบัติขับแสงเพชรได้ดี เน้นคุณภาพของเครื่องเสียงที่ดีจะช่วยให้ผู้แสดงประหยัดแรงในการร้อง และได้เสียงดนตรีปี่พาทย์ที่ไพเราะ มีการเพิ่มจอโปรเจคเตอร์ที่

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

ด้านข้างเวทีแสดงในกรณีที่มีผู้ชมมาชมมาก ใช้เอฟเฟกต์ต่างๆ ในการแสดงลิเกเฉกเช่นเดียวกับการแสดงดนตรีคอนเสิร์ต เช่น มีควัน ฟองสบู่ พลุ เป็นต้น เพื่อสร้างความตื่นตาตื่นใจและเปิดโลกทัศน์ใหม่ให้กับผู้ชมลิเกอีกด้วย

ตารางที่ 5.1 สรุปคุณลักษณะด้านรูปแบบเนื้อหาเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ด้านรูปแบบ	ด้านเนื้อหา
ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (อดีต)	
สถานที่แสดง -ที่โล่ง วัด ตลาด โรงเจ สถานีรถไฟ สนามหลวง ฯลฯ	**การรำ** -ยึดแบบแผนเคร่งครัด
เวทีแสดง -เวทีถาวร (วิก)	**การร้อง** -ใช้ราชนิเกลิง เพลงลูกทุ่ง
เครื่องแต่งกาย -ลูกบท	**เรื่องที่แสดง** -เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ
อุปกรณ์การแสดง -ใช้แบบละครรำ	**ดนตรี** -วงดนตรีไทยปี่พาทย์เครื่องห้า
ขั้นตอนการแสดง -6 ขั้นตอน	
ผู้แสดง -ชายจริงหญิงแท้	
ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ปัจจุบัน)	
สถานที่แสดง -ทุกสถานที่โล่ง โรงละครแห่งชาติ ห้องส่งต่างประเทศ ฯลฯ	**การรำ** -ไม่ค่อยเคร่งครัด เพิ่มการรำแบบอื่นเข้ามา
เวทีแสดง -เวทีชั่วคราว (งานปลีก)	**การร้อง** -ใช้ราชนิเกลิง เพลงลูกทุ่ง เพลงสากล
เครื่องแต่งกาย -ลูกบท	**เรื่องที่แสดง** -เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เรื่องเลียนแบบละครโทรทัศน์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตารางที่ 5.1 สรุปคุณลักษณะด้านรูปแบบเนื้อหาเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ต่อ)

ด้านรูปแบบ	ด้านเนื้อหา
ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (ปัจจุบัน)	
อุปกรณ์การแสดง -ใช้แบบละครรำ ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่	**ดนตรี** -วงดนตรีปี่พาทย์มอญเครื่องห้า ดนตรีสากล คาราโอเกะ ฯลฯ
ขั้นตอนการแสดง -8 ขั้นตอน	
ผู้แสดง -ชายจริงหญิงแท้ ชายเทียม	

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

อย่างไรก็ดีทุกสิ่งอย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนั้น ต้องขึ้นอยู่กับกำลังทุนทรัพย์ของโต้โผหรือหัวหน้าคณะลิเก และระบบการจัดการภายในคณะด้วย ซึ่งปัญหานี้ยังเป็นที่น่าเป็นห่วงสำหรับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคณะลิเกที่มีทุนทรัพย์น้อย ไม่เพียงพอต่อการนำเทคโนโลยีหรือสิ่งใหม่ๆ ซึ่งค่อนข้างมีราคาแพงเข้ามาเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนให้กับคณะลิเกของตนเองได้ ดังนั้น โต้โผหรือหัวหน้าคณะที่มีทุนทรัพย์น้อยจึงต้องอาศัยระบบการจัดการที่ดี ผู้แสดงต้องอาศัยความสามารถของตนเอง ต้องมีการทำบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน และการเป็นผู้แสดงที่ดี โดยการแสดงให้ผู้ชมได้เห็นจนติดใจในผลงานการแสดง และถูกใจในความเป็นคนดีของผู้แสดง จนค่อยๆ มีทุนทรัพย์จากการเก็บหอมรอบริบที่ได้รางวัลจากผู้ชมในการจัดการเงิน จัดการคน และจัดการเวลาที่ดี และสามารถเขยิบตัวเองให้อยู่รอดได้ในสังคมในที่สุด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สนใจศึกษาปรากฏการณ์สื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ที่ซึ่งมีความเก่าแก่และสามารถปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมาได้ถึงปัจจุบัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ดังต่อไปนี้ (1) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย (3) เพื่อวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ในบทที่ 6 นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะในประเด็นสำคัญต่างๆ ดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” ผู้วิจัยได้สรุปผลจากการวิจัยในประเด็นสำคัญ 5 ประเด็น ดังนี้

1) การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม)

2) การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัย

3) ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

4) ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยโดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังต่อไปนี้

6.1.1 การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก (ดั้งเดิม)

จากการศึกษาคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องนั้น สามารถแบ่งคุณลักษณะออกเป็น 3 ประการด้วยกัน ซึ่งสามารถทำการสรุปได้ดังนี้

ประการแรก คุณลักษณะด้านรูปแบบ

ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องในด้านรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง

สถานที่แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงแรกๆ ลิเกทรงเครื่องหรือลิเกดั้งเดิมจะใช้สถานที่โล่งเตียนต่างๆ ในการเปิดทำการแสดงประจำสถานที่นั้นๆ เช่น ตลาด โรงเจ วัด ศาลเจ้า สถานีรถไฟ เป็นต้น โดยจะเรียกสถานที่ที่ลิเกทำการแสดงนั้นว่า “วิก” แล้วจึงตามด้วยชื่อของสถานที่นั้นๆ เช่น วิกบางลำพู วิกบางซื่อ วิกตลาดหมอชิต เป็นต้น ซึ่งต้องเสียค่าเข้าชมด้วย ต่อมา ลิเกได้เขยิบตนเองไปทำการแสดงในสถานที่ต่างๆ ตามคำว่าจ้างของเจ้าภาพ จนกลายเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมมาก โดยเรียกการแสดงลิเกที่มีผู้ว่าจ้างออกไปทำการแสดงนอกสถานที่นี้ว่า “งานปลีก” ซึ่งจะไม่เสียค่าเข้าชม

เวทีแสดง

ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงแรกๆ เวทีแสดงจะมีลักษณะเป็นนั่งล้านเตี้ยๆ มีผ้ากั้นตรงกลาง เรียกว่า ฉาก แบ่งไว้ใช้สำหรับส่วนทำการแสดง ส่วนผู้เล่นดนตรี และส่วนแต่งตัว มีแคร่หรือตั่งพร้อมหมอนอิง ใช้แสงตะเกียงหรือขี้ไต้ในการให้แสงสว่าง ไม่มีเครื่องขยายเสียง ต่อมา เวทีแสดงถูกปรับให้ได้มาตรฐานโดยมีการยกระดับความสูงของพื้นเวที มีการวาดลวดลายลงไปบนฉากเพื่อเพิ่มความสวยงามและความสมจริงมากขึ้น เช่น ฉากท้องพระโรง กระท่อมปลายนา วิวทิวทัศน์ เป็นต้น เพิ่มฉากหลืบและป้ายชื่อคณะเพื่อให้เป็นที่รู้จักในการจ้างหาครั้งต่อไป เวทีแสดงจะมีประโยชน์ในการเป็นพื้นที่แสดงการสมมติในเรื่องราวต่างๆ ของผู้แสดง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขั้นตอนการแสดง ผลการวิจัยพบว่า มีขั้นตอนการแสดงในลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องอยู่ 5 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ โหมโรง รำถวายมือ ออกแขก ละคร และลาโรง

การโหมโรง

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการบรรเลงเพลงปี่พาทย์ชั้นสูง 13 เพลง เพื่อเป็นการบูชาและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ลงมาปกปักรักษาและอำนวยพรให้การแสดงเกิดความสำเร็จ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยึดถือมาช้านาน นอกจากนี้ ยังเป็นสัญญาณเตือนให้ผู้แสดงเตรียมความพร้อม และเป็นการแจ้งแก่ผู้คนที่ได้ยินเสียงเพลงปี่พาทย์ว่าจะมีการแสดงลิเกเกิดขึ้น โดยสมัยก่อนจะใช้การเดินเท้าตามเสียงเพลงปี่พาทย์นั้นไปเรื่อยๆ จนเจอเวทีแสดง

การรำถวายมือ

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อได้อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาแล้ว ผู้แสดงจะทำการรำเรียกว่า รำถวายมือ เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยึดถือของการแสดง

การออกแขก

ผลการวิจัยพบว่า การออกแขกเป็นขั้นตอนการแสดงที่มีเฉพาะแต่การแสดงลิเกเท่านั้น มีจุดประสงค์ เพื่อคารวะครูอาจารย์ อวยพรและขอบคุณเจ้าภาพ ผู้ชม มีการแนะนำเรื่องที่แสดง อวดตัวผู้แสดงทั้งความสามารถด้านการร้อง การรำ และความสวยงามของเครื่องแต่งกาย

การแสดงลิเก หรือเรียกว่า ช่วงละคร

ผลการวิจัยพบว่า ผู้แสดงลิเกจะแสดงตามบทบาทที่ได้รับมอบหมายจากโต้โผ โดยโต้โผจะเป็นผู้กำกับอยู่ข้างฉากหลีบ และคอยแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ผู้แสดงเล่นทู้เวลา ผู้แสดงบาดเจ็บ สังเกตพฤติกรรมของผู้ชม เป็นต้น โดยเริ่มฉากแรกด้วยพระเอก และดำเนินเรื่องติดต่อกันอย่างรวดเร็วจนจบการแสดง

การลาโรง

ผลการวิจัยพบว่า ดนตรีไทยปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงเพื่อลาโรง เมื่อเห็นผู้แสดงเล่นมาถึงฉากจบ ผู้แสดงทั้งหมดยกมือไหว้ผู้ชม โต้โผกล่าวอำลา ขอบคุณเจ้าภาพ ผู้ชม และเชิญชวนให้ติดตามผลงานการแสดงของคณะตนในโอกาสต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า เดิมทีผู้แสดงลิเกเป็นชายล้วน แต่ต่อมาได้ใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ บทบาทของผู้แสดงขึ้นอยู่กับรูปร่างหน้าตา น้ำเสียง ความสามารถ เพศ อายุ บุคลิกภาพ ปฏิภาณไหวพริบ ซึ่งในแง่ของผู้ชมที่มีต่อตัวผู้แสดงมักนิยมชมชอบในผู้แสดงที่มีรูปร่างหน้าตาดี มีความสามารถ และความตลกขบขัน ฯลฯ

เครื่องแต่งกาย

ผลการวิจัยพบว่า แต่งกายเลียนแบบเครื่องทรงกษัตริย์ หรือข้าราชบริพารในวัง ซึ่งมีความหรูหรา น่าพิสมัยมาก ประดับเพชรหนามเตย ตัดเย็บด้วยผ้าดิ้นเลื่อมแพรวพราว สวมปันจุเหร็จหรือยอด นุ่งผ้ายกทอง เครื่องประดับทำจากโลหะชุบสีเงิน วัสดุบางอย่างต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ หากแสดงในเรื่องวรรณคดี ผู้แสดงทั้งหมดต้องสวมยอด

อุปกรณ์ประกอบการแสดง

ผลการวิจัยพบว่า อุปกรณ์ประกอบการแสดงมีลักษณะเหมือนกับละคร มีทั้งประเภทอาวุธ ประเภทอวัยวะสัตว์ ประเภทพาชนะ ฯลฯ ซึ่งอุปกรณ์การแสดงต่างๆ เหล่านี้ จะนำมาใช้เพื่อเป็นสิ่งสมมติเรื่องราวให้ดูสมจริงมากขึ้น

ประการที่สอง คุณลักษณะด้านเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมหรือลิเกทรงเครื่องในด้านเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง

การรำ

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการสื่อสารด้วยท่าทางและสีหน้าของผู้แสดง โดยใช้ท่ารำแบบเดียวกับกรมศิลปากร หรืออาจมีการประดิษฐ์ท่ารำขึ้นใหม่ให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ท่ารำดอกไม้ไหวของอาจารย์ทองเจือ โสภิตศิลป์ เป็นต้น การรำแบบลิเกจะเป็นการรำที่อาจไม่ตรงตามระเบียบแบบแผนของกรมศิลปากรทุกกระเบียดนิ้ว ซึ่งนั่นก็เป็นการดีที่ช่วยสร้างความแตกต่างออกมาจากละคร

การร้องและการเจรจา

ผลการวิจัยพบว่า การร้องมักนำเพลงไทยต่างๆ มาใช้ในการแสดง โดยไม่สามารถระบุเป็นจำนวนเพลงได้ มีทั้งการร้องแบบด้นสด จำเนื้อ มีคนบอก ครูพักลักจำ ฯลฯ ส่วนการเจรจา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พบว่า ลิเกจะใช้สำเนียงการพูดอย่างละคร แต่จะเฉพาะแค่ลิเกที่มักออกเสียงตัวสะกด น เป็น ล เช่น คำว่า ด้วยกัน เป็น ด้วยกัล ฯลฯ มีการสอดแทรกคติธรรมทางพระพุทธศาสนา

เรื่องที่แสดง

ผลการวิจัยพบว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดี พงศาวดาร พระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ เป็นส่วนใหญ่ เช่น อิเหนา พระอภัยมณี สังข์ทอง ไกรทอง แก้วหน้าม้า ขุนช้างขุนแผน พระเจ้าอชาตศัตรู กัณหา-ชาลี ทรพี-ทรพา พระรส-เมรี พระสุธน-มโนห์รา โกมินทร์ พระมณีพิชัย ราชาธิราช สามก๊ก เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีเรื่องแบบชาวบ้านๆ ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เข้ามาเสริมบ้าง แต่ก็น้อยมาก เช่น ซอสามสาย เป็นต้น

ดนตรี

ผลการวิจัยพบว่า ใช้เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องคู่ เครื่องห้า มาบรรเลงเพลงประกอบการแสดง เนื้อหาของดนตรีมีทั้งแบบโอด รัก ตื่นเต้น ฯลฯ ซึ่งเป็นไปตามอารมณ์ของผู้แสดง ดังนั้น ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์จะต้องมีความรู้เรื่องท่ารำและเพลงที่ลิเกใช้ร้องรำเป็นอย่างดี จึงต้องอาศัยไหวพริบปฏิภาณและความรวดเร็วของผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ นอกจากจะใช้ในการรับส่งการร้องแล้ว ยังใช้ในการรับส่งมุกตลกอีกด้วย และตำแหน่งเครื่องดนตรีปี่พาทย์จะถูกจัดวางไว้ที่ด้านขวามือของผู้แสดงเสมอ

ประการที่สาม คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่

ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของลิเกดั้งเดิมในด้านบทบาทหน้าที่ ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้ บทบาทหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์

บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม

ผลการวิจัยพบว่า เริ่มมีการใช้การแสดงลิเกเป็นของแก้บนแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์

บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง

ผลการวิจัยพบว่า การแสดงลิเกมีหน้าที่ในการช่วยให้ผู้ชมรู้สึกผ่อนคลาย เบาสมอง

บทบาทหน้าที่ด้านให้ความรู้/คำสอน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า กล่อมเกลาจิตใจให้รู้จักผิดชอบชั่วดีโดยผ่านเรื่องราวต่างๆ ของการแสดงที่ให้แง่คิด อุทาหรณ์สอนใจ

บทบาทหน้าที่ด้านประชาสัมพันธ์

ผลการวิจัยพบว่า มีการพูดเชิญชวนให้คนที่มาดูลิเกไปทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม หรือเตือนภัย

6.1.2 การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัย

จากการศึกษาคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก คณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น สามารถแบ่งคุณลักษณะออกเป็น 3 ประการด้วยกัน ซึ่งสามารถทำการสรุปได้ดังนี้

ประการแรก คุณลักษณะด้านรูปแบบ

ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในด้านรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง

สถานที่แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมีสถานที่แสดงทั้งในประเทศและต่างประเทศ จะเป็นแต่งานปลีกซึ่งเป็นการแสดงลิเกสด และงานที่เผยแพร่ทางสื่อมวลชนซึ่งเป็นงานบันทึกเทปหรือถ่ายทอดสด เช่น ทีกองถ่ายละคร กองถ่ายภาพยนตร์ ห้องบันทึกเทป โรงละครแห่งชาติ โรงภาพยนตร์ ฯลฯ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ถูกเผยแพร่ทางสื่อมวลชนหลายแขนง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เทป CD VCD อินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต เป็นต้น

เวทีแสดง

ผลการวิจัยพบว่า แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ หน้าเวที หลังเวที และส่วนของเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีจะมีตำแหน่งอยู่ทางขวามือของผู้แสดงเสมอ เวทีแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย สามารถแบ่งได้ 5 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ เวทีลิเกดั้งเดิม เวทีลิเกลอยฟ้า เวทีลิเกคอนเสิร์ต เวทีลิเกไฮเทค และเวทีคอนเสิร์ต

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เวทีลิเกดั้งเดิม

ผลการวิจัยพบว่า มีลักษณะยกพื้นสูงประมาณ 50 เซนติเมตร มีหลังคาผ้าใบแบบเพิงหมาแหงน ใช้ฉากผ้าดิบกั้นกลางเวที เขียนเป็นรูปป่า กระท่อมปลายนา ฯลฯ ใต้ฉุนเวทีติดป้ายผ้าเขียนเบอร์โทรศัพท์ติดต่อการแสดง ด้านบนติดป้ายชื่อคณะ มีฉากหลืบ และมักเขียนลายเดียวกับฉาก ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน

เวทีลิเกลอยฟ้า

ผลการวิจัยพบว่า มีขนาดใหญ่และสูงกว่าเวทีลิเกดั้งเดิม 1 เท่า มี 2 ชั้น ไม่นิยมใช้หลังคาเพลิงหมาแหงน มีธงชาติประดับด้านบนสุดของเวที เครื่องดนตรีจะถูกจัดวางอยู่บนชั้น 2 ของเวที ใช้ฉากผ้าม่าน ผ้าใบแทนผ้าดิบ ไม่เขียนลายแต่ใช้เทคโนโลยีในการยิงภาพแบบอิงเจ็ท เป็นภาพสรวงสวรรค์ของ อ. เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ริเริ่มโดยลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ใต้ฉุนเวทีติดเป็นผ้าม่านระบาย หรือติดผ้าใบเขียนเบอร์โทรศัพท์ติดต่อการแสดง ด้านบนติดป้ายผ้าใบชื่อคณะหรือยิงชื่อคณะไปบนฉากผ้าใบ ฉากหลืบใช้ผ้าใบแต่นิยมยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ และมีผ้าม่านกั้นช่องหลืบ ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน ตั่งนิยมทำเป็นตั่ง 2 ชั้นขึ้นไป เพราะเวทีสูง ใช้ฉากผืนเดียว ไม่มีการชักลอกเพื่อเปลี่ยนฉาก หรือทำเป็นฉากแบบสามมิติ

เวทีลิเกคอนเสิร์ต

ผลการวิจัยพบว่า ใช้สำหรับการแสดงใน 2 ช่วง คือ ช่วงการแสดงคอนเสิร์ตและช่วงการแสดงลิเก จะมีรูปแบบเหมือนกับเวทีลิเกลอยฟ้า แต่จะต่างกันที่ความสูง สูงประมาณ 1 เมตร ยกพื้น 2 ชั้น ไม่มีหลังคาแล้วใช้ธงชาติประดับ เครื่องดนตรีถูกจัดวางอยู่บนชั้น 2 หรือนำมาวางไว้ที่ด้านขวามือของผู้แสดงเช่นเดิม แต่จะไม่ทำยกพื้น ฉากที่ใช้ผ้าม่าน หรือผ้าใบ โดยใช้การยิงภาพแบบอิงเจ็ท นิยมยิงภาพวาดของ อ. เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ใต้ฉุนเวทีติดผ้าม่านระบาย หรือติดผ้าใบเขียนเบอร์โทรศัพท์ติดต่อการแสดง ด้านบนติดป้ายผ้าใบชื่อคณะ หรือยิงชื่อคณะไปบนฉากผ้าใบ ฉากหลืบใช้ผ้าใบแต่นิยมยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ และมีผ้าม่านกั้นช่องหลืบ ตรงกลางเวทีมีตั่งพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน ตั่งนิยมทำเป็นตั่ง 2 ชั้นขึ้นไป เพราะเวทีสูง ใช้ฉากผืนเดียว

เวทีลิเกไฮเทค

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า ใช้จอแอลอีดีขนาดใหญ่แทนฉากผ้าม่าน ผ้าใบ สามารถสับเปลี่ยนฉากและเคลื่อนไหวได้ รูปแบบเวทียังคงฉากหลืบที่ใช้ผ้าใบยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ และยังคงมีผ้าม่านกั้นช่องหลืบ โครงเวทีใช้แบบเดียวกับเวทีคอนเสิร์ต มีลักษณะยกพื้น 2 ชั้น หรือไม่ก็ได้ ตรงกลางเวทีมีตั่งหลายชั้นพร้อมหมอนอิง และไมโครโฟน นอกจากนี้ ยังติดตั้งจอโปรเจคเตอร์ ไฟคอนเสิร์ต เวทีคอนเสิร์ต อุปกรณ์แสง สี เสียง และ effect ต่างๆ เช่น พลุ ฟองสบู่ ควัน ฯลฯ มาประกอบการแสดงบนเวทีลิเกอีกมากมาย

เวทีคอนเสิร์ต

ผลการวิจัยพบว่า เป็นเวทีที่ใช้สำหรับแสดงคอนเสิร์ตล้วน มีลักษณะเหมือนเวทีคอนเสิร์ตทั่วไป แต่สร้างเอกลักษณ์โดยการนำฉากป้ายชื่อคณะ ผ้าคลุมใต้ถุนเวทีลิเก มาประดับบนเวทีคอนเสิร์ตด้วย เนื่องจาก คุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัยถือคติที่ว่าเรามาจากลิเกก็จะไม่ทิ้งความเป็นลิเก

ขั้นตอนการแสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีขั้นตอนการแสดง 8 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ โหมโรง ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ออกแขก รำถวายมือ ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ ช่วงคอนเสิร์ต ช่วงละครหรือลิเก และลาโรง

การโหมโรง

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการบรรเลงเพลงปี่พาทย์ชั้นสูง 13 เพลง เพื่อเป็นการบูชาและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ลงมาปกปักรักษาและอำนวยพรให้การแสดงเกิดความสำเร็จ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยึดถือมาช้านาน นอกจากนี้ ยังเป็นสัญญาณเตือนให้ผู้แสดงเตรียมความพร้อม และเป็นการแจ้งแก่ผู้คนที่ได้ยินเสียงเพลงปี่พาทย์ว่าลิเกใกล้ทำการแสดงแล้ว

การร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการร้องเพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้กับการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และเป็นคณะแรกที่ริเริ่มการนำการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีเข้ามาใช้ในการแสดงลิเก

การออกแขก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการแสดงที่มีแต่เฉพาะในการแสดงลิเก เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบต่อกันมาอีกเช่นกัน โดยวิธีการออกแขกของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะให้ผู้แสดงทั้งหมดออกมาโชว์ตัวหน้าเวทีแล้วร้องเพลงประจำคณะ ซึ่งอาจมีผู้แสดงหญิงแต่งกายเป็นแขกออกมาเต้นแขกหน้าแถวของผู้แสดง จุดประสงค์ของการออกแขกก็เพื่อคำนับครู อวยพรเจ้าภาพและผู้ชมที่จ้างหามาชมการแสดง เป็นการอวดตัวและฝีมือการร้องการรำของผู้แสดงพอสังเขป เพื่อให้ผู้ชมเกิดการติดตาม และบอกเรื่องที่จะแสดงเป็นการเสร็จขั้นตอน

การรำถวายมือ

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อได้อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาแล้ว ผู้แสดงจะทำการรำเรียกว่า รำถวายมือ เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยึดถือของการแสดง

ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการกล่าวขอบคุณเจ้าภาพแล้วมอบของที่ระลึกแทนคำขอบคุณที่ทางเจ้าภาพให้ความไว้ใจจ้างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาเป็นมหรสพในงานของเจ้าภาพ โดยมอบของที่ระลึกเป็น VCD การแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โปสเตอร์ หนังสือ ฯลฯ จำนวนหนึ่ง

ช่วงคอนเสิร์ต

ผลการวิจัยพบว่า ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจะออกมาร้องเต้นเพลงลูกทุ่งตามคำขอ หรือเอาใจผู้ชม โดยผู้แสดงจะแต่งตัวเป็นนักร้องลูกทุ่ง และแดนซ์เซอร์ หรือจ้างนักเต้นมืออาชีพมาทำหน้าที่แดนซ์เซอร์ให้ บางครั้งจะแขกรับเชิญพิเศษมาร่วมร้องเพลงด้วย เช่น ดารา ตลก และใช้ดนตรีคาราโอเกะในการร้องเพลงลูกทุ่งพร้อมฉาก ไฟ แสง สี สุดอลังการแบบวงดนตรีคอนเสิร์ต

ช่วงแสดงลิเก หรือเรียกว่า ช่วงละคร

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการแสดงตามเรื่องราวที่ได้แจ้งแก่ผู้ชมตอนช่วงออกแขก โดยมีโต้โผกำกับการแสดงด้วยการบรรยายเรื่องราวอยู่ข้างเวที และคอยแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการแสดง เช่น การแสดงเชื่องช้า ตลกฝืด ตัวแสดงบาดเจ็บ ฯลฯ โดยผู้แสดงจะต้องรู้บทบาทหน้าที่ในการร้องและการเจรจาของตนเอง เพื่อให้ผู้ชมได้ชมการแสดงอย่างรื่นไหล ในฉากแรกจะเริ่มเรื่องด้วยตัวโกงแล้วจบด้วยการพ่ายแพ้ของตัวโกง หรือการจบแบบครึ่งๆ กลางๆ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การลาโรง

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อการแสดงจบลงผู้เล่นดนตรีจะบรรเลงเพลงปี่พาทย์เพื่อลาโรง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของการแสดง พร้อมกับการยกมือไหว้อำลาผู้ชมของผู้แสดง โต้โผจะเป็นผู้กล่าวอำลา และเชิญชวนให้ผู้ชมติดตามชมการแสดงของคณะตนในโอกาสต่อไป

ขั้นตอนการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยตั้งแต่ช่วงการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีไปจนถึงช่วงคอนเสิร์ต จะมีการปรับเปลี่ยนลำดับขั้นตอนก่อนหลัง หรือตัดทอนให้สั้นลงขึ้นอยู่กับเวลาและความพร้อมของผู้แสดง

ผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มีจำนวนผู้แสดงประมาณ 30-50 คน มีตั้งแต่วัยเด็กเล็กถึงวัยกลางคนขึ้นไป ใช้ความสามารถ รูปร่างหน้าตา เพศ อายุ ไหวพริบ น้ำเสียง และบุคลิกภาพของผู้แสดงในการคัดเลือกบทบาทต่างๆ ให้เหมาะสม นอกจากนี้ ในบางครั้งจะมีการเชิญแขกพิเศษมาร่วมแสดงลิเกด้วย โดยมีคุณไชยา มิตรชัยรับบทเป็นพระเอก และคุณจริยา มิตรชัยรับบทเป็นนางเอก แต่ปัจจุบันเนื่องด้วยคุณจริยา มิตรชัยได้เซนสัญญากับค่ายหนังบอลลีวูดที่ประเทศอินเดีย รวมถึงค่ายเพลงและงานอีเว้นต่างๆ มากมาย ทำให้ต้องอยู่ประเทศอินเดียเป็นเวลานาน บทบาทนางเอกหลักจึงให้คุณรพี สมบูรณ์รับหน้าที่นางเอกประจำคณะชั่วคราว ซึ่งคุณจริยา มิตรชัยจะมีเวลากลับมาประเทศไทยเป็นครั้งคราว เนื่องจากยังมีการรับงานในวงการบันเทิงที่ประเทศไทย เพื่อมาโปรโมทภาพยนตร์ และผลงานเพลงที่โด่งดังในประเทศอินเดีย

เครื่องแต่งกาย

ผลการวิจัยพบว่า เนื่องจาก การแต่งกายของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นแบบลูกบท จึงทำให้คุณไชยา-แอน มิตรชัยได้มีการดัดแปลง ผสมผสาน ปรุงแต่งเครื่องแต่งกายให้มีความร่วมสมัย และแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา โดยนำแฟชั่นหรือสิ่งใหม่ๆ ที่พบเห็นเข้ามาปรับใช้กับชุดลิเกของตนเองจนเกิดเป็นความสวยงามที่ไม่เหมือนใคร โดยเฉพาะเพชรที่ได้นำมาประดับชุดนั้นมีราคาแพงมาก จึงมีคุณสมบัติให้แสงที่สวยงาม ระยิบระยับและจับไฟมากกว่าเพชรที่ลิเกใช้กันอย่างปกติ เช่น เพชรรัสเซีย และล่าสุดคือสวารอฟสกี้ (Swarovski) ซึ่งมีขนาดเม็ดเล็กสามารถเล่นลวดลายได้ระเอียด ส่วนรูปแบบการตัดเย็บจะเน้นแฟชั่นแต่จะต้องอยู่ในกรอบของการแต่งกายแบบลิเกลูกบท โดยห้องเสื้อ GRANDVIEW FASHION เป็นผู้ให้บริการออกแบบ และตัดเย็บชุดการแสดง และชุด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

โชว์ตัวต่างๆ ให้กับคุณไชยา มิตรชัย และคุณจริยา มิตรชัย ด้วยเหตุนี้ พระเอกลิเกไชยา มิตรชัยจึงกลายเป็นผู้นำแฟชั่นในการแต่งกายของลิเกคณะอื่นๆ ตามมา

อุปกรณ์ประกอบการแสดง

ผลการวิจัยพบว่า มีทั้งอุปกรณ์ที่เป็นอาวุธ อวัยวะสัตว์ พาชนะต่างๆ ฯลฯ ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นสิ่งสมมติที่อาจมีจริงหรือไม่มีอยู่จริงในความเป็นจริงก็ได้ อุปกรณ์ประกอบการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในหลายๆ ชิ้น จะประดิษฐ์ขึ้นมาเองหรือนำสิ่งอื่นมาประยุกต์กับอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่มีอยู่เดิม เพื่อเป็นการสร้างความแปลกแยกออกมาจากอุปกรณ์การแสดงแบบเดิมๆ ที่ไม่สามารถพบเห็นได้จากลิเกคณะไหน

ประการที่สอง คุณลักษณะด้านเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในด้านเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง

การรำ

ผลการวิจัยพบว่า มีการใช้ท่ารำแบบเดียวกับนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ประกอบด้วย การรำเพลงช้า เพลงเร็ว การรำแม่บทเล็ก และแม่บทใหญ่ รำชุด ฯลฯ ซึ่งเป็นท่ารำมาตรฐานที่ใช้กันแพร่หลาย ซึ่งอยู่ในรูปของกลอนเพลง นอกจากท่ารำแม่บทที่เป็นแบบแผนการรำแล้ว ยังมีท่ารำที่ไว้ใช้แสดงเพื่อการสื่อสารอื่นอีกด้วย เช่น ท่ารัก ท่าโอด ท่าช่วยเหลือ ท่าเคืองแค้น ท่าโกรธ ท่าป้องหน้า ท่าแผลงศร ท่าพัก ท่าแอบ ฯลฯ ในปัจจุบันการรำได้เสื่อมถอยลงไปมาก อาจเป็นเพราะความหย่อนในหน้าที่ของผู้แสดง และอาจเป็นเพราะต้องเดินเรื่องให้เร็วเพื่อเอาใจผู้ชม นอกจากนี้ ผู้แสดงต้องเต้นเป็นด้วย เพื่อนำมาปรับใช้ในช่วงการแสดงคอนเสิร์ต เป็นการเต้นประกอบเพลงทั่วไป ซึ่งอาจต้องอาศัยการฝึกซ้อมทั้งผู้ร้องและผู้เต้นร่วมกันเพื่อเอาใจผู้ชม

การร้องและการเจรจา

ผลการวิจัยพบว่า การร้องที่สำคัญคือการร้องราชนิเกลิง หรือรานิเกลิง ส่วนการร้องแบบเก่าๆ นั้นได้สูญหายไปจากการแสดงลิเกแล้ว การร้องราชนิเกลิง หรือรานิเกลิง เป็นการร้องที่ผู้แสดงสามารถดิ้นได้หลายจังหวะ มีความกระชับ ฟังสนุก และเข้าใจง่าย ราชนิเกลิงจึงถือเป็นเสน่ห์ของยุคลิเกลูกบทเลยทีเดียว ในการเจรจาผู้แสดงจะรู้เพียงตนเป็นใครแล้วจะพูดอย่างไรก็แล้วแต่ผู้แสดงจะจินตนาการ ดังนั้น ผู้แสดงจึงต้องมีความเป็น fantasy และไหวพริบปฏิภาณมาก ในการร้อง

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

และการเจรจา ปัจจุบันต้องปรับการร้องให้ทันยุคทันสมัย เน้นความรวดเร็วเป็นหลัก หรือมีเนื้อหาที่สนุกสนาน

เรื่องที่แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ไม่แสดงเรื่องในวรรณคดีแล้ว แต่เน้นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้า หรือกษัตริย์ จักรๆ วงษ์ๆ หรือเป็นเรื่องแบบชาวบ้านสามัญชนแต่ก็ต้องมีความเกี่ยวข้องกับ เรื่องที่แสดงจะมีโครงเรื่องที่คล้ายๆ กัน แล้วเปลี่ยนชื่อเรื่อง เปลี่ยนชื่อตัวละคร และแต่งเติมใหม่ ใส่การชิงรักหักสวาทเข้าฉากรบทัพจับศึกเข้าไป สอดแทรกตลกขบขัน ความทะลึ่งตึงตัง ในการเริ่มเรื่องจะใช้ตัวโกง หรือตัวเจ้า (พระยาซื่อ) เป็นตัวเริ่มเรื่อง หลังจากนั้น ผู้แสดงหลักจะดำเนินเรื่องต่อไปตามโครงเรื่องที่โต้โผได้วางบทไว้ก่อนการแสดง มีการนำเค้าโครงเรื่องจากละครโทรทัศน์หรือมาดัดแปลง ซึ่งเรื่องที่แสดงมักขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมภายนอก เช่น เพศและวัยของผู้ชม มีมหรสพอื่นหรือเจ้าภาพขอมา ฯลฯ เช่น เรื่องลูกในโรงช้าง ตะวันอ้อมข้าว เป็นต้น แต่ปัจจุบันลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้เริ่มหันกลับมาแสดงเรื่องเก่าๆ บ้าง เพื่ออนุรักษ์เรื่องเก่าๆ เอาไว้ เช่น เรื่อง ศกุนตลา ไกรทอง เป็นต้น

ดนตรี

ผลการวิจัยพบว่า ดนตรีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำมาใช้ในการแสดง ได้แก่ วงดนตรีบรรเลงไทยปี่พาทย์ ดนตรีคาราโอเกะ คาราโอเกะเมดเล่ย์ ดนตรีซาวด์แทรก และซาวด์แทรกเมดเล่ย์ ดนตรีไทยปี่พาทย์จะใช้บรรเลงในการแสดงลิเกเป็นหลัก ปัจจุบันดนตรีปี่พาทย์ที่ผู้เล่นดนตรีของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำมาใช้คือวงปี่พาทย์เครื่องห้า หรือเรียกว่า ปี่พาทย์มอญ นอกจากนี้ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยังใช้ดนตรีคาราโอเกะ ดนตรีซาวด์แทรก และดนตรีเมดเลย์ในการร้องเพลงช่วงคอนเสิร์ต การเปิดตัวผู้แสดง และในการแสดงลิเกด้วย และใช้วงดนตรีสากลแบบเต็มวงในการแสดงคอนเสิร์ตล้วน

ประการที่สาม คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั้น มีบทบาทหน้าที่ที่กระทำอยู่ 6 ประการด้วยกัน ได้แก่ ด้านบันเทิง ด้านพิธีกรรม ด้านให้ความรู้/คำสอน/สะท้อนสังคม ด้านส่งเสริมการขาย ด้านรณรงค์ประชาสัมพันธ์ ด้านสาธารณประโยชน์

ด้านบันเทิง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า เป็นการแสดงที่ทำให้ผู้ชมผ่อนคลายความตึงเครียด เกิดความรู้สึกครื้นเครง หรือขบขันไปกับผู้แสดง การแสดงลิเกจึงมีบทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิงโดยตรง

ด้านพิธีกรรม

ผลการวิจัยพบว่า การแสดงลิเกเป็นที่นิยมมากในการแก้บนแก่ภูตผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีการจ้างการแสดงลิเกเพื่อไปทำการแสดงในพิธีกรรมอื่นในการเซ่นไหว้เทพเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย เช่น พิธีไหว้ครูทรงเจ้า ฯลฯ ลิเกจึงมีความเกี่ยวข้องในการมีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม

ด้านให้ความรู้/คำสอน/สะท้อนสังคม

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการเสนอการแสดงในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี คติของความรัก คุณงามแห่งการทำความดี ซึ่งถือเป็นการช่วยประเทืองจิตใจแก่ผู้ชม ปัจจุบันมีการนำการแสดงลิเกมาใช้เป็นสื่อเสริมการเรียนการสอนในห้องเรียนอีกด้วย เช่น ลิเกสอนภาษาไทย การแสดงลิเกในเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีที่จัดขึ้นโดยโรงเรียน นอกจากนี้ การแสดงลิเกยังเป็นภาพสะท้อนในวิถีชีวิตของสังคม ให้ผู้ชมมองผ่านการแสดงเหมือนลิเกเป็นเช่นกระจกส่องเงาวิถีชีวิต เช่น เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชนชั้นวรรณะ คนบ้าและคนพิการในสังคม เป็นต้น

ด้านส่งเสริมการขาย

ผลการวิจัยพบว่า มีการนำลิเกหรือตัวผู้แสดงมาใช้ในการส่งเสริมการขาย เพื่อกระตุ้นยอดขาย หรือช่วยแนะนำสินค้า เช่น นำพระเอกลิเกไชยา มิตรชัยมาส่งเสริมการขายในการโฆษณาสินค้า เป็นนักร้องประจำค่ายเพลง เป็นพิธีกรประจำรายการ เป็นต้น

ด้านรณรงค์ประชาสัมพันธ์

ผลการวิจัยพบว่า การแสดงลิเกมีการพูดเชิญชวนให้คนที่มาดูลิเกไปทำบุญ เลือกตั้ง และเตือนภัยตามสถานการณ์บ้านเมืองต่างๆ ฯลฯ ซึ่งถือเป็นกระบอกเสียงที่เป็นประโยชน์ในแง่ของการนำเสนอข่าวสารสู่ชุมชน จึงทำให้ลิเกมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ด้วย นอกจากนี้ ลิเกยังเป็นสื่อกลางสำหรับธุรกิจหรือองค์กรในการช่วยรณรงค์ประชาสัมพันธ์ข่าวสารขององค์กรได้อีก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ด้านสาธารณประโยชน์

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกยังทำหน้าที่เพื่ออุทิศการแสดงหรือตนเอง เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่คนในสังคมอีกด้วย เช่น การแสดงลิเกการกุศล เพื่อหารายได้ช่วยเหลือคนชรา เด็ก ผู้ยากไร้ หรือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เป็นต้น

บทบาทหน้าที่ของลิเกที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานั้น ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์โยงใย เปรียบได้กับบัว 1 เหง้า ที่ไม่ว่าเหง้าบัวจะทอสายบัวออกพันเกี่ยวกันสักกี่สาย แต่สายบัวเช่นนั้นก็ล้วนกำเนิดมาจากรากเหง้าเดียวกัน บัว 1 เหง้า จึงเปรียบเสมือนคณะลิเก 1 คณะ สายบัวทุกสาย จึงเปรียบได้กับบทบาทหน้าที่ในสังคม ที่คนลิเกเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สืบมาเช่นนั้น และผู้วิจัยสามารถมองเห็นตัวอย่างแล้ว จากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

6.1.3 ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

จากการศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เอื้อประโยชน์ให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยประคับประคองตนเองในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถทำการสรุปได้ดังนี้

ปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ 11 ประการด้วยกัน ได้แก่ ความสามารถของผู้แสดง การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง รูปร่างหน้าตา เวลาและสุขภาพ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย ทุนวัฒนธรรมของไชยา-แอน มิตรชัย อายุของผู้แสดง จำนวนของผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ ฯลฯ

ประการแรก ด้านความสามารถของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ผู้แสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีความสามารถในด้านการแสดงลิเก การร้องเพลงลูกทุ่ง และการเอนเตอร์เทนเนอร์ผู้ชมได้ดี ผู้ชมจึงเกิดความประทับใจในความสามารถของผู้แสดง และทำให้เกิดการติดตามชมผลงานอยู่บ่อยๆ ผู้แสดงจึงรู้สึก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

มีกำลังใจที่จะพัฒนาฝีมือตนเองให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งความสามารถของผู้แสดงยังทำให้เกิดโอกาสในการทำงานในวงการบันเทิงได้ เช่น การเป็นนักแสดง นักร้อง พิธีกร นอกจากนี้ ผู้แสดงรุ่นพี่ที่มีความสามารถสูงๆ ก็เป็นต้นแบบที่ทำให้ผู้แสดงรุ่นน้องหรือผู้แสดงคนอื่นๆ เกิดการพัฒนาความสามารถของตนเองอยู่เสมอ

ประการที่สอง ด้านการเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

ผลการวิจัยพบว่า ในการที่คุณไชยา มิตรชัยและคุณจริยา มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงจึงทำให้ตนเองและผู้แสดงคนอื่นๆ มีการพัฒนาฝีมือการแสดงอยู่เสมอ ผู้แสดงจะมีความกระตือรือร้นเป็นพิเศษที่จะพัฒนาความสามารถของตนเองด้วยการฝึกซ้อม และนำสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในการแสดง เป็นปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นชั้นดีที่คอยทิ่มแทงเท้าไม่ให้ศิลปินยืนย่ำอยู่กับที่

ประการที่สาม ด้านรูปร่างหน้าตา

ผลการวิจัยพบว่า ด้วยความที่คุณไชยา มิตรชัยและคุณจริยา มิตรชัยเป็นบุคคลที่มีรูปร่างหน้าตาดี จึงทำให้ผู้ชมเกิดความชื่นชอบในความสวยความงาม และเกิดการติดตามการแสดงอยู่บ่อยๆ ส่งผลให้ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเกิดกำลังใจในการแสดง อีกทั้งทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งจากงานลิเก และงานในวงการบันเทิง

ประการที่สี่ ด้านเวลาและสุขภาพของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า หากผู้แสดงมีเวลาและสุขภาพที่ดีและแข็งแรงก็จะทำให้ผลงานการแสดงออกมาเต็มร้อย ซึ่งการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงจะช่วยให้ร่างกายและจิตใจผ่องใส เกิดประสิทธิภาพในการสร้างผลงานการแสดงได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ การมีเวลาที่เพียงพอทั้งในเรื่องของการพักผ่อน ทำสมาธิ การฝึกซ้อมการแสดง ฯลฯ ก็จะช่วยให้ไหวพริบปฏิภาณในการแสดงดีขึ้นด้วย ด้านผู้ชมเกิดความพอใจในผลงานการแสดงและมีผู้ชมการแสดงมากขึ้น ผู้แสดงจึงต้องหมั่นดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนเองให้มีความสมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ

ประการที่ห้า ด้านทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย

ผลการวิจัยพบว่า การมีทุนทรัพย์ที่เพียงพอนั้น จะช่วยให้จินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ในการที่จะปรับปรุง ซ่อมแซม หรือเพิ่มเติมสิ่งใหม่ เป็นไปได้อย่างทันท่วงที เนื่องด้วยสมัยนี้เทคโนโลยีและความทันสมัยได้เข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันมากขึ้น ผู้แสดงจึงต้องคอยติดตามข่าวสารในวงการต่างๆ อยู่เสมอ นอกจากนี้ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัยยังช่วยเหลือ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หรือค้ำจุนผู้แสดงคนอื่นๆ ให้มีการปรับตัวไปพร้อมๆ กันได้อีก และรวมไปถึงการนำทุนทรัพย์หล่อเลี้ยงจิตใจ เชื่อมความสัมพันธ์กับทั้งตัวผู้แสดงและผู้ชมหรือแม่ยกด้วย

ประการที่หก ด้านทุนวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า คุณไชยา-แอน มิตรชัยหรือผู้แสดงคนอื่นๆ ต้องการสืบสานศิลปะการแสดงสื่อพื้นบ้านของไทยให้ยังมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความหลากหลายของสื่อใหม่ ไม่ว่าจะด้วยสิ่งใดๆ ก็ตามที่ทำให้ลิเกเจริญงอกงามอยู่บนป่าแห่งสุนทรียภาพอันพิสดารเช่นนี้ ลิเกก็จะปรับตัวให้เป็นไปตามสภาพของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เสมือนเป็นผู้อำพรางตนเองให้รอดพ้นจากความสูญหาย คอยค้ำจุนผู้แสดงรุ่นเก่าให้ยังคงปรารถนาที่อยากจะแสดงลิเกต่อไป ปลูกฝังคนรุ่นใหม่และหล่อเลี้ยงลมหายใจลิเกให้กับเด็กและเยาวชนได้สืบทอดการแสดงลิเกต่อจากผู้แสดงรุ่นเก่า และเพื่อป้องกันการสูญหายจึงหมั่นทำให้การแสดงลิเกมีประโยชน์ในสังคมมากที่สุด เพื่อเปิดหูเปิดตาให้ผู้คนมองเห็นคุณค่าและความหมายของลิเกมากขึ้น ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากความคิดของคุณไชยา-แอน มิตรชัยจึงเป็นผลดีต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกโดยแท้จริง

ประการที่เจ็ด ด้านอายุของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า มีส่วนช่วยในการปรับบทบาทของผู้แสดงจากพระนางเด็ก พระนางหนุ่มสาว ไปจนถึงพ่อแม่พระนาง เมื่อผู้แสดงมีอายุที่เหมาะสมกับบทบาทการแสดงใด ก็จะทำให้การแสดงในบทบาทนั้นดูสมบทบาทขึ้นโดยที่ผู้ชมไม่รู้สึกขัดตาขัดใจ แต่ในด้านผู้ชมที่ชื่นชอบในตัวของผู้แสดงอยู่แล้ว อายุของผู้แสดงจะไม่ค่อยเป็นผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเท่าใด แต่ในความเป็นจริงอายุของผู้แสดงมีผลมากสำหรับผู้แสดงที่รับบทเป็นตัวพระนาง เพราะหากพระนางแก่ชราก็จะไม่สามารถดึงความสนใจจากผู้ชมใหม่ๆ ได้

ประการที่แปด ด้านจำนวนของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นลิเกวงใหญ่จึงทำให้มีจำนวนผู้แสดงมาก ส่งผลให้เมื่อผู้แสดงออกมาอวดตัวแล้วดูอลังการเหมาะสมกับขนาดของเวทีแสดง และดูน่าสนใจมากขึ้น การมีจำนวนผู้แสดงมากสามารถสร้างอรรถรสและความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชมได้

ประการที่เก้า ด้านผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า เป็นผู้ส่งสารทางดนตรีไปยังผู้แสดงลิเกให้ส่งต่อไปยังผู้รับสาร ซึ่งต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยความตรงต่อเวลาอย่างเป็นทีมเวิร์ค มีความทันสมัย ซ่อมแซมและพัฒนาเครื่องดนตรี มีการสืบทอดผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์รุ่นใหม่ๆ ฯลฯ เพื่อคอยเป็นแรงสนับสนุนส่งเสริมให้การแสดงลิเกอยู่รอด โดยทำให้การแสดงลิเกของผู้แสดงคณะไชยา-แอน มิตรชัยรื่นไหลและดำเนินไปได้ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย คอยเป็นดั่งเงาที่ติดตามร่างกายของผู้แสดง เพื่อปรับตัวเองให้อยู่รอดไปพร้อมๆ กัน อย่างสอดคล้องด้วยการยึดถือรากเหง้าที่แข็งแรงไปพร้อมๆ กับลิเกตลอดไป

ประการที่สิบ ด้านการเชื่อมความสัมพันธ์

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการเชื่อมความสัมพันธ์ทั้งบุคคลภายในและบุคคลภายนอกคณะอย่างแม่ยก แฟนคลับ ฯลฯ ซึ่งจะมีการจัดกิจกรรมกระชับความสัมพันธ์ประจำปี โดยการจัดทัวร์ท่องเที่ยวระหว่างผู้แสดง แม่ยก และแฟนคลับ มีการจัดกิจกรรมมอบเค้กวันเกิดหรือของขวัญให้กับผู้แสดงในคณะ แม่ยก และแฟนคลับ เมื่อภายในคณะมีการจัดกิจกรรมใดก็จะมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนสื่อมวลชน แม่ยก และแฟนคลับให้มาร่วมกิจกรรมด้วยเสมอ เช่น กิจกรรมทำบุญทอดผ้าป่า ทอดกฐิน งานไหว้ครู การช่วยเหลือภัยพิบัติต่างๆ เป็นต้น ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีระบบการจัดการแบบเดียวกับองค์กรที่มีแผนก PR สัมพันธ์คอยดูแลจิตใจผู้คนเหล่านี้ โดยการให้ความรู้สึกที่ยกให้พวกเขาเป็นเสมือนญาติพี่น้องด้วยความเท่าเทียม มิใช่แม่ยกหรือแฟนคลับเพียงอย่างเดียว ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจึงมีผู้ชมที่ตามให้กำลังใจและติดตามผลงานต่างๆ มาอย่างยาวนานนับตั้งแต่เริ่มแสดงลิเกเลยทีเดียว

ประการที่สิบเอ็ด ด้านการจัดการ

ผลการวิจัยพบว่า สามารถจำแนกการจัดการของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยออกเป็น 5 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ การจัดการเงิน การจัดการคน การจัดการงาน การจัดการเวลา การจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ฯลฯ

การจัดการเงิน

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อได้รายรับจากราคาค่าว่าจ้างการแสดงลิเกมาแล้ว ผู้ดูแลเรื่องการเงินจะทำการจัดการแบ่งสันปันส่วนออกเป็นค่าตัวผู้แสดง ค่าตัวผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ค่าผู้จัดการส่วนตัว ค่าเวทีแสดง ค่าเดินทาง เงินคงเหลือ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีรายรับจากส่วนอื่น เช่น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เงินรางวัล รายได้จากการรับงานในวงการบันเทิง ซึ่งเงินในส่วนนี้จะนำมาจัดการในเรื่องของรายจ่ายเกี่ยวกับคุณลักษณะต่างๆ ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

การจัดการคน

ผลการวิจัยพบว่า จำเป็นต้องใช้คนในการบริหารจัดการในการแสดงส่วนต่างๆ ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับหน้าที่ โดยโต้โผหรือคุณไชยา มิตรชัยจะเป็นผู้จัดการผู้แสดง ผู้รับงาน ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ผู้จัดการส่วนตัว ผู้สร้างเวทีแสดง และฉาก ไฟ แสง สี เสียง ผู้ตั้งพานกำนล ผู้ขับรถ ฯลฯ โดยมอบหมายความรับผิดชอบต่างๆ ให้กับคนภายในคณะ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่คาดหวังทางการแสดง นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดข้อจำกัดในการตอบคำถามสัมภาษณ์จากสื่อของผู้แสดงและแม่ยก ฯลฯ อีกด้วย

การจัดการงาน

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อผู้ทำหน้าที่รับงานได้ตอบรับการรับงานแสดงต่างๆ จากผู้ติดต่องานหรือเจ้าภาพแล้ว จะมีการจัดการลำดับรายการคิวการแสดง โดยต้องระมัดระวังในเรื่องของการรับงานแสดงซ้อน และต้องคำนวณเวลาในการเดินทางไปยังที่หมายให้ลงตัวอีกด้วย หลังจากนั้น จะทำการส่งต่อคิวงานไปยังผู้จัดการส่วนตัวที่รับผิดชอบในการนัดแนะโต้โผ ผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ผู้จัดการส่วนตัวคนอื่น ผู้สร้างเวทีแสดงและฉาก ไฟ แสง สี เสียง ผู้ตั้งพานกำนล ผู้ขับรถ หรือผู้แสดงภายนอก ฯลฯ เพื่อมาพบกันในวันและเวลาที่นัดหมายโดยพร้อมเพรียงกัน

การจัดการเวลา

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อผู้แสดงได้ทราบวัน เวลา และสถานที่แสดงแล้ว ผู้แสดงจะต้องจัดการเวลาของตัวเองให้พร้อมและเหมาะสม ทั้งในเรื่องของการคำนวณเวลาการเดินทาง ระยะทาง เส้นทาง สถานการณ์ในการจราจร เป็นต้น ส่วนเรื่องของเวลาในการเตรียมความพร้อมของการแสดง ความพร้อมของการสร้างเวทีแสดง การติดตั้งระบบฉาก ไฟ แสง สี เสียง เครื่องดนตรี ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ ความพร้อมของผู้จัดการส่วนตัว รถแต่งตัวพร้อมเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคุณไชยา-แอน มิตรชัย การจัดการเวลาในการแต่งตัวของผู้แสดง ฯลฯ จะต้องอยู่ในความพร้อมและต้องควบคุมตนเองให้ทันต่อเวลาหรือธรรมเนียมปฏิบัติของการแสดง เพื่อให้ขั้นตอนในการแสดงทั้งหมดเป็นไปตามที่กำหนด

การจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อถึงเวลาแต่งองค์ทรงเครื่องลิเก ผู้แสดงจะต้องแต่งตัวให้ทันต่อเวลาแสดง ผู้จัดการส่วนตัวที่รับผิดชอบเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคุณไชยา มิตรชัย คุณแอน จริยา มิตรชัย คุณมิตร มิตรชัย คุณรพี มิตรชัย และคุณแชมป์ มิตรชัย จะต้องเตรียมพร้อมไว้ในรถแต่งตัวส่วนตัว และช่วยแต่งตัวผู้แสดงให้เสร็จทันเวลาด้วย อีกประการหนึ่งที่คุณไชยา มิตรชัย คุณแอน จริยา มิตรชัยต้องมีผู้จัดการส่วนตัวในด้านเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เพราะทั้ง 2 ท่านมีการวิ่งลอกงานอยู่บ่อยครั้ง เมื่อมาถึงสถานที่แสดงการแสดงลิเกก็ได้ล่วงหน้าไปก่อนแล้ว ผู้แสดงจึงต้องมีผู้ช่วยเพื่อแต่งตัวแข่งกับเวลาให้ทันคิว นอกจากนี้ การจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายยังขึ้นอยู่กับบุคคลภายนอกคือร้านตัดชุดที่ต้องตัดและออกแบบชุดตามออเดอร์เพื่อให้ทันต่อกระแสความนิยมอีกด้วย

ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ 10 ประการด้วยกัน ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บริบทแวดล้อม ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชม แม่ยก คู่แข่ง สภาพอากาศ/สถานที่ ฯลฯ

ประการแรก ด้านสภาพเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยพบว่า มีส่วนทำให้ราคาว่าจ้างการแสดงลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยเพิ่มสูงขึ้น ราคาว่าจ้างสูงสุดอยู่ที่ 450,000 บาท/คืน ทำให้ทุนทรัพย์ที่คงเหลือจากการแสดงนำไปซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการแสดงลิเกที่ทันสมัยมากขึ้น สำหรับสภาพเศรษฐกิจดูจะไม่ค่อยมีผลกระทบต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกของคณะไชยา-แอน มิตรชัยเท่าที่ควร เนื่องจากฐานลูกค้าของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยค่อนข้างมีฐานะการเงินที่ดี จึงมีเงินว่าจ้างลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในการหาไปทำการแสดงเนื่องด้วยโอกาสต่างๆ ได้ตามปกติ

ประการที่สอง ด้านสังคม

ผลการวิจัยพบว่า มีการเชื่อมความสัมพันธ์กับฐานผู้ชมรุ่นเก่า และเพิ่มการพบปะกับฐานผู้ชมรุ่นใหม่ โดยใช้สังคมออนไลน์เป็นจุดเชื่อมต่อ ผู้ชมทุกเพศทุกวัย ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนาจึงได้รู้จักการแสดงลิเกจากสังคมนี้ ในด้านการแสดงมีการสอดแทรกเนื้อหาด้านการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้กับผู้ชมท่ามกลางสังคมที่ขาดศีลและปัญญาได้บ้างไม่มากก็น้อย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สาม ด้านวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้นำวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามาปะปนในการแสดงลิเก แต่จะไม่นำวัฒนธรรมภายนอกเหล่านั้นเข้ามาปรับใช้กับการแสดงมากเกินไป โดยการแบ่งช่วงการแสดงออกเป็นสองส่วนคือส่วนที่เป็นคอนเสิร์ตกับส่วนที่เป็นการแสดงลิเก

ประการที่สี่ ด้านบริบทแวดล้อม

ผลการวิจัยพบว่า สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวคุณไชยา-แอน มิตรชัยไม่ว่าจะเป็นคนหรือสิ่งของล้วนแล้วแต่อยู่เบื้องหลังกระบวนการในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยให้มีการคงเดิม ปรับเปลี่ยน หรือเพิ่มใหม่อยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านผู้แสดงและการปรับตัวตามของผู้ชม

ประการที่ห้า ด้านความทันสมัย

ผลการวิจัยพบว่า มีการนำความทันสมัยในด้านต่างๆ เข้ามาปรับใช้กับการแสดงและตัวผู้แสดง เช่น เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายลิเก อุปกรณ์การแต่งหน้า เวทีแสดง เรื่องที่แสดง เพลง มุกตลกสังคมออนไลน์ เทคโนโลยี ข่าวสาร ฯลฯ หรือความทันสมัยที่ไม่สามารถมองเห็นได้เป็นนามธรรม เช่น การเปิดใจยอมรับ ความคิด หรือทันคติที่มีต่อความทันสมัย เป็นต้น โดยความทันสมัยที่นำมาปรับตัวเพื่อความอยู่รอดนั้น จะต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขของความพอดี

ประการที่หก ด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นที่ยอมรับและเป็นผู้นำในด้านเทคโนโลยีของการแสดงสื่อพื้นบ้านลิเกได้อย่างชัดเจนที่สุด สามารถมองเห็นได้จากเวทีแสดงที่มีเทคโนโลยีเข้ามาปรับใช้ เช่น จอแอลอีดี จอโปรเจคเตอร์ และเอฟเฟกต์ไฟ แสง สี เสียงต่างๆ มากมาย

ประการที่เจ็ด ด้านผู้ชม

ผลการวิจัยพบว่า คุณไชยา มิตรชัยจะให้ความสำคัญกับผู้ชมมาก มีการประเมินลักษณะของคนดูในการเลือกเรื่องที่แสดง เพื่อทำให้ผู้ชมเกิดความพอใจและได้รับความบันเทิงในการแสดงอย่างเต็มที่ในกรณีเรื่องที่แสดงไม่ถูกขอโดยเจ้าภาพ มีการติดตั้งจอโปรเจคเตอร์เพื่อให้ผู้ชมที่ยืนดูอยู่ไกลๆ ได้มองเห็นชัดเจนขึ้น มีการใส่ใจในรายละเอียดและความสวยงามของเสื้อผ้า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เครื่องแต่งกาย เพื่อให้ผู้ชมได้รับชมแต่สิ่งดีๆ และไม่รู้สึกเหมือนถูกเอาเปรียบ เป็นต้น นอกจากนี้จำนวนของผู้ชมยังมีผลต่อกำลังใจในการแสดงของผู้แสดงอีกด้วย

ประการที่แปด ด้านแม่ยก

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการตอบแทนน้ำใจที่แม่ยกได้คอยให้การสนับสนุน ผลักดัน ค้ำจุน ให้กำลังใจ ดูแลเอาใจใส่ตัวผู้แสดงด้วยผลงานการแสดงลิเกที่ดีและมีคุณภาพเสมอ เป็นบุคคลที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยยกย่องให้เป็นดั่งแม่ พ่อ หรือเป็นญาติผู้ใหญ่ที่คอยให้ความสะดวกในด้านของสังหาริมทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ การให้กำลังใจผู้แสดงในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งผู้แสดงเองจะมีการปรับตัวให้เข้ากับแม่ยกและแฟนคลับด้วยอัธยาศัย การวางตัว การประพฤติตน ความอ่อนน้อมถ่อมตนที่ดี และปฏิบัติตัวให้มีความเป็นกลางอย่างอยู่เสมอ

ประการที่เก้า ด้านคู่แข่ง

ผลการวิจัยพบว่า สำหรับคู่แข่งของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยก็คือลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนั่นเอง เพราะเป็นผู้ที่วิ่งนำคณะลิเกอยู่หลายคณะที่คอยนำการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยไปปรับใช้ สังเกตได้จากเวทีแสดง เครื่องแต่งกาย ฯลฯ จากลิเกคณะอื่นๆ ที่ปรับตัวภายหลังที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับแล้ว

ประการที่สิบ ด้านสภาพอากาศ/สถานที่

ผลการวิจัยพบว่า สภาพอากาศและสถานที่ที่ดีจะเป็นตัวควบคุมให้การแสดงลิเกและผู้ชมสามารถทำการแสดงและรับชมการแสดงได้อย่างสะดวกและราบรื่น ซึ่งโดยปกติแล้วการแสดงลิเกสามารถทำการแสดงได้ทุกฤดูกาลยกเว้นในช่วงฤดูฝนเท่านั้น

6.1.4 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

จากการศึกษาปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ซึ่งผู้วิจัยสามารถทำการสรุปได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ 11 ประการด้วยกัน ได้แก่ ความสามารถของผู้แสดง ความสามารถของโต้โผลิเก การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง เวลาและสุขภาพ ทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย อายุของผู้แสดง จำนวนของผู้แสดง ผู้เล่นวงปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ ฯลฯ

ประการแรก ด้านความสามารถของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถของผู้แสดงต้องขึ้นอยู่กับตัวของผู้แสดง การฝึกซ้อม วัยและคุณวุฒิ และพรสวรรค์ของผู้ตัวแสดง นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับผู้แสดงรุ่นพี่ในการเป็นต้นแบบการพัฒนาความสามารถของผู้แสดงอีกด้วย หากผู้แสดงมีความสามารถที่ไม่เพียงพอในการแสดงลิเกจะทำให้คนดูเกิดความเบื่อหน่ายจนผ่อนการติดตามชม ทำให้ผู้แสดงไม่มีกำลังใจในการแสดง ขาดการพัฒนาฝีมือและไหวพริบปฏิภาณในการแสดง จนขาดโอกาสดีๆ ในวงการบันเทิงไป

ประการที่สอง ด้านการเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

ผลการวิจัยพบว่า ผลงานการแสดงของคุณไชยา-แอน มิตรชัยและผู้แสดงคนอื่นๆ จะผิดพลาดหรือหย่อนความสามารถลงไม่ได้ มิเช่นนั้น จะมีผลต่อชื่อเสียงและถูกตำหนิในฝีมือการแสดงทันที ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยจึงต้องระมัดระวังความผิดพลาดในผลงานการแสดงที่จะเกิดขึ้น จึงไม่สามารถหยุดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้ เป็นผลทำให้ต้องฝึกซ้อมอย่างหักโหมจนเกิดผลกระทบต่อสุขภาพของผู้แสดงตามมา

ประการที่สาม ด้านเวลาและสุขภาพของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า หากผู้แสดงมีสุขภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรงก็จะเป็นอุปสรรคให้ร่างกายและจิตใจหย่อนประสิทธิภาพในการทำสิ่งต่างๆ ได้ หากผู้แสดงมีเวลาไม่เพียงพอและมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรง ไหวพริบปฏิภาณในการแสดงจะไม่เกิดและพลอยให้ผลงานการแสดงขาดประสิทธิภาพ ผู้ชมเกิดความเป็นห่วง ไม่พอใจ หรือเกิดความรำคาญใจต่อการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้

ประการที่สี่ ด้านทุนทรัพย์ของไชยา-แอน มิตรชัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า หากไม่มีทุนทรัพย์มากพอก็จะทำให้ไม่สามารถตอบสนองจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ในการปรับปรุง ซ่อมแซม เพิ่มเติมสิ่งใหม่เข้าไปในการแสดงลิเกได้ นอกจากนี้ ยังไม่สามารถใช้ทุนทรัพย์ของตนเองในการหล่อเลี้ยงจิตใจ เชื่อมความสัมพันธ์กับทั้งตัวผู้แสดงแม่ยก หรือการช่วยเหลือ ค้ำจุนผู้แสดงคนอื่นๆ ให้มีการปรับตัวไปพร้อมๆ กันได้อีก แต่สำหรับทุนทรัพย์ของคุณไชยา-แอน มิตรชัยจะไม่ค่อยมีผลในเรื่องนี้

ประการที่ห้า ด้านอายุของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า อายุของผู้แสดงจะมีผลมากสำหรับผู้แสดงที่รับบทเป็นตัวพระนาง เพราะถ้าผู้แสดงพระนางอายุมากจะไม่สามารถดึงความสนใจจากผู้ชมรุ่นใหม่หรือผู้ชมรายใหม่ได้

ประการที่หก ด้านจำนวนของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยเป็นลิเกวงใหญ่ การมีจำนวนผู้แสดงน้อยเกินไปจะทำให้วางบทยาก หรือหากมีมากเกินไปก็ไม่เหมาะสม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่ออรรถรสของผู้ชมได้

ประการที่เจ็ด ด้านผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์

ผลการวิจัยพบว่า หากผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์มีสายตา สุขภาพ และปฏิภาณไหวพริบที่ไม่ดีก็จะเป็นอุปสรรคต่อการส่งซิกของผู้แสดงได้ นอกจากนี้ การขาดผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ เครื่องดนตรีชำรุด การไม่ตรงต่อเวลา การไม่เป็นทีมเวิร์ค การไม่มีผู้สืบทอดผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ จะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของจำนวนผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ในอนาคตได้

ประการที่แปด ด้านการเชื่อมความสัมพันธ์

ผลการวิจัยพบว่า หากผู้แสดงไม่มีการเชื่อมความสัมพันธ์หรือมีนิสัยส่วนตัวไม่ค่อยเข้าสังคมกับกลุ่มแฟนคลับ แม่ยก จะทำให้เกิดอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของฐานผู้ชมได้

ประการที่เก้า ด้านการจัดการ

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ได้แก่ การจัดการเงิน ผลการวิจัยพบว่า มีการแบ่งสันปันส่วนค่าตัวของผู้แสดงไม่ลงตัว การจัดการคน ผลการวิจัยพบว่า การขาดผู้แสดงกะทันหันเป็นอุปสรรคของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย การจัดการงาน ผลการวิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พบว่า มีการสละคิวงานแสดงที่มีการว่าจ้างชนวันกัน การจัดการเวลา ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาด้านการจราจรติดขัด และการอยู่ในสถานที่นั้นๆ นานเกินไป เป็นอุปสรรคที่ทำให้การเดินทางมาแสดงลิเกหรือไปทำอื่นไม่ทันเวลาได้ ต้องมีการลำดับคิวเวลาการแสดงลิเก และคิวงานภายนอกให้เหมาะสม และการจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ผลการวิจัยพบว่า การที่ผู้แสดงเดินทางมาถึงสถานที่แสดงช้ากว่าเวลาที่กำหนด ทำให้การจัดการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคุณไชยา มิตรชัย คุณแอน จริยา มิตรชัย คุณมิตร มิตรชัย คุณรพี มิตรชัย และคุณแชมป์ มิตรชัยมีเวลาในการแต่งตัวน้อยลง และเสี่ยงต่อการแต่งตัวไม่ทันแสดงได้

ปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยอยู่ 10 ประการด้วยกัน ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บริบทแวดล้อม ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชม แม่ยก คู่แข่ง สภาพอากาศ/สถานที่ ฯลฯ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประการแรก ด้านสภาพเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยพบว่า เป็นอุปสรรคต่อการว่าจ้างการแสดงที่ไม่เพิ่มขึ้นหรือน้อยลง เพราะมีราคาว่าจ้างสูงสูงสุดอยู่ที่ราคา 450,000 บาท/คืน ทำให้ไม่เหมาะกับเจ้าภาพที่มีทุนทรัพย์น้อย ส่วนค่าใช้จ่ายภายในค่อนข้างมีผลในเรื่องของสินค้ามีการปรับราคาสูงขึ้น อีกทั้งมีการดูแลเลี้ยงดูค่าอาหารและค่าเดินทางให้กับเด็กต่างจังหวัดที่มาฝึกหัดการแสดงลิเกฟรีอีกด้วย จึงมีการจำกัดจำนวนที่รับสอน ฯลฯ แต่อย่างไรสภาพเศรษฐกิจจะไม่ค่อยมีผลกระทบต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมากนัก เนื่องจาก มีงานในวงการบันเทิง มีฐานลูกค้าที่ค่อนข้างมีฐานะดี จึงว่าจ้างไปทำการแสดงเนื่องด้วยโอกาสต่างๆ ได้ตามปกติ

ประการที่สอง ด้านสังคม

ผลการวิจัยพบว่า สังคมเปลี่ยนแปลงไปในรูปของโซเชียลเน็ตเวิร์ค ทำให้ผู้แสดงต้องใช้เทคโนโลยีให้เป็น เพื่อการแทรกตัวเข้าไปในสื่อสมัยใหม่ต่างๆ หากผู้แสดงไม่ทำการเปิดรับและรับรู้สังคมใหม่ จะเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สาม ด้านวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า มีวัฒนธรรมเพลงลูกทุ่ง วัฒนธรรมเกาหลี วัฒนธรรมอินเดีย ฯลฯ ที่ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยนำไปปรับใช้ในการแสดง หากไม่นำวัฒนธรรมอื่นๆ มาปรับใช้จะทำให้ดูล้าสมัย หรือถ้านำมาใช้มากเกินไปวัฒนธรรมของตนเองก็จะถูกกลืนกินโดยวัฒนธรรมอื่นได้

ประการที่สี่ ด้านบริบทแวดล้อม

ผลการวิจัยพบว่า หากบริบทแวดล้อมตัวของคุณไชยา-แอน มิตรชัยไม่ดีจะทำให้การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยชะงัก ล่าช้าหรือไม่เป็นไปตามที่คาดหวังได้ เช่น การขาดวัสดุ เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับคนรอบข้าง คนดูแปรเปลี่ยนวัฒนธรรม ฯลฯ

ประการที่ห้า ด้านความทันสมัย

ผลการวิจัยพบว่า หากผู้แสดงไม่พยายามยอมรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้กับตัวเองและการแสดง จะเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดค่อนข้างมาก เพราะหากไม่มีความทันสมัยเข้ามาบ้าง คนรุ่นใหม่ที่เกิดมาพร้อมกับของใหม่ๆ ก็จะไม่ค่อยสนใจ สื่อเก่าๆ และหากนำความทันสมัยเข้ามาใส่มากไปก็จะทำให้ลิเกไม่มีจุดยืนอีกเช่นกัน

ประการที่หก ด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ผลการวิจัยพบว่า กำลังคนไม่สามารถควบคุมเทคโนโลยีที่คุณไชยา มิตรชัยนำมาประยุกต์ใช้กับเวทีแสดงได้ไหว จึงต้องลดทอนเทคโนโลยีลงตามความสมควร เทคโนโลยีใหม่ๆ เหล่านี้มีราคาแพงและต้องใช้ทุนทรัพย์ในการแสดงแต่ละครั้งสูง แต่ก็ไม่เป็นผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมากนัก

ประการที่เจ็ด ด้านผู้ชม

ผลการวิจัยพบว่า หากเรื่องที่แสดงไม่ถูกใจผู้ชม หรือจำเป็นต้องแสดงเรื่องซ้ำๆ เดิมๆ อยู่บ่อยๆ จะทำให้ผู้ชมเกิดความเบื่อหน่ายและอาจทำให้ไม่สนใจรับชม จึงต้องเลือกเรื่องที่แสดงและผู้แสดงให้เหมาะสมกับบทบาท

ประการที่แปด ด้านแม่ยก

ผลการวิจัยพบว่า หากแม่ยกเกิดความไม่ชอบใจในตัวของผู้แสดงจะกลายเป็นผลเสียต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยได้ ในกรณีที่แม่ยกเกิดการแบ่งพรรค

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แบ่งพวก จะทำให้ผู้แสดงเกิดความลำบากใจและวางตัวลำบาก ผู้แสดงจะต้องปรับตัวให้เข้ากับแม่ยกและแฟนคลับให้ได้ในทุกสถานการณ์ ซึ่งต้องให้ความเป็นกลางและเสมอภาคต่อกัน ฯลฯ

ประการที่เก้า ด้านคู่แข่ง

ผลการวิจัยพบว่า เป็นอุปสรรคที่ทำให้คุณไชยา-แอน มิตรชัยต้องคอยปรับตัวเพื่อความอยู่รอดตลอดเวลา หากไม่ใส่ใจในการพัฒนาตนเองให้ไปไวกว่าคู่แข่งจะมีผลต่อชื่อเสียงและการเสียฐานคนดูได้

ประการที่สิบ ด้านสภาพอากาศ/สถานที่

ผลการวิจัยพบว่า เป็นปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ หากสภาพอากาศไม่ค่อยดี มีฝน ลมแรง ที่แคบ รถเข้าไม่ได้ เป็นดินเลน จะต้องสร้างความลำบากในการสร้างเวทีแสดง การแสดงลิเกและผู้ชมในการรับชมได้

6.1.5 การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

จากการศึกษาการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย สามารถนำองค์ความรู้มาทำการสรุปได้ 3 องค์ความรู้ด้วยกัน ได้แก่

องค์ความรู้ที่ 1 ด้านรูปแบบ มี 5 ประการที่น่าสนใจ ดังนี้

ประการแรก เครื่องแต่งกาย ผู้แสดงแต่งกายให้สวยงามมากที่สุด เครื่องแต่งกายเน้นเพชรที่ให้แสงจับไฟมากๆ เป็นหลัก เช่น เพชรรัสเซีย เพชรสวารอฟสกี้ ฯลฯ โดยเครื่องแต่งกายลิเกจะต้องอยู่ในกรอบของลิเกลูกบท

ประการที่สอง อุปกรณ์ประกอบการแสดง ผู้แสดงควรนำอุปกรณ์การแสดงมาประยุกต์ใหม่ให้มีความสวยงาม แปลกตามากขึ้น โดยการนำวัสดุมาตกแต่งอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่มีอยู่ให้สวยงาม หรือจะทำขึ้นมาใหม่ด้วยมือของตัวเองก็ได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สาม ขั้นตอนการแสดง ควรสอดแทรกการร้องเพลงลูกทุ่งคอนเสิร์ตแบบเต็มรูปแบบในช่วงก่อนการแสดงลิเกประมาณ 30 นาที-1 ชั่วโมง หรือตามความเหมาะสมของเวลาและเจ้าภาพ

ประการที่สี่ สถานที่แสดง สถานที่แสดงเน้นการปรับตัวของผู้แสดงในแต่ละสถานที่ของสื่อมวลชน โดยต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องข้อจำกัดทางสื่อมวลชน และเรียนรู้วัฒนธรรมในแต่ละสถานที่

ประการที่ห้า เวทีแสดง เน้นความใหญ่ และความอลังการเป็นหลัก ควรปรับขนาดเวทีให้มีขนาดใหญ่เทียบเท่ากับเวทีคอนเสิร์ต หรือโรงละครแห่งชาติ ออกแบบให้มีการยกพื้น 2 ระดับ ใช้จอแอลอีดีแทนฉากลิเก เน้นคุณภาพของเครื่องเสียงและไฟ ติดตั้งจอโปรเจคเตอร์ที่ด้านข้างเวทีแสดงในกรณีที่ผู้ชมมาก หยิบยืมเทคนิคเอฟเฟกต์ต่างๆ ในการแสดงคอนเสิร์ตมาใช้ในการแสดงลิเก

องค์ความรู้ที่ 2 ด้านเนื้อหา มี 4 ประการที่น่าสนใจ ดังนี้

ประการแรก การรำ ผู้แสดงควรให้ความสำคัญกับทุกท่าในการรำให้มาก และควรเรียนรู้การรำประเภทอื่นๆ เช่น การรำโขน การรำแบบชวาหรืออินเดีย ท่าเต้น หรือนาฏศิลป์อื่นๆ ที่ผู้แสดงสนใจ เพื่อพอกพูนความสามารถของตนเองให้มากขึ้น และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแสดงสูงสุด ผู้แสดงจะต้องไม่นำท่ารำใหม่มาเปลี่ยนใช้กับท่ารำลิเกเด็ดขาด

ประการที่สอง การร้องและการเจรจา ผู้แสดงควรมีเอกลักษณ์ในการร้องและการเจรจาเป็นของตนเอง ควรมีการเรียนรู้หรือหาชมการร้องและการเจรจาจากนาฏศิลป์อื่น และนำมาสอดแทรกในการแสดงลิเกให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควรนำการร้องและการเจรจาแบบอื่นมาใช้ในทางขบขัน

ประการที่สาม เรื่องที่แสดง ควรมีการสอดแทรกเรื่องราวในละครโทรทัศน์ รายการเกมโชว์ หรือภาพยนตร์ที่เป็นที่นิยมอยู่ในขณะนั้น โดยยืมมาใช้ในรูปแบบของเค้าโครงเรื่อง ชื่อตัวละคร การแต่งกาย ฯลฯ เพื่อสร้างความทันสมัยและความตลกขบขัน และควรหันกลับมาเล่นเรื่องในวรรณคดี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และตรวจดูพฤติกรรมการตอบรับของผู้ชมในสถานที่ต่างๆ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สี่ ดนตรี ควรเลือกใช้ปี่พาทย์มอญวงใหญ่ สอดแทรกดนตรีคาราโอเกะแทนการบรรเลงดนตรีเพลงปี่พาทย์หรือจะตีคลอตามก็ได้ ใช้ในช่วงเกี้ยวพาราสี ดาวยั่ว ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และสังเกตพฤติกรรมการตอบสนองของผู้ชม

องค์ความรู้ที่ 3 ด้านบทบาทหน้าที่ มี 6 ประการ ที่น่าสนใจ ดังนี้

ประการแรก บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง ปัจจุบันมีข่าวสาร หรือเหตุการณ์จากสื่อต่างๆ มากมาย ผู้แสดงควรเปิดรับข่าวสารให้มากจากหลายช่องทาง เพื่อนำมาสร้างความบันเทิงให้กับผู้ชม

ประการที่สอง บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม ผู้แสดงควรหาโอกาสประเภทงานจ้างเพิ่มเพื่อสร้างรายได้เข้ามาในคณะลิเก เช่น เสนอเป็นมหรสพในพิธีไหว้ครูในสถานศึกษา เป็นมหรสพในงานสถาปนาโรงเรียนหรือสถานศึกษาแทนวงดนตรีคอนเสิร์ต ซึ่งสามารถต่อรองกับเจ้าภาพ โดยแสดงเป็นคอนเสิร์ตล้วนบนเวทีลิเก เป็นต้น

ประการที่สาม บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้ ควรหาช่องทางให้การแสดงลิเกเป็นสื่อการเรียนรู้ในห้องเรียน โดยอาจแทรกตัวไปในวิชานาฏศิลป์ หรือกิจกรรมชุมนุม การแสดงลิเกในวันสำคัญต่างๆ ของทางโรงเรียนหรือสถานศึกษา เป็นต้น หากผู้แสดงลิเกประกอบอาชีพเป็นอาจารย์ในสถานศึกษาก็สามารถยื่นเรื่องขอการอนุมัติจากทางสถานศึกษาได้

ประการที่สี่ บทบาทหน้าที่ด้านการส่งเสริมการขาย ผู้แสดงลิเกควรรักษาคุณสมบัติของลิเกที่มีความใกล้ชิดประชาชนมากกว่าสื่ออื่นไว้ให้มาก เพื่อให้องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ได้เล็งเห็นถึงคุณสมบัตินี้ของลิเก และได้นำลิเกไปเป็นเครื่องมือทางการตลาด เพื่อเพิ่มช่องทางการอยู่รอดของลิเกได้อีกทางหนึ่ง

ประการที่ห้า บทบาทหน้าที่ด้านประชาสัมพันธ์ ผู้แสดงควรรักษาหน้าที่ในการพูดเชิญชวน เตือนภัย หรือแจ้งข่าวสาร ฯลฯ ให้กับผู้ชมให้มาก มาก เพื่อให้องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ได้เล็งเห็นถึงบทบาทหน้าที่นี้ของลิเก และได้นำลิเกไปเป็นสื่อกลางในการช่วยรณรงค์ประชาสัมพันธ์ข่าวสารขององค์กร เพื่อเพิ่มช่องทางการอยู่รอดของลิเกได้อีกทางหนึ่ง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่หก บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์ ถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้แสดงลิเก ที่ซึ่งเป็นการสะท้อนแก่นที่แข็งแรงของตนเอง ด้วยการเป็นศิลปินที่เป็นคนดี ลิเกจึงมีการอุทิศการแสดงหรือตนเอง เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่คนในสังคม เพื่อช่วยเหลือผู้คนต่างๆ ที่มีความเดือดร้อนเมื่อมีโอกาส เช่น การจัดการแสดงลิเกการกุศลเพื่อหารายได้ช่วยเหลือคนชรา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดทั้งมวลต้องขึ้นอยู่กับกำลังทุนทรัพย์ของคณะลิเก และระบบการจัดการภายในคณะ ซึ่งปัญหานี้ยังเป็นที่น่าเป็นห่วงสำหรับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคณะลิเกที่มีทุนทรัพย์น้อย ไม่เพียงพอต่อเทคโนโลยีหรือสิ่งใหม่ๆ ที่มีราคาแพง ดังนั้น คณะลิเกต้องอาศัยระบบการจัดการที่ดี การเป็นผู้แสดงที่ดี และความสามารถของผู้แสดงในการทำบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน และค่อยๆ สร้างฐานะให้กับคณะลิเกจนสามารถอยู่รอดได้ในสังคม

6.2 อภิปรายผล

ในส่วนนี้ เป็นการนำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” ผู้วิจัยได้ทำการอภิปรายผลจากการวิจัยในประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น ดังนี้

1) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

2) รูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

3) ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังต่อไปนี้

6.2.1 การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

งานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” นี้ ผู้วิจัยพบประเด็นข้อค้นพบเกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านที่น่าสนใจ และสมควรอภิปราย 4 ประการ ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการแรก สถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านในแง่ของผู้ชม

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า สถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกได้เข้าสู่ยุคลิเกลูกบท ซึ่งเกิดความเสื่อมถอยในแง่ของผู้ชมบกพร่อง ผู้ชมมีจำนวนน้อยลงกว่าแต่ก่อน โดยส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนถึงวัยชรามากกว่าเยาวชนหรือวัยรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งเป็นเพราะสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกขาดการสืบทอดหรือการสืบทอดนั้นไม่เป็นผลในแง่ของการส่งต่อไปถึงบุตรหลาน เนื่องจากการคุกคามของสื่อใหม่หรือสื่อกระแสหลักที่มีรสนิยมโดนใจเยาวชนและวัยหนุ่มสาวมากกว่า เร้าใจวัยรุ่นมากกว่า ทำให้ผู้ชมในรุ่นปัจจุบันไม่ค่อยชื่นชมการแสดงลิเกเท่าใดนัก จึงถูกสื่อกระแสหลักดึงความสนใจไปได้โดยง่าย นอกจากนี้ บุตรหลานได้รับการสืบทอดการเป็นผู้ชมนั้นแล้ว แต่กลับหาความเข้าใจในการชมลิเกได้ไม่ หรือกล่าวได้ว่า “ดูไม่เป็น” จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ชมลิเกเช่นเดียวกันกับผู้ชมลิเกในอดีต ที่เป็นแฟนลิเกจริงๆ (smart audience) ดังนั้น ผู้ชมในปัจจุบันโดยมาก จึงมักไม่ค่อยเข้าใจการร้องของลิเก เพราะมีการใช้ภาษาแบบโวหาร ฯลฯ

ข้อค้นพบดังกล่าว จึงไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉิดฉันท์ ดอกแก้ว (2543) เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท ที่กล่าวว่า ลิเกเป็นที่ยอมรับของสังคมไทย และในปี 2543 นั้น ลิเกยังได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไปเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาบริบทในช่วงเวลาปี 2556 พบว่า แม้อยู่ในยุคลิเกลูกบทเช่นเดียวกัน หากแต่ในแง่ของผู้ชมมีความเสื่อมถอยโดยผู้ชมลดลง และเหลือเพียงผู้ชมที่เป็นคนแก่ สำหรับผลการวิจัยที่ไม่สอดคล้องกันนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นผลมาจากยุคสมัยและบริบททางสังคมที่แปรเปลี่ยน จึงทำให้ผู้ชมมีการเปลี่ยนรสนิยมหันไปชื่นชมสื่ออื่นกันมากขึ้น เป็นผลให้การแสดงลิเกในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นปีที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษานี้มีผู้ชมเสื่อมซาลง

นอกจากนี้ ผลการวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกในแง่ของผู้ชมนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของทิพย์พฐู กฤษสุนทร (2552 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549 : 31) กล่าวว่า ปัญหาหลักระดับวิกฤตของสื่อพื้นบ้านทุกชนิด คือ การหดตัวหรือหายตัวของผู้ชมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ในเชิงปริมาณผู้ชมของสื่อพื้นบ้านทุกประเภทจะมีปริมาณผู้ชมลดลงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะกลุ่มผู้รับสารที่เป็นคนรุ่นใหม่ ภาพที่เห็นเป็นปกติของการแสดง การละเล่น การประกอบพิธีกรรมของสื่อพื้นบ้านก็คือ จะมีแต่คนเฒ่าคนแก่เท่านั้นที่มาร่วมมาดูมาชม จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยที่สื่อพื้นบ้านจะได้ฉายาว่าเป็น “สื่อของผู้อาวุโส” เท่านั้น นอกจากจะถดถอยในแง่ของปริมาณแล้ว ในแง่ของคุณภาพผู้ชมสื่อพื้นบ้านรุ่นใหม่นั้น มีรสนิยมต่ำลง เพราะดูไม่เป็น แยกแยะไม่ออก หรือดูแล้วไม่เข้าใจอย่างถึงแก่น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สอง ข้อค้นพบเกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกในแง่ของการร้องลิเก

พบว่า มีความเสื่อมถอยในแง่ของการร้อง เมื่อสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกเดินทางมาถึงยุคลิเกลูกบท เพลงไทยเดิม เพลงพื้นบ้านต่างๆ ที่เคยใช้ในการแสดงลิเกได้เลือนหายไปจากการร้องของลิเกลูกบทปัจจุบัน โดยเน้นการร้องราชนิเกลิงเป็นหลัก ในการแสดงการร้องมีความเสื่อมถอยในการด้นกลอนสด เหลือแต่เพียงการด้นกลอนแห้งที่ลิเกร้องซ้ำๆ จนผู้ชมจำเนื้อกลอนได้ จึงทำให้การร้องซึ่งถือเป็นเสน่ห์และเอกลักษณ์ของลิเกเสื่อมไป เพลงที่ใช้ในการแสดงที่นิยมปัจจุบันเป็นเพลงลูกทุ่ง เพื่อปรับตัวให้เข้ากับรสนิยมของผู้ชมที่ชอบความรวดเร็วทันใจ ทันสมัย กระชับ และเข้าใจง่าย จึงได้ตัดทอนบทร้องเพลงต่างๆ เหล่านั้นออกจนหมดเสีย หรือแทบไม่ได้ยินเสียงเพลงเหล่านั้นในการแสดงลิเกสดแล้ว เพลงเหล่านั้น โดยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเพลงจังหวะช้าเนิบนาบ ใช้ภาษาโวหารเข้าใจยาก ผู้ชมส่วนใหญ่เมื่อได้ยินจะรู้สึกไม่ได้รับอรรถรส และบ่ายหน้าไปชมมหรสพอื่น เช่น กลุ่มเพลงตับ เพลงเถา เพลงลาวดวงเดือน เพลงเขมรไทรโยก เพลงออกภาษาต่างๆ ฯลฯ

ข้อค้นพบในแง่ของการร้องลิเกดังกล่าว สอดคล้องกับผลการวิจัยของนิรมล เจริญหลาย (2547) เรื่อง ชีวประวัติและกระบวนท่ารำลิเกของทองเจือ โสภิตศิลป์ ซึ่งพบว่า ในด้านของการขับร้องเพลงที่ใช้ในการแสดงลิเก ครูทองเจือเป็นผู้มีความสามารถในการร้องเพลงประกอบการแสดงลิเกได้หลายสำเนียง ทำให้ทราบว่าการแสดงลิเกในอดีต นอกจากเพลงร่านิเกลิงแล้วยังมีเพลงไทยและเพลงออกภาษาอีกจำนวนมากที่นำมาใช้ในการแสดง ซึ่งแทบจะสูญหายไปจากการแสดงลิเกในปัจจุบัน ในด้านเพลงที่ใช้ร้องประกอบการแสดงลิเกตามรูปแบบของครูทองเจือนั้น ในปัจจุบันคณะลิเกต่างๆ ยังคงใช้เพลงในการร้องที่มีทำนองคล้ายๆ กัน แต่ส่วนมากนิยมใช้เพลงลูกทุ่งและเพลงแนวสมัยนิยมมาร้องประกอบการแสดง

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 ที่พบว่า การร้องและการด้นกลอนสดยังคงเป็นเอกลักษณ์ของลิเก โดยเฉพาะลิเกพิษณุโลกอยู่เช่นเดิม เพียงแต่บางครั้งไม่ใช้การด้นกลอนสดจริง แต่เป็นการด้นกลอนแห้งที่ลิเกได้เตรียมมาก่อนล่วงหน้า

ประการที่สาม ข้อค้นพบเกี่ยวสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกในแง่ของกระบวนท่ารำ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

งานวิจัยนี้พบว่า มีความเสื่อมถอยในแง่ของกระบวนท่ารำในยุคปัจจุบัน โดยพบว่า มีความเสื่อมถอยในแง่ของกระบวนท่ารำหย่อนคล้อย สูญหาย และขาดการสืบทอดกระบวนท่ารำอย่างถูกต้องหรือสมบูรณ์แบบ ส่งผลให้การรำของลิเกลูกบทเป็นไปอย่างไม่ครบกระบวนท่า เท้าไม่รำ แขนไม่ตรง นิ้วไม่ชิด ออกไม่รำ เข้าไม่ร่าย สูญหายหลายกระบวนท่า ฯลฯ เช่น ท่ารำเพลงเสมอเพลงเชิด ใช้สำหรับการรำเข้า-ออก การเดินทาง ผู้แสดงมักไม่รำตอนเข้าเวทีแสดง กลุ่มท่ารำสู้รบด้วยอาวุธประเภทต่างๆ ผู้แสดงใช้สำหรับการต่อสู้ด้วยดาบ กระบอง หอก ทวน ฯลฯ บางท่ารบได้สูญหายไปแล้ว ซึ่งในบางครั้งการเสื่อมถอยของกระบวนท่ารำอาจเป็นผลมาจากเวลาในการแสดงมีน้อย จึงต้องตัดทอนการรำที่ต้องอาศัยเวลาในการแสดง ขาดการฝึกซ้อม หรือเพื่อเอาใจคนดูที่ชอบความรวดเร็วทันใจมากกว่าด้วย

ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าว สอดคล้องกับผลการวิจัยของนิรมล เจริญหลาย (2547) เรื่อง ชีวประวัติและกระบวนท่ารำลิเกของทองเจือ โสภิตศิลป์ กล่าวว่า กระบวนท่ารำไม้รบจีน หรือไม้รบทวน 7 ไม้ ซึ่งพบว่ากระบวนท่ารำบางท่า ลิเกคณะอื่นๆ ยังคงใช้แสดงอยู่ ส่วนลักษณะการแสดงกระบวนท่ารำไม้รบไทยและไม้รบจีนของครูทองเจือ โสภิตศิลป์ จะแสดงต่อเนื่องกันตั้งแต่ไม้รบที่ 1 ถึงไม้รบสุดท้าย ในแต่ละไม้รบจะมีกระบวนท่ารำหลัก 1 ท่าที่แตกต่างกันในแต่ละไม้ และมีท่ารำเชื่อมที่เหมือนกันทุกไม้ ซึ่งกระบวนท่ารำเหล่านี้ไม่พบในการแสดงลิเกในปัจจุบัน

ประการที่สี่ ข้อค้นพบเกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกในแง่ของเรื่องที่แสดง

งานวิจัยนี้พบว่า มีความเสื่อมถอยในแง่ของเรื่องที่แสดง โดยพบว่า ลิเกปัจจุบันนี้เรื่องที่ทำการแสดงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วรรณคดีต่างๆ ได้ห่างหายไป ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่เน้นแสดงเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวรรณคดีเป็นหลัก และเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวรรณคดีมักไม่ค่อยนิยมแสดงในการแสดงลิเกสด เนื่องจากไม่เป็นที่นิยมของผู้ชมปัจจุบัน จึงเน้นแสดงเรื่องแบบจักรๆ วงศ์ๆ หรือเรื่องราวแบบชาวบ้านๆ สามารถสอดแทรกเหตุการณ์บ้านเมืองและความทันสมัยเข้าไปได้ง่ายกว่าวรรณคดีที่ต้องแสดงไปตามระเบียบแบบแผน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า ปกติเนื้อเรื่องของลิเกจะหนีไม่พ้นอารมณ์เศร้า โศก ตลก รัก ยังคงแสดงแบบเก่า ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ กับเรื่องนิยายชาวบ้าน หรือวิถีชีวิตคนชนบทสอนใจ

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

6.2.2 รูปแบบเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

งานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณีลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย” ค้นพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัว 5 ประการสำคัญ คือ การปรับตัวในด้านรูปแบบ เนื้อหา บทบาทหน้าที่ แนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในอนาคต

ผลการวิจัยพบว่า การปรับตัวทั้ง 5 ประการดังกล่าว มีการผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่เข้าด้วยกัน ซึ่งในการปรับมีทั้งสิ่งที่คงอยู่ ปรับเปลี่ยน เพิ่มใหม่ และหายไป จากประสบการณ์ของผู้วิจัย หลักฐาน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมแท้ และจากการสัมภาษณ์ พบว่า การแสดงลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมาอย่างยาวนาน แม้จะผ่านชะตากรรมพลอยฟ้าพลอยฝนกับเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือผ่านชะตากรรมที่ลิเกแทบถึงกาลอวสานกับเหตุการณ์ปรับปรุงนโยบายวัฒนธรรมชาติไทย ในสมัยการปกครองของนายจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาวันนี้สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดให้ตามทันกระแสสังคมที่แปรเปลี่ยนไป ด้วยความทันสมัย เทคโนโลยี รสนิยมใหม่ๆ ของผู้ชม จึงต้องนำของเก่าแทรกตัวลงไปกับความทันสมัยต่างๆ ที่เป็นของใหม่ เพื่อปรับตัวให้คล้อยตามกันไปอย่างกลมกลืน ของเก่าอย่างการแสดงลิเกในวันนี้ไม่สามารถอยู่รอดได้ในสังคมปัจจุบัน หากไม่มีการปรับตัวโดยการนำของใหม่เข้ามาปรับประสานกับของเก่าทั้งลิเกและคนลิเกเป็นเชิงรับ และอาศัยสื่อมวลชนเป็นช่องทางช่วยแพร่กระจายลิเกตามสื่อต่างๆ เข้าสู่มวลประชาชนเป็นเชิงรุก โดยมีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เป็นทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเก คอยสร้างเงื่อนไขและข้อจำกัดต่อการปรับตัวให้สามารถอยู่รอดได้ในสังคมหรือไม่อีกด้วย ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านต่างๆ ที่น่าสนใจ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การปรับตัวในด้านรูปแบบ ผลการวิจัยพบว่า ลิเกปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเรื่องของรูปแบบ ได้แก่ สถานที่แสดง เวทีแสดง รูปแบบเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง มีรายละเอียดดังนี้

การปรับสถานที่แสดง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า โดยปัจจุบันการแสดงลิเกได้ปรับสถานที่แสดงจากการแสดงแบบเปิดวิก (เวทีแสดงถาวร) มาเป็นทำการแสดงแบบงานปลีกตามสถานที่ต่างๆ (เวทีแสดงชั่วคราว) และยิ่งไปกว่านั้น สำหรับการแสดงลิเกที่มีการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นทางโทรทัศน์ โรงภาพยนตร์ โรงละครแห่งชาติ วิทยุ เทปคาสเซ็ท CD VCD ฯลฯ ผู้แสดงจะต้องมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานที่แสดงใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม เพื่อเข้าหาเงื่อนไขและข้อจำกัดทางการแสดงของสื่อมวลชน ดังนั้น สถานที่แสดงจะไม่ใช่แสดงบนเวทีลิเก มีผู้คนมาชมมากน่าหลายตา แต่จะเป็นเพียงสถานที่ธรรมดาที่ถูกจัดฉากแบบสามมิติ ไม่มีผู้ชมมานั่งชมการแสดง เช่น ห้องส่ง หรือห้องสตูดิโอที่มีลักษณะคับแคบ ใช้สำหรับการเผยแพร่ทางโทรทัศน์หรือการบันทึกการแสดงลงแผ่น CD VCD เพื่อจัดจำหน่าย หรือเผยแพร่ เป็นต้น สำหรับสถานที่แสดงเพื่อเผยแพร่ผ่านทางโทรทัศน์ โรงภาพยนตร์ อาจได้แสดงบนเวทีลิเกจริง แต่จะไม่ได้แสดงเต็มเรื่องเต็มราวตามขั้นตอนการแสดงของลิเกโดยปกติ ส่วนการเผยแพร่ผ่านทางวิทยุ สถานที่แสดงจะเป็นห้องจัดรายการวิทยุที่ทำการบันทึกแต่เสียงของผู้แสดง และดนตรีบรรเลงในการเผยแพร่เป็นลิเกวิทยุ หรือถูกบันทึกการแสดงเป็นเทปคาสเซ็ท เป็นต้น สำหรับสถานที่แสดงที่เปลี่ยนไปผู้แสดงต้องปรับตัวโดยการยอมรับเงื่อนไข แลกเปลี่ยนความรู้ หรือมีการต่อรองการแสดง เพื่อปรับสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ให้มีความสอดคล้องอย่างเหมาะสมตามวัฒนธรรมของแต่ละสถานที่ที่ปฏิบัติ

ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า จากการลองผิดลองถูกในการแสดงจริง สามารถต่อรองกับเจ้าหน้าที่โทรทัศน์ได้ เพราะเห็นแล้วว่าห้องส่งโทรทัศน์มีพื้นที่แคบ หากมัวแต่เดินเข้าฉากไกลมากจะทำให้เสียเวลา แต่ชัยพรก็มีความตั้งใจดีว่าลักษณะของลิเกต้องมีการเดินเข้าฉากบ้าง เพราะหากอยู่ดีดีผู้แสดงปรากฏขึ้นมาในจอเลยก็จะดูไม่ดีนัก ด้วยเหตุนี้เขาจึงพบข้อเท็จจริงว่าห้องส่งมีขนาดเล็กและพื้นที่มีจำกัด จึงรู้ด้วยตนเองว่าผู้แสดงจะต้องปรับการแสดงอย่างไร เพราะฉะนั้นจึงไปต่อรองกับเจ้าหน้าที่ว่าขอเดินเข้ามาแต่ให้สั้นกว่าเดิม เพราะก็รู้ด้วยสัญชาติญาณว่าเดินได้ไม่ไกลนัก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือการเรียนรู้ในเชิงประจักษ์ของชัยพรนั่นเอง

ในกรณีเดียวกัน ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่โทรทัศน์รับทราบในเชิงประจักษ์เช่นเดียวกันว่าถึงแม้พื้นที่ห้องส่งจะแคบ แต่เพื่อคงความเป็นลิเกเอาไว้ จึงเกิดจิตสำนึกและเข้าใจว่าลิเกต้องมีการเดิน ถ้ายังให้เวลาในการจับภาพตรงนี้สักเล็กน้อย กล้องสามารถจับได้ไม่หลุดเฟรมและไม่เสียเวลามากนัก จึงเห็นด้วยกับแนวคิดของชัยพร ตัวอย่างกรณีดังกล่าวแสดงว่าสื่อทั้งสองประเภทพยายามปรับตัวเข้าหากันคนละครึ่งทาง

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

การปรับเวทีแสดง

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันเวทีแสดงลิเกทั่วไปเป็นแบบเวทีชั่วคราว ซึ่งสามารถประกอบและรื้อเก็บใหม่ได้ รูปแบบเวทีมีการปรับให้เป็นเวทีแสดงแบบไฮเทค โดยดึงจุดเด่นหรือความทันสมัยของสื่ออื่นมาปรับใช้กับเวทีแสดงและผู้แสดงลิเก โดยปรับให้มีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับเวทีแสดงลิเกซึ่งเป็นของเก่า เมื่อปรับเข้าหากันแล้ว เวทีแสดงของลิเกสมัยนี้จะต้องยกพื้นสูงๆ มีขนาดใหญ่ กว้าง และยาว ซึ่งมีขนาดเท่าเวทีคอนเสิร์ตหรือเวทีของโรงละครแห่งชาติ ต้องมีจอแอลอีดีขนาดใหญ่แทนฉากผ้าม่าน ผ้าใบ หรือฉากไม้ที่มีอยู่ แต่สิ่งที่คงไว้ คือ ฉากหลีบ เป็นผ้าใบยิงภาพเป็นรูปพระเอก-นางเอก พร้อมเบอร์โทรศัพท์ ใช้ผ้าม่านกั้นช่องหลีบ เวทีแสดงจะต้องใช้แบบเดียวกับเวทีคอนเสิร์ต และต้องยกพื้น 2 ชั้น ปี่พาทย์ต้องตั้งอยู่ชั้น 2 ของเวทีแสดง ทางเดินของผู้แสดงต้องเดินได้ทั้งชั้น 1 และชั้น 2 ตั่งต้องทำเป็นขั้นบันไดหลายชั้นไปจนถึงชั้น 2 ผู้แสดงจะสามารถเดินมาจากชั้น 2 แล้วลงมานั่งที่ตั่งได้ ตั่งต้องนั่งได้หลายคนพร้อมหมอนอิง ไมโครโฟนใช้แบบเดียวกับผู้แสดงละครเวทีจะได้ดูทันสมัย ข้างเวทีทั้ง 2 ข้างจะต้องติดตั้งจอโปรเจคเตอร์ไว้ซูมใบหน้าของผู้แสดง อุปกรณ์ไฟต้องมาก แสงต้องดี สีต้องสวย เสียงต้องดังเพราะ และ Effect ต้องมีมาก เช่น พลุ ฟองสบู่ ควัน ฯลฯ แบบเดียวกับการแสดงของวงดนตรีคอนเสิร์ตจึงจะอยู่รอดได้

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เฉิดฉันท์ ดอกแก้ว (2543) เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท กล่าวว่า มีการพัฒนาฉาก เวทีขนาดใหญ่ มีการใช้แสง สี เสียงที่ทันสมัย เพื่อให้เข้ากับความต้องการของสังคม นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค, 2545 เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า โรงชั่วคราว คือ โรงลิเกที่สร้างขึ้นเพื่อใช้แสดงในแต่ละครั้ง และรื้อเก็บเมื่อแสดงเสร็จ

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ฐปนรรฆ์ ตันสกุล (2547) เรื่อง อาชีพลิเกในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ที่พบว่า ในปัจจุบันมีเพียงโรงลิเกแบบชั่วคราวเท่านั้น นอกจากนั้น ยังประกอบด้วยเวทีลิเกซึ่งแบ่งออกเป็นเวทีแบบดั้งเดิม และเวทีประยุกต์ที่เรียกว่า ลิเกลอยฟ้า ฉากลิเกที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยและสอดคล้องกับเวทีลิเก

การปรับขั้นตอนการแสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการปรับขั้นตอนการแสดงเป็น 8 ขั้นตอน ได้แก่ โหมโรง ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ออกแขก รำถวายมือ ช่วงมอบของที่ระลึก

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

พร้อมอวยพรเจ้าภาพ ช่วงคอนเสิร์ต ช่วงละครหรือลิเก และลาโรง โดยส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ 3 ขั้นตอนนั้น ได้แก่ ขั้นตอนการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ ช่วงคอนเสิร์ต

ขั้นตอนการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ร้องตอนก่อนเริ่มทำการแสดง เพื่อเป็นการถวายความเคารพแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเฉกเช่นเดียวกับการชมภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์ ซึ่งถือคติที่ว่าลิเกก็คือสื่อที่ให้การบันเทิง

ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ เป็นการกล่าวขอบคุณเจ้าภาพแล้วมอบของที่ระลึกแทนคำขอบคุณภายหลังออกแขกเสร็จ

ช่วงคอนเสิร์ต เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในยุคสมัยนี้ ผู้แสดงจะต้องออกมาร้องเต้นเพลงลูกทุ่งตามคำขอ หรือเอาใจผู้ชม โดยผู้แสดงจะแต่งตัวเป็นนักร้องลูกทุ่ง และแดนซ์เซอร์ หรือจ้างนักเต้นมืออาชีพมาทำหน้าที่แดนซ์เซอร์ให้ เชิญแขกรับเชิญพิเศษมาร่วมร้องเพลงด้วย เช่น ดาราตลก หรือบุคคลสาธารณะ ใช้ดนตรีคาราโอเกะในการร้องเพลงลูกทุ่งพร้อมฉาก ไฟ แสง สี สุดอลังการแบบวงดนตรีคอนเสิร์ต เป็นขั้นตอนที่แสดงก่อนการแสดงลิเก

โดย 2 ขั้นตอนหลัง คือ ช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ และช่วงคอนเสิร์ต สามารถสลับขั้นตอนกันได้ตั้งแต่ขั้นตอนรำถวายมือเป็นต้นไปเท่านั้น ซึ่งจะเป็นไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์สำหรับช่วงมอบของที่ระลึกพร้อมอวยพรเจ้าภาพ หรือตามใจเจ้าภาพสำหรับช่วงคอนเสิร์ต

ข้อค้นพบดังกล่าวในงานวิจัยนี้ไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยอื่น ซึ่งอาจเป็นเพราะยุคสมัยที่เปลี่ยนไปในขณะที่ทำการวิจัย และวัฒนธรรมการแสดงลิเกของแต่ละคณะไม่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฐปนรรฆ์ ตันสกุล (2547) เรื่อง อาชีพลิเกในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ที่พบว่า มีลำดับการแสดงหรือขั้นตอนการแสดงที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบการแสดง โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้ (1) โหมโรง (2) ออกแขก (3) การดำเนินเรื่อง (4) ลาโรง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นอกจากนี้ยังไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 ที่พบว่า ขั้นตอนก่อนการแสดง (1) เมื่อไปถึงสถานที่แสดง หัวหน้าคณะจะบอกกล่าวเจ้าที่ ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้ธูป 5 ดอก (2) ปี่พาทย์โหมโรง หัวหน้าคณะจุดธูปหน้าศีรษะครู พร้อมของบูชาครูลิเก (3) ประกาศบอกผู้ชมผ่านเครื่องขยายเสียงว่าลิเกมาถึงและทำการแสดงแล้ว (4) รำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (เฉพาะงานแก้บน, งานประจำปีของวัด) (5) ออกแขกแล้วเริ่มเรื่อง ซึ่งผลการวิจัยที่ไม่สอดคล้องกันในบางจุดนี้ อาจเป็นเพราะยุคสมัยที่เปลี่ยนไป และวัฒนธรรมการแสดงลิเกของแต่ละคณะไม่เหมือนกัน

การปรับจำนวนของผู้แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับจำนวนผู้แสดงให้เหมาะสมกับขนาดของเวที วัยของผู้แสดงมีตั้งแต่วัยเด็กเล็กถึงวัยกลางคนขึ้นไป ใช้ความสามารถ รูปร่างหน้าตา เพศ อายุ ไหวพริบ น้ำเสียง และบุคลิกภาพของผู้แสดงในการคัดเลือกบทบาทต่างๆ ให้เหมาะสม ผู้รับบทเป็นพระเอกจะต้องหน้าตาดี หล่อแบบหน้าหวาน รูปร่างกะทัดรัด มีความสามารถ ผู้รับบทเป็นนางเอกจะต้องหน้าตาดี รูปร่างดี ไม่สูงเกินพระเอก มีความสามารถและต้องสวยที่สุดในคณะ ผู้รับบทเป็นตัวโกงจะต้องน่าตาดุดัน ดูมีพลังอำนาจ เสียงดังฟังชัด มักเขียนหนวด ผู้รับบทเป็นนางโกงจะต้องมีรูปร่างหน้าตาดีแบบเซ็กซี่ มีความสามารถ ผู้รับบทเป็นตัวเจ้าจะต้องมีความสุขุม พูดช้า น่าเกรงขาม ผู้รับบทเป็นตัวตลกจะต้องมีไหวพริบปฏิภาณดีเลิศ ฉลาด และสามารถเอ็นเตอร์เทรนด์คนดูได้มากกว่าบทอื่นที่กล่าวมา นอกจากนี้ ยังมีการเชิญแขกพิเศษหรือบุคคลที่มีชื่อเสียง ชาวต่างชาติ มาร่วมแสดงลิเกสด ลิเกโทรทัศน์ และลิเกซีดี วีซีดี ฯลฯ เพื่อสร้างความกลมกลืนกับสื่อมวลชน ต่างประเทศ หรือเพื่อเป็นการคืนกำไรให้กับผู้ชมอีกด้วย ผู้แสดงจึงต้องมีการปรับตัวกับสื่อมวลชนในแขนงต่างๆ จะต้องมีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กับสื่อมวลชน ผู้แสดงจะต้องเข้าใจธรรมชาติของสื่อมวลชนในเงื่อนไขต่างๆ และปรับตัวเข้าหาสื่อมวลชนให้ได้ เช่น สื่อมวลชนจะจำกัดสถานที่ จำกัดเวลา จำกัดบท จำกัดสายตา จำกัดวาจา จำกัดผู้ชม ฯลฯ ก่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ในการปรับตัวการแสดงลิเกกับสื่อมวลชนจนเกิดความเคยชิน และสามารถนำประสบการณ์ไปบอกต่อผู้แสดงท่านอื่นได้

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า ความถี่และประสบการณ์ในการแสดงลิเกสดและลิเกโทรทัศน์ ส่งผลต่อการเรียนรู้การแสดงลิเกโทรทัศน์ของผู้แสดงลิเกมาก และยิ่งผู้แสดงลิเกบางคนได้มีโอกาสไปแสดงยังสถานีอื่นๆ นอกเหนือจากช่อง 11พิษณุโลก ก็ยิ่งได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม Pibulsongkram Rajabhat University

เรียนรู้การทำงาน ฝึกการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมการทำงานของแต่ละสถานีอีกด้วย นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของกนิษฐา เทพสุด (2550) เรื่อง การปรับประสานสื่อพื้นบ้าน “ลิเก” ผ่านทางสื่อโทรทัศน์: กรณีศึกษารายการลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 กล่าวว่า มีการปรับปรุงรูปแบบการแสดง เช่น การเชิญผู้ที่มีชื่อเสียงในวงการบันเทิงมาแสดงลิเกทางรายการโทรทัศน์

การปรับรูปแบบเครื่องแต่งกาย

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านรูปแบบ โดยการปรับเครื่องแต่งกาย เมื่อปรับตัวแล้วผู้แสดงจะมีการดัดแปลง ผสมผสาน ปรุงแต่งเครื่องแต่งกายให้มีความสวยงามร่วมสมัย และแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา โดยนำแฟชั่นหรือสิ่งใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้กับชุดลิเกให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และต้องไม่หลุดกรอบความเป็นลิเกลูกบท ในแต่ละชุดจุดสำคัญอยู่ที่เพชรยิ่งเพชรพลอยมีราคาแพงก็จะยิ่งสวย ยิ่งระยิบระยับจับไฟ ตอนนี้เพชรที่มาแรงคือเพชรรัสเซีย และล่าสุดคือสวารอฟสกี้ (Swarovski) เป็นเพชรที่ให้แสงสีสดใสมาก โดยคุณไชยา มิตรชัยเป็นผู้บุกเบิกและเลือกสวารอฟสกี้แบบเม็ดเล็ก เพื่อนำมาเล่นลวดลายเครื่องแต่งกายให้ระเอียด เครื่องแต่งกายของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย หากรับบทเป็นคนยากจนจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม จะใส่ชุดที่เพชรฟู่ฟ่า สวยงามหรูหรานักไม่ได้ แม้จะเป็นบทพระเอกก็ตาม

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉิดฉันท์ ดอกแก้ว, 2543 เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท กล่าวว่า มีการเน้นเครื่องแต่งกายที่มีสีสันสวยสดงดงาม ฉูดฉาดบาดตา ใช้เครื่องประดับเพชร พลอย สร้อยสังวาลที่มีราคาแพง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า การแต่งกายนิยมที่ความสวยงาม มีเพชรประดับวูบวาบแต่ไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค, 2545 เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า การแต่งกายนิยมที่ความสวยงาม มีเพชรประดับวูบวาบแม้ว่าจะไม่เป็นไปตามท้องเรื่อง เช่น บทคนจน หรือทหารก็ตาม ทั้งนี้ผู้วิจัยสังเกตว่าความไม่สอดคล้องกันนี้เป็นผลมาจากความนิยมของผู้ชมและวัฒนธรรมการแต่งกายที่ไม่เหมือนกันของแต่ละคณะมากกว่า

การปรับอุปกรณ์ประกอบการเสดง ผลการวิจัยพบว่า ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านรูปแบบ โดยการปรับอุปกรณ์ประกอบการแสดง เมื่อปรับตัวแล้วอุปกรณ์ประกอบการแสดงในหลายๆ ชิ้น ผู้แสดงจะประดิษฐ์ขึ้นมาเองหรือนำสิ่งอื่นมาประยุกต์กับ

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rangsit University

อุปกรณ์ประกอบการแสดงที่มีอยู่เดิม เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของคณะและความสวยงามที่แตกต่างไปจากเดิม

ข้อค้นพบดังกล่าวไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยใดๆ ที่ศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ทั้งนี้เนื่องจากลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมักเป็นลิเกคณะแรกที่มีแนวคิดเรื่องวิธีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดใหม่ๆ อยู่เสมอ ซึ่งเป็นต้นแบบของลิเกคณะอื่นๆ ในการนำไปปรับใช้ให้เข้ากับคณะตนเองในเวลาต่อมา

ประการที่สอง การปรับตัวด้านเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเรื่องของเนื้อหา ได้แก่ การรำ การร้อง เรื่องที่แสดง ดนตรีประกอบการแสดง

การปรับท่ารำ

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการใช้ท่ารำแบบเดียวกับนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ประกอบด้วย การรำเพลงช้า เพลงเร็ว การรำแม่บทเล็ก และแม่บทใหญ่ รำชุด ฯลฯ ซึ่งเป็นท่ารำมาตรฐานที่ใช้กันแพร่หลาย ซึ่งอยู่ในรูปของกลอนเพลง นอกจากท่ารำแม่บทที่เป็นแบบแผนการรำแล้วยังมีท่ารำที่ไว้ใช้แสดงเพื่อการสื่อสารอื่นอีกด้วย เช่น ท่ารัก ท่าโอด ท่าช่วยเหลือ ท่าเคืองแค้น ท่าโกรธ ท่าป้องหน้า ท่าแผลงศร ท่าพัก ท่าแอบ ฯลฯ ในปัจจุบันการรำได้เสื่อมถอยลงไปมาก อาจเป็นเพราะความหย่อนในหน้าที่ของผู้แสดง และอาจเป็นเพราะต้องเดินเรื่องให้เร็วเพื่อเอาใจผู้ชม คุณไชยา มิตรชัยมีการนำท่ารำของนาฏศิลป์อื่นมาใช้กับการแสดงลิเกเล็กน้อย เช่น ท่ารำแบบชวา โขน ซึ่งเป็นข้อค้นพบใหม่ นอกจากนี้ ผู้แสดงต้องเต้นเป็นด้วย เพื่อนำมาปรับใช้ในช่วงการแสดงคอนเสิร์ต เป็นการเต้นประกอบเพลงทั่วไป ซึ่งอาจต้องอาศัยการฝึกซ้อมทั้งผู้ร้องและผู้เต้นร่วมกัน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า เนื่องจากลิเกเน้นความสำคัญของการร้องและการเจรจาอยู่มาก ทำให้การรำด้อยความหมายไปมาก ท่ารำจึงขึ้นอยู่กับความถนัดและความพอใจของผู้แสดง ส่วนใหญ่จึงรำแค่พอเป็นกิริยา เพียงประมาณ 20 เปอร์เซ็นท์

การปรับด้านการร้อง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านเนื้อหา โดยการปรับทั้งการร้องและการเจรจา การร้องที่สำคัญ คือ การร้องราชนิเกลิง หรือรานิเกลิง ส่วนการร้องแบบเก่าๆ นั้นได้สูญหายไปจากการแสดงลิเกแล้ว การร้องราชนิเกลิง หรือรานิเกลิงเป็นการร้องที่ผู้แสดงสามารถดิ้นได้หลายจังหวะ มีความกระชับ ฟังสนุก และเข้าใจง่าย ปัจจุบันนิยมด้นกลอนแห้งแทนการด้นกลอนสด ในการเจรจาผู้แสดงจะพูดซ้ำกับบทร้อง โดยอาศัยไหวพริบปฏิภาณของตนเอง บทร้องและบทเจรจาในปัจจุบันจะต้องปรับให้ทันต่อยุคสมัย เน้นการเดินเรื่องเร็ว หรือมีเนื้อหาที่สนุกสนาน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 ที่พบว่า การแสดงลิเกไม่ว่าจะในบริบทใดจะมีลักษณะการร้องที่เป็นเอกลักษณ์ คือ บทรานิเกลิง

การปรับเรื่องที่แสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านเนื้อหา โดยการปรับเรื่องที่แสดง คุณไชยา มิตรชัยมีการปรับเรื่องที่จะนำมาแสดงด้วยการเริ่มนำเรื่องในวรรณคดีกลับมาแสดงในปัจจุบัน แต่ยังเน้นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหรือกษัตริย์ จักรๆ วงษ์ๆ หรือเป็นเรื่องแบบชาวบ้านสามัญชน แต่ก็ต้องมีความเกี่ยวข้องกับคนรวยหรือเจ้า เรื่องที่แสดงจะมีโครงเรื่องที่คล้ายๆ กัน แล้วเปลี่ยนชื่อเรื่อง เปลี่ยนชื่อตัวละคร และแต่งเติมใหม่ ใส่การชิงรักหักสวาท ฉากรบทัพจับศึกเข้าไป สอดแทรกตลกขบขัน ความทะลึ่งตึงตัง ในการเริ่มเรื่องจะใช้ตัวโกง หรือตัวเจ้า (พระยาซื่อ) เป็นตัวเริ่มเรื่อง หลังจากนั้นผู้แสดงหลักจะดำเนินเรื่องต่อไปตามโครงเรื่องที่โต้โผได้วางบทไว้ก่อนการแสดง มีการนำเค้าโครงหรือเรื่องจากละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์มาแสดงหรือดัดแปลง ในปัจจุบันคุณไชยา มิตรชัยได้มีการนำรายการโทรทัศน์ เช่น เกมโชว์มาปรับให้เป็นการแสดงลิเกในปัจจุบันด้วย เรื่องที่แสดงมักขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมภายนอก เช่น เพศ และวัยของผู้ชม มีมหรสพอื่น หรือเจ้าภาพขอมา ฯลฯ เช่น เรื่องลูกในโรงช้าง ตะวันอ้อมข้าว เป็นต้น

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของหฤทัย ขัดนาค (2545) เรื่อง การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545 กล่าวว่า เรื่องที่ใช้ในการแสดงมี 2 ประเภท คือ เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เรื่องนิยายชาวบ้าน การเริ่มเรื่อง ส่วนใหญ่พบว่าตัวโกงจะออกมาก่อนแล้วจึงดำเนินเนื้อเรื่อง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ฐปนรรฆ์ ตันสกุล (2547) เรื่อง อาชีพลิเกในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ที่พบว่า ในอดีตผู้ชมชอบเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ได้แก่ อิเหนา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขุนศึก พระเจ้าตากสิน ผู้ชนะสิบทิศ ราชาธิราช ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี แก้วหน้าม้า และพิกุลทอง แสดงเฉพาะตอนที่สนุกสนานเท่านั้น และเรื่องประเภทเทพนิยาย เช่น ไอ้ค่อม จำปาสี่ต้น หลวิชัย-คาวี กวางทอง และคำสาปประกาศิต เป็นต้น ปัจจุบันผู้ชมไม่ชอบเนื้อเรื่องเหล่านี้ ดังนั้น ทางคณะจะเปลี่ยนการแสดง จะแสดงเนื้อเรื่องที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตในชนบทผสมผสานกับเรื่องจักรวงศ์ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชม และสอดคล้องกับผลการวิจัยของกนิษฐา เทพสุด (2550) เรื่อง การปรับประสานสื่อพื้นบ้าน “ลิเก” ผ่านทางสื่อโทรทัศน์: กรณีศึกษารายการลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 ที่พบว่า ความทันสมัยและเหตุการณ์ต่างๆ ในสังคม ได้แทรกซึมและเป็นส่วนหนึ่งของลิเก ไม่ว่าจะเป็นการผูกเรื่องที่เลียนแบบหรือเค้าโครงจากละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์

การปรับดนตรีประกอบการแสดง

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านเนื้อหา โดยการปรับดนตรีประกอบการแสดง ซึ่งปัจจุบันดนตรีที่นำมาใช้ในการแสดง ได้แก่ วงดนตรีบรรเลงไทยปี่พาทย์ ใช้เป็นวงปี่พาทย์มอญเครื่องห้า หรือเรียกว่า ปี่พาทย์มอญ ใช้ดนตรีคาราโอเกะ คาราโอเกะเมดเล่ย์ ดนตรีซาวด์แทรก และซาวด์แทรกเมดเล่ย์ ดนตรีไทยปี่พาทย์จะใช้บรรเลงในการแสดงลิเกเป็นหลัก ดนตรีคาราโอเกะ ดนตรีซาวด์แทรก ดนตรีเมดเลย์ เครื่องดนตรีสากล ใช้ในการร้องเพลงช่วง คอนเสิร์ต การเปิดตัวผู้แสดง และในการแสดงลิเก

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของฐปนรรฆ์ ตันสกุล (2547) เรื่อง อาชีพลิเกในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ที่พบว่า เครื่องดนตรีที่พัฒนาจากกลองรำมะนาเป็นวงปี่พาทย์ และในปัจจุบันต้องมีเครื่องดนตรีสากล โดยเฉพาะเครื่องดนตรีไฟฟ้า

ประการที่สาม การปรับตัวในด้านบทบาทหน้าที่

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านบทบาทหน้าที่ โดยมีการคงบทบาทหน้าที่เดิม และมีการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ รวม 6 ด้าน ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้ บทบาทหน้าที่ด้านการส่งเสริมการขาย บทบาทหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์

บทบาทหน้าที่ด้านบันเทิง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผลการวิจัยพบว่า การแสดงลิเกยังคงบทบาทหน้าที่เดิม คือ บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความบันเทิง การแสดงลิเกสามารถนำเสนอเรื่องราวที่ทำให้ผู้ชมผ่อนคลายความตึงเครียด เกิดความรู้สึกครื้นเครง หรือขบขันไปกับผู้แสดงได้ โดยนำข่าวสาร หรือเหตุการณ์จากสื่อต่างๆ เช่น ละคร การเมือง การแต่งกายของคนดัง ฯลฯ สำหรับสิ่งที่เพิ่มเข้ามาใหม่ในปัจจุบัน คือ มีเรื่องราวให้นำมาเล่นได้มากกว่าแต่ก่อน ผู้ชมจึงได้รับความบันเทิงจากการแสดงลิเกเพิ่มขึ้น

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉิดฉันท์ ดอกแก้ว (2543) เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท กล่าวว่า ลิเกเป็นการแสดงที่ให้ความบันเทิงสนุกสนาน ครื้นเครง ตื่นเต้น เร้าใจ และช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดให้แก่ผู้ชมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของกนิษฐา เทพสุด (2550) เรื่อง การปรับประสานสื่อพื้นบ้าน “ลิเก” ผ่านทางสื่อโทรทัศน์: กรณีศึกษารายการลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งเนื่องจากสื่อพื้นบ้านนั้น มีธรรมชาติที่เล็กกว่า อยู่ใกล้ประชิดตัวผู้รับสารมากกว่า จึงมีบทบาทมากกว่าสื่อมวลชน ดังนี้ (1) ให้ความบันเทิง (2) การแจ้งข่าวสาร (3) ให้การศึกษา

บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของบทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรม ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มมาใหม่ในยุคที่ลิเกถูกจ้างเป็นงานปลีก คนไทยที่ถูกปลูกฝังให้มีความเชื่อเรื่องผีสาง เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ จึงไม่พลาดที่จะนำการแสดงลิเกมาเป็นของแก้บนแก่ภูตผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ สำหรับสิ่งที่เพิ่มเข้ามาใหม่ในปัจจุบัน พิธีกรรมได้ขยายขอบเขตมากขึ้น จากการจ้างลิเกไปแก้บน ก็มีการจ้างไปแสดงเป็นมหรสพในพิธีกรรมอื่น โดยได้กลายเป็นของเซ่นไหว้แก่เทพเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีไหว้ครูทรงเจ้า ฯลฯ

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉิดฉันท์ ดอกแก้ว, (2543) เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท กล่าวว่า คนไทยส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดความเชื่อมาจากบรรพบุรุษ เช่น เชื่อเรื่องผีสางเทวดา เชื่อเรื่องหลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนา เชื่อเรื่องการเคารพนับถือบูชาเทพเจ้าหลายองค์ของศาสนาฮินดู เช่น พระพิฆเนศ พระกัศป พระอิศวร และพระกไลโกศ โดยเชื่อว่าเทพเจ้าต่างๆ เหล่านั้นมีอยู่จริง นอกจากนี้ ยังเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโชคลาง เครื่องรางของขลัง โหราศาสตร์ ฤกษ์ยาม ลางสังหรณ์ คำสาบาน ความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นความเชื่อของสังคมไทย ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทบาทหน้าที่ด้านการให้ความรู้

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของบทบาทหน้าที่ด้านให้ความรู้/คำสอน/สะท้อนสังคม ซึ่งยังคงบทบาทหน้าที่เดิมที่ยังทำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยลิเกมีการเสนอการแสดงในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี คติของความรัก คุณงามแห่งการทำความดีซึ่งถือเป็นการช่วยประเทืองจิตใจแก่ผู้ชม นอกจากนี้ การแสดงลิเกยังเป็นภาพสะท้อนในวิถีชีวิตของสังคม ให้ผู้ชมมองผ่านการแสดงเหมือนลิเกเป็นเช่นกระจกส่องเงาวิถีชีวิต เช่น เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชนชั้นวรรณะ คนบ้า และคนพิการในสังคม สำหรับสิ่งที่เพิ่มเข้ามาใหม่ในปัจจุบัน คือ ลิเกได้กลายเป็นสื่อเสริมการเรียนการสอนในห้องเรียน เช่น เพลงลิเกสอนภาษาไทย ขับร้องโดยคุณไชยา มิตรชัย การแสดงลิเกในโรงเรียนเรื่องพระอภัยมณีในวันสุนทรภู่ โดยคุณไชยา มิตรชัยนำทีมคณะลิเกเด็กปังปอนด์ รำปาว มิตรชัยมาทำการแสดง

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉิดฉันท์ ดอกแก้ว (2543) เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาของลิเกลูกบท กล่าวว่า ผู้แต่งหรือผู้แสดงเนื้อหาของลิเกลูกบท ยังได้สอดแทรกความรู้ แนวความคิด แนวทางประพฤติ ปฏิบัติ เพื่อชี้นำให้สังคมไปสู่แนวทางที่ดี โดยนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เช่น หลักศีลธรรม เข้ามาบรรจุไว้ในเนื้อหา เพื่อให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติกันในแนวทางที่ดีได้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของกนิษฐา เทพสุด (2550) เรื่อง การปรับประสานสื่อพื้นบ้าน “ลิเก” ผ่านทางสื่อโทรทัศน์: กรณีศึกษารายการลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งเนื่องจากสื่อพื้นบ้านนั้น มีธรรมชาติที่เล็กกว่า อยู่ใกล้ประชิดตัวผู้รับสารมากกว่า จึงมีบทบาทมากกว่าสื่อมวลชน ดังนี้ (1) ให้ความบันเทิง (2) การแจ้งข่าวสาร (3) ให้การศึกษา

บทบาทหน้าที่ด้านการส่งเสริมการขาย

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของบทบาทหน้าที่ด้านการส่งเสริมการขาย ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเข้ามาใหม่ โดยมีการให้ลิเกเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการขาย กล่าวคือ มีการนำลิเกหรือตัวผู้แสดงมาใช้ในการส่งเสริมการขาย เพื่อกระตุ้นยอดขาย ให้สินค้าเป็นที่รู้จัก หรือเป็นการผลักดันสินค้า ซึ่งเป็นข้อค้นพบใหม่สำหรับบทบาทหน้าที่ของการแสดงลิเกในปัจจุบัน

บทบาทหน้าที่ด้านประชาสัมพันธ์ ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในแง่ของบทบาทหน้าที่ด้านรณรงค์ประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่มีอยู่แต่เดิม ในการแสดงลิเกนั้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จะมีการพูดเชิญชวนให้คนที่มาดูลิเกไปทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น ทำบุญ เลือกตั้ง อำนวยความสะดวก หรือเตือนภัยตามสถานการณ์บ้านเมืองต่างๆ ฯลฯ สำหรับสิ่งที่เพิ่มเข้ามาใหม่ในปัจจุบัน คือ เป็นสื่อกลางสำหรับธุรกิจหรือองค์กรในการช่วยรณรงค์ประชาสัมพันธ์ข่าวสารขององค์กรได้อีกด้วย

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของกนิษฐา เทพสุด, 2550 เรื่อง การปรับประสานสื่อพื้นบ้าน “ลิเก”ผ่านทางสื่อโทรทัศน์: กรณีศึกษารายการลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งเนื่องจากสื่อพื้นบ้านนั้น มีธรรมชาติที่เล็กกว่า อยู่ใกล้ประชิดตัวผู้รับสารมากกว่า จึงมีบทบาทมากกว่าสื่อมวลชน ดังนี้ (1) ให้ความบันเทิง (2) การแจ้งข่าวสาร (3) ให้การศึกษา

บทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์

ผลการวิจัยพบว่า ลิเกมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยมีการแสดงบทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเข้ามาใหม่ กล่าวคือ ลิเกมีการอุทิศการแสดงหรือตนเอง เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่คนในสังคม เช่น การจัดลิเกการกุศลเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อค้นพบใหม่สำหรับบทบาทหน้าที่ของการแสดงลิเกในปัจจุบัน

ประการที่สี่ แนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ถึงแม้สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกจะผ่านกระบวนการในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในด้านต่างๆ และด้วยวิธีการต่างๆ อย่างต่อเนื่องมาแล้ว แต่สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกนี้ยังคงต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดต่อไป ตามความแปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็วของสภาพสังคมมนุษย์ในบริบทต่างๆ อยู่เสมอ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สอดแทรกการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยนำหลักแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของ Claude Levi-Strauss ซึ่งมีการพิจารณาสื่อพื้นบ้านทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน มาเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก และสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นที่สนใจ โดยแสดงแผนภาพต้นไม้แห่งคุณค่า ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์คุณลักษณะต่างๆ ของลิเก แล้วให้คุณไชยา มิตรชัย หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติฯ และอาจารย์ที่ปรึกษาวิจัยตรวจสอบ ดังรายระเอียดต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เมื่อพิจารณาเป็นภาพแนวดิ่งของต้นไม้ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบด้วยกัน ดังนี้

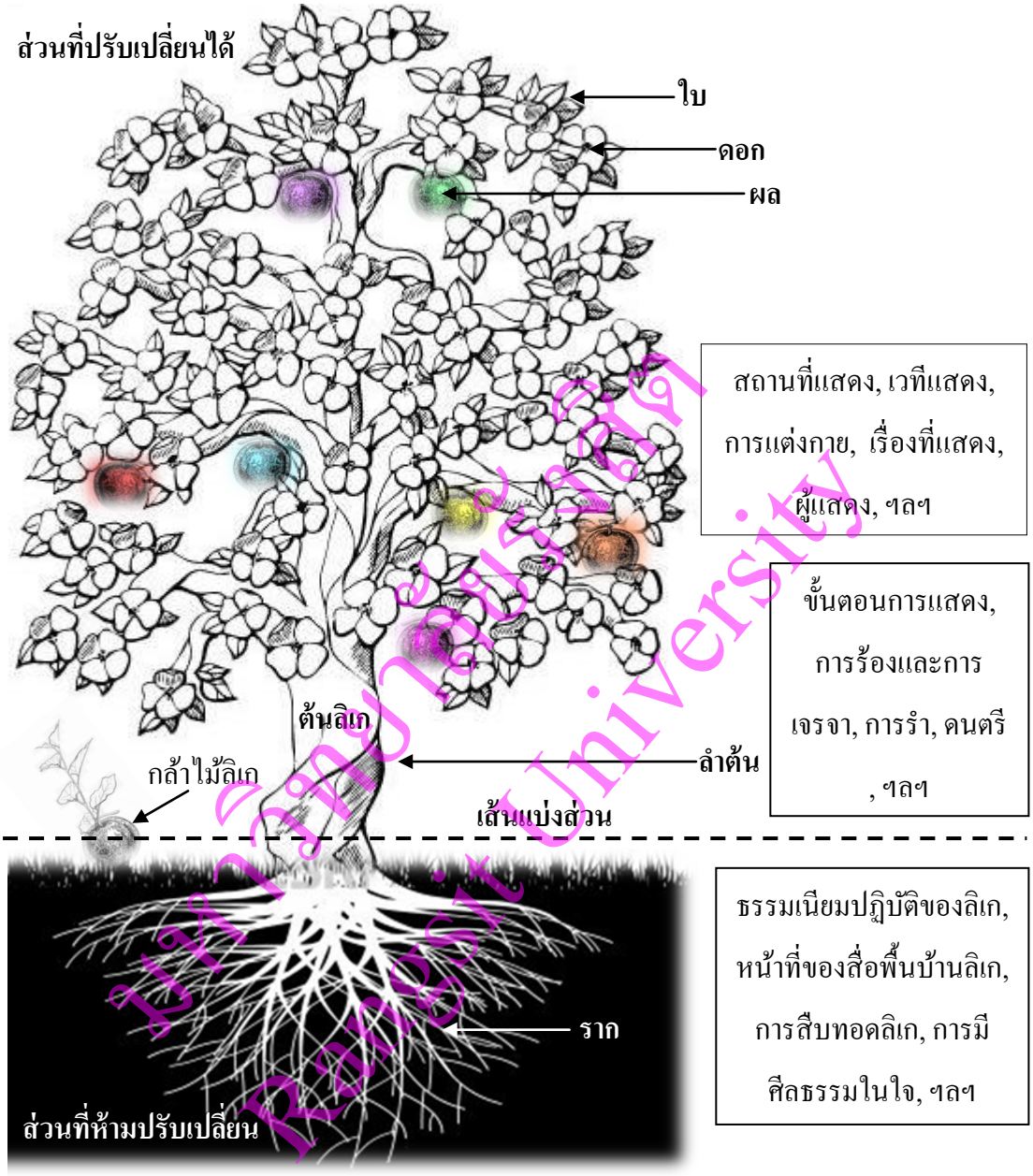

เมื่อพิจารณาเป็นภาพแนวนอนของต้นไม้ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบด้วยกัน ดังนี้

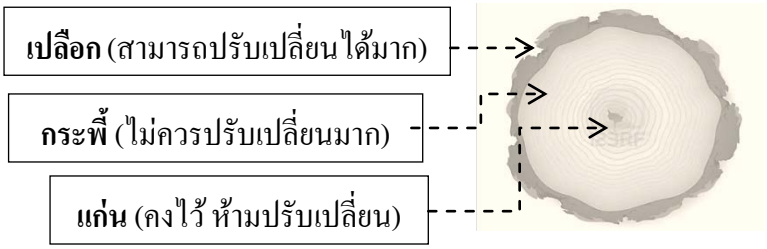

รูปที่ 6.1 แผนภาพแสดง “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เมื่อสื่อพื้นบ้านถูกเปรียบเปรยเช่นดั่งต้นไม้ ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ หรือคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านก็จะถูกเปรียบให้เป็นใบ ดอก ผล ของต้นไม้ เช่น สถานที่แสดง เวทีแสดง การแต่งกาย ผู้แสดง ฯลฯ ซึ่งเป็นส่วนที่ปรับเปลี่ยนได้ ส่วนที่ปรับเปลี่ยนได้เพียงเล็กน้อย คือ ลำต้น ได้แก่ ขั้นตอนการแสดง การร้องและการเจรจา การรำ ดนตรี ฯลฯ และส่วนที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ จะเป็นดั่งรากที่ต้องแข็งแรงและต้องหยั่งดินให้ลึก ซึ่งจะเป็นส่วนที่ปรับเปลี่ยนไม่ได้ นอกจากนี้ เมื่อนำลำต้นมาตัดขวางและพิจารณาในทำนองเดียวกัน พบว่า มีส่วนที่เป็นเปลือก (สามารถปรับเปลี่ยนได้มาก) เช่น สถานที่แสดง เวทีแสดง การแต่งกาย ผู้แสดง ฯลฯ กระพี้ (ไม่ควรปรับเปลี่ยนมาก) เช่น ขั้นตอนการแสดง การร้องและการเจรจา การรำ ดนตรี ฯลฯ และแก่น (คงไว้ ห้ามปรับเปลี่ยน) เช่น ธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ซึ่งลำต้นจะเป็นส่วนที่คอยประคับประคองดอก ผล ใบ และรากเอาไว้ให้สามารถตั้งตรงได้เสมือนเช่นต้นไม้อื่น

ซึ่งสอดคล้องกับหลักแนวคิดเรื่อง “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ทิพย์พฐู กฤษสุนทร, (2550, : 376 อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคนอื่นๆ, 2548, : 43) กล่าวว่า การแบ่งระดับชั้นของวัฒนธรรมเช่นนี้ ก็เพื่อจะเอามาใช้ตอบคำถามว่าในการปรับเปลี่ยนนั้น อะไรสามารถจะปรับได้มาก อะไรที่ปรับได้ปานกลาง และอะไรบ้างที่ต้องรักษาเอาไว้ให้มั่น โดยต้องยึดหลักที่ว่า “เปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่น” เอาไว้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

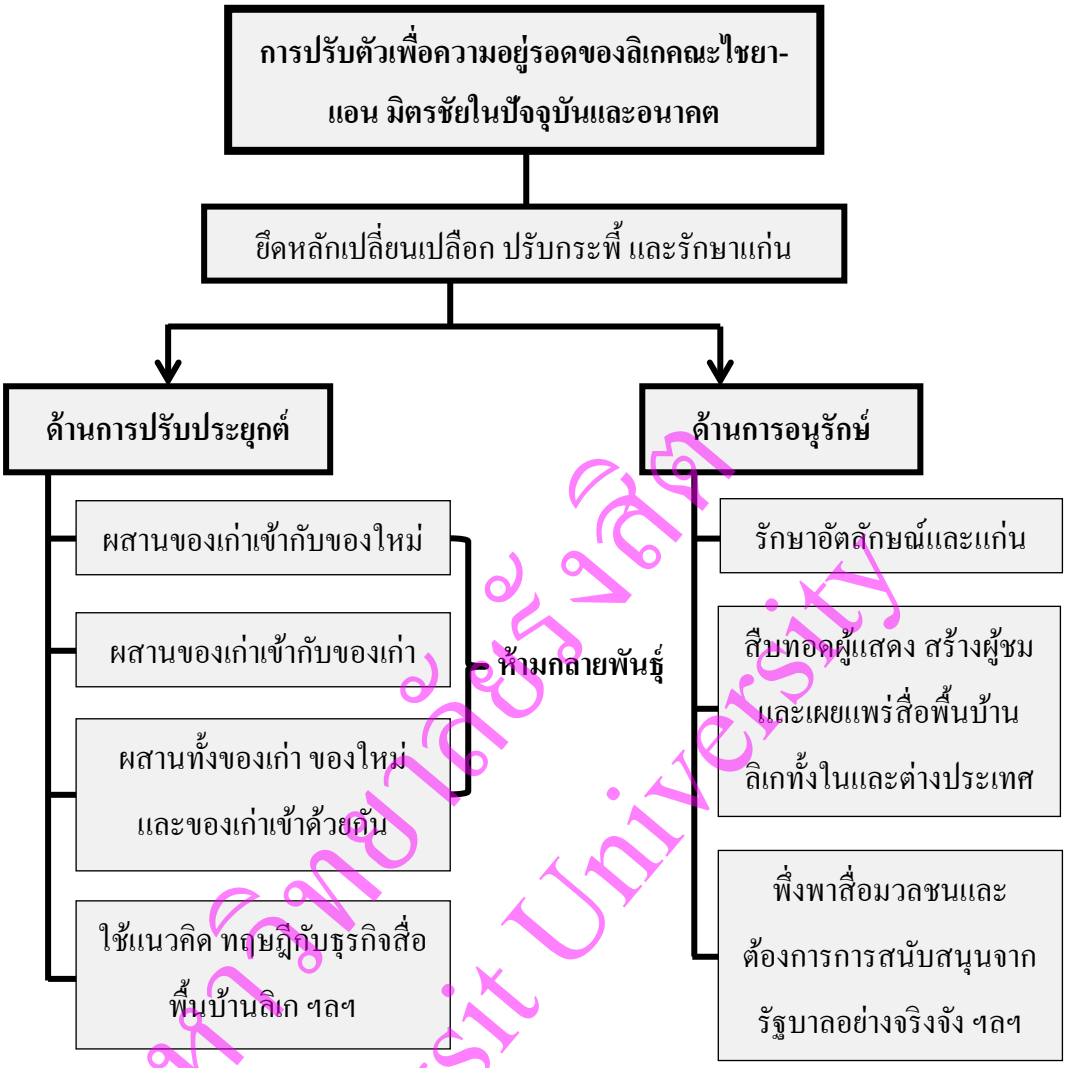

รูปที่ 6.2 แสดงแนวทางการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในปัจจุบันและอนาคต

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

ประการที่ห้า การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในปัจจุบันและอนาคต

สำหรับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในอดีตและปัจจุบัน ผู้วิจัยได้นำเสนอในรูปของการวิเคราะห์คุณลักษณะด้านรูปแบบเนื้อหา และปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในบทที่ 4 และ 5 แล้ว ส่วนบทที่ 6 นี้ ผู้วิจัยได้สอดแทรกแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในปัจจุบันและอนาคตไว้ด้วย ซึ่งจากการศึกษาและค้นคว้าผลการวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พบว่า สื่อพื้นบ้านมีการปรับตัว 2 ด้าน คือ ด้านที่อนุรักษ์ และด้านที่ปรับประยุกต์ และจากข้อมูลการสัมภาษณ์คุณไชยา มิตรชัยในเรื่องการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยในอนาคต มาเรียงร้อยเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดสำหรับสื่อพื้นบ้านในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านจะต้องยึดหลักเปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่นเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ผู้วิจัยจึงสามารถจำแนกการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะด้านการปรับประยุกต์ และลักษณะด้านการอนุรักษ์

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของทิพย์พฐู กฤษสุนทร (2550) เรื่อง การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่า การปรับตัวของเพลงโคราชในอนาคตควรจะมีทั้ง “ด้านที่อนุรักษ์และด้านที่ปรับประยุกต์” ไว้ทัดทานอำนาจซึ่งกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างวัฒนธรรม นอกจากนี้ เพลงโคราชไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเหมือนกันทั้งหมด แต่ควรมีความหลากหลายไว้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้ยังคงทำหน้าที่ตอบสนองภารกิจของชุมชน และนำมาซึ่งความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้านในอนาคต

ด้านการปรับประยุกต์ มีการปรับตัวที่น่าสนใจ 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก ผสานของเก่าเข้ากับของใหม่

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการนำของใหม่เข้ามาปรับประยุกต์ให้เข้ากับของเก่า เช่น ลิเกกับความทันสมัย เทคโนโลยี ความไฮเทค ข่าวสาร การเมือง ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ คอนเสิร์ต แฟชั่น ฯลฯ นำมาปรับใช้กับการแสดงลิเกซึ่งเป็นของเก่า โดยยึดหลักเปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่นเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ซึ่งในอนาคตอันใกล้นี้คุณไชยา มิตรชัยได้มีแนวทางในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงให้ลิเกมีกลิ่นไอของละครมิวสิคัลหรือลิเกละครเพลง ตามรอยลิเกไฮเทค โดยยังยึดหลักเปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่นเช่นเดิม ซึ่งตอนนี้ลิเกมิวสิคัลอยู่ในช่วงดำเนินการ และอาจทำให้วงการลิเกเปลี่ยนยุคจากยุคไฮเทคเข้าสู่ยุคลิเกมิวสิคัลก็เป็นได้

ประการที่สอง ผสานของเก่าเข้ากับของเก่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการนำของเก่าเข้ามาปรับประยุกต์ให้เข้ากับของเก่า เช่น ลิเกกับสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ สื่อการแสดงนาฏศิลป์ต่างๆ ฯลฯ นำมาปรับใช้กับการแสดงลิเกซึ่งเป็นของเก่า โดยยึดหลักเปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่นเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ประการที่สาม ผสานทั้งของเก่า ของใหม่ และของเก่าเข้าด้วยกัน

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการนำทั้งของเก่า ของใหม่ และของเก่าเข้ามาปรับประยุกต์ให้เข้ากับของเก่าที่มีอยู่ เช่น ลิเกกับความทันสมัย เทคโนโลยี ความไฮเทค ข่าวสารการเมือง ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ แฟชั่น ฯลฯ ลิเกกับสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ สื่อการแสดงนาฏศิลป์ต่างๆ ฯลฯ นำมาปรับใช้กับการแสดงลิเกซึ่งเป็นของเก่า โดยยึดหลักเปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่นเป็นแนวทางในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ประการที่สี่ การใช้แนวคิด ทฤษฎีกับธุรกิจสื่อพื้นบ้าน

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการนำแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักทางวิชาการเข้ามาปรับประยุกต์ให้เข้ากับธุรกิจสื่อพื้นบ้านของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย โดยมีการนำหลักในการบริหารและจัดการองค์กร มาบริหารจัดการงานในคณะอย่างเป็นรูปแบบของธุรกิจองค์กร เช่น มีการจ้างบุคลากรภายในและภายนอกมาบริหารจัดการงานในตำแหน่งผู้จัดการ มีฝ่ายห้องเสื้อ ฝ่ายศิลปกรรม ฝ่ายช่างเครื่อง ฯลฯ เป็นต้น และมีการก่อตั้งบริษัท เอ มิตรชัย ไทยแลนด์ จำกัด อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นบริษัทที่เป็นทั้งค่ายเพลง ห้องอัด แหล่งผลิต และจัดจำหน่ายผลงานการแสดงของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยที่เกี่ยวกับการแสดงลิเก เพลงลูกทุ่ง หนังสือ โปสเตอร์ เป็นต้น จึงทำให้ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีความมั่นคงทางการเงินอย่างเป็นปึกแผ่น นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดและทฤษฎีอื่นๆ อีก ที่คุณไชยา-แอน มิตรชัยได้นำความรู้และพรสวรรค์ทางความสามารถและความคิดสร้างสรรค์จากการศึกษาเล่าเรียนนำมาปรับใช้กับการแสดงลิเกของตน เช่น แนวคิดเรื่อง SWOT Analysis แนวคิดเรื่องหลักการบริหารธุรกิจและองค์กร แนวคิดเรื่องหลักการตลาด เศรษฐศาสตร์ แนวคิดเรื่องการสื่อสาร เป็นต้น

ด้านการอนุรักษ์ มีการปรับตัวที่น่าสนใจ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก รักษาอัตลักษณ์และแก่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการรักษาอัตลักษณ์และแก่นของการแสดงลิเกไว้อย่างแข็งแรง โดยไม่ทำให้การแสดงลิเกเกิดการกลายพันธุ์จากการปรับประยุกต์สิ่งใหม่หรือความทันสมัยต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น การรักษาอัตลักษณ์ในด้านการร้องราชนิเกลิง การรำ การแต่งกายลิเกลูกบท ซึ่งยังคงแสดงเอกลักษณ์ในความเป็นลิเกได้อย่างชัดเจน มีความแข็งแรงในเรื่องของการรักษาแก่น เช่น อนุรักษ์และรักษาธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ของลิเกอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ เช่น การไหว้ครูก่อนทำการแสดง การไหว้ครูประจำปี การตั้งพานกำนล การบูชาและเคารพเศียรพ่อแก่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูบาอาจารย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ยึดถือพิธีการจับมือให้แก่ผู้เริ่มหัดลิเก การโหมโรง การออกแขก การรำถวายมือ การมีศีลของผู้แสดง ฯลฯ เป็นต้น

ประการที่สอง การสืบทอดผู้แสดง สร้างผู้ชม และเผยแพร่สื่อพื้นบ้านลิเกทั้งในและต่างประเทศ

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการสืบทอดผู้แสดง เช่น การเปิดการเรียนการสอนการแสดงลิเกขึ้นที่บ้านของคุณไชยา มิตรชัยที่จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยสอนให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงแก่นและสิ่งที่เป็นของเก่าดั้งเดิมให้มาก ผู้เรียนไม่มีการเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งค่าอาหาร และค่าเดินทาง เป็นต้น การสร้างผู้ชม เช่น ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมีการเพิ่มขั้นตอนการแสดงคอนเสิร์ตเพลงลูกทุ่งเข้าไปในการแสดงลิเก จึงทำให้ผู้ชมที่ชอบชมดนตรีคอนเสิร์ตมาชมการแสดงในช่วงคอนเสิร์ตของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย และทำให้ผู้ชมเหล่านั้นได้ชมการแสดงลิเกต่อไปด้วย ซึ่งเป็นการสร้างฐานผู้ชมที่แยบยลทางหนึ่ง เป็นต้น เผยแพร่สื่อพื้นบ้านลิเกทั้งในและต่างประเทศ เช่น คุณแอน มิตรชัยเมื่อได้ไปทำงานในวงการบันเทิงและโด่งดังในประเทศอินเดีย ได้มีการเผยแพร่การแต่งกายของลิเกให้กับคนอินเดีย โดยสวมชุดลิเกถ่ายภาพนิ่งในการโปรโมทผลงาน และได้นำผลงานนั้นกลับมาเผยแพร่ให้คนในประเทศไทยอีกด้วย เป็นต้น หรือการเผยแพร่การสืบทอดการแสดงลิเกโดยมีการสอดแทรกไปยังแบบเรียน หรือกิจกรรมชุมนุมของนักเรียนและนักศึกษาในสถานศึกษา เพื่อเพิ่มจำนวนผู้สืบทอดการแสดงลิเก และผู้ชมลิเกให้มากขึ้น เป็นต้น

ประการที่สาม การพึ่งพาสื่อมวลชนและต้องการการสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างจริงจัง

ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยต้องอาศัยสื่อมวลชนในการเป็นช่องทางเผยแพร่ และอนุรักษ์ ส่งเสริมสื่อพื้นบ้านลิเกให้ยังคงอยู่ต่อไปในท่ามกลางสื่อกระแสหลัก และความทันสมัย ซึ่งหากทางสื่อมวลชนไม่มีการช่วยเหลือสนับสนุนในการเป็นช่องทางเชิงรุก เพื่อเผยแพร่การแสดงลิเกแล้ว ลิเกหรือสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นก็จะเกิดความเสี่ยงต่อการสูญหาย และจากไปในสังคมมากขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ดังนั้น การแสดงลิเกจึงต้องอาศัยสื่อมวลชน และรัฐบาลในการสร้างนโยบายสนับสนุน ส่งเสริมสื่อพื้นบ้านอย่างจริงจัง เนื่องด้วยทุกวันนี้สื่อพื้นบ้านต้องอยู่ด้วยตัวเองมาโดยตลอด ขาดการยื่นมือเข้ามาช่วยสนับสนุน ส่งเสริมอย่างจริงจัง เป็นผลทำให้การแสดงลิเกและสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นอยู่รอดน้อยลง ซึ่งก็ได้เห็นตัวอย่างแล้วจากการสูญสลายของสื่อพื้นบ้านจากหลายท้องถิ่น และความลำบากของศิลปินสื่อพื้นบ้านในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะศิลปินอาวุโสซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณค่า เป็นนักปราชญ์เรืองปัญญาที่สั่งสมสติปัญญาและแหล่งวิชาความรู้ที่มีชีวิต ซึ่งพวกเขายินดีจะมอบวิชาความรู้ให้กับเราในการบันทึกความรู้เหล่านั้นเก็บไว้เป็นตัวหนังสือ เพื่อสืบทอดความรู้เหล่านั้นไม่ให้หายไปพร้อมกับศิลปินเมื่อสิ้นอายุขัย ถึงแม้เขาเหล่านั้นจะไม่ได้รับใช้ชาติบ้านเมืองเฉกเช่นทหาร แต่เขาเหล่านั้นก็ได้รับใช้ชาติด้วยการเป็นผู้ช่วยชาติอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมความเป็นรากเหง้าของคนไทย ศิลปินหนุ่มสาวจึงได้รวบรวมกำลังรวมตัวกันจัดการแสดงลิเกการกุศลขึ้น เพื่อนำรายได้จากการเก็บค่าเข้าชมการแสดงมาช่วยเหลือศิลปินอาวุโส ซึ่งการแสดงการกุศลนี้ไม่สามารถจัดขึ้นได้บ่อยครั้งนัก เนื่องจากต้องใช้เวลา เงินในการลงทุน และบวกกับสภาพเศรษฐกิจที่ไม่คล่องตัว เป็นต้น

6.2.3 ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงปัจจัยที่เป็นเงื่อนไข/บริบทสำคัญที่ทำให้สื่อพื้นบ้านประเภทลิเกอยู่รอดได้ในสังคมปัจจุบันนั้น คือต้องมีปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด 2 ประการสำคัญด้วยกัน คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านลิเก เพื่อให้ผู้ที่ต้องการแนวทางการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกหรือสื่อพื้นบ้านอื่น ได้คำนึงถึงปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรคทั้งภายในและภายนอกของสื่อพื้นบ้านนั้นๆ ก่อนกำหนดทิศทางและการวางแผนในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ซึ่งพอสรุปได้ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ปัจจัยภายในที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก

ความสามารถของผู้แสดง

มหาวิทยาลัยราชภัฏ Rajabhat University

ผู้แสดงมีการพัฒนาความสามารถของตนเองอยู่เสมอ โดยไม่เปรียบเทียบความสามารถของตนเองกับผู้แสดงคนอื่นจนเกิดเป็นอคติ เช่น การหมั่นแสวงหาความรู้ หมั่นฝึกฝนเป็นประจำ จึงทำให้มีความสามารถทางการแสดงลิเกเพิ่มขึ้น

การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

การเป็นผู้แสดงที่มีชื่อเสียง ในบางครั้งก็เกิดขึ้นจากการได้รับโอกาสที่ดี หรือเกิดขึ้นจากความสามารถของตัวผู้แสดง ผู้แสดงจึงมีการแสวงหาความรู้ หมั่นฝึกฝนความสามารถ เพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นอยู่เสมอ นอกจากนี้ ผู้แสดงเป็นผู้ที่ประพฤติและปฏิบัติตนเป็นผู้แสดงที่ดี เป็นคนดีอยู่แล้ว จึงมีส่วนทำให้ผู้แสดงเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงและน่ายกย่อง

รูปร่างหน้าตา

ในปัจจุบันการศัลยกรรมตกแต่งความงามก็ถือเป็นสิ่งจำเป็นของอาชีพลิเก เนื่องจากอาชีพลิเกเป็นอาชีพที่ต้องใช้รูปร่างหน้าตาและความสามารถในการประกอบอาชีพเช่นเดียวกันกับดารา นักแสดง การศัลยกรรมหรือการใช้เครื่องสำอางวาดหน้าตาให้สวยงามของผู้แสดงนั้น ก็เป็นการตกแต่งแต่เพียงร่างกายภายนอก ในปัจจุบันผู้แสดงจึงมีการปรุงแต่งจิตใจให้สวยงามเหมือนรูปร่างหน้าตาด้วย

สุขภาพ

ผู้แสดงลิเกและผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ตลอดจนผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบต่างๆ ต่อการแสดงลิเกในแต่ละคืน จะมีปัญหาในเรื่องของสุขภาพตามมา เพราะพักผ่อนไม่เพียงพอ หรือในบางรายก็มีโรคประจำตัวอยู่ การดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงสมบูรณ์พร้อมอยู่เสมอ จึงเป็นเรื่องที่กระทำได้ยาก โดยเฉพาะกล่องเสียงของผู้แสดงที่ผู้แสดงระมัดระวังมากเป็นพิเศษ

ทุนทรัพย์ของเจ้าของวัฒนธรรม

เจ้าของวัฒนธรรมมีทุนทรัพย์มาก จึงสามารถปรับตัวได้มาก และทันเวลา ทุนทรัพย์ของเจ้าของวัฒนธรรมจึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการจัดการคณะ สภาพเศรษฐกิจ ฯลฯ

ทุนวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เจ้าของวัฒนธรรมมีทุนวัฒนธรรมในตนเองมาก การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดจึงมองเห็นได้มาก มีโอกาสอยู่รอดสูง ทุนวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรมจึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการสืบทอด และการมีพื้นฐานรากเหง้าลิเกที่แข็งแรง

อายุของผู้แสดง

หากเป็นวัยหนุ่มสาวความนิยมในรูปร่างหน้าตาก็จะมีมาก แต่หากมีอายุมากแล้วความนิยมก็จะลดลง ซึ่งตั้งอยู่บนเงื่อนไขของข้อจำกัดทางเวลา ที่ทุกคนมีช่วงเวลาที่เป็นหนุ่มสาวแค่ช่วงเดียว คณะลิเกจึงมีการนำผู้แสดงหน้าใหม่ที่เป็นวัยรุ่นหนุ่มสาว หรืออายุยังน้อยขึ้นมาทดแทนความนิยมต่ออยู่เสมอ

จำนวนของผู้แสดง

ผู้แสดงลิเกมีจำนวนพอดีทำให้ไม่เสียอรรถรสในการรับชม จำนวนผู้แสดงจึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขของความเหมาะสม

ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์

ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์มีการสืบทอดดนตรีปี่พาทย์ให้แก่ลูกหลานของตนเอง ให้มีความสามารถ มีความรับผิดชอบ มีไหวพริบปฏิภาณ แก้ไขสถานการณ์ได้ดี มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้แสดงลิเก ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์จึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการสืบทอด และความรักใคร่กลมเกลียวสมัครสมานสามัคคี และแสดงได้เข้าขากับผู้แสดง

การเชื่อมความสัมพันธ์

ผู้แสดงในคณะลิเกมีการเชื่อมความสัมพันธ์ทางใจที่ดีต่อกัน จึงเป็นผลให้การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเป็นไปได้ดีขึ้น การเชื่อมความสัมพันธ์ จึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขของความจริงใจต่อกัน

การจัดการ

คณะลิเกมีการจัดการคณะที่ดีจึงทำให้การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเป็นไปได้อย่างราบรื่นและสำเร็จ การจัดการ จึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการวางแผนที่ดี ความรับผิดชอบต่องาน ความเป็นทีมเวิร์ค ฯลฯ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่สอง ปัจจัยภายนอกที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก

สภาพเศรษฐกิจ ราคาว่าจ้างจะอยู่ที่ความพอใจทั้งผู้จ้างและผู้ถูกจ้าง เพราะหากราคาจ้างสูงหรือต่ำมากไป จะมีผลต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเก รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆ ผู้แสดงได้รู้จักเลือกซื้อและเลือกประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการแสดงลิเกมากที่สุด

สังคม ผู้แสดงมีการเชื่อมความสัมพันธ์กับฐานผู้ชมรุ่นเก่า และเพิ่มการพบปะกับฐานผู้ชมรุ่นใหม่ โดยใช้สังคมออนไลน์เป็นจุดเชื่อมต่อผู้ชมทุกเพศทุกวัย ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา

วัฒนธรรม ผู้แสดงมีการนำวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามาประยุกต์ในการแสดงลิเกอย่างพอเหมาะ จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้ลิเกอยู่รอดได้

บริบทแวดล้อม ผู้แสดงมีการหยิบจับสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมาประยุกต์ เพื่อเป็นประโยชน์ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเกได้

ความทันสมัย ผู้แสดงมีการนำความทันสมัยในด้านต่างๆ เข้ามาปรับใช้กับการแสดงและตัวผู้แสดงแต่พอดี

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้แสดงมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยพึ่งเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น Facebook Line เป็นต้น

ผู้ชม/แม่ยก ผู้แสดงลิเกมีการให้ความสำคัญกับผู้ชมหรือผู้อุปถัมภ์ จึงช่วยให้การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้ผลดีขึ้น

คู่แข่ง ผู้แสดงมีการใช้คู่แข่งในการสำรวจตรวจสอบความก้าวหน้า แต่การแข่งต้องแข่งกับตัวเอง

สภาพอากาศ/สถานที่ คณะลิเกจะมีการตรวจสอบสภาพอากาศและสถานที่ล่วงหน้าเพื่อรับมือและแก้ไขสถานการณ์ล่วงหน้าได้ทัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากการศึกษาลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยผู้วิจัยได้พบปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกเช่นนี้ ดังนั้น คณะลิเกอื่นๆ ที่สามารถอยู่รอดได้นั้น จำเป็นต้องมีปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้อยู่รอดได้เช่นเดียวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยด้วยหรือไม่ ผู้วิจัยจึงได้ทำการพิจารณาตามประสบการณ์การรับชมการแสดงลิเกของผู้วิจัยที่มีอยู่เกือบ 20 ปี มาทำการสรุปปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่างๆ ที่คณะลิเกอื่นอาจอยู่บนปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคเหล่านี้ทุกข้อหรือไม่ก็ได้ แล้วถ้าไม่อยู่บนปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ครบทุกข้อ คณะลิเกที่อยู่รอดคณะอื่นได้อยู่บนปัจจัยข้อใดบ้าง โดยที่ลิเกหรือสื่อพื้นบ้านอื่นในปัจจุบัน สามารถนำปัจจัยดังกล่าวที่ผู้วิจัยค้นพบไปปรับใช้ได้ ตามข้อสรุป ดังนี้

ตารางที่ 6.1 แสดงปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคสำคัญที่คณะลิเกในปัจจุบันสามารถนำไปเป็นแนวทางปรับใช้ได้

ปัจจัยสำคัญที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของลิเก	
ปัจจัยภายใน	
สำคัญแต่มีหรือไม่มีก็ได้	**สำคัญไม่มีไม่ได้**
การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง	ความสามารถของผู้แสดง
รูปร่างหน้าตา	ทุนวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม
สุขภาพ	ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์
ทุนทรัพย์ของเจ้าของวัฒนธรรม	การเชื่อมความสัมพันธ์
อายุของผู้แสดง	การจัดการ
จำนวนของผู้แสดง	
ปัจจัยภายนอก	
สำคัญแต่มีหรือไม่มีก็ได้	**สำคัญไม่มีไม่ได้**
สภาพเศรษฐกิจ	ความทันสมัย
สังคม	ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี
วัฒนธรรม	ผู้ชม
บริบทแวดล้อม	
คู่แข่ง	
สภาพอากาศ/สถานที่	
แม่ยก	

ที่มา: ขนิษฐา ทองชุ่ม “ผู้วิจัย”, 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากตารางแสดงปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เอื้อและเป็นอุปสรรคสำคัญที่คณะลิเกสามารถอยู่รอดได้ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างคณะลิเกอื่นๆ ที่สามารถอยู่รอดได้บนปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่สำคัญแต่มีหรือไม่มีก็ได้ และสำคัญแต่ไม่มีไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น ลิเกคณะนครอาทิตย์ ลูกบ้านโป่งซึ่งไม่มีปัจจัยภายในที่สำคัญเช่นเดียวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย แต่ก็สามารถอยู่รอดได้ในสังคม คือ การเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง ส่วนปัจจัยภายในที่ไม่มีไม่ได้เช่นเดียวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ ความสามารถของผู้แสดง ทุนวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ การเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดการ และปัจจัยภายนอกที่สำคัญแต่ไม่มีไม่ได้เช่นเดียวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ชมเช่นเดียวกับลิเกคณะไปป์ ปารเมษฐ์ สวนศรี, เฉลิมชัย มาลัยนาค, ทูลไท บางระจันทร์, นพรัตน์ ไม้หอม ฯลฯ ซึ่งเป็นคณะลิเกที่ไม่ได้มีชื่อเสียงในวงการสื่อมวลชนเช่นเดียวกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย แต่คณะลิเกเหล่านั้นก็สามารถใช้ปัจจัยต่างๆ ที่ไม่มีไม่ได้ทั้งภายในและภายนอก จนกลายเป็นคณะลิเกที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่นหรือภูมิภาคนั้นๆ จนมีปัจจัยตัวอื่นๆ เพิ่มเข้ามาในคณะลิเกได้ เช่น ทุนทรัพย์ของเจ้าของวัฒนธรรม แม่ยก เช่นเดียวกัน หากคณะลิเกอื่นๆ ได้นำปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการปรับใช้ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด คณะลิเกหรือสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ก็อาจสามารถมีโอกาสอยู่รอดได้ในสังคม เช่นเดียวกับรายชื่อคณะลิเกที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น

6.3 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) งานวิจัยนี้หากนำไปปรับใช้กับคณะลิเกอื่นๆ ควรพิจารณาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัว ภายใต้เงื่อนไขบริบทที่ทำการศึกษาในงานวิจัยนี้

2) งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงการลิเกมากขึ้น หากมีการเผยแพร่ไปยังเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อการนำไปปฏิบัติจริงในลิเกคณะอื่นๆ

3) หากมีการเพิ่มสาขาวิชาเรียนที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านลิเกในคณะนิเทศศาสตร์ จะช่วยส่งเสริมให้สื่อพื้นบ้านลิเกยังคงอยู่ และเป็นที่รู้จักแก่เยาวชนในรุ่นต่อๆ ไปมากขึ้น

4) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านลิเกให้มากขึ้น เนื่องจาก มีผู้สนใจศึกษาในจำนวนน้อย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

1) หากมีการศึกษาวิจัยสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกในอนาคตผู้วิจัยเห็นสมควรทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่นๆ เพิ่มเติม ที่อาจส่งผลต่อการปรับตัว เช่น เทคโนโลยีสื่อออนไลน์ แฟชั่น นอกจากนี้ ในประเด็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของลิเก และลิเกในรูปแบบหนังสือการ์ตูน ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของลิเกอีกเช่นกัน

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

บรรณานุกรม

กนิษฐา เทพสุด. “การปรับประสานสื่อพื้นบ้านลิเกผ่านทางโทรทัศน์ : กรณีศึกษาลิเกรวมดาวดารา ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์สารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2550.

กมลชนก ตะระโสภา. ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ที่ดูผ่านสื่อต่าง ๆ. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556.

กลุ่มบริหารกองทุนและระดมทุน กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม. *เปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ นายบุญเลิศ นาจพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ม.ป.ป.

กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ. “ฎีกาน่าสนใจ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.ecdpolice.com, 19 มิถุนายน 2556.

_____. “ไชยา มิตรชัย” วูบ-หามส่งรพ..” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://news.hunsa.com, 8 มกราคม 2557.

_____. “ไชยา มิตรชัย นำทีมช่วยน้ำท่วมบ้านเกิดสิงห์บุรี”. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.khaosod.co.th, 2 ตุลาคม 2556.

คนเล็กในเมืองใหญ่. “เสียง...คนหลังป้อมมหากาฬ.”, [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.prachatai.com, 2 มกราคม 2557

ครูแนท นาฏศิลป์. “ลิเกทรงเครื่อง เรื่อง ยอพระกลิ่น.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 15 กันยายน 2556.

คันทรี่แมน. “ไชยา มิตรชัย-พระเอกลิเกหน้าอ่อน”. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.oknation.net, 7 พฤศจิกายน 2556.

เจริญศรี อุดม. ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้. สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2556.

ชาญชัย อินผา. ผู้ให้บริการเวทีแสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

ไชยา มิตรชัย. หัวหน้าลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556.

เซ็ง. “ศิลปะการแสดงดีเกร์ฮูลูหรือดีเกร์บารัต.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://nfe-bachok3.blogspot.com, 9 เมษายน 2556.

ฐปนรรฆ์ ตันสกุล. “อาชีพลิเกในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการไทยคดีศึกษา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2547.

ฐาปณีย์ สีงาม. ผู้ชมรุ่นใหม่. สัมภาษณ์, 30 สิงหาคม 2556.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

ทัศนีย์ เจือจาน. ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

ทิพย์. “ไชยา มิตรชัย ลิเก-คอนเสิร์ต @ ตลาดศรีเมือง จ.ราชบุรี.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://thaimisc.pukpik.com, 21 มกราคม 2557.

ทิพย์พฐู กฤษสุนทร. “การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราชจังหวัดนครราชสีมา.” วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

เทพราตรี แสงทอง. ผู้ชมรุ่นใหม่. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556.

_____. “ไชยา มิตรชัย มาเลือกตั้ง-อ่างทองใช้สิทธิ์เพียบคนรอนับชม..” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.thairath.co.th, 2 ตุลาคม 2556.

นกสุโขทัย. “นเรศวรสังคีต ครั้งที่ ๒๒ เรื่อง อิหนา (แต่งชวา) ตอน ไหว้พระ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://pantip.com, 25 พฤศจิกายน 2556.

นางเอกดวงแก้ว. “FreeWebboardduangkeaw.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://board.212cafe.com, 9 เมษายน 2556.

นิรมล เจริญหลาย. “ชีวประวัติและกระบวนท่ารำลิเกของทองเจือ โสภิตศิลป์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

บุญเลิศ นาจพินิจ. ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556.

ประกาศิต สุขแซว. ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

ประยุทธ วรรณอุดม. “กระบวนการต่อรองของหมอลำและผู้ชมหมอลำที่มีต่อบทบาทและอิทธิพลของระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม.” ปริญญานิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ป๊อ ชัยยุทธ. “หลักวิเคราะห์สื่อพื้นบ้าน.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.oknation.net, 16 มกราคม 2556.

แป้งร่ำ. “รูป คาถาบ่วงบาป คาถา ที่กำลังฮิต ผัวรักผัวหลง รำพึงละครบ่วงบาป.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://atcloud.com, 2 ตุลาคม 2556.

ปรารถนา ผาสุข. ผู้ชมรุ่นใหม่. สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2556.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

พชรพร ยินดีสุข. ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ที่ดูผ่านสื่อต่าง ๆ. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556.

พรรนี แบกซ์เตอร์. ผู้ชมรุ่นเก่า. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

พรรษา นิงคะลี. ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้ที่ดูผ่านสื่อต่าง ๆ. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2556.

พ่อน้องแมม. “เนื้อเพลงรำแม่บทเล็ก.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://maam-nalak.blogspot.com, 16 กันยายน 2556.

พี่แตน. “^^o^^มาแย้วงานแก้บน หนองรี ชลบุรี^^o^^.”[ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://thaimisc.pukpik.com, 2 ตุลาคม 2556.

พี่แตน. “ไชยา มิตรชัย รำแก้บนศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://thaimisc.pukpik.com, 2 ตุลาคม 2556.

พี่แตน. “วันนี้ไชยา ถ่ายละคร วัดขวัญเมือง ฉากคอนเสิร์ต.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://thaimisc.pukpik.com, 2 กันยายน 2556.

ฟองฟ้า ละอองเมฆ. “๓ ๔ ๕๖...^_^....” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://pantip.com, 4 มกราคม 2557.

แฟนคลับ ไชยา มิตรชัย. “แฟนคลับ ไชยา มิตรชัย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://www.facebook.com, 2 ตุลาคม 2556.

แม่ยกกำลังสอง. “สะกิดเตือนเด็กแนว ลืมแล้วหรือ “ลิเกไทย”.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://thaimisc.pukpik.com, 16 มกราคม 2556.

มนตรี ยิ้มละมัย. ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556.

มิตร มิตรชัย. น้องชายหัวหน้าคณะ และเป็นผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2556

ลัดดาวัลย์ ทองชอุ่ม. “SWOT Analysis สหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด เพื่อการพัฒนา.” วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจบัณฑิต (สหกรณ์), สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ คณะบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547.

ศดานันท์ แคนยุกต์. “การสื่อสารกับการสืบทอดและปรับตัวของสื่อพื้นบ้านตีโพน : ศึกษากรณีชุมชนบ้านไสหมาก ตำบลท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง.” วิทยานิพนธ์วารสารมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). “ลิเกทรงเครื่อง.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.sac.or.th, 9 เมษายน 2556.

สมใจ อุดม. ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้. สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2556.

สมชาย อัมวัฒน์. ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

สมประสงค์ ปิ่นเทศ. ผู้เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

สมร แก้วผลึก. ผู้ชมรุ่นเก่า. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556.

สะอาด ลิ้มประเสริฐ. ผู้ชมแฟนพันธุ์แท้. สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2556.

สามารถ บุญรังศี. ผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556.

สายพิณ แจ่มแจ้ง. ผู้ชมรุ่นเก่า. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. “ลิเกทรงเครื่องยุคต้นๆ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://guru.sanook.com, 14 กันยายน 2556.

สุรพล วิรุฬห์รักษา, จตุพร ศิริสัมพันธ์. “ลิเก” สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับการเรียนรู้.15. (2553) : 7-67.

หฤทัย ขัดนาค. “การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ในการผลิต “ลิเกทีวีช่อง 11 พิษณุโลก” พ.ศ. 2545.” ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

อุดม สุขน้อย. คุณครูสอนลิเกและผู้ตั้งพานกำนลลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556.

_____. “สะเด็ด” แอน มิตรชัย” ส่ายสะโพกโชว์อึ๋มMVเพลงแขก.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://news.7mth.com, 8 มกราคม, 2557.

4050channel. “เปิดวิกลิเกคณะไชยา มิตรชัย_part2.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 31 ตุลาคม 2556.

A Chaiya Mitchai. “ไชยา@พิษณุโลก” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 8 มกราคม 2557.

A Chaiya Mitchai. “ไชยา@วัดหนองข้าวเหนียว ประจวบ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 6 พฤศจิกายน 2556.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

A Chaiya Mitchai. “ปังปอนด์ พระอภัยมณี. MP4.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 12 ตุลาคม 2556.

A Chaiya Mitchai. “ลิเกวันพ่อจุดจบ ร้องไฟโลกันต์.MP4.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 8 มกราคม 2557.

A Chaiya Mitchai. “ลิเกอโศกมหาราชตอนแต่งงาน.MP4.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 8 มกราคม 2557.

AMCworld official. “แอน มิตรชัย - แถลงข่าวภาพยนตร์ Bollywood India.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 8 มกราคม 2557.

Annmitchai. “Instagram ดารา @Annmitchai.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://instagram.kapook.com, 8 มกราคม 2557.

ASTV ผู้จัดการออนไลน์. “ลิเกไทยไฮเทค ไม่ตกยุค.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.manager.co.th, 14 มิถุนายน 2556.

Boonma. “ภาพจากปก “ราชาเสียงทอง.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.b.yimwhan.com, 13 กันยายน 2556.

Chaiya-Ann-Mit Mitchai. “Chaiya-Ann-Mit Mitchai (Fans Page).” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก :https://www.facebook.com, 16 กันยายน 2556.

Chaiyamitchai. “ไชยา มิตรชัย ชีวิตระทมลูกที่ถูกลืม.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 29 ตุลาคม 2556.

Chaiyamitchai. “ไชยา มิตรชัย ลิเกแรงสาบาน@นนทบุรี.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 30 กันยายน 2556.

Chaiyamitchai. “ไชยา มิตรชัย หลักภาษาไทย 1.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://www.youtube.com, 3 ตุลาคม 2556.

Chaiyamitchai. “ไชยา มิตรชัย อยากบอกรักลิเกร่วมสมัยไทย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 22 มิถุนายน 2556.

Chaiyamitchai. “ลิเก ไชยา มิตรชัย@บ้านโป่ง จ. ราชบุรี.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 30 กันยายน 2556.

Chaiyamitchai. “Instagram ดารา @chaiyamitchai.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://instagram.kapook.com, 8 มกราคม 2557.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

_____. “การประสมวงดนตรีสากล.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก :http://dc160.4shared.com, 25 พฤศจิกายน 2556.

_____. “ลิเกไฮเทคสำหรับคนกรุง ใช้จอโปรเจคเตอร์เป็นฉาก.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.flickr.com, 3 พฤศจิกายน 2556.

_____. “สักการะท้าวมหาพรหมเอราวัณ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://gimmynaruk.wordpress.com, 2 ตุลาคม 2556.

_____. “ไชยาเปิดซิงหนังโชว์สุดยอดลิเกไทย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://gossipstar.mthai.com, 15 กันยายน 2556.

_____. “ลิเกไฮเทคสำหรับคนกรุง ใช้จอโปรเจคเตอร์เป็นฉาก.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก :

_____. “ผลงานที่ผ่านมา.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.grandviewfashion.com, 7 พฤศจิกายน 2556.

_____. “dvd ละครพื้นบ้านไทย แก้วหน้าม้า (ไชยา มิตรชัย) 8 แผ่นจบ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.lakornthaidvd.com, 2 กันยายน 2556.

_____. ““แอน มิตรชัย” เปิดใจ ใส่บิกินี่ถ่าย MV พร้อมนำลิเกโกอินเตอร์.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://mcot-web.mcot.net, 7 พฤศจิกายน 2556.

Meawmeaw. “ภาพ # มหกรรมลิเก “ปราสาทรักบาสะลอง ชลบุรี”.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 7 พฤศจิกายน 2556.

Meawmeaw. “# ภาพ # ลิเกโรงโม่คืนที่ 3 - พระสุธน - มโนราห์.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 29 ตุลาคม

Meawmeaw. “ภาพ # ลิเกคอนเสิร์ต อยุธยา.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 7 พฤศจิกายน 2556.

Meawmeaw. “ภาพ # ลิเกวัดศีลขันธ์ อ่างทอง มาแว้ว.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 3 พฤศจิกายน 2556.

Meawmeaw. “ลิเกคอนเสิร์ต วัดพรหมธรรมนิมิต ราชบุรี.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 16 กันยายน 2556.

Meawmeaw. “^o^ Ann @ STAR STAGE ^o^.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 7 พฤศจิกายน 2556.

_____. “review.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.menzzz.com, 16 มกราคม 2556.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

Mitmitchai. “Instagram ดารา @Mitmitchai.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://instagram.kapook.com, 8 มกราคม 2557.

_____. “เพลงหงส์ฟ้า แอน มิตรชัย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://music.ohohey.com, 2 กันยายน 2556.

MyPrasert. “เบื้องหลังลิเกไชยา มิตรชัย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 12 ตุลาคม 2556.

NaNa Suwanna. “NaNa Suwanna.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://www.facebook.com, 25 พฤศจิกายน 2556.

Niamleejntxhais. “น้อยวาสนา 1-Likay:ไชยา-แอน-มิตรชัย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com/, 30 ตุลาคม 2556.

Niamleejntxhais. “Chaiya Mitchai-Duen Koo Fah 1.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 31 ตุลาคม 2556.

_____. “CD + คาราโอเกะ VCD ไชยา มิตรชัยรวมฮิต 16 เพลงดังชุดพิเศษ (บรรจุซอง).” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.noknoi.de, 2 กันยายน 2556.

_____. “Pangpond Rumpao.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://plus.google.com, 6 พฤศจิกายน 2556.

Parphotooutdood. “ลิเกวัดดอนขนาก@จ.นครปฐม.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 3 พฤศจิกายน 2556.

Pattadon. “เครื่องดนตรีไทย 4 ประเภท.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://georgerajabopit.blogspot.com, 2 พฤศจิกายน 2556.

Phornthip. “ลิเกกระท่อมเนื้อทอง @ ตำหนักเจ้าแม่กวนอิม หัวกุญแจ อ. บ้านบึง จ. ชลบุรี.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 12 ตุลาคม 2556.

Phornthip. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 8 มกราคม 2557.

Pupsukh. “มหัศจรรย์มรดกไทย....ลิเก.....” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.taklong.com, 6 พฤศจิกายน 2556.

_____. “บริโภคนิยม.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://ronstop.word press.com, 16 มกราคม 2556.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

RSU Media Rangsit University. “รายการ เท่ศาสตร์ ตอน ลิเก 1.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 6 พฤศจิกายน 2556.

Rural Surin “Siam, Thailand & Bangkok Old Photo Thread.”, [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://teakdoor.com, 8 มกราคม 2557.

Sema Somboon. “Chaiya Mitchai.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://www.facebook.com, 8 มกราคม 2557.

_____. “ไชยา มิตรชัย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : www.siambig.com, 9 เมษายน 2556.

_____. ““เอ-ไชยา” เผยอาถรรพ์การผิดครู บ้าอาจถึงตาย “หวัง” เตือนเด็กรุ่นใหม่.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.siamdara.com, 12 ตุลาคม 2556.

_____. “แอน มิตรชัย ทำพ่อน้ำตาแตก.. โวเตรียมออกอัลบั้มเพลงโกอินเตอร์เต็มตัว.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.siamdara.com, 8 มกราคม 2557.

Singhaburi. “ลิเก อำลาเวที Likay Thai Folk Play Farewell Performance.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 2 มกราคม 2557.

Somkiat Chanin. “TR บันทึกกรรม ตอน ลิเกลืมตาย.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 3 พฤศจิกายน 2556.

Somsri1991 “^_^ “A-Ann-Mit Mitchai” ณ โรงโม่ทัศนา แยกคีรี ห้วยกะปิ ชลบุรี 14 มกราคม 2555 ^__^.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th 3 พฤศจิกายน 2556.

_____. “เลือดสามสี (ไชยา มิตรชัย + โอ๋ เพชรลดา)/ละครไทย 3แผ่นจบ.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.taradplaza.com, 2 กันยายน 2556.

_____. “VCD ลิเกเด็กยอดฮิต น้องมิตร มิตรชัย เรื่อง พระอภัยมณี ตอนที่ 2.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.thaimegamart.com, 6 พฤศจิกายน 2556.

_____. “แกลเลอรี พ่อมาลัยริมทาง.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.thaitv3.com, 15 กันยายน 2556.

TheDongThailand. “ไชยา มิตรชัย 2555 กระทงหลงทาง New.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 2 พฤศจิกายน 2556.

TheDongThailand. “ไชยา มิตรชัย 2555 โชว์เปิดวง คอนเสิร์ต.” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : http://www.youtube.com, 2 พฤศจิกายน 2556.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

_____. “รายละเอียดสินค้า/บริการ.” [ออนไลน์]
เข้าถึงได้จาก : http://tonpalm.tarad.com, 15 กันยายน 2556.

Tuinui. “โรงโม่คืนที่ 1_รำถวายหน้าศาล.” [ออนไลน์]
เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 3 พฤศจิกายน 2556.

Tuinui. “ใครฆ่ามหาราช @วัดใหม่เกตุงาม จ.ชลบุรี.” [ออนไลน์]
เข้าถึงได้จาก : http://www.bkk1.in.th, 29 ตุลาคม 2556.

_____. “ความหมายของสื่อ.” [ออนไลน์]
เข้าถึงได้จาก : http://uto.moph.go.th, 16 มกราคม 2556.

_____. ““เอ-ไชยา” รับคุยสาวนอกวงการ โล่งแม่ยกเข้าใจ.” [ออนไลน์]
เข้าถึงได้จาก : http://women.thaiza.com, 8 มกราคม 2557.

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

ภาคผนวก ก.

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน 23 ท่าน

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 1

ชื่อ/นามสกุล	คุณเสมา สมบูรณ์ (พี่เอ)
ชื่อในวงการ	ไชยา มิตรชัย
อายุ	39 ปี
เริ่มเล่นลิเกตั้งแต่อายุ	10 ปี
แสดงลิเกมาแล้ว	29 ปี
บทบาทการแสดง	พระเอก, พระยาซื่อ
อัตราค่าจ้าง/คืน	120,000-450,000 บาท
อาชีพอื่น	นักร้อง, นักแสดง, พิธีกร, เจ้าของบริษัท เอ มิตรชัย (ไทยแลนด์) จำกัด ฯลฯ
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง, จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เบอร์โทรศัพท์	08-1910-4641

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 26 มิถุนายน และวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	บริษัท โพลีพลัส เอนเตอร์เทนเม้นท์ จำกัด และวัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 2

ชื่อ/นามสกุล	คุณสามารถ บุญรังศี
ชื่อในวงการ	มาส
อายุ	37 ปี
เริ่มเล่นลิเกตั้งแต่อายุ	12 ปี
แสดงลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	20 ปี
บทบาทการแสดง	ตลก, นางโกง
ค่าตัว/คืน	2,000 บาท
อาชีพอื่น	ช่างแต่งหน้า, ช่างเสริมสวย
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	08-5350-7674
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2556
สถานที่	บริษัท โพลีพลัส เอนเตอร์เทนเม้นท์ จำกัด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 3

ชื่อ/นามสกุล	คุณทัศนีย์ เจือจาน (พี่แจ๋ว)
ชื่อในวงการ	เนตรทราย
อายุ	44 ปี
เริ่มเล่นลิเกตั้งแต่อายุ	12 ปี
แสดงลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	13 ปี
บทบาทการแสดง	นางโกง
ค่าตัว/คืน	700 บาท
อาชีพอื่น	เย็บผ้า
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	08-1294-5651
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 4

ชื่อ/นามสกุล	คุณมนตรี ยิ้มละมัย
ชื่อในวงการ	มนตรี ยิ้มละมัย
อายุ	38 ปี
เริ่มเล่นลิเกตั้งแต่อายุ	9 ปี
แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	30 ปี
บทบาทการแสดง	พระรอง
ค่าตัว/คืน	2,500 บาท
อาชีพอื่น	-
ที่อยู่	จังหวัดสมุทรสาคร
เบอร์โทรศัพท์	08-7077-2484
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2556

มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University

สถานที่ บ้านคุณไชยา มิตรชัย ต. บ้านสี่ร้อย อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 5

ชื่อ/นามสกุล	คุณอุดม สุขน้อย
ชื่อในวงการ	อุดม ช้างป่า
อายุ	76 ปี
เริ่มเล่นลิเกตั้งแต่อายุ	14 ปี
แสดงลิเกมาแล้ว	11 ปี
เป็นครูสอนลิเกมาแล้ว	51 ปี
มีความเกี่ยวข้อง กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ	เป็นครูสอนลิเกให้กับคุณไชยา มิตรชัย และเป็นผู้ทำพิธีตั้งพานกำนลก่อนการการแสดงลิเก
อื่นๆ	สอนลิเกให้กับเด็กนักเรียนในหมู่บ้านฟรี
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	08-1364-6436

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วันที่ให้สัมภาษณ์ วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556

สถานที่ วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 6

ชื่อ/นามสกุล	คุณชาญชัย อินผา
อายุ	60 ปี
มีความเกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ	เป็นผู้ให้บริการตั้งเวทีแสดงลิเกและเวทีแสดงคอนเสิร์ตให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย มาแล้ว 4 ปี
อาชีพ	รับจัดเวทีแสดงคอนเสิร์ตทั่วไป
ที่อยู่	จังหวัดสมุทรสาคร
เบอร์โทรศัพท์	08-5383-9119
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 7

ชื่อ/นามสกุล	อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ (ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปีพุทธศักราช 2539)
ชื่อในวงการ	อาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ
อายุ	71 ปี
เริ่มเล่นลิเกตั้งแต่อายุ	14 ปี
แสดงลิเกมาแล้ว	56 ปี
มีความเกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ	เป็นผู้ครอบครูในงานไหว้ครูของคุณไชยา มิตรชัย และเคยเป็นครูสอนลิเกให้คุณไชยา มิตรชัย
อื่นๆ	เป็นครูสอนลิเกทรงเครื่อง
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	08-1833-8213

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วันที่ให้สัมภาษณ์ วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2556

สถานที่ บ้านคุณไชยา มิตรชัย ต. บ้านสี่ร้อย อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 8

ชื่อ/นามสกุล	คุณมิตร มิตรชัย
ชื่อในวงการ	มิตร มิตรชัย
บทบาทการแสดง	พระเอก, พระยาซื่อ
อาชีพอื่น	นักศึกษา
มีความเกี่ยวข้องกับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย คือ	เป็นน้องชายของคุณไชยา-แอน มิตรชัย
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง, จ. พระนครศรีอยุธยา
เบอร์โทรศัพท์	08-1910-4641
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 30 สิงหาคม และวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2556
สถานที่	ศาลเจ้าแม่กวนอิม อ. บ้านบึง จ. ชลบุรี และมหาวิทยาลัยรังสิต จ. ปทุมธานี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 9

ชื่อ/นามสกุล	คุณสมชาย อัมวัฒน์
อายุ	53 ปี
เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	10 ปี
เครื่องดนตรีปี่พาทย์	ระนาดทุ้ม
ค่าตัว/คืน	เป็นแบบเหมา 6,000 บาท/คืน
อาชีพอื่น	เล่นปี่พาทย์ตามงานต่างๆ
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	08-1385-7333
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 10

ชื่อ/นามสกุล	คุณประกาศิต สุขแซว (เท่)
อายุ	27 ปี
เล่นดนตรีปี่พาทย์ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	10 ปี
เครื่องดนตรีปี่พาทย์	ตีจังหวะ
ค่าตัว/คืน	200-300 บาท
อาชีพอื่น	ช่างไฟฟ้า
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	09-5378-3779
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 11

ชื่อ/นามสกุล	คุณสมประสงค์ ปิ่นเทศ (เอ)
อายุ	29 ปี
เล่นดนตรีปี่พาทย์ ให้กับลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	13 ปี
เครื่องดนตรีปี่พาทย์	ตะโพน
ค่าตัว/คืน	400-500 บาท
อาชีพอื่น	ละครรำ
ที่อยู่	จังหวัดอ่างทอง
เบอร์โทรศัพท์	08-6769-0208
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 12

ชื่อ/นามสกุล	คุณสายพิณ แจ่มแจ้ง (ป้าติ๋ว)
อายุ	65 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	33 ปี
อาชีพ	แม่บ้าน
ดูลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	20 ปี
ชอบบทบาทการแสดงของ	คุณไชยา มิตรชัย เพราะเล่นเต็มฝีมือ รำอ่อนช้อย หาใครเทียบยังไม่ได้
โดยส่วนใหญ่มอบเงิน	
รางวัลลิเกคนละ	1,000 บาท/คืน
ที่อยู่	กรุงเทพมหานคร
เบอร์โทรศัพท์	08-7910-4744
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2556
สถานที่	บริษัท โพลีพลัส เอนเตอร์เทนเม้นท์ จำกัด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 13

ชื่อ/นามสกุล	คุณพรรนี แบกซ์เตอร์ (แม่แต๋ว)
อายุ	76 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	20 ปี
อาชีพ	กินเงินเดือนรัฐบาลอเมริกา
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	10 ปี
ชอบบทบาทการแสดงของ	คุณไชยา มิตรชัย เพราะพี่เอเก่งมาก มีความสามารถ รำก็ดี ร้องเพลงก็ดี แสดงละครก็ดี กตัญญูรู้คุณ เป็นคนขี้สงสาร ชอบทำบุญ รางวัลที่ได้ก็เอาไปทำบุญ
โดยส่วนใหญ่มอบเงินรางวัลลิเกคนละ	2,000 บาท/คืน
ที่อยู่	ประเทศสหรัฐอเมริกา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เบอร์โทรศัพท์	08-7713-0660
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	วัดหนองข้าวเหนียว อ. สามร้อยยอด จ. ประจวบคีรีขันธ์

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 14

ชื่อ/นามสกุล	คุณสมร แก้วผลึก (แม่ดวง)
อายุ	81 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	33 ปี
อาชีพ	-
ดูลิเกคณะไชยา-	
แอน มิตรชัยมาแล้ว	20 ปี

ชอบบทบาทการแสดงของ คุณไชยา มิตรชัย เพราะแสดงดี โดยส่วนใหญ่มอบเงิน

รางวัลลิเกคนละ	1,000 บาท/คืน
ที่อยู่	เพชรบุรี
เบอร์โทรศัพท์	-
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2556

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สถานที่ บ้านคุณไชยา มิตรชัย ต. บ้านสี่ร้อย อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 15

ชื่อ/นามสกุล	คุณสะอาด ลิ้มประเสริฐ
อายุ	75 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	40 ปี
อาชีพ	แม่บ้าน
ดูลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	35 ปี
ชอบบทบาทการแสดงของ คุณไชยา มิตรชัย	
ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-7781-8617
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	17/5 ม. 7 ต. ห้วยกะปิ อ.เมือง จ. ชลบุรี 20000

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 16

ชื่อ/นามสกุล	คุณเจริญศรี อุดม
อายุ	65 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	30 ปี
อาชีพ	แม่บ้าน
ดูลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	35 ปี
ชอบบทบาทการแสดงของ	ทุกคน
ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-7781-8617
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	17/5 ม. 7 ต. ห้วยกะปิ อ.เมือง จ. ชลบุรี 20000

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 17

ชื่อ/นามสกุล	คุณสมใจ อุดม
อายุ	54 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	20 ปี
อาชีพ	แม่บ้าน
ดูลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	34 ปี

ชอบบทบาทการแสดงของ คุณไชยา มิตรชัย และคุณแอน มิตรชัย

ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-7781-8617
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	17/5 ม. 7 ต. ห้วยกะปิ อ.เมือง จ. ชลบุรี 20000

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 18

ชื่อ/นามสกุล	คุณเทพราตรี แสงทอง
อายุ	32 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	14-15 ปี
อาชีพ	ค้าขาย
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	15 ปี
ชอบบทบาทการแสดงของ	คุณไชยา มิตรชัย
ที่อยู่	กรุงเทพมหานคร
เบอร์โทรศัพท์	-
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	บ้านคุณไชยา มิตรชัย ต. บ้านสี่ร้อย อ. วิเศษชัยชาญ จ. อ่างทอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 19

ชื่อ/นามสกุล	คุณฐาปณีย์ สีงาม
อายุ	15 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	2 ขวบ
อาชีพ	นักเรียน
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	19 ปี
ชอบบทบาทการแสดงของ	คุณไชยา มิตรชัย และคุณแอน มิตรชัย เพราะพี่เอและพี่แอนเวลาที่เขาแสดงเข้าถึงบทบาทดี ดูแล้วสนุก รำก็สวย ร้องก็เพราะ แล้วก็เวลาที่พี่เอและพี่แอนหยอกล้อ แกล้งกันบนเวที ก็น่ารักดี
ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	09-0384-1757
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	ศาลเจ้าแม่กวนอิม อ. บ้านบึง จ. ชลบุรี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 20

ชื่อ/นามสกุล	คุณปรารถนา ผาสุข
อายุ	30 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	10 ขวบ
อาชีพ	พนักงานออฟฟิศ
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	20 ปี

ชอบบทบาทการแสดงของ คุณไชยา มิตรชัย และคุณแอน มิตรชัย

ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-9066-4472
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	สัมภาษณ์ผ่านคุณฐาปณีย์ สีงาม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 21

ชื่อ/นามสกุล	คุณพรรษา นิงคะลี
อายุ	24 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	9 ปี
อาชีพ	พนักงานบริษัท
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	10 ปี

ชอบบทบาทการแสดงของ คุณแอน มิตรชัย เพราะเล่นได้ถึงบทบาทมากๆ

ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-7617-8546
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	สัมภาษณ์ผ่านสื่อออนไลน์ทาง https://www.facebook.com/pansa.ningkalee?fref=ts

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 22

ชื่อ/นามสกุล	คุณพชรพร ยินดีสุข
อายุ	24 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	9 ปี
อาชีพ	-
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	10 ปี
ที่อยู่	จ. ชลบุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-3757-9328
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	สัมภาษณ์ผ่านสื่อออนไลน์ทาง https://www.facebook.com/gluae.kiwii

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านที่ 23

ชื่อ/นามสกุล	คุณกมลชนก ตะระโสภา
อายุ	24 ปี
เริ่มดูลิเกตั้งแต่อายุ	9 ปี
อาชีพ	พนักงานบริษัท
ดูลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัยมาแล้ว	5 ปี
ที่อยู่	จ. สิงห์บุรี
เบอร์โทรศัพท์	08-9745-3232
วันที่ให้สัมภาษณ์	วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2556
สถานที่	สัมภาษณ์ผ่านสื่อออนไลน์ทาง https://www.facebook.com/kamolchanok.tarasopa?fref=ts

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

ภาคผนวก ข.

ภาพบรรยากาศในการเก็บรวบรวมข้อมูล

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

ภาพบรรยากาศในการเก็บรวบรวมข้อมูล

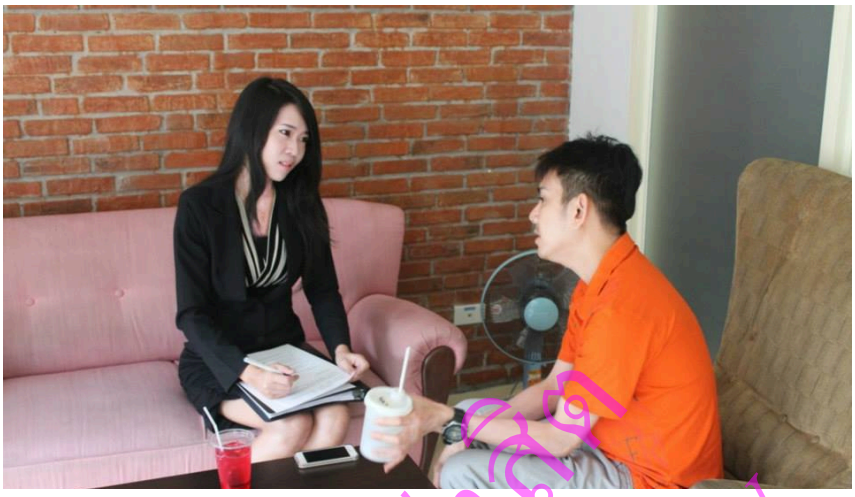

สัมภาษณ์คุณไชยา มิตรชัย ก่อนไปแต่งตัวอัดรายการ ที่บริษัทโพลีพลัสฯ

สัมภาษณ์คุณไชยา มิตรชัย ก่อนออกรายการวันวานยังหวานอยู่ ที่บริษัทโพลีพลัสฯ

สัมภาษณ์คุณสมร แก้วผลึก ผู้ชมรุ่นเก่า ที่บ้านคุณไชยา มิตรชัย จ. อ่างทอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เข้าพิธีครอบครูกับอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ในงานไหว้ครูประจำปี ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

เจิมหน้าผากกับอาจารย์บุญเลิศ นาจพินิจ ในงานไหว้ครูประจำปี ของลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย

สัมภาระ ที่นอน และอาหารการกินของผู้วิจัยที่บ้านคุณไชยา มิตรชัย จ. อ่างทอง เป็นเวลา 2 วัน 1 คืน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แม่มาลี ครูสอนลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยกำลังสอนผู้วิจัยร้องลิเก ที่บ้านคุณไชยา มิตรชัย

แม่มาลี สอนผู้วิจัยรำลิเก

ผู้วิจัยแสดงลิเกครั้งแรกในชีวิต

ผู้วิจัยแต่งตัวไม่ทัน จึงต้องเปลี่ยนคิวแสดง และเปลี่ยนบทร้องลิเกใหม่กะทันหัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผู้วิจัยหนักเครื่องประดับที่อยู่บนศีรษะมาก จึงต้องเกร็งคอให้แข็ง ไม่สามารถปล่อยตัวตามสบายได้

ใบหน้าด้านข้างของผู้วิจัยในบทบาทเป็นผู้แสดงลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย ที่ จ. อ่างทอง

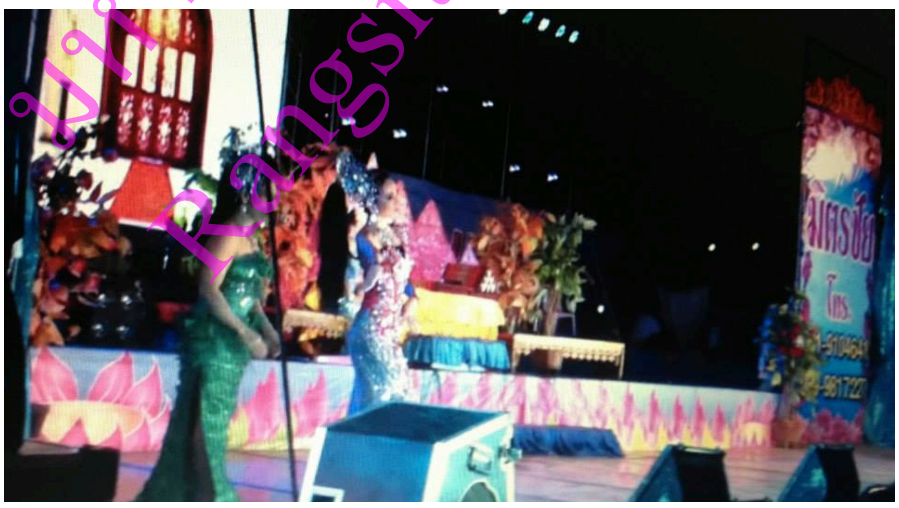

ผู้วิจัยกำลังรำออกมาจากเวทีตามที่แม่มาลีสอนรำทุกอย่างเมื่อตอนเย็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แฟนคลับคุณไชยา มิตรชัยมาคล้องมาลัยธนบัตรให้ผู้วิจัย และผู้วิจัยมาลาคุณไชยา มิตรชัยก่อนกลับ

ผู้วิจัยนำงานวิจัยบางส่วนมาให้คุณไชยา มิตรชัยตรวจสอบความถูกต้องเป็นครั้งแรก

ผู้วิจัยในบทบาทแฟนคลับของคุณแอน มิตรชัยที่เพิ่งเดินทางกลับมาจากประเทศอินเดีย ที่ MCOT

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผู้วิจัยนำงานวิจัยที่ทำเสร็จแล้วมาให้คุณไชยา มิตรชัยตรวจสอบความถูกต้องเป็นครั้งสุดท้าย

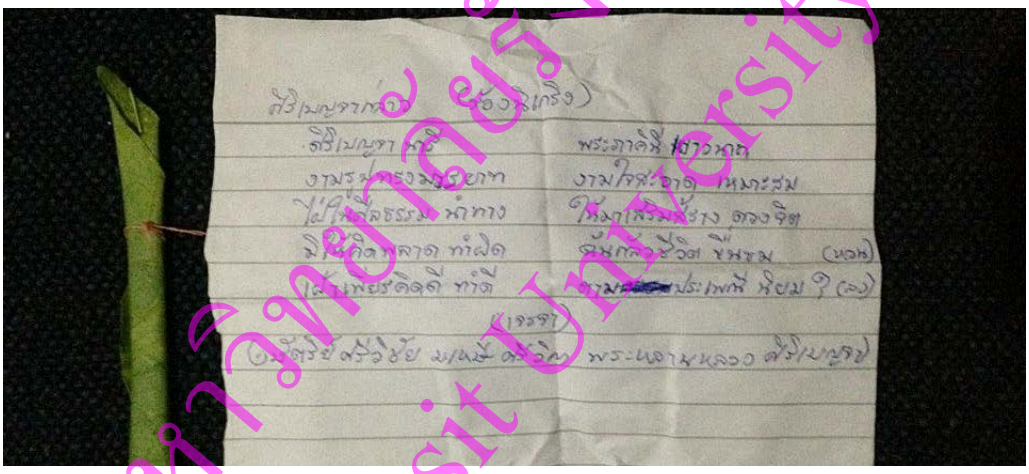

กลอนลิเกที่แม่มาลีแต่งให้ผู้วิจัยหัดร้องพร้อมรับบทบาทเป็นศิริเบญจา ในเรื่อง คชสิงห์

การแสดงลิเกของผู้วิจัยครั้งแรกได้แสดงผ่านทางโทรทัศน์ตอนที่รายการเปิดวิกลิเกมาถ่ายทำพอดี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผู้วิจัยกล่าวคำขอบคุณและอวยพรวันเกิด พร้อมมอบกระเช้าแทนคำขอบคุณแก่คุณไชยา มิตรชัย คุณไชยา มิตรชัยได้ให้พรแก่ผู้วิจัยก่อนอำลา “ขอให้เจริญๆ นะลูก”

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคุณป้าชื่นที่คอยดูแลเอาใจใส่ผู้วิจัยตลอดการเก็บรวบรวมข้อมูล กับลิเกคณะ ไชยา-แอน มิตรชัยเป็นอย่างดี ทั้งหุงหาอาหาร คอยรับส่ง และอื่นๆ อีกมากมาย

และขอบพระคุณบิดามารดา พี่ชาย ที่คอยให้การสนับสนุน และเป็นกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์นี้จนสำเร็จ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ขนิษฐา ทองชุ่ม
วัน เดือน ปีเกิด	17 มีนาคม 2532
สถานที่เกิด	จังหวัดชลบุรี ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาหลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์, 2554 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาหลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์, 2556
รางวัลเรียนดี	เกียรตินิยมอันดับ 2 ปริญญาตรี, เกียรตินิยมอันดับ 1 ปริญญาโท
ที่อยู่ปัจจุบัน	28 หมู่ 11 ต. นาป่า อ. เมือง จ. ชลบุรี 20000
การทำงาน	พิธีกรโทรทัศน์ รายการห้องแนะแนว

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University